

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

11. VE 15. YÜZYILLAR ARASINDA BİZANS
İMPARATORLUĞU'NDA EVLİLİK VE SİYASET

Hüseyin Ömer ÖZDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Mustafa DAŞ

İZMİR - 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “11. Ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik Ve Siyaset” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../...

Hüseyin Ömer ÖZDEMİR

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset
Hüseyin Ömer ÖZDEMİR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

Bizans İmparatorluğu varolduğu on bir yüzyıl boyunca sürekli olarak dış güçlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Gerek Doğu gerekse Batı'da durmaksızın savaşlar veren Bizans İmparatorluğu'nun bu kadar uzun süre ayakta kalabilmesinin başlıca sebebi, ustaca yönettiği diplomatik ilişkilerdir. Bu diplomatik ilişkilerden biri olan siyasal evlilikler tezin asıl konusunu oluşturmaktadır.

Birinci bölümde Bizans siyaset algısı ve türlerine giriş yapılmış, akabinde Bizans sosyal yaşantısında bir kadının ne şartlarda hayatını sürdürdüğü ele alınmıştır. Bu şartların içerisinde evlilik ve boşanma olaylarından manastır düzenine, ev ve iş hayatından güzellik algısına kadar değinilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümlerde Bizans İmparatoriçelerinin eğitimleri, saray ritüellerindeki yerleri, imparatorluk hiyerarşisindeki konumları ve siyasetteki rolleri irdelenmiş; ve tezin asıl tarihsel aralığı olan dört yüzyıl boyunca tarih sahnesindeki faaliyetleri örnekleriyle aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Evlilik, Siyaset, Kadın, İmparatoriçe

ABSTRACT

Master Thesis

Marriage and Politic In Byzantine Empire Between 11th and 15th Centuries

Hüseyin Ömer ÖZDEMİR

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History Program

The Byzantine Empire was constantly exposed to foreign powers during the eleven centuries. Diplomatic relations were that masterfully directed by Byzantine Empire, which fought ceaselessly both in the east and in the west, is the main cause of survived for such a long time. Political marriages that one of these diplomatic relations, constitute the main theme of thesis.

In the first chapter, the perception and types of politics in Byzantium were introduced; after that it was analyzed how a woman continued her life in Byzantine social life. For instance; marriage, divorce, cheating, homeworks, business life and the order of monastery etc. In the second and third chapters, the education of Byzantine empress, the position of her in the court rituals and the importance of her in politics are explained. Finally, they were analyzed with examples of what the empress had a role in the history for four centuries.

KeyWords: Byzantine Empire, Marriage, Politic, Woman, Empress

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ ONAY SAYFASI	İi
YEMİN METNİ	Iii
ÖZET	İv
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	Vi
EKLER LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA DİPLOMASİ VE KADIN HAYATI

1.1. HİRİSTİYANLIK VE KADIN İLİŞKİSİ	4
1.1.1. Manastır Hayatı	8
1.2. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SİYASET ALGISI VE TÜRLERİ	11
1.2.1. Federe Sistemi	13
1.2.2. Haraç Verme	14
1.2.3. Düşmanları Birbirine Kırdırma; Aleksios ve Türkler	16
1.2.4. Elçilere Rüşvet Verme	19
1.2.5. Dini İnançların Vasıta Olarak Kullanılması	19
1.3. BİZANS SİYASETİNDE KADINLAR	21
1.3.1. Tetrarşi Dönemi	22
1.3.2. Pulcheria ve Athenais	24
1.3.3. Theodora	26
1.3.4. Irene	28
1.3.5. Theophano	30
1.4. EVLİLİK	32
1.4.1. Evlilik Töreni	32
1.4.2. Drahoma	35

1.4.3. Aldatma ve Boşanma	37
1.5. BİZANS GÜNDELİK HAYATINDA KADIN	39
1.5.1. Bizans Dünyasında Güzellik Algısı	40
1.5.2. Kürtaj	42

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORİÇELERİ VE 11 İLE 12. YÜZYILLARDAKİ ETKİLERİ

2.1. İDEAL İMPARATORİÇE	45
2.1.1. İmparatoriçe Seçimi ve Evlilik Töreni	47
2.1.2. Saray Hayatı	50
2.1.3. Unvanlar ve Rütbeler	52
2.1.4. Sikke ve Anıtlarda İmparatoriçe Figürü	55
2.2. ZOE VE THEODORA KARDEŞLER	59
2.2.1. Zoe ve Romanos Argyros	62
2.2.2. Zoe ve Mikhail	66
2.2.3. Kalaphates ve Ioannes Orphanotrophos	72
2.2.4. Zoe ve Theodora'nın Müşterek Yönetimi; Hanedanının Sonu	77
2.3. İMPARATORİÇE EUDOKIA	80
2.4. KOMNENOSLARIN KÖKENİ VE İKTİDARI GETİREN KADINLAR	84
2.4.1. İlk Münasebetler	84
2.4.2. Isaakios Komnenos'un Mücadelesi	86
2.4.3. Ioannes Komnenos'un Tahttan Feragati	89
2.4.4. Botaneiates ve Alanialı Maria	91
2.4.5. Anna Dalassena	96
2.4.6. Aleksios Komnenos ve Saray Kadınları	98
2.5. ANNA KOMNENA	103
2.6. KOMNENOSLARIN EVLİLİK POLİTİKASI	106
2.6.1. Ioannes Komnenos ve Irene	107
2.6.2. Selçuklular ile Münasebetler	109

2.6.3. Manuel Komnenos ve Bertha-Irene	111
2.6.4. Antakyalı Maria	113
2.6.5. Macar Politikası	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN SON YÜZYILLARI VE YABANCI İMPARATORİÇELER

3.1. ANGELOSLAR VE DÖRDÜNCÜ HAÇLI SEFERİ	118
3.1.1. Haçlıların Vaziyeti	119
3.1.2. Konstantinopolis'in İşgali	121
3.1.3. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve III. Aleksios Angelos	123
3.2. LASKARİSLERİN YÜKSELİŞİ	126
3.2.1. Theodor Laskaris'in Nikaia'ya Geçişi	126
3.2.2. Batı Politikası Olarak Evlilik Münasebetleri	127
3.2.3. Ioannes Vatatzes ve Ivan Asen	129
3.2.4. Alman Konstanze	130
3.2.5. Epiros Nikaia Yakınlaşması	131
3.3. VIII. MIKHAIL PALAIOLOGOS DÖNEMİ	132
3.3.1. Mikhail Palaiologos'un Sürgünü ve II. Theodor Laskaris	132
3.3.2. Mikhail Palaiologos'un Yükselişi	135
3.3.3. Union Muhalifleri; Theodora ve Eulogia	141
3.3.4. Sicilyalı Vesperler İsyanı ve Mikhail'in Son Dönemleri	143
3.3.5. Trabzon Komnenosları ve Konstantinopolis	144
3.3.6. Theodora ve Libos Manastırı	145
3.4. ANDRONIKOSLAR VE BİRİNCİ İÇ SAVAŞ	146
3.4.1. II. Andronikos ve Irene	147
3.4.2. Veraset Sorunu	147
3.4.3. Milutin ve Simonis	148
3.4.4. Irene'nin Thessalonike Macerası	150
3.4.5. Simonis'in Konstantinopolis'e Dönüşü	151
3.4.6. Katalan Felaketi	152
3.4.7. Torun Andronikos ve Birinci İç Savaş	154

3.5. SAVOYLU ANNA VE IRENE KANTAKUZENA; İKİNCİ İÇ SAVAŞ	157
3.5.1. Kantakuzenos'un Adil Yönetimi	157
3.5.2. Orhan Gazi ve Theodora	160
3.5.3. Savoylu Anna ve İtalyan Devletleri	162
3.5.4. Irene Kantakuzena	163
3.5.5. Bizans Sarayının Cenevizli Damadı	165
3.6. BİZANS'IN SON YÜZYILI	166
3.6.1. Şehzade Halil: Bizans İmparatoru'nun Torunu	167
3.6.2. V. İoannes'in Evlilik Yoluyla İttifak Arayışı	168
3.6.3. II. Manuel'in Vasallığı ve Avrupa Umudu	169
3.6.4. Osmanlı – Bizans Sarayının Akraba Oluşu	171
3.6.5. Monferrathlı Sophia	172
3.6.6. Konstantin Dragezes'in Gelin Adayları	173
SONUÇ	176
KAYNAKÇA	180
EKLER	

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** Pulcheria'ya ait bir solidus'un ön ve arka yüzleri. ek s.1
- EK 2:** Galla Placidia'ya ait bir solidus'un ön ve arka yüzleri. ek s. 1
- EK 3:** Zoe ve Theodora'nın beraber resmedildiği bir nomisma'nın ön ve arka yüzleri. ek s. 2
- EK 4:** Savoylu Anna'ya ait bir Bizans sikkesinin ön ve arka yüzleri. ek s. 2
- EK 5:** Theodora ve maiyetinin işlendiği San Vitale mozaiği. ek s. 3
- EK 6:** Macar Irene'nin inşa ettirdiği Pantokrator Kilisesi. ek s. 3
- EK 7:** İmparatoriçe Irene'nin Ayasofya'daki mozaiği. ek s. 4
- EK 8:** İmparatoriçe Zoe'nin Ayasofya'daki mozaiği. ek s. 4

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu dünya tarihinin en köklü, en önemli ve en karmaşık medeniyetlerinden biridir. Klasik Roma İmparatorluğu'nun devamı olmakla beraber Yunan kültürü ve dilini benimsemesi ve bununla beraber Hıristiyanlık inancını özümsemesi Bizans medeniyetini oluşturmuştur. Bu üç ana esas üzerine oturan sistem, on bir asırdan daha uzun bir süre ayakta kalmış ve sadece var olduğu döneme değil günümüze bile etki etmeyi başarmıştır.

Ortaçağın büyük bir bölümünde, bilinen dünyanın büyük çoğunluğuna hükmetmiş olan bu muazzam imparatorluk, elde ettiği başarıları sadece askeri yollardan kazanmamıştır; Bizans İmparatorluğu'nun en göze çarpan ve aynı zamanda en hünerli olduğu alan diplomasi'dir. Roma'nın Bizans'a evirilmeye başladığı dönemden yıkılışına kadar Bizans İmparatorluğu sürekli tehdit altında kalmıştır. Kavimler Göçü sonrası başlayan barbar istilalarını, önce Sasaniler, daha sonra Araplar, Türkler, Normanlar, Haçlılar, Venedik, Ceneviz ve daha birçok Avrupa devleti izlemiştir. Zaman zaman aynı anda birden fazla cephede savaş veren Bizans İmparatorluğu'nun bu gibi durumlarda olmazsa olmazı, diplomatik girişimler olmuştur. Bu diplomatik girişimler haraç vermek, karşısındaki düşmanın başka bir hasmını bularak ona karşı birlik olmak; hatta zaman zaman savaşa dahi girişmeden iki rakip düşmanı birbirine kırdırmak, taht kavgalarını kullanmak; eğer böyle bir durum yoksa gerekli altyapıyı hazırlamak, iç isyan çıkartmak, dini doneleri suiistimal etmek ve konu itibarıyla en önemlisi olan evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurmaktır.

Yakın döneme kadar Ortaçağ, tarih yazımında sürekli olarak ötekileştirilmiştir. Her halükarda karanlık ve medeniyet tarihinin çöküş yaşadığı bir devir olarak nitelendirilen bu dönem, aslında dünya tarihinin en önemli kırılma noktalarının yaşandığı bir süreçtir. Hıristiyanlığın zaman dilimi olarak daha önce ortaya çıkmasıyla beraber, Roma İmparatorluğu ile entegre olması ve evrensel hale gelmesi, İslamiyet'in ortaya çıkması ve oldukça kısa bir süre içerisinde Arap coğrafyasını aşarak tüm dünyaya yayılması, daha önce etkileşim içerisinde olmalarına rağmen ciddi anlamda, bilinen iki medeniyetin yani Doğu ile Batı medeniyetinin bir daha asla geri dönmek üzere karşı karşıya gelmesi: Haçlı Seferleri ve son olarak bugünkü Avrupa milletlerinin kuruldukları coğrafya üzerine yerleşmeleri; kısaca Kavimler göçü,

Ortaçağ'ın önümüze sürdüğü envanterlerdir. Ortaya koyulan bu dört olgu ve olayın şemasal boyutları çizildiğinde, ortak payda da karşımıza tek bir isim çıkmaktadır: Bizans İmparatorluğu.

Tarih yazımında ötekileştirilen bir husus daha vardır. Toplumun içerisinde değil, bizzat toplumun parçası olan bu husus, kadınlardır. Son yüzyıldaki çalışmalar dışında kadınların tarihini ya da faaliyetlerini inceleyen eser bulmak samanlıkta iğne aramaktan farksızdır. Ancak sadece kadın tarih yazımı değil aynı zamanda kadın haklarının doğduğu ve erkekle bir tutulduğu dönemde bu son yüzyıla denk gelir. Dolayısıyla modern öncesi dönemler incelendiğinde, kadınlara dair veriler bulmak zorlaşmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, aslında kadınların hem tarih yazımında hem de toplumsal hayatta birinci derecede rol almasıdır. Tarihin birçok bölümünde olduğu gibi Ortaçağ'da da kadınların kilit rol aldığı dönemler olmuştur. Bunun en bariz örneklerini Bizans İmparatorluğu'nda görmek mümkündür.

Bizans dünyası, farklı zaman dilimlerinde, farklı konjonktürlerde, bambaşka bir anlayış çerçevesi dahilinde karşımıza çıkabilmektedir. Tabii ki bunun yansımaları da kadınlar üzerinde etkili olmuştur. 5. yüzyıl Bizans dünyasındaki kadının yeri, toplumsal ve dini hayattaki rolü ile 11. yüzyıl Bizans kadınının durumu birbirinden tamamen farklıdır. Bu sebeple Ortaçağ anlayışında tek bir kadın algısından bahsedemeyiz. Dikkatle incelendiğinde bu farklılıkların aslında tutarsızlıktan kaynaklandığı anlaşılabilir. Ortaçağ'da kadınların konumunu belirleyen en önemli etken Hıristiyanlık olmuştur ve dini düşüncelerde yaşanan dalgalanmalar kadınların statüsünü birinci derecede etkilemiştir. Hıristiyanlığın kadınlara karşı ikircikli tavrı Bizans dünyasındaki kadın algısının temel taşıdır.

Özellikle ülkemizde, entrikaları ile meşhur olan Bizans İmparatorluğu'nun kadınları, Bizans tarihini anlamak ve yazmak için olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Çoğu zaman imparatorun yanında pek de etki göstermeyen bir figür olarak resmedilseler de eldeki veriler bunun tersini söylemektedir. Birçok kez imparatorun üzerinde etki sahibi olan imparatoriçeler, devlet yönetimine etki etmişlerdir. Bununla beraber fiili olarak, doğrudan, imparatorluğu tek başına yönetmiş olan kadınlarda mevcuttur. Hiçbir baskı altında olmadan imparatorluk unvanlarını kullanan, devlet belgelerini imzalayan, atamalar yapan ve hatta imparatoru belirleyen imparatoriçelerin varlığı, Bizans' daki kadın dünyasının, suizan altında tutulan geri kafalı Ortaçağ

betimlemelerinden ne kadar uzakta olduğunu açıkça gösterir. Neticesinde Bizans kadınları, Ortaçağ boyunca önemli bir mahiyet arz etmişler ve yaptıklarıyla dönemin en büyük imparatorluğuna yön vermişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA DİPLOMASİ VE KADIN HAYATI

1.1. HİRİSTİYANLIK VE KADIN İLİŞKİSİ

Ortaçağ'da kadınların durumunu belirleyen bir numaralı faktör Hıristiyanlıktır. Doğuşundan itibaren, özellikle kadınlara karşı reformist bir tutum sergileyen bu yeni din, içinde birçok tezat barındırmakla beraber, hiç şüphesiz kadının statüsünde iyileştirmelerde bulunmuştur. Bu iyileştirmeler günümüz gözüyle bakıldığında kolayca göz ardı edilebildiği gibi, Antik dönem ile karşılaştırıldığında hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü Hıristiyanlığın kadına karşı tutumu sadece dinsel değil, aynı zamanda siyasal, sosyal ve ekonomik sonuçlarda doğurmuştur.

İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki, reform olarak altı çizilen bu olgular bir modernizm belirtisi göstermez. Sadece belli başlı konularda kadına sunulan bir takım temel haklardan bahsedilebilir. Bununla beraber bu hakların, kadınların modern dönemde kazanacakları değerlerin temel taşları olduğunu söylemekte yanlış olmaz.

Ortaçağ Avrupası sadece karanlık bir dönemi değil, aynı zamanda paganizmden Hıristiyanlığa geçişi simgeler. Yüzyıllar boyunca toplumun her kesimine sinmiş olan pagan kültürünü yenmekte kolay olmamıştır. Hele ki Hıristiyanlığın yeni bir dinden ziyade, var olan ve büyük kitlelerin antipatisini üzerinde tutan Yahudiliğin içinden doğan bir mezhep olduğu görüşünün hakim olduğu geç antik dönemde, oldukça kaotik bir durum ortaya çıkmıştır. Burada da Hıristiyanlık tutunacak bir dal aramış ve buna bağlı olarak toplumun her tabakasına hitap etmeye başlamıştır. Bu toplumsal doktrinler, kendisini aile hayatında ve hatta cinsellikte bile göstermekten geri durmamıştır ki, Ortaçağ'da kadının durumunu, işte bu kaos ortamı belirlemiştir. Bir yandan pagan geleneğinin vermiş olduğu ve yüzyıllardır süregelen yaşam tarzı; diğer yandan kadın erkek demeden toplumun her kesimini kucaklayan Hıristiyanlık. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Hıristiyanlığın bu tutumu geçici olup farklı devrelerde farklı reaksiyonlar göstermiştir.

İlk üzerinde durulması gereken husus şudur ki: Hıristiyanlık daha önceki anlayışa aykırı hareket etmemiş; ataerkil düşüncüyü sürdürmüştür. Hatta ve hatta denilebilir ki, kilise ataerkil düşüncüyü savunan en ateşli mekanizmalardan biridir. Ancak aynı kilise, İsa'nın bir ruha sahip olmasından dolayı her insanı bir ruh ve bedenden teşekkül eder ve bu sebeple kadına da bir ruh bağışlayarak onunda Tanrının kulu olduğunu beyan eder. Bu söylemiyle kadına karşı yeni bir bakış açısı geliştirir ancak bu kerte de Hıristiyanlığın içindeki tezatlar ortaya çıkmaya başlar ve çok geçmeden bu iki farklı görüşün birbiriyle çatışmadan ilerleyemeyeceği anlaşılır¹. Ephesoslulara Mektup'ta Aziz Paulus şöyle söyler: *"Ey kadınlar, kendi kocalarınıza Rabbe tabi olur gibi tabi olun. Çünkü beden kurtarıcısı Mesih kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Fakat kilise Mesih'e tabi olduğu gibi, kadınlarda öylece her şeyde kocalarına tabi olsunlar"*. Bununla beraber kilise cemaatinden insanların, zina yaparken yakaladıkları bir kadına recm uygulaması yapmak üzere hareket ederken, İsa'ya sordukları *"Kadını taşlamaya ilk kim başlasın?"* sorusuna, zinanın suç olduğunu ve cezalandırılması gerektiğini en iyi bilen kişi olan İsa'nın *"Aranızda kim günahsızsa ilk taşı o atsın"* cevabı, kadına karşı olan tutumda gözümüze çarpan ilk paradokstur ve Ortaçağ boyunca bu paradoks aşılamayacaktır. Aslında İsa'nın eylemlerinin hiçbiri kadına karşı olumsuzluk içermez. Yine İncil'de zina konusunda *"Bir kadına şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde onunla zina etmiştir"* ibaresi görülür. Daha önce emsalinin görülmediği bir şekilde ilk defa zina bahsinde suç, erkek cinsine ithaf edilmiştir. Bu gibi yenilikler vesilesiyle İsa'nın öğretisi kadınlar tarafından hoş görülerek benimsenmiştir. Nitekim henüz doğuş aşamasında halk arasına çıkıp yeni dinin propagandasını yapan ve çarmıha gerildiğinde İsa'yı yalnız bırakmayanlar, kadınlar olmuştur.²

¹"Birçok yazar, Hıristiyanlığın eşitsizlikçi düşüncelere doğru geçirdiği evrimi Yahudi geleneğine ve Aziz Paulus'un düzen taraftarı fikirlerine bağlasa bile aslında Hıristiyanlık başından itibaren bağrında çelişkiler taşıyordu ve radikal olmaktan çok reformcu bir din olarak kendini göstermişti. Paulus'un Romalılara Mektup'undaki ünlü sözlerinde *"Herkes üzerindeki hükümetlere tabi olsun; çünkü Tanrı tarafından olmayan hükümet yoktur."* ifadesini bulan, düzene boyun eğme ve kölelik kurumuyla da uzlaşmanın yanı sıra, cinsiyet ayrımı konusunda da Hıristiyanlık bazen radikal, bazen reformcu ve uzlaşmacı, çoğu zamanda çelişkili bir tutum benimsedi. Ve özellikle İsa'dan sonra dinin kurumlaşmasıyla birlikte baştan çıkarıcı Hava simgesi, kilisenin cinsiyetçiliği sürdürüp derinleştirmede kullandığı en önemli silah oldu." (Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 99.)

² Berktaş, s. 98.

Ortaçağ kadınının durumunu belirleyen iki isim vardır: Havva ve Meryem. Bu isimler kadınların en büyük zafiyetini ve aynı zamanda en büyük güç ve umut kaynağını temsil eder. Havva dişiliğinin baskın olduğu dönemler ki, bu geç Ortaçağa kadar böyledir; kadınlar her türlü zayıflığın ve pislüğün kaynağı olarak görülmüşlerdir. İlk ve günahsız bir insan olan Adem' in aklına girerek onu yoldan çıkararak, hem kendisini hem de Adem'i Tanrının lütfundan uzaklaştıran Havva'dır. Kadın dünyaya gelmesiyle birlikte bir zayıflık ve fesatlık sembolü olup çıkmıştır. Bu algının kırılması ise başka bir kadın aracılığıyla gerçekleşir: Meryem. Havva'nın tersine ahlak, erdem ve kutsiyetin simgesi olan İsa'nın annesi, Ortaçağ kadınının statüsünü daha önce örneğinin görülmediği derecede yükseltmiştir. Birçok kadın kendisine onu idol alıp, hayatını ona adarken, erkekler dahi Meryem'e saygıda asla kusur etmemişlerdir. Bizans coğrafyası başta olmak üzere Hıristiyan dünyasındaki bütün kadınlar yüzyıllar boyunca bu durum çerçevesinde yaşamışlardır.

Bizans dünyasında Hıristiyanlığın yayılması kuşkusuz Büyük Konstantin'in sayesinde olmuştur. Doğuşundan itibaren dışlanan, müritlerinin hepsi alenen cezalara çarptırılıp sürülen, meşru hiçbir ibadethanesi bulunmayan; Büyük Konstantin'den önce Roma tahtında oturan Diocletianus tarafından kovuşturulmaya uğrayan bu din, O'nun ön ayak olmasıyla serbesti kazanmış ve dünyanın en büyük imparatorluğuna hızla yayılmıştır. Bu doğrultuda 325 yılındaki Nikaia Konsili³, Hıristiyanlar için büyük ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü Nikaia Konsili sonrası hem Hıristiyanlık hem de kadınlar, Bizans yasalarında giderek daha fazla yer işgal edip, sosyal hayatta kendilerine daha fazla yer bulmuşlardır. Örnek verirsek, Büyük Konstantin'in çıkarttığı bir kanunla, Hıristiyanların mal mülklerini kiliseye bırakmalarına izin verir. Böylece zengin Hıristiyanlar servetleriyle kiliselerin kurulmasında ve Hıristiyanlığın yaygınlaşip kurumsallaşmasında aktif rol sahibi olurlar. Hayatlarını Tanrıya hizmete adayan ve bekar kalmayı seçen kadınlar da yeni bir grup oluştururlar. II. Konstantin

³“...Onların isteklerine göre: diğer şeylerin dışında, genel kamu disiplini sağlamak amacıyla eski kanunlarda bazı değişikliklere gidilmesine ve Hıristiyan olanların inançlarına uygun yaşamalarına karar verilmiştir. Kendi ataları tarafından kurulan kanunlara bağlı kalmayan bazı küstah ve aptal insanlar yakalandılar. Kendi amaçları doğrultusunda kanunlar yaptılar ve bunları çeşitli yerlerde birleştirdiler. Biz büyük bir ölüm tehdidi altında yaşayanlara karşı eski kanunlara geri dönülmesi taraftarız. Biz insanlara ne göksel tanrılara tapılmasını ne de Hıristiyanlar'ın tanrısına inanmalarını öneriyoruz. Üzerimize aldığımız hayırseverlik ve adalet nedeniyle bu konuda insanları özgür bırakıyoruz. Dileyen insanlar Hıristiyan olabilirler ve istedikleri gibi toplantılar düzenleyebilirler. Tek yapmaları gereken şey disiplini bozmamaktır. Tanrularına genel barışın korunması için yalvarsınlar. Böylece belki de kendi evlerinde rahatça yaşama olanağı bulabilirler.” (Eusebios, s.227).

zamanında çıkartılan bir yasada, dulları ve kutsal bakireleri taciz eden, kaçıran, alıkoyan erkeklerin sert bir biçimde cezalandırılacağı yazılıdır.⁴

Devam eden yüzyıllarda kadınlar, hem dini hayata hem de siyasete etki etmeyi sürdürmüşlerdir. Zaman zaman toplanan konsillere yön vermiş bazen de ülke içindeki çeşitli zümreleri destekleyerek, toplumsal ilerleyişte aktif rol oynamışlardır. Bununla beraber herhalde hiç kimse Bizans ve Hıristiyanlığa, onuncu yüzyılda yaşamış olan Anna kadar hizmet etmemiştir. Anna'nın elinde olmayarak ve istemeyerek içinde bulunduğu durum kendisi için ne kadar üzüntü verici olsa da, adı zikredilen iki özne için hayati öneme sahiptir.

Bulgar Kasabı lakabıyla tanınan II. Basileios, henüz bu lakabı edinmeden önce, birçok karışıklıkla uğraşmak durumunda kalmıştır. Daha çocukluk dönemindeyken, Theophano'nun entrikaları sebebiyle Nikephoros Phokas ve Ioannes Çimiskes gibi askeri darbecilere tahtını kaptırmıştır. Tahtı devraldığı dönemdeyse, Bizans topraklarındaki isyan hareketleri durmuş değildir. Uğraşması gereken ilk kişi, Anadolu'yu boydan boya geçerken hiçbir muhalefetle karşılaşmadığı gibi giderek daha fazla gönüllü asker bulan Bardas Phokas'dır. Phokas Anadolu'yu aşır Boğaza geldiğinde, Basileios küçük, tecrübesiz ve güçsüzdür; şehri savunacak durumda da değildir. Ancak soğukkanlılığını kaybetmemiş ve Kiev Prensi Vlademir'den yardım istemiştir. Vlademir, 6000Vareg Muhafızını Konstantinopolis'e yolladığında, karşılık olarak tek bir şey istemiştir: İmparatorun kız kardeşi Anna ile evlenmek. Porphyrogenneta bir gelini dışarıya vermek bile zaten Bizans dünyası için kabul edilemez bir durumken, bir de Vlademir'in dinsiz olması işi iyice çıkmaza sokar. Ancak Basileios buna akılcı bir çözüm bulmayı başarır. Vlademir bir süre önce hem kendisi hem de halkı için uygun bir din aradığını bildirmiştir. İslamiyet, Yahudilik ve Katoliklik inançlarını duymuş ancak hiçbirinden etkilenmemiştir. İmparatorun

⁴ Gülru Tanman, "Erken Bizans Döneminde Kadın", A. Muhibbe Darga, **Anadolu'da Kadın**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 328. "Özellikle dul kadınların sıkıştırıldığı çokça görülmekteydi. Çünkü kadınların babalarından kalan mirastan pay alma hakları bulunduğu gibi, kocasının ölümü durumunda servet sahibi olmaları da söz konusudur. Bu da ilk olarak kilisenin daha sonrada para avcılarının işine gelmekteydi. Bu tarz servetlerin sahibi olan kadınlara yapılmakta olan baskılarda vardı. Erkeklerin onları yeniden evlenmeye zorlama teşebbüsleri sebebiyle Konstantinus, Jovian ve Theodosius gibi Geç Roma İmparatorları bu tür birleşmeleri önleyecek sıkı tedbirler almışlardı. Bağış istemek üzere sürekli dulları sıkıştıran rahipler için 370 yılında İmparator bizzat yasa çıkararak rahiplerin, dul evlerini ziyaret etmelerini ve bağış ya da miras almalarını yasaklamıştı." (Jack Goody, **Avrupa'da Aile**, çev. Serpil Arısoy, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 48)

isteğiyle bir grup din adamı 987' de Konstantinopolis'e gelir ve Ortodoks ayinlerine katılır. Adeta büyülenerek geri döndüklerinde Vlademir, Ortodoks inancı kabul edeceğini açıklar. Bu doğrultuda da Anna ile Vlademir arasındaki evlilik anlaşması da imzalanır. Vlademir'in yardımı sayesinde Basileios önce Bardas Phokas, ardından Bardas Skleros tehditlerini ortadan kaldırır. Ancak kardeşini göndermekte elini yavaş tutunca Vlademir 989 yazında Khersones'i zapt eder ve bu tutumun devam etmesi halinde sıranın Konstantinopolis'e geleceğini bildirir. Basileios adına yapacak fazla bir şey kalmamıştır ve tercih hakkı bulunmayan prenses gözyaşları içinde, Khersones'e gemiyle yola çıkar. Çift orada evlenir ve Vlademir hediye olarak Khersones'i geri verir. Evlilik töreninden hemen önce Kiev prensi yerel piskopos tarafından vaftiz edilir ve bu olay Rus tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturur. Çünkü Vlademir'in dinini değiştirmesiyle otuz iki yıl önce büyükannesininin çok daha ötesinde tüm Rusya, Hıristiyan aleminin bir parçası olmuştur. Evlendikten sonra Khersones'in yerel din adamları Kiev'e kadar onlara eşlik etmiş ve derhal tüm köy ve kasabaların kitleler halinde Hıristiyanlaştırılması çalışmalarına başlamışlardır. Yeni Rus kilisesi başlangıcından itibaren Konstantinopolis Patrikliğine bağlanır ve Doğu Kilisesi'nin bir parçasını oluşturarak kültürel açıdan da Bizans'ın bir parçası olur. Bu nedenle Anna'nın hayatı Bizans ve Ortodoks dünyasında, büyük bir amaca hizmet etmiştir.⁵

1.1.1. Manastır Hayatı

Bizans toplumu içerisinde manastır hayatı önemli bir yer tutmaktaydı. Birçok kez dışa kapalı bir dünya olarak betimlenen manastırlar, gerçekte bizzat toplumun içerisindeydiler. Manastırlar, çoğu zaman aşevi, hastane, kimsesizler için sığınma yeri gibi toplum için en gerekli kurumların boşluklarını doldurarak, Bizans ahalisine destek veren yegane kurumlardır. Bununla beraber manastırlar hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz kaynaklar oldukça sınırlıdır. Mevcut veriler arasında en güvenilir olanları typikon'lardır. Manastırın kurucusu tarafından, kurumun şartları ve kurallarının yazılı olduğu bu belgeler, Bizans manastırlarının imparatorluk içindeki

⁵ John Julius Norwich, **Bizans II**, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013, (II), s. 194., Susan Wise Bauer, **Ortaçağ Dünyası**, çev. Mehmet Morali, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 611.

konumunu açık bir şekilde gösterir. Örneğin elde kalan typikonlara göre erkek manastırlarının kadın manastırlara oranı çok daha fazladır; erken dönemde kadınların daha faal olduğu bilinmekle beraber, geç döneme doğru erkek manastırlarında artmalar yaşanmıştır. Bunun sebebinin, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde kadınlara çokça ihtiyaç duyulurken, orta ve geç dönem Bizans'ında bu ihtiyaca daha fazla gereksinim duyulmaması olduğu düşünülür.⁶

Typikonlara göre manastırlar yetim, dul, hasta ve yaşlı olarak kabul edilmiş yoksul kadınlara çeşitli sosyal hizmetler verirlerdi. Sığınma sağlanan yetim kızlar ve evlenmemiş anneler manastırda kalıp kalmama konusunda karar verebilirler ve on altı yaşında yemin edebilirlerdi. Diğer kadınlarsa manastıra katılarak şiddete maruz kaldıkları evliliklerinden kaçıyorlardı. Manastırlara giren kadınların içinde en kalabalık kategori, iktisadi ihtiyaçlar veya manevi eğilimlerden dolayı bu kurumlara katılan dullardı. Dulların bakımı, çoğunlukla yaşayacak bir yer ve düzgün bir defin karşılığında, varlıklarının manastıra bağışlanması anlamına gelirdi. İblislerden muzdarip kadınlara da manastırlarda rahibeler tarafından, çoğunlukla hastalıklarının hem kendilerinin hem de rahibelerin dualarıyla geçeceği umuduyla bakım sağlanırdı; bu yüzden tedavi tapınağı içeren manastırlar çoğunlukla zihinsel hastalıklardan şikayetçi kadınların çekildikleri yerlerdi.

Kurucu typikonları, manastırın kurucusunun veya tekrar kurucusunun diledikleri doğrultusunda gündelik yaşamın her yönünü belirlerdi. Bu son derece şahsi belgeler, manastırın kapısında gıda dağıtımının ne sıklıkla yapılacağına kadar ayrıntılı biçimde kurucunun özel dileklerini ifade ederdi. Hayırseverlik faaliyetleri rahibelerin belirlenmiş görevlerinden biriydi; yoksullara ve hastalara yardım ederek etraftaki nüfusa çeşitli yollardan yardımcı olurlardı. Kurucunun typikonuna, kurucunun ve ailesinin defni ve hatırlanması için özel maddeler konurdu. Bağışlar daha önceden belirlenmiş aralıklarla gece ibadetleri ve anma ayinlerinin sürekli olarak devam ettirilmesini sağlarken mezarın yanında yanmaya devam edecek saf balmumlarının sayısı bile buna göre belirlenirdi. İkinci tür olan liturjik typikon takvim yılına göre

⁶"Kadınlar beşinci yüzyıldan sonra kiliseye aktif katılımdan uzaklaştırılmaya başladı. Çocukların doğumdan hemen sonra vaftiz edilmeye başlaması sebebiyle belki de onlara daha fazla ihtiyaç yoktu." (Helen Wood, Byzantine Women; Religion and Gender Construction, **Rosetta 7.5**, 2009, s. 27.

günlük dualar ve yortular dahil, hatta ışıklandırma ve süsleme ayrıntılarını bile içeren, bir ayin programıydı.⁷

Manastır kuralları cinsiyetler arası farkı her daim göz önünde bulundurmuş ve şartlarını sıkı sıkıya takip etmiştir. Bu sebeple kadın manastırlarının erkekler tarafından ziyaret edilmesine karşı çıkmıştır. Kadın manastırına girebilecek üç erkek vardı: rahipler, günah çıkarıcılar ve doktorlar. Aynı şekilde rahibelerinde hiçbir şekilde erkek manastırlarına girmesine izin verilmezdi. Tabii bazı rahibeler manastır duvarlarının dışında hastaları ziyaret etmek, cenazelere katılmak, yöresel hac ziyaretleri gibi birtakım faaliyetleri sürdürmekteydiler. Bununla beraber Bizans İmparatorluğu'nda inşa edilmiş olan çifte manastırlarda bulunmaktaydı. Çifte manastırlar kadın ve erkek manastırlarının yan yana inşa edildiği bir komplekstir. Ancak iki cins arasındaki seksüel ayartının önüne geçmek için 787 yılında yasaklandı ve 810'a gelindiğinde imparatorluktaki tüm çifte manastırların kapatılması emredildi.

Keşiş ve rahibelerin geleneksel giysisi, bir siyah tunik ve bunun üzerinde bir pelerinden oluşurdu; bir rahibe buna ek olarak başını örtmek için bir yaşmak takardı. Manastır tipi kurumların boyutları ve yapıları çok çeşitliydi. Kimileri yoksul ve ücra köylerin dışında küçük inziva yerleri, kimileriye başkentte yüzlerce üyeyi barındıran varlıklı entelektüel merkezlerdi. Batıdaki gibi bağımsız manastır tarikatları Bizans' da yoktu. Çoğu belli bir azize adanmış, kutsal emanetler veya ikonalar barındırırdı ve dolayısıyla hac mekanlarıydı.⁸

Bizans toplumu gerek kilise, manastır, imaret ve hastaneler gibi binaların inşaatlarının hamisi olarak, gerekse yoksullara sadaka dağıtarak servetlerini kamunun yararına kullanan zengin kadınların cömertliğine bel bağlamıştı. Nitekim pek çok imparatoriçe halkına kendi hayırseverliğini ispatlamak için manastırlar inşa ettirmişti. Bunların arasında en bilinen örnek Procopius'un gaddar suçlamalarına maruz kalan Theodora'dır. Eski fahişelik hayatını geride bıraktıktan sonra Theodora, Konstantinopolis'in karşı yakasına bir manastır inşa ettirir. Başkentte ne kadar fahişe varsa hepsini toplatır ve önceki hayatlarının pisliğinden kurtulma yolu olarak hepsini manastıra yollar. Nitekim manastırın adı da, göreceği işlevi içinde barındırmaktaydı: Tövbeliler Manastırı. Yaklaşık beş yüz kadar fahişe karşı tarafa geçirilerek

⁷ Carolyn L. Connor, **Bizans'ın Kadınları**, çev. Barış Cezar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 242-244.

⁸ Connor, s. 242.

Theodora'nın himayesi altına girmişlerdir. Ancak Theodora'nın, istediğine ne oranda eriştiği meçhuldür. Çünkü yeni hayatından memnun olmayan pek çok kadının, kendisini manastır duvarlarından aşağıya attığı yine Prokopius tarafından aktarılır.⁹

1.2. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SİYASET ALGISI VE TÜRLERİ

Ortaçağ siyasal düzeninde, devletlerin kuruluş deklarasyonu yayınlaması gibi bir uygulama yoktur. Bu sebeple var olmuş bir çok devlet veya yönetimin, kuruluş tarihi muammadır. Bu muamma, Bizans İmparatorluğu söz konusu olduğunda daha da artmaktadır. Bizans İmparatorluğu'ndan günümüze kalan onlarca eser, el yazması, kronik, typikon gibi dokümanlar olmasına rağmen, imparatorluğun kuruluş tarihi olarak kabul edebileceğimiz bir bilgi mevcut değildir. Araştırmacılar tarafından ön görülen tarihlerin hepsi öznel ve kendi tezlerini savunmaktadır: Büyük Konstantin'in askerleri tarafından augustus ilan edilmesi (307), Konstantinopolis'in kuruluşu (330), Büyük Theodosius'un ölmeden önce imparatorluk topraklarını iki oğlu arasında bölüştürmesi -siyasal bir parçalanmadan ziyade, geniş toprakları daha kolay idare etme amaçlı-(395), Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması (476) ve son olarak Yunancanın resmi dil ilan edilmesi. (640) En çok rağbet gören tarih olarak Konstantinopolis'in kuruluşu kabul edildiğinde, Bizans İmparatorluğu'nun on bir asırdan daha uzun bir süre ayakta kaldığı görülür. Bu da bizi kaçınılmaz olarak şu soruya götürür: Bir imparatorluk 1123 sene nasıl ayakta kalabilir?

Bizans İmparatorluğu varlığını koruduğu süreç içerisinde, farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde karşımıza çıkar. Kurulduğu dönem itibariyle Bizans, sınırları Atlas Okyanusu'ndan İran'a, Kuzey Buz Denizi'nden Afrika kıyılarına kadar uzanan bir imparatorluktu; Dördüncü yüzyılda askerlerinin sayısı yüz binlerle ifade ediliyordu. On birinci yüzyıla gelindiğinde, Batı'dan paralı asker talebinde bulunan bir Bizans profili görülürken, on beşinci yüzyılda Venedik, Ceneviz ve Osmanlı Devleti'nin elinde oyuncak haline gelen ve sınırları Konstantinopolis surları ile çevrelenmiş bir imparatorluk görülür. Ancak bu yükselme veya düşüş dönemleri

⁹Prokopius, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 108.

kronolojik değildir ve burada asıl takip edilmesi gereken husus Bizans İmparatorluğu'nun bu çalkantılı devirleri nasıl atlattığıdır. Çünkü salt ekonomik ya da askeri açıklamalar, Bizans tarihini anlamak için yetersiz kalmaktadır. Bizans İmparatorluğu anlayabilmek için, önce Bizans dünyasının düşünce şeklini kavramak gerekmektedir.

Bizans İmparatorluğu, yüzyıllar içerisinde Yunan dili ve kültürünü benimsemesi ve Hıristiyanlık inancını, imparatorluğun amentüsü olarak kabul etmesiyle selefi olan Roma İmparatorluğu'ndan ayrılmaktadır. Bununla beraber Roma İmparatorluğu devlet geleneklerini, anayasal düzenini ve dış politikalarını sürdürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla her daim bulunduğu coğrafyada, diğer devletlerle iletişim halinde olmuş ve kendisine birtakım politikalar belirlemiştir. Dışarıdan bakıldığında nasıl görülürse görülsün, bu politikaların tek bir amacı vardı; o da Bizans İmparatorluğu'nun çıkarıdır. Bizans İmparatorluğu galip gelsin veya yenilsin, savunduğu tez haklı veya haksız olsun, her daim kendi çıkarlarını savunmuş ve bunu öylesine akıl almaz, ince diplomasi yollarıyla yapmıştır ki, bu faaliyetler kendisine kaçınılmaz olarak "entrikacı" imajının yapıştirilmesine neden olmuştur.¹⁰

“Bizans'ın dış ilişkilerinde diplomasiye ağırlık vermiş olması Bizans siyasetinin karakterini muhtelif şekiller de etkilemiştir. Diplomatik girişimler sırasında nezaket kurallarına önemle riayet edilmesi, anlaşmalara çoğunlukla uyulması, karşı tarafa değerli hediyeler verilmesi, mümkün mertebe tenkitten sakınarak olumlu hususların övülmesi, bazen siyasi amaçlı evlilikler yapılması ve sürekli imparatorluğun ihtişamını vurgulamaya yönelik tedbirlerin alınması gibi uygulamaların yanı sıra, diğer devletler arasındaki düşmanlıkların körüklenmesi, iç karışıklıklar sırasında asilere destek verilerek kışkırtılması, elçilere veya diğer önemli şahıslara rüşvetler verilerek ülkeleri aleyhine faaliyetler yapmalarının sağlanması

¹⁰ "Yunanlar ve Ortodoks Kilisesi geleneğinden gelen diğer halklar hariç pek çok Avrupalı için Bizans sözcüğü, egzotik ve bürokratik, hatta yozlaşmış bir şeyi ifade eder. Oxford English Reference Dictionary'ye göre "Bizans" terimi "a) oldukça karmaşık, b) katı veya c) hileyle yürütülen" bir şeyi belirtir. Nijerya'daki Nupeler hakkında 1930'larda yürütülmüş saha çalışmasına dayanarak yapılan antropolojik bir çalışma hiyerarşiyi, toplumsal tabakalaşmayı ve karmaşıklığı açıkça ifade edebilmek için *A Black Byzantium* başlığını kullandı. Sıradan bir sohbette bir kimseye "Bizanslı" yakıştırmasını yapmak anlayışsızlığa veya güvensizliğe yol açar. Batı Avrupa'nın popüler bilincinde Bizans'ın söz etmek başlıca iki tepkiyle karşılanır: Ya ilgisiz ve geri kamış bir şey, Osmanlı İmparatorluğu'nun habercisi ve bir şekilde günümüz Balkanları'nın dini ve siyasi sorunları bağlamında ele alınan bir konu olarak düşünülür ya da ikonalar veya tinsellik veya komünizm sonrası Avrupa'da dinin canlanmasıyla özdeşleştirilerek gizemli bir çekicilik uyandırır."(Averil Cameron, **Bizanslılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, 2015, s. 4.)

gibi entrikalara da başvurulmaktaydı. Her insanın bir fiyatı olduğudüştürandan hareketle bütün bu pahalı diplomatik entrikalar, imparatorluğun yüce çıkarları adına yapılır ve ülke için asla prestij kaybı olarak görülmediği gibi, başarı olarak algılanırdı. İmparator VII. Konstantinos (913-959) De Administrando Imperio adlı eserinde oğlu Romanos'un dikkatini "öteki milletlere" çekmekte ve onların coğrafi, tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi durumlarının yanısıra, üçüncü ülkelerle ilişkilerinin izlenerek devlet menfaatlerine uygun olarak, onların birbirine düşürülmesine yönelik avantajların kaçırılmamasını tavsiye etmekteydi. Diğer ülkelerle yapılan anlaşmaların Bizans açısından bağlayıcılığı da yine umumiyetle imparatorluğun menfaatleri ölçüsünde söz konusu olabilirdi. İmparator I. Anastasius'un (491-518) "Ülke çıkarları için gerektiği takdirde İmparatorun yalan söylemesi veya anlaşmayı bozması kanun gereğidir" sözü burada hatırlanabilir."¹¹

1.2.1. Federe Sistemi

Bizans İmparatorluğu'nda göze çarpan ilk diplomatik hareket federe sistemidir. Roma'nın, imparatorluk döneminde sınır dışındaki Germen kavimlerin iç işlerine karışmak için uyguladığı bu politika dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu için en mühim savunma mekanizmalarından biri olmuştur.

"Marcus Aurelius (121-180) döneminden itibaren barbarları, toprağa bağlı çiftçiler olarak imparatorluk topraklarına kabul etme geleneği başlar. Diocletianus'la ise laeti ve gentiles , yani askeri sorumlulukları olan yarı özgür çiftçiler olarak kabul edilmeye başlanırlar, kamu topraklarına yerleştirilir ve daha öncekilerin tersine etnik topluluklar halinde örgütlenirler. Bu şekilde sistem giderek iki taraflı bir anlaşmaya evrilir. Bu sisteme göre barbar halkları, imparatorluğun belli bir bölgesine, bir kralın imparatorun vekili olduğu bir bölgeye yerleştirilir ve Barbar birlikleri Romalı federe (foedera) birlikleri sayılırdı."¹²

¹¹ Casim Avcı, **İslam Bizans İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s. 40.

¹²Kralların gücünün meşrulaşması, kendi topluları için geçerli olan rex unvanının yanı sıra Roma'da resmi bir görev olan magister militum unvanını üstlenmeleriyle somut hale gelen bir imparatorluk yetkilenmesinden kaynaklanır. Dolayısıyla bunlar sadece barbar unsurun Roma unsuruna göre çok daha küçük olduğu imparatorluk içerisinde mümkün olan gerçeklerdir. Roma mali ve idari yapıları da sürdürülür; örneğin Vizigot Krallığı'nda duces (liderler) tarafından yönetilen eyalet düzeni -üstelik genelde aynı kişilerle- devam eder. Frank ve Longobard duklerinin ve kontlarının kökenleri Roma'nın dux (lider) ve comes (imparatorluk maiyetinden biri) görevlerinde yatar. (Umberto Eco, **Ortaçağ**;

Dördüncü yüzyıl sonlarında Hunların kuzeydeki korkutucu ilerlemeleri Gotları daha güvenli topraklar aramaya sevk etti ve tam da bu esnada Gotlara, Roma topraklarında yaşamaları ve Roma ordusunda görev almaları önerildi. Valens'in teşvikleriyle iki yüz bin Got, Roma topraklarına girdi; ancak Roma hükümeti bu mültecilerin ihtiyaçlarını karşılayacak durumda değildi. Gotlara yiyecek vaat edilmişti ancak yemekler ya hiç gelmedi ya da görevini kötüye kullanan bazı devlet memurları tarafından fahiş fiyatlarla Germenlere satıldı. Aynı devlet memurları pek çok Got'u yakalayıp köle olarak sattı. Bu tür muamelelere maruz kalan Gotlar 377 yılında ayaklanarak Trakya'daki Roma topraklarını yağmaladılar. Akabinde imparatorluk mevkiine yükselen Theodosius, 382 tarihinde Gotlarla bir anlaşma yapmayı başardı. Bu anlaşmaya göre Gotlar, Roma topraklarına yerleşebilecekler; ancak karşılığında federe olarak ordu da görev alacaklardır. Yabancı müttefikleri asker olarak kendi ordusuyla birlikte savaşdırmak Romalıların izlediği bir politika olmuştu. Ancak o ana dek yabancılar ya müttefik destek birlikleri olarak muamele görmüşler ya da küçük gruplar halinde Roma birliklerine kaydedilmişlerdi. Şimdi ise Gotlar büyük gruplar halinde orduya kaydedilmiş ve kendi liderlerinin komutası altında görev yapmalarına izin verilmişti. Ancak nihayetinde Bizans İmparatorluğu, bir süreliğine de olsa, Got probleminde diplomatik bir çözüm bulabilmişti.¹³

1.2.2. Haraç Verme

Bizans İmparatorluğu'nun şaşırtıcı diplomasisinden biriside haraç vermesidir. Bu husustaki şaşırtıcı kısım, sadece yenilgi durumlarında değil, en parlak dönemlerinde dahi düşman sayısını mümkün mertebede en aza düşürme girişimidir. Birçok açıdan prestij kaybı gibi görünse de, Bizans İmparatorluğu bu tarz manevraları kullanmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır.

Beşinci ve altıncı yüzyıllarda Batı Avrupa topraklarının büyük bölümünü kaybeden Bizans İmparatorluğu, Iustinianus'la beraber, seleflerinin hakim olduğu Batı coğrafyasını tekrar fethetme giriştiler. Iustinianus özellikle İtalya'da Longbardlara ve Kuzey Afrika'da Vizigotlara karşı yapılan mücadelelerde, imparatorluğun en yetenekli

Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 53.)

¹³ Timothy E. Gregory, **Bizans Tarihi**, çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 92.

komutanlarını seferber etti. Belisarius'un askeri dehası ve sonrasında Hadım Narses'in faaliyetleri ile Bizans İmparatorluğu geçici bir süreliğine de olsa bu topraklarda hakimiyeti ele geçirdi. Ancak birçoklarına göre Bizans İmparatorluğu'nun en parlak dönemi olarak nitelendirilen bu devir, beraberinde kocaman bir boşluğu getiriyordu. Afrika ve Avrupa topraklarında gerçekleşen onca sefer, büyük bir mali yükü ve Bizans halkı Kapadokyalı Ioannes'in açgözlülüğünden daralmıştı. En önemli husus ise imparatorluğun Doğudaki düşmanıydı. Sasaniler uzun bir süredir Bizans İmparatorluğu ile savaş halindeydi ve Batı coğrafyasında verilen mücadeleler Doğu topraklarını istilaya açık bırakıyordu. Bunu her daim fırsat bilen Sasaniler ise Anadolu'nun iç bölgelerine kadar girip, mümkün olduğunca sınırlarını genişletme yoluna başvuruyorlardı. Iustinianus, Batıya yapılacak seferleri garanti altına almak amacıyla, anlaşma yoluna gitti. 532 yılında Sasani hükümdarı I. Husrev Anuşirvan ile yıllık beş bin kilo ağırlığında altın ödemek şartı ile ebedi bir barış antlaşması imzaladı. Böylece hareket serbestisi edinen Iustinianus, yüzünü Batıya dönebilmiş olsa da altından kalkması ağır bir mali yükü sırtlanmış ve işin kötüsü henüz 540 yılında Hüsrev'in anlaşmayı bozarak Suriye'ye girmesini izlemek durumunda kalmıştır. Buna mukabil Sasanilerin, Armenia ve Iberia'yı tahrir edip Lazika bölgesini ele geçirmeleri sonrası haracın miktarını yükseltmek durumunda kalmış ve bu anlaşma ancak 562 yılından sonra sağlam temellere oturtulabilmiştir.¹⁴ Bu diplomatik hareketin iki türlü tepkisi olmuştur. Birincisi, Iustinianus'un başkenti imarı, Batı'nın tekrar fethi gibi politikaları sebebiyle, halkın sırtına binen verginin yükseltilmesi neticesinde halk ile sarayın arasının açılmasıdır. İkincisi, ise saltanatının ilk devresinde haraç politikasının işe yaramamasıyla beraber, son dönemlerinde meyvesini vermeye başlamasıyla Bizans İmparatorluğu'nun İtalya ve Afrika'da hakimiyet tesis etmesidir.

¹⁴ George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 66., John Julius Norwich, **Bizans I**, çev. Hamide Koyukan, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2013, (I), s. 162.

1.2.3. Düşmanları Birbirine Kırdırma: Aleksios ve Türkler

On birinci yüzyıla gelindiğinde Bizans İmparatorluğu tarihinin en akıllı ve en kurnaz devlet adamı olan, Aleksios Komnenos karşımıza çıkar. Köken olarak Komnenos ve Dukas ailelerinden olması, annesi Anna Dalassena'nın neredeyse yirmi yıl boyunca kurduğu dengeler ve Alanialı Maria'nın evlat edinmesi ile Aleksios Komnenos tahta oturur ancak devraldığı imparatorluk içten içe bir çöküş içerisinde. 1071 Malazgirt Savaşı sonrası ordunun kalitesi ve sayısı düşmüş; paralı askerlere muhtaç hale gelmiş, yakın dönemde yaşanan darbeler sonucu bürokraside çalkalanmalar yaşanmış ve en önemlisi imparatorluk her sınır köşesinde savaşmak durumunda kalmıştır. Romanos Diogenes'in yaşadığı hezimet sonrası Selçuklu Türkleri Anadolu'nun içlerine kadar girmeyi başarmış, Ege Bölgesinde kendisine bir donanma inşa eden Çaka Bey bölgede tehdit unsuru haline gelmiş, Norman tehdidi Avrupa'da büyük bir kayba yol açmış ve yıllardır süren Peçenek saldırıları Bizans sınırlarını harabeye çevirmiştir. İşte bu durumda diplomasi'nin piri olan Aleksios Komnenos, düşmanları birbirine kırdırmanın yollarını aramış ve özellikle Türkler üzerinde yüzde yüz bir başarı kazanmıştır.

1087 yılından itibaren Peçenekler sürekli Bizans sınırlarına seferler düzenlemiştir. Aynı esnada bir çok hususla uğraşmak durumunda kalan Aleksios, gerek askeri zayıflıktan gerekse içinde bulunduğu diğer müşkül durumlardan ötürü, açık bir meydan savaşından çekinmekteydi. 1091 yılı geldiğinde kaçınılmaz bir savaşın eşiğinde iken Aleksios, Peçeneklere karşı diğer bir Türk kavmi olan Kumanlardan yardım istemiştir. Aynı anda Çaka Bey ile ittifak halinde bulunan Peçenekler, Bizanslılarla karşı karşıya gelmelerine rağmen, taarruz etmekten sakınmışlar ve yaşanan üç günlük gecikme sonrası Kumanlar savaş alanına gelmişlerdir. Tam olarak kimin tarafında olacakları kestirilemeyen¹⁵ Kumanlar,

¹⁵ *Kuman ordusu Maniak ve Togortak tarafından idare ediliyordu. Aleksios Komnenos, Kuman hanları şerefine çadırında mükellef bir ziyafet tertiplede. Maniak önce nazlanmış ve ziyafete gelmek istememişti. Nihayet arkadaşları onu ikna etmişler ve o da imparatorun çadırına gelerek ziyafete iştirak etmişti. Bizans İmparatoru, ziyafetten sonra Kuman önderlerine gayet kıymetli hediyeler verdi ve sözlerine sadık kalacaklarına dair rehinlerin gönderilmesini istedi. Kumanlar, Peçeneklerle harbetmek için imparatorun üç gün müsaade istediler. Sonra Peçenekleri mağlup edeceklerini söyleyerek, ganimetin yarısını Bizanslılara bırakacaklarını bildirdiler. Buna karşılık İmparator Aleksios, üç gün değil on gün izin verdiğini ve ganimetin tamamen Kumanlara ait olduğunu söyledi. Buradan da anlaşılacağı üzere Bizans'ın Peçenekler karşısında bu değerli müttefiki kaybetmek gibi bir lüksü yoktu. (Akdes Nimet Kurat, **Peçenekler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, Peçenek, s. 257.)*

nihayetinde Bizans saflarında yer almışlar ve iki Türk kavmi karşı karşıya gelerek, savaşa tutuşmuşlardır. Neticesinde Bizans sınırlarında sürekli bir tehdit unsuru olan Peçenekler, deyim yerindeyse imha edilmiştir. Bizans'ın diplomasi dehası Aleksios bir taşla iki kuş vurmuş, bir Türk kavmini bir daha asla eski haline dönemeyecek şekilde yok etmiş, ikincisini ise müttefik sıfatıyla savaşa sokup, tehlikeyi bertaraf etmiştir.

Bununla birlikte Aleksios Komnenos'un uğraşması gerektiği, diğer bir Türk rakibi Çaka Beydir. Gençlik yıllarında Konstantinopolis' de bulunmuş olan Çaka Bey, Aleksios Komnenos'un tahta çıkmasından sonra, Bizans dünyasının içerisinde bulunduğu çalkantılı dönemi fırsat bilerek, Ege bölgesine geçmiş ve burada askeri faaliyetlerde bulunmak üzere donanma inşa etme işine girişmiştir. Konstantinopolis' de geçirdiği dönem hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte, kesin olan şey, Çaka Bey'in Bizans İmparatorluğu'nun işleyişi ve içinde bulunduğu durum hakkında oldukça fazla malumata sahip olduğudur.¹⁶ Peçenekler, Normanlar ve Selçuklular tarafından kuşatılmış olan Bizans İmparatorluğu'nun bu müşkül durumu karşısında, Çaka denizden yapılacak olan seferin, öldürücü bir mahiyet taşıyacağını düşünmekteydi. Bu sebeple İzmir bölgesinde inşa ettiği donanmayla, Ege Denizine hakim olmaya çalışmış; Midilli, Sakız ve Sisam Adalarını almış, Rodos'a boyun eğdirmiş ve en sonunda Konstantinopolis'e deniz seferi düzenlemek amacıyla yola çıkmıştır. Bununla beraber özellikle Çanakkale bölgesinde yaşanabilecek aksaklıkları gidermek amacıyla kızını Selçuklu sultanı Kılıçarslan'a vermiş ve böylece kurmuş olduğu akrabalık ilişkisiyle Selçukluların Marmara civarında Bizanslıları geri püskürtmesini sağlamıştır. Akabinde Bizans İmparatorluğu ile girdiği ilk savaşı kazanmıştır.¹⁷

¹⁶ "1078-1081 yıllarında Türklerle Bizanslılar arasında vuku bulan savaşlardan birinde, adından Batıdan gelmiş olduğu anlaşılan Bizans kumandanlarından Kabalika Aleksander adlı bir zat, bıyıkları henüz terleyen Çaka adlı bir Türk gencini esir almıştı. Bu genç Türk esiri asil bir aileye mensup olduğundan imparatorun -Nikephoros Botaneiates- sarayına gönderilmişti. Bizans sarayında kendisine "protonobilissimus" unvanı verilmiş ve saraydaki diğer asil delikanlılarla birlikte terbiye ve tahsil görmüştü. Çaka'nın Homeros'u okuyup anlayacak kadar Grekçeyi öğrenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çaka'nın Bizans Sarayı'nda öğrendiği şey yalnızca Grekçe değildi. Bizans devleti, Bizans siyaseti hakkında da esaslı bilgiler edinmişti. O sıralarda Bizans'ın askeri gücü çok zayıflamış olduğundan, düşmanlara karşı bilhassa siyasi manevralar yapmak zorundaydı. Çaka, sarayda yaşıyor olması sebebiyle, o dönem Bizans diplomatlarının faaliyetlerini yakından takip konusunda birçok imkan ve fırsata sahipti." (Kurat, Peçenek, s. 235.)

¹⁷ John Julius Norwich, **Bizans III**, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013, (III), s. 51.

Durumun vahametinin farkında olan Aleksios, bir kez daha Bizans diplomasisini konuşurmuştur. İlk önce donanmasını takviye etmiş, Flanderli şövalyelerden yardım istemiş ve çetin mücadelelerden sonra Çaka Bey'den Sakız Adası'nı almayı başarmıştır. Ardından Çaka Bey'in Anadolu' daki güçlü müttefiki ile arasını açmaya çalışmıştır. Her ne kadar denizde Çaka Beyi durdurmayı başarmış olsa da, damadı olan Selçuklu Sultanı Kılıçarslan'ın karadan ona yardım sağlaması muhtemeldi. Bu sebeple Aleksios Komnenos, Kılıçarslan'a yazdığı mektupta, onu Çaka Bey'e karşı kıskırtmış ve asıl düşmanın Bizans İmparatorluğu değil Çaka Bey olduğunu söylemiştir. Anna Komnena bu mektubu şöyle aktarmaktadır:

"Şanı büyük Sultan Kılıç Arslan! Biliyorsun ki Sultan'lık sana baba mirası olarak geçmiştir. Oysa, senin kayın baban Çaka görünüşte Rum devletine karşı silahlıyor ve kendisine [Rum uyrukları ağzından] Basileus dedirtiyor ama, besbelli ki bu bir aldatmacadır. Aslında, öylesine büyük deneyim sahibi bulunan ve son derecede bilgili bir kişi olan o, kendisinin Rumlar üzerinde Basileus' luğa hiçbir hakkının bulunmadığını ve bu kadar büyük bir devletin başına geçmesinin olanaksız olduğunu biliyor. Kurduğu bütün tezgah sana karşı yönelmiştir. Bu durum karşısında sen, ne onu başıboş bırakmalısın ne de cesaretini yitirmelisin; yapman gereken, erk'inden yoksun bırakılmamak için uyanık durmaktır. Bana gelince, ben, Tanrının yardımıyla onu Rum ülkesinin sınırlarından kovarım; seni de kendi çıkarın için, ülkelerini ve egemenliğini uyanıklıkla korumaya ve olabilirse barışçı yollardan, o bunu istemezse silahla, onu yeniden kendi buyruğuna almaya davet ederim.¹⁸"

Kılıçarslan'ın bu mektuba ilk tepkisinin ne olduğu bilinmemekle birlikte, Çaka Bey'in durumdan haberdar olmaması, Kılıçarslan'ın olayı soğukkanlılıkla karşıladığını gösterir. Bununla birlikte Bizans diplomasisi zehrini göstermekte hiç gecikmez. Aldığı darbeden sonra donanmasını tekrar güçlendirmeye girişen Çaka Bey, davetli olduğu ziyafet sonrasında damadı Kılıçarslan tarafından öldürtülür. Böylece Bizans İmparatorluğu birkaç yıl içerisinde en önemli düşmanlarını, savaş meydanında değil diplomasi masasında bertaraf eder.¹⁹

¹⁸ Anna Komnena, **Aleksiad**, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, Ankara, 1996, s. 270., Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s. 54.

¹⁹Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 110.

1.2.4. Elçilere Rüşvet Verme

Aleksios'un hiç kılıç sallamadan Anadolu'da bulunan pek çok kaleyi teslim aldığı da bilinmektedir. Aleksios Komnenos'un tahta çıktığı dönemlerde Melikşah, Anadolu'da başına buyruk hareket eden Türk beylerinin üzerindeki otoritesini korumaya çalışıyordu. Bunlardan en önemlisi Bizans sınırına çok yakın olan İznik bölgesinde faaliyetlerde bulunan Ebul Kasım idi. Melikşah bu hususta ittifak anlaşması yapmak üzere Siyavuş adlı bir elçiyi Aleksios'a göndererek hısım olmayı önermiş ve böylece Türklerin kıyı bölgelerden uzak durmasını vaat etmiştir. Etkileyici zekasını kullanmaktan hiçbir zaman geri durmayan Aleksios Komnenos, sultanın buyruğunu elinde tutan Siyavuş'un aklına girerek elçiyi Anadolu'da kıyı kıyı dolaşıp fermana istinaden bütün kaleleri boşaltılmak konusunda ikna eder. Böylece işe koyulan Siyavuş ilk olarak, Sinop'u elinde tutan Türk beyi Karatekin'e gelir ve sultanın mektubunu ona göstererek Karatekin'in hiç güçlük çıkarmadan şehri terk etmesini sağlar. Sinop'un yönetimini, imparatorun gönderdiği Konstantinos Dalassenos adlı bir şahsa teslim ettikten sonra Siyavuş, aynı şekilde diğer kaleleri de dolaşarak buralarında Bizans İmparatorluğu'na teslim edilmesini sağlar. Bütün bunların karşılığında Ankhialos Dukalığına getirilerek ödüllendirilir.²⁰

1.2.5. Dini İnançların Vasıta Olarak Kullanılması

On üçüncü yüzyıla gelindiğinde her bakımdan harabeye dönmüş bir Bizans İmparatorluğu izlenimi karşımıza çıkar. Özellikle 1204' de yaşanan Dördüncü Haçlı Seferi sonrası Bizans İmparatorluğu bir daha asla eski gücüne kavuşamamıştır. Konstantinopolis elli yedi yıl boyunca yağmalanmış, halkı sömürülmüş, Ortodoks inanç bastırılmaya çalışılmış ve merkezi imparatorluğun yerini küçük çaplı devletçikler (hatta despotluklar) almıştır. Nikaia' da kurulan Laskaris Devleti uzun ve sabırlı bir dönemden sonra, 1261 yılında (Aleksios Strategopoulos'un idaresindeki donanma ile) Konstantinopolis'i kurtarmayı başarmıştır. Bununla beraber başkent tekrar ele geçirilmesi sadece psikolojik bir artıydı. Bizans İmparatorluğu, artık dünya

²⁰ Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, (Selçuklular), s. 83.

düzenindeki belirleyici aktör rolünü kaybetmişti ve şimdi uğraşması gereken çok daha güçlü ve çok daha fazla devlet vardı. 13. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu gelişmelerin merkezinde iki siyasi deha ve bir kurum vardır. Bizans İmparatorluğu bu dönemde diplomatik olarak ikinci bir Aleksios Komnenos olarak niteleyebileceğimiz, VIII. Mikhail Palaiologos tarafından yönetiliyordu; karşısında başka bir siyasi deha olan Charles d' Anjou vardı ve tüm bu dengelerin ortasında, adeta terazinin dengelenmesini sağlayan demir görevi gören, Papalık kurumu bulunuyordu.

On ikinci yüzyılın sonunda Almanya Kralı Friedrich Barbarossa'nın oğlu olan VI. Heinrich Hohenstaufen, Güney İtalya ve Sicilya 'daki Norman devletlerinin varisi Norman Prensesi Constance ile evliliği sayesinde Norman krallığının kontrolünü eline aldı ve böylece Normanların Bizans için besledikleri saldırgan planları da devralmış oldu. Ancak Friedrich Barbarossa'nın ölümüyle beraber Almanya'nın kontrolünü Conrad, Sicilya Krallığını da Manfred aldı. Bununla beraber Manfred, Bizans'a karşı herhangi bir girişimde bulunamadı. Çünkü Hohenstaufen'leri amansız bir düşman olarak gören Papa IV. Clemens, Fransız Kralı IX. Louis'in kardeşi Charles d' Anjou'nun yardıma çağırdı ve akabinde Manfred'in sonu geldi. 1266 yılında Manfred'i, Beneventum'da bozguna uğratan Charles, Sicilya' da Fransız hakimiyetini kurdu ve çok geçmeden yüzünü Bizans'a döndü. Tahtından edilen II. Baldwin ile anlaşma yaparak Bizans'a karşı saldırgan politikasını meşrulaştırdı. Bunun üzerine diplomasi ustası olan VIII. Mikhail Palaiologos bir yandan Cenevizlilerle ilişkileri geliştirdi; ve bu yakınlaşma sonrası Ceneviz, Foça'daki madenleri işletme hakkına sahip olduğu gibi Konstantinopolis'e geri dönüp ticari haklarını tekrar elde etme imtiyazını kavuştu, diğer yandan kiliselerin birleşmesi hususunun Katolik dünyası için ne kadar önemli olduğunu bildiğinden, Papalık ile union görüşmelerini başlattı. Böylece Papa'yı kendi safına meylettirerek Charles d' Anjou'nun faaliyetlerini kısıtlama yoluna gitti. Tüm bunlar yetmezmiş gibi sorunun kökenine inen Mikhail, Charles'ın abisi olan Kral Louis' ye union görüşmelerinde arabuluculuk etmesini istedi. Mikhail'in marifetiyle, Papalığın union'a meyletmesi ve Louis' nin Haçlı Seferi sevdası sebebiyle Charles'ı Tunus'a göndermesi, Bizans İmparatorluğu'na zaman kazandırdı. Bununla birlikte Kral Louis' nin ölmesi Mikhail için oldukça kötü bir haberdir. Nitekim Tunus'a elçiler

gönderdiğinde Charles d' Anjou iki zafer kazanmıştı ve elçiler elleri boş dönmek durumunda kalmışlardı.²¹

Hareket alanı daralan Mikhail iki girişimde bulundu. İlk olarak Papalık ile görüşmeleri hızlandırdı ve hem kendisinin hem de halkının Katolik inanca bağlanmak istediğini Papalığa kanıtlamaya çalıştı. Bu maksatla Avrupa'ya dini temsilciler göndererek sürekli nabız kontrolü yaptı ve sonunda Charles'ın gücü karşısında başka bir şansı olmadığını farkına vararak, tüm Bizans ahalisinin karşı gelmesine rağmen, Lyon Konsili'ni onayladı. Hatta burada Papa X. Gregorius ile Türklere karşı bir ittifak planı bile kararlaştırdı. Ancak 6 Ocak 1276' da Papa'nın ölmesiyle bu ittifak sonuçlanamadı. Bu esnada Papalıktan cesaret alan Mikhail, Charles'ın Cenevizlilerle meşgul olmasından faydalanarak bazı başarılar elde ettiyse de Charles, Papalık makamına kendisini destekleyecek bir arkadaşının gelmesini sağladığında (Fransız asıllı olan IV. Martinus), Mikhail'in artık yapacak bir şeyi kalmamıştı. Tek umudu dışarıdan gerçekleşecek olan bir mucizeydi; ki bu mucize kendisini kısa zamanda gösterdi. Charles d' Anjou, Bizans'ı fethetme planları yaparken, gerek yerel şartlar dahilinde oluşan gelişmeler gerekse Mikhail'in bölge halkını Charles d' Anjou ve Fransa aleyhine provoke etmesi neticesinde, Sicilya'da öylesine büyük bir isyan patlak verdi ki, Charles, Sicilya Krallığını terk etmek durumunda kaldı ve onun sahiplendiği taç da Aragonlu Pedro'ya gitti. Charles d' Anjou artık sadece Güney İtalya Kralı idi ve bu isyandan sonra Bizans'a karşı herhangi bir girişimde bulunamamıştı. Bizans İmparatorluğu bir kez daha ince diplomasisinin karşılığını almıştı.²²

1.3. BİZANS SİYASETİNDE KADINLAR

Bizans İmparatorluğu'nun görünmez siyasetçileri hadımlar ve kadınlardır. Kuruluşundan yıkılışına, imparatorluğun yönetiminde, bazen perde arkasında bazen de direkt olarak siyasetin içinde bulunmuş kadın ve hadım sayısı oldukça fazladır. Ancak bunların içerisinde çarpıcı nitelikte, imparatorluk üzerinde daha fazla etki

²¹ Aleksander A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 667.

²² Mustafa Daş, **Bizans'ın Düşüşü**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 55., Vasiliev, s. 669., Gregory, s. 282.

bırakan taraf kadınlardır. Bizans İmparatorluğu'nda kadınlar çeşitli diplomatik ilişkilerle kendini gösterir.²³ Kimi zaman uluslararası arenada gerçekleşen evliliklerle, hasım devletlerin dostane politikalar sergilemelerini sağlamış, kimi zamansa (özellikle aristokrasinin yükseldiği dönemlerde) imparatorluğun en önde gelen ailelerin bir araya gelerek, ortak bir gücü temsil etmesini temin etmişlerdir. Diğer taraftan kadınların siyasetteki rolü bunlarla sınırlı değildir. Yeri geldiğinde imparatoru kısıtlayan, baskınlığıyla onu domine eden, saray düzenini istediği gibi şekillendiren, atamalar yapıp; devlet belgelerini imzalayıp doğrudan "basileus" unvanını kullanan imparatoriçelerde mevcuttur. Tabii bunların sadece olumlu sonuçlar doğurduğu söylenemez. Zaman zaman imparator olan kocasını aldatıp, ona karşı suikast tertip eden, imparatorluk hazinesini kendi özel kasası gibi saçıp savuran, naiplik vasfını aşarak senato ve çocukimparatorların üzerinde yetki sahibi olmaya çalışan, Patrik ile savaşa tutuşup dini gruplar arasında taraf tutan imparatoriçelerin faaliyetleri de bilinmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen kadının siyaset içerisindeki önemi hiçbir zaman azalmamıştır. Bunun sebebi ise bariz olduğu üzere, kadının doğurganlığıdır. Her şeyden evvel hanedanın devamı, üreme erkine muhtaçtır ve bu da erkeğin kadına olan gereksinimini ortaya koyar. Basit bir anlayışla, doğacak olan oğlan geleceğin imparatoru, kız ise güçlü bir aile ya da devlet ile ittifak anlamına gelir. Bütün bunlar kadını, Bizans sarayının ve siyasetinin merkezine yerleştirmektedir.

1.3.1. Tetrarşi Dönemi

Roma'nın Bizans'a evrilmesinin kırılma noktalarından biri olan Tetrarşi dönemi, hanedanlar arası akrabalık ilişkilerinin önemini gösteren ilk örneklerdendir.

²³ Steven Runciman ilgili eserinde şöyle söylemektedir: " Bizans diplomasisinde evlilik büyük bir yer işgal ediyordu. İmparatorlar bile yabancı gelinlerle evlenmenin üzerinde değillerdi. II. Justinianus'un ve V. Constantin'in eşleri olarak iki Hazar prensesi imparatorluk tahtına oturmuştu. I. Romanus, büyük torunu olan geleceğin II. Romanus' unu İtalyalı bir piç prensesle evlendirmişti. VII. Mikhail'in eşi oldukça güzel olan Alanialı Maria idi. Komnenos ve Palaiologos hanedanlıkları altında Batılı eşlerle evlenmek genel kural haline gelmişti. Bizanslıların gururunun Konstantinopolis' de hiçbir zaman popüler olmasına izin vermediği uzun bir Batılı imparatoriçeler serisi vardı. Ancak diplomatik olarak bu evlilikler başarısızlıkla sonuçlandı; bir avantaj sağlamamakla beraber, imparatora nefretten başka bir şey getirmediler. Son imparator XI. Konstantin bunun aptalca olduğunu gördü ve şehrin düşüşü yaklaşırken kendisi için uygun gelini Doğuda aradı. VII. Konstantin yabancılara asla başışlanmamaları gereken üç şey üzerinde durmuştur: Taç, Yunan ateşinin sırrı ve erguvanda doğmuş bir prenses." (Steven Runciman, **Byzantine Civilisation**, Methuen & CO Ltd, London, 1966, s. 160.)

Üçüncü yüzyıl krizinin zorlukları ve Kışla İmparatorları döneminden sonra başa geçen Diocletianus, daha önce örneği görülmemiş bir şekilde, kendi yetkisini paylaşma kararı verir. İlk önce askeri kabiliyeti yüksek olan Maximianus'u yanına alarak imparatorluğu ikiye böler. (Bu bölünme siyasi bir parçalanma anlamına gelmemektedir.) Ancak imparatorluğun sınırları öylesine büyüktür ki Diocletianus iki kişinin bile yetersiz kaldığına hükmeder ve iki yeni yöneticinin daha yönetime katılmasını ister: Konstantius Chlorus ve Galerius. Tabii ki bu yönetim sağlıklı bir netice getirmez. İki "augustus" ve iki "caesar"lı yönetim Diocletianus'un emekliye ayrılması ile patlak verir. Burada önemli olan kısım, henüz erken dönemde olunmasına rağmen Tetrarkların birbirleri ile evlilik yoluyla hısımlık kurma girişimleridir.

Tetrarkların başı olan Diocletianus, astlarının sadakatini kazanmak için bazı çarelere başvurmuştur: Konstantius Chlorus'un oğlunu kendi sarayına aldırılmış -rehin olarak-, ve kızı Valeria'yı, Galerius ile evlendirmiştir. Diğer yandan Konstantius Chlorus, Maximianus'un kızı Theodora ile evlenerek, Büyük Konstantinus'un annesi olan Helena'yı terk etmiştir. Ancak tüm bu dengeler kalıcı bir çözüme ulaşmamıştır. Tetrarşinin yirminci yılı dolup iki augustus emekliye ayrıldığında, gerek Maximianus tekrar imparatorluk haklarını geri kazanmak, gerekse Büyük Konstantin hakkı olan "augustus"luk unvanlarının temini için evlilik ittifakına yönelmiş ve bu maksatla Büyük Konstantin, Maximianus'un kızı, Maxentius'un ise kız kardeşi olan Fausta ile evlenmiştir. Fausta birçok yönüyle Erken Bizans dönemine adını kazımıştır. İlk önemli faaliyeti Maximianus'un, Büyük Konstantin'in praefecture' asına gidip isyan çıkartması ve akabinde bölge egemenliğine hakim olma planını, kocasına yetiştirmesidir. Onun sayesinde yeni imparatorluğun kurucusu olacak bu tarihsel şahsiyet, büyük bir tehlikeyi henüz yaşanmadan bertaraf etmeyi başarmıştır. Bununla birlikte yönetici sayısındaki düşüşler, evlilik ittifaklarını durdurmamıştır. Büyük Konstantin, Doğuda Maximianus Dia ile savaşıyor Licinius ile yeni bir evlilik girişiminde bulunarak kız kardeşi Konstantia'yı onunla evlendirmiştir. Tabii bu evlilik ittifakı da uzun soluklu olmamış ve Chrysopolis (Üsküdar) Savaşı'ndan sonra Licinius'un ölümüyle son bulmuştur. Burada yaklaşık 30 yıllık dengelerin içerisinde değişmeyen unsur olarak kadınlar göze çarpmaktadır. Rütbesi ne olursa olsun, her

imparator adayı amacına ulaşmak için evlilik ittifaklarını gözetmiştir ve doğrusu bu ittifaklar imparatorluğun sonuna kadar göz önünde tutulmuştur.²⁴

1.3.2. Pulcheria ve Athenais

Beşinci yüzyıla gelindiğinde Bizans İmparatorluğu'nun ilk baskın "augusta"sı karşımıza çıkar. Arcadius'un kısa süren hükümdarlık dönemi sonrası veliaht olarak bir tek II. Theodosius kalmıştır. Henüz çocuk yaşta olmasına rağmen tahta oturan II. Theodosius, ismini aldığı dedesinin meziyetlerinden oldukça uzaktır. Korkaktır, siyasetle alakası yoktur ve çok çabuk etki altında kalan bir tiptir. Pulcheria ise Theodosius' dan sadece iki yaş büyüktür; augusta ilan edilip dizginleri eline aldığı anda henüz on beş yaşındadır. Kardeşinin aksine güçlü, azimli ve iktidarı seven bir kişiliğe sahiptir. Kendisiyle beraber üç kız kardeş olmalarına rağmen hepsi bekaret yemini etmiş ve aralarından sadece Pulcheria imparatorluk yönetimine katılmıştır. Kişisel azmi ve saray yönetimi onu, Bizans dünyasının ilk kadın yöneticisi olarak tasvir etmeye yetse de, Theodosius üzerindeki eylemleri, imparatoriçenin, imparatorluk yönetiminde ne kadar etkin olduğunu göstermek açısından önemlidir. Nitekim imparatorluk vasıflarından yoksun olan kardeşinin evleneceği kişiyi bile kendi elleriyle seçmiştir. Atina Üniversitesi'nde profesör olan Leontios'un kızı Athenais'i bulmuş ve kızın hem güzelliğinden hem de teolojik yeteneklerinden etkilendiği için, onu Theodosius'a takdim etmiştir. Theodosius'un bu izdivacı kabul etmesi üzerine Pulcheria bütün sorumluluğu üstüne almış, sarayda gerekli olan hazırlıkları başlatmış, Bizans geleneklerine uygun olarak kızın Athenais olan adını Eudokia olarak değiştirmiş ve nihayetinde vaftiz analığını dahi yapıp evliliği tamamına erdirmiştir. Bizans tarihi boyunca böylesine bir baskınlık birkaç kez görülebilmektedir. Bununla beraber görümce ile gelin arasındaki ilişkiler kısa vadede değişmiştir. Büyük ihtimalle ilk doğan çocukları münasebetiyle II. Theodosius 423 yılında karısını augusta ilan eder. Bizans İmparatorluğu'nda oldukça normal olan; aynı zamanda sıkça görülen bu olay Pulcheria tarafından hiç hoş karşılanmaz. Kendisinin bulduğu, saraya getirdiği,

²⁴ Eutropius, **Kısa Roma Tarihi**, çev. Çiğdem Menzilioğlu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 166., Eusebius, **Kilise Tarihi**, çev. Furkan Akderin, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 265., Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 294., Paul Stephenson, **Büyük Konstantin**, çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 127.

yüceltiği ve hatta vaftiz ettiği kadın şimdi kendisiyle aynı mertebede bulunmaktadır. Nihayetinde Bizans İmparatorluğu'nun bu baskın imparatoriçesi her şeyini kendisine borçlu olduğunu düşündüğü Eudokia'ya giderek dış biler ve her fırsatta ona türlü suçlamalarda bulunarak saf dışı bırakmaya çalışır. Eudokia bir süre sonra sebebi belli olmayan faktörlerden ötürü Kudüs'e gider.²⁵ Theodosius'u aldattığı yönünde anlatımlar bulunmakla birlikte, bunlar kesinlik arz etmemektedir; ve olan onca şeyden sonra iktidara tek başına sahip olmak isteyen Pulcheria'nın bu işe karışmadığını düşünmek şaşırtıcıdır.²⁶

Pulcheria'nın ölmeden evvel, Bizans İmparatorluğu'na son bir hizmeti olmuştur. Bilindiği üzere kardeşi II. Theodosius arkasında bir evlat bırakmadan ölmüş ve akabinde imparatorluk hakları Pulcheria'ya geçmiştir. Ancak o da yeminli bir bakiredir ve kendisini İsa'ya adadığından, hiç evlenmemiştir. İmparatorun ölümünden sonra hanedanın son bulma ihtimaline karşı Pulcheria, Trakyalı bir senatör ve eski asker olan Marcianus ile anlaşır. Bekaretini korumak şartı ile evlenip, onu augustus mertebesine yükseltir ve böylece hanedanın devamını sağlamış olur. Böylelikle bir kaç sene sonra kendisinde vefat ettiğinde imparatorluk başsız kalmamış ve dolayısıyla kaosa sürüklenmemiştir.²⁷

²⁵“Pucheria'nın faaliyetleri sonrası Eudokia, Kudüs'e gitmek durumunda kalmıştı. Ancak kendisinin Pulcheria'ya karşı hiçbir şey yapmadan durduğunu söylemek mümkün değildir. 451 yılında gerçekleştirilen Kadıköy Konsili aldığı kararlar ve dinsel içeriklerinden ötürü çok büyük yankılar uyandırdı. Konsilin Roma piskoposu Leo'nun tavsiyesiyle yeniden yorumladığı itikat, yani İsa ile Baba Tanrı arasındaki kompleks ilişki, öncelikle Batı dünyasını ve Antiochea Kilisesi'ni memnun etmişse de, bu yeni doktrin Anadolu, Suriye ve Mısır'ın büyük bölümünde kabul görmedi. Muhalefetin ortaya çıktığı en önde gelen kentlerden biriside Kudüs idi. Kadıköy'e gelen bir grup keşiş inatla tek tabiat doktrinine sahip çıkıyordu. Theodosius adlı liderlerinin önderliğinde bu keşişler gizlice Kudüs'e geldikleri zaman piskoposları Iuvenalis'in artık Nestoriusçu olduğunu etrafa yayarakadeta bir keşişler isyanını körüklediler. İşte bu keşişleri kıskartanlar arasında görünmesinin hışmına uğramış olan Eudokia da bulunmaktaydı.”(Turhan Kaçar, **Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 151.)

²⁶Stephen Mitchell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi**, çev. Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s. 152., **The Cambridge Medieval History Vol I**, Macmillan Company, London, 1911, s. 463.

²⁷Judith Herrin, **The Imperial Feminine In Byzantium**, The Oxford University Press, 2000, (Feminine), s. 20., Liz James, **Empress and Power in Early Byzantium**, Leicester University Press, London, 2001, (Early), s. 61. Aynı kalıtım durumu kısa bir süre sonra Ariadne'nin başına da gelmiştir. Bizans'ın yabancı asıllı hanedanından Zenon 491 yılında sara hastalığından öldüğünde Ariadne tahta yeni birini geçirmek durumunda kalmıştı. Bizans siyasi dünyasında kadının ne derece önemli bir rol oynadığını gözler önüne seren bu vakada halk sarayın önüne gelmiş ve Ariadne'ye, "İmparatorluğa Ortodoks bir imparator ver ! İmparatorluğa Romalı bir imparator ver!" diye çağrıda bulunmuştur. Müteakiben akıllı, yaşlı ve bilge bir kişiliği olan Anastasius, Ariadne sayesinde tahta oturmuş ve Bizans ahalisine, uzun zamandır beklediği huzuru sağlamıştır. (Mitchell, s. 170.)

1.3.3. Theodora

Aradan bir asır dahi geçmeden hem Bizans İmparatorluğuna hem de dünya tarihine adını altın harflere kazımış olan gerek hırsı, güzelliği ve zekası gerekse skandalları, geçmişi ve acımasızlığı ile nam salan Theodora sahneye çıkar. İmparatoriçelik dönemi, geçmişi ile öylesine bir tezatlık oluşturmaktadır ki, yaşamının iki ayrı parçası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hangi parçasının daha ilgi çekici olduğu bilinmemekle birlikte, kendisi hakkında bilgi edinebildiğimiz tek kaynak, kendisine olan düşmanlık hislerini kaleme dökmekten çekinmeyen Prokopius'tur. Theodora'nın çocukluk döneminde babasını kaybetmesini ve tavernalarda çalışmasını şu şekilde aktarır:

"Bizans kentinde Akasios adında bir adam yaşıyordu. Sirk hayvanlarına bakıyordu. Yeşiller partisindendi ve ayı bakıcısı unvanını taşımaktaydı. Anastasius imparatorken, bu adam ardında en büyüğü yedi yaşında Komito, Theodora ve Anastasia adında üç kız bırakarak hastalıktan öldü. Dul karısı yeniden evlendi. Yeni kocası ev yönetimine katılır ve hayvanlara bakar diye umuyordu. Ancak hiç hesapta yokken, Yeşillerin Asterios adındaki oyuncu başısı rüşvet alarak, her ikisini de görevden uzaklaştırdı, onların yerine hiç güçlük çekmeden kendi saymanını yerleştirdi. Çünkü oyuncu başılara bu gibi atamaları kendi başlarına yapma yetkisi verilmişti. Bunun üzerine kadın, halkın hipodromda toplandığı bir gün küçük kızlarının başlarına çelenkler koydu, ellerine çiçekler verdi. Onlar halkın karşısında yakarıcı olarak oturdular ve durumlarını dile getirdiler. Yeşiller yakarıyı kesinlikle reddetti ama Maviler kendi ayı bakıcıları öldüğü için onlara aynı görevi verdi. Kızlar yeteri kadar büyüyünce, çok çekici oldukları için anaları tarafından sahneye çıkarıldılar. Hepsi birden değil, meslek için yeterli olgunluğa ulaştıkça teker teker sahneye çıktılar. (...) Theodora oldukça uzun bir süre kendini bu doğal olmayan vücut alışverişiine kaptırarak bir genelevde kaldı. Yeteri kadar büyüyünce ve tam olarak gelişince, eskilerin deyimiyle ordu kalıntısı denilen cinsten fahişe oldu. Çünkü ne flüt ne de arp çalmasını biliyordu, dansöz olabilecek yeteneği yoktu; bu yüzden karşısına kim çıkarsa çekici yönlerini sattıyor ve vücudunu onun emrine veriyordu."²⁸

²⁸Prokopius, s. 69.

Prokopius bu şekilde devam eden satırların devamında, Theodora'nın şehir çapında bir üne kavuştuğunu ve işinin gereğini layığıyla yerine getirdiğinden bahseder. Theodora'nın bu kadar hakareti hak edip etmediği bilinmediği gibi, Iustinianus ile nasıl tanıştığı bahsi de muallaktır. Açık olan husus ise geleceğin imparatorunu şaşkına çevirdiğidir. Nitekim ilk kez bir kadın için bir yasa değişikliği meydana gelmiştir. Roma yasalarına göre consül mertebesindeki birinin, bir fahişe ile evlenmesi kesinlikle yasaktır. Iustinianus, amcası İmparator Iustinus'u ikna ederek gerekli yasa değişikliğini yürürlüğe koyar ve Theodora ile evlenir. Bu evlilikten sonra Theodora, adeta bir kişilik değişimi yaşayarak, eski yaşantısına sünger çeker ve bu andan itibaren sadece imparatoriçe olmanın gereklerini yerine getirir. Başkent'in en ünlü fahişesi, Bizans İmparatorluğu'nun augusta'sı olmuştur. Prokopius tarafından ters bakanı zulme uğratan, zengin memurların parasına el koyan, yıldızı parlayanları alaşağı eden²⁹ ve her türlü kirli işte uzman olarak nitelenen Theodora, Bizans tarihinin en büyük isyanında en önemli rolü oynamıştır. İmparatorluğun en geniş kitleli iki siyasi grubunun bir araya gelerek Konstantinopolis'i kasıp kavurduğu Nika İsyanı sırasında Iustinianus'u kaçma girişiminden vazgeçiren odur:

*“Belki kadınların, erkekler önünde konuşması ve korkaklara cesaret vermesi doğru değildir. Ama, tehlike anında herkes elinden geleni yapmalıdır. Bence, bu durumda kaçmamız bize bir şey kazandırmaz. Kaçarak kurtulsak bile bunun sonu yoktur. N asıl olsa dünyaya gelen kişi ölecektir. Hükümdar olan kimse sürgünde yaşayamaz. Ey İmparator! Kaçarak kurtulmak istiyorsan, bunda bir güçlük yok. Hazinen var, gemilerin hazır bekliyor. Ama sarayından ayrıldığın zaman hayatını da yitirmiş olacaksın. Güveneceğin bir yere kaçtığın zaman ölümü güvenliğe tercih edip etmeyeceğini düşün”*sözleriyle Bizans İmparatorluğu tarihine yeni bir yön veren kişi

²⁹“Theodora'dan bu konularda en çok çeken isim Belisarius olmuştur. Aktarılanlara göre: İmparatoriçenin kışkırtmalarıyla imparator Bizans orduları komutanlığını onun elinden almış ve yerine Martinos'ukomutan olarak atamıştı. Belisarios'un doğudayken büyük bir servet biriktirdiğini öğrenen imparatoriçe, saray hadımlarından birini göndermiş ve bu hazineyi saraya getirtmişti. Belisarius'a gönderdiği mektubunda şöyle diyordu: "Bize karşı nasıl davrandığınızı siz de çok iyi biliyorsunuz. Ama ben, kişisel olarak eşinize o kadar çok şey borçluyum ki, aleyhinizdeki suçlamaları bir yana bırakmaya karar verdim. Hayatınızı karınıza bağlıyorum. Bu andan başlayarak hayatınız ve servetiniz için korkuya kapılmayınız. Karınıza karşı nasıl bir yol izlediğinizi de bundan sonraki davranışlarınız gösterecektir." Belisarios mektubu birkaç defa okuduktan sonra sevinçten havalara uçmuş ve kendisini karısı Antonina'nun ayaklarına atmış, minnettarlığını belirterek bundan sonra kocası değil kulu olacağına ant içmiştir. İmparatoriçe el konulmuş olan servetinden 30 centenarium altını imparatora verdi, kalanını Belisarios'a geri dönderdi.” (Prokopius, s. 47.)

Theodora'dır. Dolayısıyla eyleme geçirdiği her hareketi ile Theodora, Bizans siyasetine yön veren en büyük imparatoriçelerden biridir.³⁰

1.3.4. Irene

"Bizans İmparatoriçesi tacını giyen ikinci Atinalı olan Irene, üç yüz elli yıl önce II. Theodosius'un evlendiği göz alıcı, genç Atinalı'dan karakter itibarıyla bundan daha farklı olamazdı. Entrikacı ve düzenbaz, iktidar için yiyip bitiren bir hırsla ve doymak bilmez bir arzuyla yanıp kavrulmuş Irene, imparatorluğa yaklaşık çeyrek yüzyıl çekişme ve felaket getirdi. Bizans tarihinde dahi işlenmemiş en iğrenç cinayetlerden birisiyle adının üstünde daha da koyu bir leke bıraktı. Kocasını hayattayken sadece onun aracılığıyla idare ediyordu; fakat kocasını manen ve fiziksel olarak zayıf ve kendisi son derece güçlü olduğundan, kocasının iktidara geçtiği andan itibaren onun etkisi fark edilmektedir."³¹

John Julius Norwich, Irene ile ilgili bölümüne bu ifadelerle başlamaktadır. Haklılığı su götürmez olmakla birlikte, imparatoriçeyle ilgili anlatılacaklar bununla da sınırlı değildir. Geçmiş ve kökeni hakkında pek fazla veri bulunmasa da, saraya adımını atmasından itibaren her yaptığı olay olmuş ve tüm fiiliyatı kroniklerde yer almıştır. Irene birçok yönüyle Bizans tarihine damgasını vurmuş bir imparatoriçedir. Hem naibelik hem de yöneticilik devirlerinde, döneminin en etkin ismi olmuştur. Her daim yönetme hırsı belli olan Irene, 780 Eylülünde ölen kocasının ardından tek çocuğu ile imparatorluk yönetimini üstlenmiştir. Ancak çocuk henüz çok küçüktür ve tam anlamıyla zayıf karakterli, diplomasi bilmeyen, askerlik kabiliyetlerinden yoksun, korkak ve her şeyden etkilenen bir tiptir. Bu durumda haliyle Irene'nin önünü açmıştır; ancak konumu tartışılmaz değildir. Kendisi bir ikona sever olduğundan Anadolu'daki tasvir düşmanı ordu tarafından istenmez. Çıkan ilk ayaklanmayı Irene bastırmaya muvaffak olur; bu durumdan da dersini çıkarır: Daha dikkatli olmalıdır. Başarısız ayaklanma girişimi ona orduda tasfiye yapma bahanesi sağlar; ama en sevilen ve en iyi komutanları azletmesi Irene'nin başına sadece dert açar. Orduda maneviyat eksikliği boy göstermeye başlar; Sicilya'daki Bizans valisi bağımsızlığını ilan etmesine

³⁰ Prokopius, s. 170., **The Cambridge Medieval History Vol II**, Cambridge University Press, London, 1913, s. 25.

³¹ Norwich, (I), s. 297.

müteakip Kuzey Afrika'daki Müslümanlara katılır; 782 yılında Halife Harun Reşid, Doğu sınırından girdiğinde komutanlar saf değiştirir ve sonunda Irene üç yıl boyunca yıllık yetmiş bin altın dinar ödeme şartı olan bir anlaşmayı imzalamak durumunda kalır. Bu rezaletten sonra Irene Balkanlarda bir iki küçük çaplı savaşta galip gelir fakat bu, sarsılan prestiji yerine koyamaz.³²

790 yılına gelindiğinde Irene, kendi istikbalini karartacak işlere kalkışır. Oğlunu sürekli aşağılamaya başlayarak, kendisinin, oğlunun önünde kıdemli yönetici olarak anılmasını ister ve bu hareketiyle birlikte kendisine muhalif kim varsa oğlunun safında yer almaya başlar. Çok geçmeden bu grup imparatoriçeyi Sicilya'ya sürececek bir plan yapar. Ancak entrika üzerindeki uzmanlığından olsa gerek, Irene'nin bu planın kokusunu alması uzun sürmez. Planın sorumlusu olan herkesi cezalandırır; oğlunu hapse attırır ve ordudan kendisine sadakat yemini etmesini ister. Bu isteğiyle Irene, bir kez daha kendi pimini çekmiş olur. Armeniakon teması'nın başını çektiği isyan giderek hızlanır ve sonunda Irene yandaşlarıyla beraber saraydan uzaklaştırılarak Eleutherios Sarayı'na kapatılır. Tek başına iktidar olan oğlu ise tam anlamıyla hayal kırıklığıdır. Hiçbir yöneticilik vasfına haiz olmayan Konstantin ne kadar kötü bir yönetici olduğunu 792'deki Marcellae Savaşı'nda, meydandan kaçarak gösterir. 795 yılında karısı Maria'yı boşayarak manastıra gönderir; müteakiben Theodote isimli biriyle Aziz Mamas Sarayı'nda evlenerek bütün tepkileri üzerine çeker. İkinci evliliği belli başlı durumlar dışında gayrimeşru sayan Bizanslı din adamları durumu protesto ettilerse de sonunda hepsi sürülür. Gözetim altında tutulan Irene ise bu durumu sonuna kadar suiistimal etmekten geri durmaz. Gerekli zeminin oluşması sonrası Irene, Bizans dünyasında dahi canice görülen bir hareketle, erguvan odada, kendi oğlunun gözlerini oydurur. İmparatorluğun bu güçlü kadını, kendisini ön plana çıkaran bir yeniliğe daha imza atarak, kendisine ait "basilissa" unvanını bir kenara bırakır ve imparatorlara özgü "basileus" sıfatını kullanır. On bir asırlık Bizans tarihinde sadece bir kez gerçekleşen bu olay Irene'nin siyasi açılığının boyutlarını görmek için önemlidir. Nihayetinde kendi sonunu hazırlayan faktörde yine bu durumdur: 800 yılında Batı Roma İmparatorluğu (Kutsal Roma Germen İmparatorluğu) tacını giyen Frank Kralı Charlemagne' ın, iki imparatorluğu bir elden yönetmek amacıyla iletmiş olduğu evlilik mektubuna Irene'nin

³²The Cambridge Medieval History Vol IV, Cambridge University Press, London, 1923, (IV), s. 22., Norwich, (I), s. 302.

olumlu bakması, imparatorluk tarafından esefle kınanır ve neticesinde Irene,Lesbos (Midilli) Adası'na sürülür. Bizans tarihinin yirmi yılına damgasını vurmuş bu imparatoriçe, sürgün edilmesinden bir sene sonra ölür.³³

1.3.5. Theophano

Son olarak anlatılması gereken bir imparatoriçe daha vardır ki; kendisinin ne güzellik ne de saray entrikaları konusunda bahsi geçen seleflerinden hiçbir eksiği yoktur. Özellikle güzelliği ve sarayda yaşanan suikastlarla olan ilişkisi, onu daha çekici kılmaktadır. Theophano'nun Bizans tarihi sahnesinde görülmesi II. Romanos'un marifetidir. II. Romanos henüz çocuk yaşta iken İtalya Kralı Hugo von Arles'in kızı Bertha ile evlendirilmiş, ancak çok geçmeden kızın ölmesiyle, babasının ikinci gelin adayı olan Otto'nun yeğeni Hedwig von Bayern'i reddederek, Peloponnesos'lu bir hancının kızını almıştır. Kışkırtıcı güzelliği ve hırsı ile herkesin ilgisini üzerine çeken bu kız Theophano'dur. Tam bir entrikacıdır ve amacına ulaşmak için her şeyi mubah saymaktadır. Kocasını tahta çıkarttığı henüz on sekiz yaşında olmasına rağmen onu tamamen avucunun içine alır ve ilk iş olarak kayınvalidesi ve beş görümcesini saf dışı bırakır. İmparatorun annesi Helena sarayın ücra bir köşesinde ölüme terk edilir ve beş görümcesi rahibe olmaya zorlanır. Yine onun etkisiyle idari ve adli hizmetteki çoğu kıdemli memurda işlerini kaybeder. Theophano imparatoriçelik yaşamına fırtına gibi başlamıştır. Ancak Bizans dünyasının içerisinde bulunduğu durum her an kaosa dönüşmeye meyillidir.

II. Romanos'un 15 Mart 963 tarihinde ölmesi, beklenen kaos ortamını doğurmuştur. Birçok kişi tarafından sevilmeyen ve sinsilikle itham edilen Theophano bu ölümle beraber kocasını zehirlenmekle suçlanmıştır. İşin daha vahim kısmı, II. Romanos öldüğünde Theophano yeni doğum yapmış, loğusa yatağında yatmaktadır. Çevresindeki hırslı generallerin başına büyük sıkıntılar çıkarabileceğinin farkındadır. Konstantinopolis senatosunda nüfuz sahibi olan Bringas'ın taht üzerindeki emellerini bildiğinden Doğuda komutanlık yapan Nikephoros Phokas'dan yardım ister. O esnada Müslümanlarla savaşmakta olan Nikephoros işini bitirir bitirmez imparatoriçenin çağrısına kulak verir. Nitekim Nikephoros'un yaklaşmasıyla beraber Bringas'ın

³³ Norwich, (I), s. 304., Ostrogorsky, s. 167.

kuvvetleri ile çarpışması bir olur. Ancak sonunda Nikephoros başkente imparator olarak girmeyi başarır. Bringas'ı sürgüne yollayan Nikephoros, ileride ölüm fermanı olacak olan, ancak şu anda en gözde komutanı Ioannes Çimiskes'i Anadolu ordularının komutanı (domestikos ton skholon) yapar. Theophano ile ilgili yaptıkları ise ilgi çekicidir. Genç imparatoriçe önce Fener semtindeki Petrion Kalesi'ne kapatılır. Bir aydan biraz daha uzun bir süre sonra 20 Eylül tarihinde Nikephoros Theophano ile evlenir. Theophano'nun ilkten neden saraydan sürüldüğü konusunda kesin bir bilgi yoktur. Kuvvetle muhtemel II. Romanos'un ölümü durumundaki gibi, bir dedikodunun önüne geçilmek istenmiştir. Bununla beraber bu evlilikte de kısa sürede sıkıntılar patlak verir. Her şeyden evvel Nikephoros Phokas sofudur, mütevazı bir hayat anlayışı vardır; sarayda dahi yatağını tercih etmez yere serdiği bir postun üzerinde uyur.

Theophano ile Phokas'ın evliliğine karşı çıkan bir önemli zat daha vardı: Patrik Polyeuktos. İmparatorluk çiftinin evlilik törenleri gerçekleşirken, Patrik önce sıkıntı çıkarmaz; ancak Nikephoros altarı öpmek üzere orta kapıya doğru ilerlediğinde, bir anda önüne geçer ve ikinci evliliğini yapan herkesin kiliseden men edildiğini bilip bilmediğini sorar. Bu tartışmanın üzerine Stylianos adında bir şapel papazı, imparatorun yıllar önceki Konstantinopolis ziyaretinde Theophano'nun çocuklarından birine vaftiz babalığı yaptığını söyler. Ortodoks kanunlarına göre hükmü açık olan bu durum karşısında Patrik, Phokas'a tek seçenek sunar: Ya Theophano'dan ayrılacak ya da ömür boyu kiliseye giremeyecektir. Theophano'dan vazgeçmesi Phokas'ın yararına gibi görünse de, imparator bunu yapmaz. Theophano'nun onu ne kadar etkilediği az çok anlaşılacakla beraber, Phokas kısa sürede papazın ifadelerini değiştirmesini sağlar ve Patrik karşısında üstün duruma geçip, evliliğini kurtarır. Ancak büyük fedakarlıklar yaptığı Theophano, bütün bunlara değecek bir eş değildir. Konstantinopolis bir süredir kaynamaktadır; Nikephoros ne kadar iyi bir askerse o ölçüde kötü bir diplomattır ve özellikle Batı ile olan ilişkilerde Bizans İmparatorluğunu oldukça negatif lanse etmiştir. Bütün bunlarla birlikte kanı sürekli kaynayan Theophano, tekrardan sahneye çıkar ve Ioannes Çimiskes ile anlaşarak Nikephoros'u sarayda ona yem eder. Ancak Bizans'ın bu entrikacı kadını aradığını yine bulamaz. Cinayet işleyerek imparator olmuş birini asla kabul etmeyeceğini bildiren kilise, tekrardan Theophano'nun saraydan uzaklaştırılmasını ister. Böylece artık sıra Theophano'ya gelir ve ona karşı en ufak bir duygusu olmayan; sadece kendi emelleri için bir araç olarak gören Çimiskes,

onu Kınalıada'ya gönderir. 971 baharında Theophano'nun zamanında manastıra kapattırıldığı II. Romanos'un beş kızından biri olan Theodora ile evlenir. Böylece Bizans tarihinin üç imparator eskitmiş, birisini (muhtemelen) zehirlemiş, birisine de suikast hazırlamış olan Theophano'su sahneden çekilir. O, birçok yönüyle Bizans İmparatorluk kadınlarını temsil eden güzel bir örnektir.³⁴

1.4. EVLİLİK

1.4.1. Evlilik Töreni

Bizans İmparatorluğu'nun, Roma dünyasından miras aldığı geleneklerden biride aile yapısıdır. Ailelerde patriarkal bir düzen söz konusudur. Sıradan bir aile, aristokrat veyahut imparatorluk ailesi olması bunu değiştirmez; tıpkı Roma dünyasında olduğu gibi erkeğin baskın olduğu bir sistem vardır. Ancak ne olursa olsun ailenin başı babadır. Erkek çocuklar dahil, ailede babanın yerini tutabilecek veya onun otoritesini sarsabilecek herhangi bir kuvvet yoktur. Devlet tarafından onaylanan bu görüş baba rolündeki erkeğe ailede sınırsız bir yetki verir. Bu yetki babanın, kızının kiminle evleneceğine bile tek başına karar vermesini sağlar.

Evlilik konusu, Roma'nın değişen tinsel ideolojisine göre zaman zaman desteklenmiş zaman zamanda geri planda tutulmuştur. Roma'nın Bizans'a evirilmeye başladığı dönemde, toplum içindeki kadının değeri, bakireliği ile ölçülüyordu. Kirlenmemiş, bakireliğini yitirmemiş bir kadın, her daim temiz ve kutsal olarak kabul ediliyordu ve bunun evlilikler üzerindeki etkisini de görmek mümkündü. İlk aşamada gerçek anlamda kendini bakirelik kültürüne adayın kadınlar, çileci bir yaşam tarzını benimseyerek kendilerini toplumdan soyutluyorlar ve cinsel yaşamın cezbedici dünyasından sakınmak için mümkün merteye erkeklerin arasına çıkmıyorlardı.³⁵ Diğer

³⁴ Lynda Garland, **Byzantine Empresses**, Routledge, London, 1999, s. 126., Aydın Usta, **Sorularla Bizans İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 128., Norwich, (II) ss. 170-174.

³⁵ "Bu dönemde kadınlar artık topluma yeni bir temele dayanarak katılmaya başladılar; kısıtlanmış, denetim altında, görülmez ve eve kapatılmış olmadan ve erkek ve diğer kadınlarla kamusal alanda etkileşime girme imkanıyla donanmış olarak. Belki de en önemlisi evlenip evlenmemeyi seçebiliyorlardı. Kutsal bakireler veya İsa'nın gelinleri olarak yaşamlar seçerek arkadaşlıklara, eğitime ve kadınlara

tarafından bir kadının, istemediği halde babasının onunla evlenmesi için seçtiği adama varmamasının tek yolu, kendi bakireliğini korumak amacıyla manastır hayatına başlamasıdır. Aksi takdirde evlilikten sakınabileceği başka bir yol yoktu. Bizans kadınları üzerine çalışma yapan Connor, bu konuda şu anekdotları aktarır:

"Bekarlık Hıristiyan sofuluğunun başlıca özelliklerinden biri haline gelince toplumun evliliğinin gerekliliğine bakışında çok büyük bir değişim yaşandı. Genelde Adem ve Havva'nın cennetten kovuluşlarından sonra cinsel ilişkiye girdikleri düşünülmüdü; dolayısıyla bekarlık iyi, evlilik ise daha aşağı ve günahkar bir durumdu. Kimi sıradan kadınlar bekarlık yaşantısını, istenmeyen evlilikten kaçmak için genç kızken seçiyorlardı; diğerleri ise çeyiz sağlayamayan anne babalarca İsa'nın gelinleri olarak veriliyorlardı. Ya manastır yaşamı süren topluluklara katılıyorlar ya da evde kalıyorlardı. Dördüncü yüzyıldan başlayarak kilise tarafından korunuyorlardı ve Hıristiyan topluluğunun gurur kaynağıydılar. Bir kutsal bakire olma kararı on altı - on yedi yaşlarındaki kızların kendilerince veya evlilik konusunu denetleyen ebebeynlerince veriliyordu. Çocuk kimi zaman istenmeyen bir bebektir ve dışarıda bırakılıp ölüme terk edilmek yerine kiliseye veriliyordu³⁶."

Yüzyıllar süren bu bakirelik kültürü tıpkı dinsel birçok figür gibi zaman içinde değişime uğrar. On birinci yüzyıl Bizans dünyasına bakıldığında, örnek davranış olarak bakireliğin yerini doğurganlığa bıraktığı görülür. Tanrının annesi sıfatıyla Meryem, doğurganlığın sembolü olarak gösterilir ve bu tutum içerisinde kadınların ilk vasfının çocuk doğurmak olduğu düşüncesi katlanarak büyür. Bir kadın ne kadar çok erkek çocuk doğurursa o kadar örnek sayılmaktaydı. Özellikle imparatorluk ailelerinde daha baskın olan bu tutum, erken dönemden oldukça ayrık bir ideoloji olarak göze çarpar. Hıristiyanlığın kadına karşı olan ikircikli tavrı burada bir kez daha ortaya çıkar ve bakirelik yerini anneliğe bırakır. Nitekim ideal eş ve ideal anne olarak gösterilen bir çok Komnenos kadını (özellikle Anna Dalassena), bu sıfatları doğurganlığı, çocuklarını yetiştirmesi ve onların önlerini açması ile kazanmıştır.

Bizans' da kızların erken yaşta evliliği ve çocuk sahibi olmaları ise oldukça yaygın bir yaşam tarzıydı. Bizans kanunları nişanlanma yaşını en erken sekiz olarak

daha önce neredeyse tümüyle yasak olan yolculuğa erişebilir duruma gelmişlerdi. Her ne kadar kadınlar üzerinde doğal olarak hala kısıtlamalar olsa da, dini olarak belirlenen bu yeni statü toplumdaki konumlarını önemli yönlerden tekrar tanımlamış oldu." (Connor, s. 36.)

³⁶ Connor, s. 38.

belirlemişti. Bu yaş sınırı sonradan on iki yaşa çıkartıldı fakat bu yasa genelde göz ardı edildi. Nişanlanma beş yaşında bile olabilirdi. Evlenme yaşı kızlar için en küçük on iki, erkekler için on dört olabiliyordu fakat normal evlilik yaşı ortalama on beşti. Bu yirmi yaşa kadar çıkabiliyordu.³⁷ Bununla beraber evliliğe karşı, kilisenin tavrı da net olmuştur. St. Paul'un "Evlenmek, yanmaktan iyidir" düsturunu takip ederek kilise her daim evliliği desteklemiştir. Çünkü kilise babaları evliliği kutsal bir kurumun meydana getirilmesi, çocukların üremesi ve fuhuştan sakınma olarak değerlendiriyorlardı.³⁸

Evliliğe böyle bir kutsiyetin atfedilmesi, haliyle boşanma konusundaki zorlukları da beraberinde getiriyordu. Birçok sapkınlıktan uzak kalmak ve toplumun çekirdeğini oluşturan ailelerin varlığını devam ettirmesi anlamına gelen evlilik hem kilise hem de devlet yasaları tarafından destekleniyordu. Diğer taraftan boşanma mevzusunda bu iki kurum paralel bir çizgide ilerleyerek, ayrılıkları en aza indirmek derdindeydi. Ancak kilisenin boşanmaya karşı olan tutumu, devlet yasalarından daha ağırdı. Ne sebeple olursa olsun, artık tek vücut haline gelmiş olan iki beden ayrılmasına izin verilemezdi. Nitekim İsa' da bu konuda "*ve ben size derim: Kim zinadan ötürü olmayıp karısını boşar ve başkası ile evlenirse zina eder; boşanmış olanla evlenirse de zina eder*" diyordu. Bununla beraber kilisenin evlilik sayısını sınırladığı da göze çarpar. İlk eşin ölümü veyahut geçerli başka sebeplerle ikinci evliliklere izin verilirken, ikiden sonrası artık günah kategorisine giriyor, üç ve dördüncü evliliği yapmak, hayvanlarla cinsel ilişkiye girmek kadar aşağı sayılıyordu.³⁹

³⁷ İsmail Tokalak, **Bizans Osmanlı Sentezi**, Asi Kitap Yayınları, İstanbul, 2017, s. 521.

³⁸"Kiliseye göre cinsel faaliyet bir erkekle bir kadının, uygun bir yaşta, kendilerinin ve ebebeynlerinin onayıyla akdedilerek ve engel görülmeyle, tek eşli bir evlilikle bir araya gelmeleri durumunda kabul edilebilir ve istenebilirdi. Bu tür birliktelik çerçevesi dışında cinsel arzu ifade edilmemeliydi; dolayısıyla evlilik dışı ilişkiler çok sayıda normatif formülasyonun konusu oldular. Demek ki evliliğin iki hedefi vardı, üreme ve cinsel arzunun tatmini. Mülkiyet intikali konusunda olduğu gibi, sonuçları siyasal ve ailevi stratejileri ilgilendiren birinci hedef nedeniyle, devlet ve kilise evlilik kurumunu denetleyebilmek için kalıcı bir çaba göstermeye yöneldi: Kiminle evlenilebilir, kaç evlilik akdine izin vardır, boşanma durumunda ne olur? İkinci hedef normal ya da anormal, serbest ya da yasak cinsel davranışı değerlendirme ilkelerinin temel kaynağıydı." (Angeliki E. Laiou, Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler, **Cogito 17**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, Arzu, s. 182.)

³⁹"İsa'nın boşanma konusunda Yahudi geleneğinden farklı tutumu, erkeğin hem poligami hem de boşanma özgürlüğüne sahip olduğu ataerki bir toplumun nimetlerinden yararlanmayı doğal bulan kendi şakirtlerinin bile canını sıkır. İncil'e göre Ferisiler İsa'yı sınamak için her sebeple karısını boşamak caiz midir? diye sorarlar. İsa'nın cevabı nettir: "*ve ben size derim: Kim zinadan ötürü olmayıp karısını boşar ve başkası ile evlenirse zina eder; boşanmış olanla evlenirse de zina eder. (Matta 19:9) Çünkü onlar artık iki beden değil, fakat bir bedenlerdir. Şimdi Allahın birleştirdiğini insan ayırmazın.*" (19:6) Bunun üzerine şakirtler İsa'ya, "*eğer erkeğin karısı ile hali böyle ise, evlenmek iyi değil*" diye şikayette bulunurlar. (19:10) Hristiyanlık evlilik içinde ahlaksal çifte standardı kaldırmakla birlikte cinselliği tümüyle üremeye bağlar ve kadın için tek kurtuluşu (dinsel anlamda) çocuk doğurmasında bulur." (Berktaş, s. 102)

Genel olarak Bizanslı bir çiftin evlilik seremonileri şu şekilde aktarılır: Nişan yazılı bir anlaşmayla imzalandıktan sonra, düğün tarihi kararlaştırılır ve akrabalara davetiyeler gönderilirdi. Düğünden önceki gün gelin odasının duvarlarına değerli şeyler asılır ve ailesinin en değer verdiği malları ve eşyaları, şarkılar eşliğinde bu odaya yerleştirilirdi. Damat müzisyenlerin eşliğinde gelini almaya gelirdi. Gelin onu brokar bir giysi ve güzel işlemeli bir bluzla beklerdi; yüzü bir peçeyle örtülmüş olurdu. Damat ona yaklaştıkça yavaş yavaş peçesini kaldırırdı. Ana babası, davetliler, dostlar, meşale taşıyıcıları, şarkıcılar ve müzisyenlerle çevrili olan gelin ve damat başlarından aşağı menekşe ve gül yaprakları yağdırarak balkonlarında duran insanlarla dolu sokaklardan geçerek birlikte kiliseye doğru yürürlerdi. Kilisede tören süresince evlilik taçlarını gelinle damadın başları üzerinde tutan vaftiz ebebeynleri onların arkalarında dururlardı. İmparator ailesinden gelin ve damatların başlarının üzerindeki uzun değerli kumaşların yerini evlilik taçları alırdı. Nikah yüzükleri değiş tokuş edilirdi ve on birinci yüzyıldan başlayarak düğünden önce hazırlanan evlilik anlaşması tanıklar önünde imzalanmak üzere ortaya çıkarılırdı. Törenden sonra herkes ziyafete katılmak üzere geldiği yolu izleyerek gelinin evine geri giderdi. Gece olduğunda bütün konuklar yeni evli çifte gelin odasına kadar eşlik ederlerdi; ertesi sabah onları şarkı söyleyerek uyandırmak üzere yeniden aynı yerde toplanırlardı.⁴⁰

1.4.2. Drahoma

Evlilikle ilgili sözü edilmesi gereken son bir husus daha vardır. Evlenme ve nişanlanma etaplarında nasıl bir sözleşme var ise gelin, damat ve aileler arasında anlaşılması gereken son basamak drahomadır. Şu anın dünyasında çeyiz olarak geçen bu terim, Bizans dünyasında çok daha hayati bir konuydu. Drahoma'nın iki türlü önemi vardı: Birincisi, Bizans dünyası her anlamıyla eril cinsin baskın olduğu bir düzen üzerine kuruluydu ve kadınların iş hayatına girme oranı yok denecek kadar azdı; yani ekonomik olarak çoğunlukla eşine muhtaçtı. İkincisi ideal bir kadın yahut ideal bir Bizanslı annenin yerine getirmesi gereken ilk görev çocuk yetiştirmesidir. Her ne

⁴⁰Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam**, çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1998, s. 195.

kadar birçok konuda geri planda tutuluyor olsalar da ailenin ve çocukların çekip çevrilmesi kadının sorumluluğundaydı. Bu bağlamda hem kendi ayakları üzerinde durabilmesi hem de üzerine düşen farzları yerine getirebilmesi için kadının, erkeğin vermediği ve müdahil olamadığı bir paraya ihtiyaç vardı. Bu para evlilik gerçekleşirken kendi ailesi tarafından gelin adayına verilmekteydi. Böylece olası bir ayrılık ya da aksilik durumunda kadın aile hayatının sürdürülmesini sağlayabilecekti. Bir şekilde drahomaya ihtiyacı olmaması durumunda, bunları çocukları için ayırmakta yine kadının görevi sayılıyordu. Kağıt üstündeki antlaşmalar erkeğin, kadının drahomasına dokunamayacağını gösterse de, bu tarz olaylar sıkça meydana gelmekteydi. Erkek, tek bir şart ile, pratik hayatta kadının drahomasından faydalanabiliyordu: Harcadığı ya da sattığı kısmını kadına geri ödemek şartıyla.

Drahomanın ikinci önemi ise evliliklerde belirleyici rol oynamasıdır. Her şeyden evvel bir baba, kızını saygın biriyle evlendirmek istiyorsa kızına yüklü miktarda drahoma hazırlamak zorundaydı. Özellikle imparatorluk ailelerinde görüldüğü üzere iki devlet arasındaki evlilik anlaşmaları yüklü miktarda değerli eşya ya da toprak anlamına geliyordu. On ikinci yüzyılda Manuel'in ilk eşinin ölümü üzerine kendisine ikinci bir eş aradığı dönemde, uygun zevceyi bulmak için yola çıkan elçiler, Kont III. Raymon'un kızı üzerine karar kılarlar. Daha sonra bu evlilik gerçekleşmemiş olsa da, Raymond'un kızının çeyizi ve evlilik hazırlıkları için on iki kadirga hazırladığı bilinmektedir. Yine Manuel'in yeğeni Theodora'nın Kudüslü III. Boudouin ile evliliğinde, çeyizi 100 bin altın sikke, düğün harcamaları için ilave 10 bin altın, yine 40 bin altın para değerinde kumaş, mücevher, halı, ipek ve değerli nesnelere oluştu. Ayrıca servetindeki taşınmazlardan da bahsedilmektedir ve servetinin bu özelliği sadece damadın ona bir bölgeyi, Akka kentini (St. Jean d' Acre) hediye etmesi gerçeğiyle vurgulanmış görünmektedir. Başka bir drahoma örneği on dördüncü yüzyılda göze çarpar. V. Ioannes Palaiologos bu arada Kantakuzenos'un eski düşmanı olan Cenevizlilerle birleşmiş ve kolaylıkla onların teveccüh ve yardımını sağlamıştı. Francesco Gattilusio adında, sahip olduğu iki galeriyle ganimet ve macera peşinde Ege denizinde dolaşan Cenovalı bir korsan Palaiologoslu hükümdarı ecdadının tahtına çıkaracaktı. Bu hizmeti karşılığında V. Ioannes ona kız kardeşi Maria'yı zevce olarak vermeyi ve çeyiz olarak da imparatorluğun elinde kalmış adaların en önemlisi ve en büyüğü olan Lesbos'u vaat etmişti. Neticesinde 1354 kasım

ayında darbeciler İstanbul'a girdiler. VI. İoannes Kantakuzenos tahttan feragate zorlanarak keşiş giysisi giydi.⁴¹

1.4.1. Aldatma ve Boşanma

Hıristiyanlık evlilik konusunda, ayrılığı imkansızlaştırmaya çalışarak ağırlığını hissettiriyorsa da henüz bu konuda Roma yasasını değiştirmeye nail olamamıştı. Büyük Konstantin döneminde çıkarılan bir yasaya göre, bir kadın sırf kocası içki içiyor, kumar oynuyor diye onu boşamaya kalkamazdı. Ancak kocasının bir katil, büyücü veya yağmacı olduğunu ispatlarsa boşanma ve drahomasını geri alma hakkını elde edebilirdi. Yine devlet yasaları, bir kadın evinin dışında ve ana babasının evinin haricinde üç gün üç gece geçirse, erkeğe onu boşama hakkı veriyordu. 566 yılına gelindiğinde II. İustin'in boşanma mevzusunda devlet geleneklerini sürdürdüğü ve boşanmaya hukuki meşruiyet sağladığı görülür.⁴²

Dikkatle bakıldığında kilisenin evlilikler ve boşanma davaları üzerinden hem toplum hem de devlet üzerinde birtakım nüfuz artırma etkinliğine giriştiği görülebilir. Özellikle aristokrat evliliklerinde dini törenin uygulanması konusunda ısrar ederek, kendisini bir güç odağı haline getirmiştir. Kilisenin bu konuda, kadınlar lehine getirdiği yenilik, karşılıklı rıza sistemi getirerek kadına söz hakkı vermesidir. Tabii bunun pratikte ne kadar uygulandığı tartışmaya açıktır.⁴³

Tartışmaya açık olan başka bir konuysa aldatma ya da zina mevzusuydu. Hem kilise hem de devlet yasalarına göre zina tartışmasız şekilde suç kabul ediliyordu ve erkek ya da kadın gözetmeksizin belli bir cezaya çarptırılıyordu. Bununla beraber bu

⁴¹ Angeliki E. Laiou, **Gender, Society and Economic Life in Byzantium**, Variorum, Vermont, 1992, s. 237., Henry Maguire, **Bizans Saray Kültürü**, çev. Müfit Günay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 293., Darga, s. 329., Ostrogorsky, s. 488.

⁴² Cecile Morrisson, **Bizans Dünyası; Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 251., **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Oxford History Press, New York, 1991, s. 1305., Darga, s. 329.

⁴³Jacques Le Goff, konu hakkında şöyle söylemektedir: "*Pek çok evli çift bu özgürlükten yararlanamıyordu, çünkü toplumun ağırlığı hala kendini hissettiriyordu. Bununla birlikte, kilise mahkemelerinde görülen, eşlerin kendilerinden esirgenen bu seçim özgürlüğünü talep ettiği pek çok dava örneği biliyoruz. Yunan-Roma dünyasındaki uygulamalarla karşılaştırıldığında -unutmayalım ki Atina demokrasisinde kadınlar hiçbir hakka sahip değildiler- Hıristiyanlık karşılıklı rıza gibi devrimci bir fikirle, bir anlamda kadınların statüsünün gelişmesini sağlamıştır.*" (Jacques Le Goff ve diğerleri, **Aşkın En Güzel Tarihi**, çev. Saadet Özen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50.)

cezalar, işleyenlerin toplumsal statüsüne ve cinsiyetine göre değişebiliyordu. Bariz bir şekilde birçok tensel günah içerisinde bulunan ve kilise tarafından lanetlenen zina bahsi, erkekler özne olduğunda muallakta kalabiliyordu. Çünkü zina tensel günahların en bağışlanabilir olanıydı. Bir erkeğin bir kadına yönelik, tetikte olmadığına hissedebileceği doğal arzudan kaynaklanıyordu. Bu suç, tanımı gereği evli bir kadın için söz konusu olamayacağından ve bir eş kocasının zina yaptığını kanıtlayarak boşanma talebinde bulunamayacağından bu günah evlilik müessesesinin geleceği için bir sorun teşkil etmiyordu. Günah çıkarmayla ilgili metinler ve ahlak kitapları uygun bir tövbe sayesinde bu günahı kurtulmanın görece kolay olduğunu gösterir; sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllar arasında bu günahın cezasının önemli ölçüde hafifletilmiş olması, kuşkusuz aldatma ve zina olaylarının yaygın olduğunu işaretler.⁴⁴

Bununla birlikte, eş aldatmaya karşı yasanın öngördüğü cezaya, birçok kez sarayda suikast ve ensest ilişkilere bulaşmış olan, ne Theophano ne de Zoe çarptırılmıştı. İmparatoriçe Theophano, I. Nikephoros Phokas'ı aldattığı ve onun öldürülmesinde rol aldığı için sarayı terk etmek zorunda kaldı. Ioannes Çimiskes tahtında rahatça oturabilmek için Patrik karşısında, imparatoriçeyi feda etmek durumundaydı. Buna karşılık on birinci yüzyılda eş aldatma serbest ve neredeyse aleni hale geldi, öyle ki IX. Konstantinos döneminde sarayda resmi kabul gördüğü bile söylenebilir. Kimse cezalandırılmıyordu; on ikinci yüzyılda eş aldatma, evlilik dışı ilişki ve ensest aristokrasi içinde yaygındı ve bunlar, ensestle ilgili bazı istisnalar hariç cezasız kalıyordu. Balsamon'un eş aldatma için on beş yıl evlilik dışı ilişki, zina içinse yedi yıl komünyon dışına atılmayı öngören Aziz Basileios'un 58. ve 59. kilise yasalarıyla ilgili yorumu şöyledir: "Bu kilise yasalarının talimatları çok açıkça formüle edilmiş olsa da, uygulanması çok güçtür, çünkü kimse kilise yasalarına göre cezalandırılmadı. Tanrının dillere destan merhameti olmasaydı her can yok edilmiş olurdu."⁴⁵

⁴⁴ Angeliki E. Laiou, **Women, Family and Society In Byzantium**, Variorum, Farnham, 2011, s. 128.

⁴⁵ Laiou, ss. (Arzu), 185-187.

1.5. BİZANS GÜNDELİK HAYATINDA KADIN

Gündelik hayatta, toplumsal statüsü ne olursa olsun bir kadından beklenen şey iffetine sahip çıkmasıydı. Birçok kez resmedilenin aksine, Bizans toplumu bu konuda muhafazakar bir yapıdaydı ve ideal kadın, dindar ve namuslu kadın idi. Evlenmemiş bir kadının dışarı çıkması kolayca rastlanabilecek bir olay değildi; evli kadınların dışarıda görülmesi ise belli başlı şartlar dahilinde gerçekleşiyordu. On bir asırlık Bizans İmparatorluğu'nun her döneminde kadının yeri ailesiydi ve ilk görevi çocuk doğurmaktı. Bununla beraber kadınların işleri sadece evi temizlemek, yemek yapmak ya da çocuk büyütme değildi. Kadın evi çekip çeviren kişiydi ve bu sorumluluk, bir çok sebepten ötürü onun sokağa çıkmasını gerektiriyordu. Ev ihtiyaçları için çarşıya çıkıp alışveriş yapan ya da akraba ziyaretlerini gerçekleştiren kişi büyük oranda kadındı. Zengin ailelerin evleri genelde kadınlar için bir dizi odadan oluşan büyük yapılarıydı. Bu kadınların yanında, ev işlerinde yardımcı olması için hizmetçiler ve kölelerde bulunabiliyordu.

Bizans ahalisindeki çoğu kadın gerek duydukları kumaşları, genelde kendi evlerinde üretiyorlardı. İmparatorlukta (hatta genel Ortaçağ dünyasında) dokumacılık, ev hayatının tatmin edici yönünü vurguladığından, kadın için ideal bir uğraş olarak görülüyordu. Tabii diğer taraftan makbul olan şey, kadının sadece evin ihtiyaçları için dokumacılık yapmasıydı. Klasik Ortaçağ zihniyeti, erkeğin evine yetmediği görüntüsünü verebileceğini düşündüğünden, kadının dokumacılığı ekonomik bir meşgaleye döndürmesine müsaade etmiyordu. Bununla beraber bazı kadınların toplayıcılıkla uğraştığı, bazılarının ise pazarda gıda ürünleri sattığı bilinmektedir.⁴⁶ Nadiren de olsa kadınların ebelik ve hemşirelik yaptıklarına dair ipuçları da vardır.⁴⁷

⁴⁶"Erken dönemde kadınların imparatorluğun ipek dokuma atölyelerinde çalıştıklarına, daha geç yüzyıllarda ise profesyonel olarak geniş çapta kumaş ürettiklerine ve hatta Konstantinopolis' de lonca benzeri bir oluşuma üye olduklarına dair veriler mevcuttur. Ayrıca hemen her dönemde kadınların kent merkezlerindeki ve kırsaldaki pazarlarda ekmek, sebze meyve, hayvansal gıda ürünleri sattığını da biliyoruz. Daha geç kaynaklar, kadınların başkentte küçük aile işletmelerine sahip olduklarını ve dükkanlarını bizzat yönettiklerinden bahseder." (Darga, s. 333.)

⁴⁷"Muhtemelen belirli bir eğitimden ziyade mesleklerini tecrübeyle öğreniyorlardı. 4. yüzyıldan kalma bir metin hem bir şarapçıda garsonluk yapan hem de ebe olan bir kadının bir gece doğuma çağırıldığından söz eder. Görsel kanıtlar olmasa da, daha geç yüzyıllara ait minyatürlü el yazmalarında, kutsal figürlerin doğumuna ve ailelerin ev içi yaşamlarına tanık oluruz. Temsillerde genellikle yatak odasında yeni doğum yapmış anneyi, sağlığına kavuşması için yardımcı olan kadın refakatçileri ve bebeği yıkayan ebeyi görürüz. Yine bazı sahnelerde, kadın doğumundan sonra değil, şaşırtıcı bir biçimde doğum sırasında resmedilmiştir. Yeni doğum yapan anneler bir hafta yatakta

Kadın, çocuklarının eğitimi ve geleceği ile ilgili kararları da alabilirdi; hatta yasalar önünde erkekle eşit olduğu tek husus belki de buydu. Sıradan kız çocukları bu dönemde, ev yönetimini öğrenmenin yanı sıra, evde İncil'i ya da diğer çeşitli basit dini metinleri okuyabilecek ve yazabilecek kadar bir eğitim alabiliyorlardı. Ancak bu eğitim toplumun genelinde onlu yaşların başında son buluyordu. Bizans düşüncesi St. Paulus'un; *"kadın erkeğe hükmetmeye, ondan üstün olmaya kalkışmayacak, bilgi edinme ve onu öğretme iddiasında bulunmayacak, evlenecek, çocuklar doğuracak (doğururken çektiği acılar Hava'nın günahının kefareti olacak) ve onları iyi birer Hıristiyan olarak yetiştirecektir"* düsturundan hareketle kadının eğitimde geri planda kalmasını ön görüyordu. Üst tabakadan kızlar ise ailenin uygun görmesine bağlı olarak eğitimini daha ileri ve kapsamlı bir seviyeye taşıyabiliyordu. Anna Komnena çok iyi bir edebiyat okuyucusuydu ve bir zamanlar hamiliğini yaptığı entelektüeller tarafından etrafı sarılmıştı. II. Theodosius'un karısı Eudokia'nın babası Atina'daki felsefe okulunda profesördü ve orijinal adıyla Athenais'in mükemmel bir Yunanca bilgisi ve telaffuzu vardı.⁴⁸

1.5.1. Bizans Dünyasında Güzellik Algısı

Bizanslıların güzellikle ilişkisi karmaşıktı. "Güzel", kadınlara yönelik bütün hitap biçimlerinde en çok kullanılan sıfattı. Öte yandan bütün imparatorluk kadınlarının -anneler dahil- sahip olabileceği en çok hayranlık duyulan ikinci nitelik dünyevi kibri reddetmekti. Arzulanan bir nitelik olarak güzelliği aşırı vurgulamak, hayranlık duyulan güzellik kesinkes iç güzellik, manevi güzellik olmasaydı kişiyi dünyevi kibrin artmasına götürür gibi görünebilirdi. Ne var ki çoğu durumda övgünün fiziksel ve bedensel güzelliğe yönelik olduğu açıktır.

Fiziksel güzellik konusunda Bizans idealinin birtakım iyi tanımlanmış özellikleri de vardı. En önemlisi kollarla bacakların, ellerle ayakların uyumlu

kalırlar, yedi günün sonunda bir ziyafet verilir; aile, akrabalar ve arkadaşlar böylece iyi dileklerini sunmaya gelirlerdi. Kadınlar çoğunlukla evde doğum yapıyor olmalıdır, ancak erken dönem hastane kayıtlarında yeni doğum yapan anneler içinde yatak bulunduğunu biliyoruz." (Heintz M. F., "The Art and Craft of Earning a Living", Byzantine Women and Their World, Ioli Kalavrezou (ed), sergi kataloğu, 139-143, Cambridge Mass., New Haven, Londra, 2003' den aktaran; Darga, s. 334.)

⁴⁸ Berktaş, s. 102., Mitchell, s. 159.

olmasıydı ki bu, kadında doğuştan gelen bir düzenliliği yansıtıyordu. Bu uyum vücudun çeşitli bölümlerinin hem tek tek hem de zarif bir bütünü parçaları olarak düzgün şekilde orantılı olmasından kaynaklanıyordu. Anna Komnena'nın kolları ve bacakları, güzelliği ve uyumuyla dikkat çekiciydi; başı boynunun üzerinde dimdik yükseliyordu, omuzları dengeliydi, elleri ve ayakları kıvraktı.⁴⁹

Arap kaynakları Bizanslı kadınlardan farklı şekillerde bahsetmektedir. Yarımadanın dışına çıkmalarının ardından Arapların, Bizanslı kadınlardan etkilendikleri su götürmez bir gerçektir. Nitekim pek çok Arap, Anadolu topraklarına gelip Bizans kadınlar ile evlenmek için can atmaktaydı. Bununla beraber Arapların gözünde, Bizanslı iki cinste oldukça güzel varlıklardı. Said El Endülüsi, Tabaqat El Umam' da Romalıların kralını, tüm insanlar arasında en güzel yüze, en iyi vücuda ve en güçlü bünyeye sahip olduğu için, tüm insanların kralı olarak anlatır. Bizanslı kadınların çekiciliği ile ilgili bir kıssa daha bulunmaktadır; gerçeklik payının ne kadar olduğu bilinmemekle birlikte, şu şekilde aktarılır:

*"Muhammed Peygamber tarafından idare edilen bir akında, Peygamber Djadd Ibn Qais' a, Bizanslılarla savaşmak isteyip istemediğini sordu. Djadd ise şöyle cevapladı: Arkada kalmama izin verirsen tahrik olmam; herkesin bildiği üzere ben kadınlardan ziyadesiyle etkilenirim ve korkarım ki olurda bir Bizanslı kadın görürsem, kendi kontrolümü kaybedebilirim."*⁵⁰

Arap kaynaklarında Bizans kadınları beyaz tenli, sarışın, ince uzun ve mavi gözlü olarak betimlenmiştir. Çekici göründükleri kesin olmakla beraber, Arap erkekleri üzerinde bu tür bir etki bırakmaları, ister istemez kadınları, erkekleri baştan çıkararak bir canlı olarak gösterme eğilimine sokar ve bunu takiben fitne kaynağı olarak Arap literatüründeki yerlerini alırlar. Fitne olarak gösterilmeleri ise Arap yazarları, kaçınılmaz bir şekilde Bizanslı kadınları sapkın olarak tasvir etmeye yönlendirir. En ünlü nesir yazarlarından biri olan Al Djahiz, Bizans kadınlarının eksiz edilmediklerini ve bu nedenle de tüm dünyanın en utanmaz, pis kadınları olduklarını belirtir. Qadi Abdal Jabbar, evlenen Bizans kadınlarının çoğunlukla bakire olduğunu, bununla beraber evlenmeden cinsel ilişkiye girenlerin muhtemelen henüz annesinin

⁴⁹ Barbara Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları**, çev. Elif Gökteke, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 92.

⁵⁰ Nadia M. El-Cheikh, Byzantine Women In Arabic Sources (8th 11th centuries), **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 40 No. 2., 1997, s. 240.

evindeyken zinaya başladığını kaydeder. Yine Jabbar, Bizans kadınlarının evliyken çarşıya çıktıklarında peçe takmadıklarını ve başı açık şekilde yüzünün bütün güzelliklerini göstererek insanların arasından geçtiklerini belirtir.⁵¹

Kadının güzelliği konusunda dikkati çeken başka bir olgu ise makyajdır. Bizans kilisesi ve kamuoyu, makyaja karşı önyargılıydı. Kadının giysiyle ya da makyaj yaparak vücudunu dışsallaştırması, herkesin gözüne sahip çıkması gerektiği bir ortamda hoş karşılanmamıştır. Gösterişli giyinen ve süslenen bir kadın, vücudunun değersiz dış görünüşünü değerli iç ruhundan üstün tutarak Tanrının iradesini bozuyordu. Bir elbiseden bir renkten ya da bir saç stilinden hoşlanmak, dışsal özelliklere çok fazla, erdemi geliştirmeye çok az ilgi duyulduğunu ortaya koyuyordu. Güzellik her şeyden önce, sınırsız kibri açığa vuruyordu. Yanaklarına allık süren, saçlarını boyayan ya da peruklarla ve kremlerle yaşını gizlemeye çalışan bir kadın şeytan Lucifer'le bir sayılıyordu. Tanrının bahsettiği görünüşe itiraz etmek sırf kibirdi ve Tanrı vergisi dünya kanunlarına karşı gelmeye kalkışmaktı.⁵² İleri sürülen düşünce şuydu: Nasıl bir çayır bakımsız bırakıldığında yeşerip güzel görünürse, kadının güzelliği de öyle ilgilenilmeyen bir şey olmalıydı. Revaçta olan diğer kıyaslamalar kadınların açan çiçeklerle ve ağaçlarla karşılaştırılmasıydı. İdeal açıkça ortadadır; kadınlar kozmetik ürünler kullanılmadan, doğal bir şekilde güzel olmalıydı ve dış görünüşleriyle uğraşmamalıydı.⁵³

1.5.2. Kürtaj

Kadın dünyasındaki önemli konulardan biride kürtaj meselesidir. Önceki toplumların tümü gibi, Bizans İmparatorluğu'nda da çeşitli faktörler sebebiyle kürtaja

⁵¹ El Cheikh, s. 241.

⁵²"Kilise giyim kuşam gibi meselelere de müdahale etmeye çalışmaktaydı. Özellikle Mısır'dan günümüze kalan tekstil ürünleri kıyafetlerin çoğunlukla desenlerle ve hatta resimli motiflerle süslendiğini göstermektedir. Mozaiklerden ve günümüze kalan mücevherler ile makyaj malzemelerinden (kaplar, küpler, esans kutuları) gördüğümüz kadarıyla kadınlar makyaj yapar ve mücevher takarlardı; ayrıca Ioannes Khrysostomos gibi kilise babalarının bu konudaki ayıplamaları ve güzel kıyafetlerle mücevherlerin sahtelik ve hilekarlıkla eşdeğer olduğuna dair retorik kinaye bu alışkanlığın ne kadar yaygın olduğunu kanıtlamaktadır. Güzel ipekler, makyaj ve mücevherlerle süslenen dünyevi kadınlara karşın, azizlerin sade erdemleriyle hakiki güzel olarak betimlenmeleri bir yana, süslenmek bunu karşılayabilecek kadar zengin olan kadınlar için gerçekten de ortak bir tarz olmuştu." (Cameron, s. 151.)

⁵³Carla Casagrande, "Korunan Kadın", **Kadınların Tarihi II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 95., Hill, s. 93.

ihtiyaç duyuluyordu: Zina, gayrimeşru ilişkiler ve fahişelik gibi olgular yeni dinde önemli değişiklikler bulunmasına rağmen devam ediyordu. Bununla beraber başka sebeplerin olduğu da görülebilir: Gençlik güzelliğinin korunması, bir kocadan intikam alma isteği ve aslında imparatorluğun hiçbir zaman karşı karşıya kalmamasına rağmen aşırı nüfus artışı probleminde karşı doğum kontrol metodu olarak değerlendirilebilir. Özellikle cenin, miras ve servet meselelerinde gayrimeşru olarak doğmuşsa daha da ağır cezalandırmalar görülebiliyordu. Kürtajın gerçekten açıklanabilir tek sebebi annenin hayatının tehlike altında olma endişesi olarak bildirilmiştir.

Erken Roma yasalarında düşük ilacı sağlayan ya da hazırlayan ve onları kabul edenlerin hepsi cezalandırılıyordu. Kürtaja karşı ilk yasa Septimius Severus ve Antonina Caracalla' nın (195-211) hükümdarlık dönemi olan üçüncü yüzyıla denk geliyordu ve asıl endişe aslında kadın değildi; aynı zamanda yine, doğmamış çocukları da korumayı amaçlamıyordu. Ancak babaların, çocuk (döl) haklarını bozukları için annelerin hareketleri takip ediliyordu. Büyük Konstantin'in reformu (313) ile Hıristiyanlığın yükselmesi, özellikle çocukları ve bebekleri koruma meselesi başta olmak üzere, sosyal ahlakın değişiminde kritik bir noktaydı.⁵⁴

Tıbbi sebeplerin dışında imparatorluk kanunları yasal kürtajı asla kabul etmedi. Iustinianus dönemi hukukçuları, özellikle Erken Roma kanunları da dahil, uzmandılar; kadınlar için cezalandırma, genellikle aforozdu. Kürtaj yapılmış ve kocada bunu görmezden gelmişse boşanma, evlenmeden gebe kalınmış ve akabinde kürtaj gerçekleştirmişse cismen cezalar verilebiliyordu. Isauria hanedanı döneminde bu cadılar ve para için ceninleri öldürenlere ölüm cezası verilmesi kararlaştırıldı. Makedon hanedanı döneminde önceki yasa koleksiyonlarına paralel olarak ebe ve doktorlarda, sosyal sınıflarına zarar vermiş olmaları sebebiyle, kürtaj yaptırımlarla bir tutulmuştur. On birinci yüzyıl Hexabiblos Koleksiyonunda, kürtaj için ilaç ve bitki temin edenler bir katil olarak değerlendirilmiştir.

Bizans kilise hukuku ısrarla, gönüllü olarak hamileliği engelleyenleri kınamasına rağmen, daha merhametli görünür. Kınamanın ilk kanıtı 314' deki Ankara Konsili'nde görülür. Sonraki kanonlarda gebeliği durduran kadınların, on yıl boyunca

⁵⁴E. Paulakou, J. Lascaratos, S. G. Marketos., Abortions in Byzantine Times (325-1453), **Vesalius**, Cilt: 2, Sayı: 1, 1996, s. 20,21., Morrisson, s. 251.

kilise hayatından afroz edildiği bildirilir. 691-692'deki Troullos Konsili aynı manevi ruh ile kürtajla cinayeti bir tutar.

Kişiliği Konstantinopolis' de iyi bilinen I. Iustinianus'un karısı Theodora evliliğinden önce bir kürtaj geçirmiştir. Ağzı oldukça bozuk olan Prokopius'un aktardığına göre, o yıllarda bir fahişe olarak yaşıyordu ve ısrarla düşük ilacı kullanıyordu. (Bu ilaçların katkı maddeleri 6. yüzyılda mevcut olmakla beraber oldukça da yaygındı.) Her ne zaman bu zorlukla karşı karşıya kalsa, gelişmemiş teknikleri kullanmaya alışkındı. Belki de evliliğinden sonra verimsiz olması bu tekrarlanan krtajlarla bağlantılıdır.⁵⁵

⁵⁵ E. Paulakou ve diğerleri, s. 22., Prokopius, s. 76.

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS İMPARATORİÇELERİ VE 11 İLE 12 YÜZYILLARDAKİ ETKİLERİ

2.1. İDEAL İMPARATORİÇE

Bizans İmparatorluğu'nda tahta çıkmak için herhangi bir koşul yoktu. Kısa bir süre yapay bir durum yaratılmaya çalışılmış ancak bu, istenileni vermemiştir.⁵⁶ Bu durum çerçevesinde tahta sadece porphyrogennetos ve porphyrogenneta'lar değil, hanedanla hiçbir bağı bulunmayan ve hiçbir siyasi geçmişi olmayan kimseler bile oturma şansı bulmuştur. İdeal bir Bizans imparatoriçesinde aranan özelliklerin içinde soylu bir aileden gelme geleneği vardır. Pek çok kez imparator, kendisine uygun eş imparatorluğun ya da yabancı ülkelerin en önde gelen ailelerinde aramıştır. Soylu bir aile, soylu bir kan imparatorun kutsallığına kutsallık katacak (ya da kutsallığını bozmayacak) bir eş anlamına geliyordu ki, bu pek çok açıdan yeterliydi. Bununla beraber ideal bir eşte aranan tek şey kan değildi.

Bizans İmparatorluğu'nun, özellikle değişim geçirip annelik sıfatını ön plana taşıdığı geç dönemlerde, ideal bir imparatoriçeden beklenen şey, tıpkı sıradan bir kadından beklendiği üzere doğurganlığıydı. Hem anne hem de imparatoriçe sıfatlarından ötürü, üzerine düşen görev diğer kadınlardan daha fazlaydı. İmparatorlukta pek çok kez mirasçı bir oğlan olmadığı için hanedanlar son bulmuştu. Bu sebeple ideal anne ilk olarak doğurgan olmalı ve imparatorluğa bir oğlan vermeliydi. Yine pek çok imparatoriçenin de oğlan çocuğu doğurmasından sonra augusta ya da basilissa sıfatlarına kavuştuğu bilinmektedir. Akabinde çocukların yetiştirilip imparatorluk ailesine katılmasını sağlamak ve hatta taht konusunda

⁵⁶ Bu durum daha çok imparator ile ilgiliydi ancak imparatorluk çiftini de etkilemesi işten bile değildir. V. Konstantinos ailesinin iktidarına meydan okuyanlara karşı bir ideal ortaya attı. Buna göre porphyrogennetos olmayanların tahta oturmaması gerekiyordu. Bu yapay yasa ile tahta, darbe ve hileyle oturmaya çalışanların önünü tıkamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. (Judith Herrin, **Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, Yaşam, s. 254.)

sallantılı bir durum varsa, bu durumu çocuğu lehine çevirmek annenin görevidir. Bu sıfatlara haiz en önemli kadın şüphesiz Anna Dalassena'dır.

İdeal imparatoriçe namına dikkat çeken iki sıfat vardı: Dindarlık ve philantropia. Dindarlık manastırlarına özen göstermek, ciddi biçimde çilekeşlik etmek ve dünyevi hesaplardan uzak durmak gibi tutumları da içeriyordu. "Philantropia" ise yokluk çeken insanlar için bir imparatoriçenin sergileyebileceği bir başka erdemdi. Bu erdemlerin aldığı özel biçim, annelik işlevlerine yakındı: Açları doyurmak, çıplakları giydirmek, sevdiklerini yitiren çocukları, ana babaları ve dulları teselli etmek. Bu çözümlerden bir bölümü para harcamayı gerektiriyordu; ancak imparatoriçenin artık paraya önem vermediği varsayılıyordu. İmparatorluk annesi ayrıca ölüme mahkum olanların bağışlanmasını sağlayarak merhamet gösterebilirdi. Philantropia ve merhamet imparatoriçenin başka imparatorluk kadınlarıyla sahip olduğu ortak erdemdir.⁵⁷

İdeali keşfetmek bazı durumlarda zorlaşabilmektedir. En çok başvurulan kaynaklar olarak kronik yazarları, çoğu kez olayları objektiflikten uzak bir bakış açısıyla değerlendirirler. En uygun örnek Prokopius' dur. İmparatorluk ordularının komutanı olan Belisarius'un sekreteri konumundaki Prokopius, saraya yakın bir memurdur ve döneminde gerçekleşen olayları bizzat kaleme almıştır. Ancak imparatorluk çiftine karşı hırs ve nefret dolu olan yazar, gerçekte bütün eserlerini; ki farklı konularda eserleri vardır, Iustinianus ve Theodora'ya sövmek için yazıya geçirmiştir. Theodora eski bir dansöz ve fahişedir. Konstantinopolis'in en rezil yerinden gelmedir; düşük ilacı kullanmış ve kürtaj yaptırmıştır. Iustinianus'un aksine Monofizitleri destekler ve maiyetiyle beraber sarayda terör estirmektedir. Benzer sıkıntılar Theophano içinde geçerlidir. İmparatoriçelik sıfatlarının hiçbirine layık olmayan Theophano eşine karşı suikast girişimine katılmış, Patrik ile mücadeleye girişerek manastıra sürülmüş ve imparatorluğa felaketten başka bir şey getirmemiştir. Diğer taraftan II. Manuel'in ilk karısı Bertha-Irene tam anlamıyla örnek bir imparatoriçedir. Bertha'nın ideal özellikleri hayır işlerine kendini adanmak, dulların yetimlerin, evlilikten nasibini almayanların, iyi bir aileden gelseler de çocuklarına drahoma verecek parası olmayanların ve ölüm tehlikesi altında olanların sıkıntılarını hafifletmekti. Bertha'nın hayırseverliği bütün kapıları açıyor, yardımsever elleri

⁵⁷ Hill, s. 85.

yaşamın zorunluluklarının kavurucu sıcağındaki korkaklara ferahlık ve rahatlama sağlıyordu. Lüksede düşkün değildi ve mızrak kırmayı da (şövalye oyunları) sevmezdi. Bu çekiciliğiyle birlikte kendisini parfümler ve ipek kumaşlarla donatmaktan uzak kalması, onu kilise erdemlerinin ideal yaşantısı içine koyar ve sessizce imparatoriçelik görevini yapmasını sağlar.⁵⁸

En yararlı kaynaklar - özellikle de sarayda yüksek sesle okunmak üzere yazılanlar - hitap edilen kişiye iltifat etmeyi ya da onun iyi niteliklerini dinleyenlere anımsatmayı amaçlayan kaynaklardır. Bu tip kaynakların örnekleri "encomia" , düşün şarkıları, mezar yazıtları ve cenaze töreni konuşmalarıdır. Bertha-Irene'nin ölümünün ardından yapılan cenaze konuşması daha çok Manuel hakkında olsa bile (imparator cenazede ise en çok o övülürdü) konuşmada genel olarak Bertha ile Manuel ne kadar uyumlu bir çift olduğundan bahsedilir.⁵⁹ Bertha bir çok yönüyle ideal Bizans imparatoriçesini yansıtır.

2.1.1.İmparatoriçe Seçimi Ve Evlilik Töreni

Bizans İmparatorluğu, on bir asırlık varlığında, içerisinde bulunduğu siyasal durumun şartlarına göre, her daim kendisine en uygun politikayı belirlemeye çalışmıştır. Çoğu kez imparatoriçenin seçimi de bu minvalde gerçekleşmiştir. Erken ve orta dönemlerde imparatoriçe seçimlerinin daha kolay ve olağan şekilde olduğunu söylemekte mahzur yoktur. Ancak on birinci yüzyıla gelindiğinde iki türlü anlayış karşımıza çıkar. Birincisi dönemin en ünlü aristokrat aileleri bir araya gelerek evlilikler üzerinden siyasi ittifaklar yaparlar: Komnenos ve Dukas ile Palaiologos ve Kantakuzenos aileleri gibi. Bariz bir şekilde hiçbirinin bir diğerinden daha üstün olamaması, akrabalık ilişkileri sonrasında ortak bir kan bağına sahip namzetlerin tahta oturtulması düşüncesini doğurmuştur.⁶⁰İkincisi ise artık eski askeri ve ekonomik

⁵⁸ Joseph McCobe, **The Empresses Of Constantinople**, Richard G.Badger, Boston, 2011, s. 220.

⁵⁹ Hill, s. 80.

⁶⁰ Komnenos hanedanı, Aleksios Komnenos'dan itibaren tahttaki yerini sağlama almış ve II. Ioannes'in aile içindeki girişimleri engellemesi ile bunu perçinlemişti. Bu dönemde artık akrabalar arası evliliklere gerek duyulmadı. Döneminin büyük bölümünde hem kan hem de evlilik yoluyla kurulmuş akrabalıklarda ilk altı dereceden akrabalar arasında evlenmek yasaklanmıştı. Manuel Komnenos 1166'da durumu biraz değiştirerek, aynı kanı taşıyan akrabalarından yedi derece içindekilerin birbiriyle evlenmeyeceklerine ilişkin yasayı çıkardı. Ne var ki 1175' de evlilik yoluyla akraba olanlar arasında

gücüne sahip olamayan Bizans İmparatorluğu, özellikle Batı ile ilişkilerinde evlilik ittifakları üzerinden, düşmanlarını en aza indirmeye politikası gütmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere imparatoriçe seçimi bir çok kez siyasi kararların altında gerçekleşmiş ve gelin adayı istese de istemese de, bu karara boyun eğmek durumunda kalmıştır.

Anlatıların diğer kısmında, Bizans Sarayı'nda romantizm havası eser. Aktarılanlara göre ana imparatoriçe, imparator için ülkenin dört bir yanından en güzel kızları toplatır; sarayda bir araya gelen bu kızlar bir nevi geçit töreni gibi imparatorun huzuruna çıkartılırlar ve hangi gelin adayı imparatorun hoşuna gitmişse o seçilirdi.⁶¹ Benzer örnekler nadiren de olsa görülebilir; ancak bu anlatımın, Bizans imparatorluk evliliklerinin bir seremonisi olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Diğer taraftan uygun yaşta çekici bir kızı olan taşralı bir ailenin onurlandırılabilmesi de asılsız bir şey değildi.

Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda imparatorluk gelinleri çoğu kez taşradaki oldukça seçkin ailelerden geliyordu: Irene Atina'dan, Amnialı Maria ve Theodora Paphlagonia'dan, rivayete göre Maria ve Theodora açık bir müsabaka sonucu seçilmişlerdi. "Güzellik belirleyici etken olmasa bile, düşünce sarayın canlılık ve açıklığına işaret eder. Zira imparatorluğun herhangi bir yerinden bir aileyi saray bünyesine alma olasılığı onun iyi talihi ile özdeşleşme yaratıyordu ve taşradaki aileler imparatorluk seremonisinin çemberi içine alınıyor ve saray hayatı hakkında bilgilendiriliyordu. Ödül, ilgili herkesin yararınaydı. Başarılı imparatorluk gelinlerinin kardeşleri de saraylılarla evlilikler yapabiliyorlardı. Gerçekten de imparatoriçeye nedime olabilmek çok arzu edilen bir hedefti ve pek çok erkek, kızlarının bu yolla yükselmesini isterdi. Dolayısıyla genç çocuklar aileleri tarafından hadım ettirilip hadımlar arasında bir kariyer elde etmek için gönderilirlerken, genç kızlarda gelecekteki imparatorun ya da yüksek rütbeli bir görevlinin dikkatini çekmek üzere

altıncı ve daha düşük dereceden akrabaların birbiriyle evlenmesini 10. yüzyılın sonundan beri yasaklayan Sisinnios Kitabını az çok yürürlükten kaldıran bir başka yasa daha çıkardı. Bu sert yönetmelikler her zaman desteklenmiyordu, ama yasaklanan gruptan biriyle evlenmeyi isteyen kişinin izin almak için patriğe başvurması gerekiyordu; ricacının statüsüne göre söz konusu izin çoğunlukla veriliyordu. (Hill, s. 130.)

⁶¹Judith Herrin, **Unrivalled Influence; Women and Empire In Byzantium**, Princeton University Press, New Jersey, 2013, s. 87., Ahmet Refik Altınay, **Bizans İmparatoriçeleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

gelinliğe hazırlanırlardı. İmparatorluk sarayı sosyal ve böylelikle parasal yükselmenin merkezi oldu.⁶²

“İmparatorluk düğünlerinde çok resmi, zengin ve görkemli bir tören yapılıyordu. Böyle bir olayda herkes en iyi giysilerini ve resmi kıyafetlerini giyerdi. İmparatorluk ailesinin evlenecek olan çifti, imparatorluk tacının üstüne bugün bile hala Ortodoks düğünlerinde takılan evlilik tacını takardı. Fakat bugün düğün taçları gelin ve damadın başlarının üzerinde tutulurken, Bizans' daki dinsel tören boyunca imparatorluk ailesinden evlenen çiftin başları üzerinde erguvan rengi göz alıcı bir kumaş tutulurdu. Evlilik törenini patrik yerine getirirdi; bundan sonra düğün törenine katılan herkesin, patricilerin ve ileri gelen görevlilerin evli çiftin önünde eğilmeleri beklenilirdi. Bu kimseler daha sonra bir alay oluşturur ve yeni evlenen hükümdara yeşil hizbe ait bir orgun eşliğinde mavi ve yeşil hiziplerin oluşturduğu koronun şarkı söyleyerek karşılamak üzere beklediği Magnaura Sarayı'na kadar eşlik ederlerdi. Bundan sonra yeni evli çift taçları başlarında olarak zifaf odasına doğru ilerlerdi. Orada konuklarını kabul eder ve onların huzurunda taçlarını çıkararak zifaf yatağının üzerine koyarlardı. Akabinde herkes On dokuz klineli yemek salonuna geçer ve giysilerini değiştirerek daha sadelerini giymiş olan imparatorla imparatoriçe burada konuklarıyla birlikte düğün kahvaltısına otururlardı. Bu gibi olaylarda kadınlarda partiye alınırlardı, ama saçlarını soyluların modeli olan propoloma biçiminde taramalarına izin verilmezdi. Fakat bir çoğu büyük servete sahip olan ve emirlerinde sayısız nedime ve hizmetkar bulunan imparatoriçeler, Bizans'ın ileri gelen kadınlarını çoğunlukla kendi dairelerinde büyük harcamalarla düzenledikleri şölenlerle eğlendirirlerdi.”⁶³

Her ne kadar imparatorluğun bir numaralı kadını olsa da imparatoriçe olan her eş, "augusta" ya da "basilissa" unvanlarına kavuşmamıştır. Birçok imparator ancak eşinin çocuk doğurmasından sonra imparatoriçeye bu unvanı bahşetmiştir. Bununla beraber zikredilen bu unvanları almanın tek yolu imparatorun eşi olmaktan geçmiyordu. İmparatoriçenin kız kardeşi, ablası, kızı yahut annesi olmakta bu unvanı alabilmek için yeterli olabiliyordu. Nitekim Bizans dünyasındaki en yerinde örnek Büyük Konstantinus'un annesi olan Helena'dır. O, oğlunun imparatorluk döneminde,

⁶² Herrin, s. 239. (Yaşam)

⁶³ Rice, s. 41.

Büyük Konstantinus'un güvendiği tek kadındır ve Augusta Helena olarak tarihe adı kazanmıştır. Keza, II. Theodosius'un ablası Pulcheria, augusta sıfatı ile imparatorluğu yönetmiş, kardeşi Augustus Theodosius'u domine etmiş ve görüncesi Eudokia, augusta sıfatına nail olduğunda, ne yapıp edip onu saf dışı bırakmıştır. Bununla beraber ne kadar güçlü olursa olsun, imparatoriçelerinde uygulamak zorunda olduğu geleneksel ritüeller vardı. Bunlardan en önemlisi eğer bir imparatoriçe, eşi imparator ile aynı anda tahta çıkıyorsa, imparatorluk ritüeli ve taç giyme seremonisi kilisede yapılıyordu. Diğer taraftan imparator tahtta iken bir imparatoriçe adayını seçilmişse, onun seremonisi Bizans sarayında yapılmaktaydı.

2.1.2. Saray Hayatı

"Bizans İmparatorluk Sarayı'nın en gözden uzak bölgesinde, muhafiz odalarından ve devlet törenlerinden çok uzakta, dönemin tarihçileri tarafından "yeni cennet" ya da "öteki cennet" olarak aktarılan, gölgeli bahçeler ve akarsuların ortasında, Ortaçağ Yunan İmparatorlarının özel konutları yükselir. Bizans tarihçilerinin betimlemelerinden, pek çok nesil boyunca bir çağdan diğerine prenseslerin renk kattığını, gürültülü dünyadan ve sıkıcı seremonilerden uzakta muhteşem bir ikametgah olduğu düşüncesine varabiliyoruz."⁶⁴

Charles Diehl, Bizans kadınlarını konu edindiği ünlü eserine bu şekilde başlar. Nitekim dediklerinde de haklılık payı yüksektir. Bizans Büyük Sarayı'na bakıldığında birbirinden bağımsız pek çok binanın varlığı görülür. Yarımada tepesinde, Hipodrom'un hemen yanında yer alan saray, pek çok bahçe ve küçük binalarla kısımlara ayrılır. İmparator ve ailesinin konutlarının yanı sıra saray görevlilerinin ikametgahları ve bazı yönetim kurumlarının ofislerinin saray içerisinde yer alması, bu durumu açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, sarayda kadınların kaldığı konutların daha gözden uzakta olduğu da açıktır. Daha öncede altı çizildiği gibi Bizans dünyası, özellikle kadınlar konusunda muhafazakar bir tutum sergiler ve bu tutumdan imparatoriçeler dahi tenzih edilemez. Bir Bizans İmparatoriçesi günlük hayatının büyük bölümünü sarayın kadınlar kısmında geçirir ve halk arasına çıktığında, tıpkı

⁶⁴ Charles Diehl, **Byzantine Empresses**, Alfred A. Knopf, New York, 1963, s. 63.

diğer kadınlar gibi peçe ile yüzünü örterdi. İmparatoriçenin yemek yediği, eğlendiği mahrem hayatını sürdürdüğü yer bu büyük komplekstir. Bu kompleksin adı tıpkı Antik Yunan'daki gibi "gynaeceum" idi. Sarayın ilgi çekici bir bölümü olan gynaeceum zaman zaman imparatorluğun geleceğini etkileyen bir yerdi. Ayrıca gynaeceum'un patronu olan imparatoriçenin kendisine ait olan ve bizzat kendisinin yönettiği bir serveti de bulunmaktaydı.⁶⁵ Bu gibi bazı özgürlüklere sahip olmasıyla birlikte, bir Bizans imparatoriçesinin uymak zorunda olduğu geleneklerde vardı.

Bir imparatoriçenin evliliğinden üç gün sonra gelin odasından ayrılarak saray maiyetinin ve insanların bahçeler boyunca girmiş oldukları sıranın içinden geçerek, banyo yapmak üzere Magnaura Sarayı'na gider. İmparatoriçenin maiyeti onun kıyafetlerini, kutularını, parfümlerini, kaselerini ve sevginin sembolü olarak incilerle kaplı kırmızı elmasını tutarak onunla birlikte yürür. Yüksek dereceli memurlar İmparatoriçeye banyoya kadar eşlik edip, onu tekrar düğün odasındaki geçide kadar beklerler. Aradan birkaç ay geçip imparatoriçe bir erkek evlat doğurduğunda, bu vesileyle odasına altın işlemeli halılar ve ışıklarıyla parıldayan sayısız lambalar asılır; ve Basilissa tahtın yeni varisinin bulunduğu beşiğin yakınında, altın kaplamalarla süslü bir battaniyenin içinde yatar. Teker teker imparatorluk memurları ve ev halkı, sonrasında rütbelere göre büyük devlet adamlarının eşleri ve hatta yüksek dereceli memurlardan dul kalanlar bile Augusta'ya tebriklerini sunarlar. Hepsinin ardından imparatorluğun aristokratları, senatörler, proconsüller ve her türden memurlar imparatoriçeye hürmetlerini sunar, tebriklerini tebliğ eder ve sonunda yeni doğmuş çocuğun yanında olduğu için onun huzurundan ayrılırlar.⁶⁶

"Sadece evlendiği ya da çocuk doğurduğu zaman değil, günlük hayatta da bir imparatoriçenin uymak zorunda olduğu ritüeller vardı. Bunlardan biri düzenli bir şekilde gerçekleştirilen yemek yeme şekliydi. Bizanslılar yemek masalarını "T" şeklinde yani onlara göre yarı haç şeklinde düzenlemekteydiler. Üst kenar ya da "T" nin yatay çizgisi yüksek mevki idi ve altından yapılmıştı. İmparator beyaz bir tunik

⁶⁵ Gynaeceum, gizemli olayların ve tuhaflıkların sahnesiydi. Konstantinopolis Patriği Anthemius güçlü sapıklık şüphesiyle anıldığında kilise tarafından aforoz ve Iustinianus tarafından sürgün cezasına çarptırılmasından evvel, kendisine bizzat sarayda ve hatta Theodora'nın bölümünde sığınak bulmuştu. Bu ani yok olma sonucu öldüğü düşünülürdü ve sonunda unutuldu. İmparatoriçenin ölümünden sonra patrik, Gynaeceum'un en diplerinden keşfedildi ve oradan Iustinianus'un haberi olmadan on iki sene boyunca güven içinde yaşamıştı. (Diehl, s. 9.)

⁶⁶ Diehl, s. 11., Herrin, s. 243. (Yaşam)

üzerine giydiği erguvan rengi giysisiyle ve solunda imparatoriçeyle bunun ortasında otururdu. Onur kuşaklarını takan erkek konuklar ve ahır bakıcıları masanın bu ucunun sağ yanı boyunca sıralanırlarken kadınlarda sol yanı boyunca sıralanırlardı. Oldukça geç bir tarihe kadar herkes Romalılar gibi klineler üzerine uzanıyorduydu da, imparatorluk ailesi kendi özel yemeklerini yerken eski tarihlerden beri iskemle kullanmış gibi görünmektedir. Elinde bir asayla bir nedime imparatoriçenin arkasında dururken, silentarius adı verilen bir saray görevlisi elinde mevkiini belirten bir asatutar ve şölen süresince imparatorun arkasında dururdu.”⁶⁷

Bizans imparatoriçesinin görevlerinden biride porphyrogennetos ve porphyrogenneta' ları eğitmek idi. Belli bir yaşa erişip, özel hocalar tutulmadan önce imparator çocuklarının bakımından imparatoriçe sorumluydu. Yabancı bir ülkeye gelin gidecek porphyrogenneta' ların eğitimi ise çok daha detaylı olmaktadır. Okuma yazma öğretilen bu prensesler, kutsal metinleri son derece ayrıntılı bir şekilde öğrenirlerdi ve protokollerin tüm ayrıntıları konusunda da bilgilendirilirlerdi. Bir Bizans prensesinden etkileyici bir görüntü sunması ve Bizans'ın Hıristiyan dünyasındaki en zengin ve en ileri devlet olduğu yönündeki izlenimi devam ettirmesi beklenirdi. Ülke dışına giden bir prenses giyimi ve davranışlarıyla imparatorluk idealini temsil etmek üzere hazırlanırdı ve kocasıyla birlikte şölenlerde, resepsiyonlarda ve diğer resmi görevlerde yer almaya; ayrıca kilise liturjilerine katılmaya ve yoksullara sadaka dağıtımını ve bağışlar yapılması gibi hayırseverlik rollerini oynamaya hazırlıklı olurdu. Görevlerinde Bizans' dan gelirken beraberinde getirdiği daha yaşlı kadınlar da dahil olmak üzere, maiyetinden destek alırdı. Bu maiyette nedimeler, bir rahip ve o muhteşem görünüşü onu arzulanır kılanın bir parçası olduğundan giyim kuşamı, şahsi eşyaları ve mücevherleriyle ilgilenecek hizmetkarlarda olurdu.⁶⁸

2.1.3. Unvanlar Ve Rütbeler

Tıpkı imparatorunki gibi, Bizans İmparatorluğu'ndaki dilsel değişimler imparatoriçenin de yönetici sıfatlarında değişiklikler yaratmıştır. Yedinci yüzyılda

⁶⁷ Rice, s. 62.

⁶⁸ Connor, s. 296.

Latincenin tamamen terk edilip Yunancanın ağırlığını hissettirmesi ile hem devlet nezdinde hem de halk tabanı arasında eski dil unutulmaya başladı. Bu yenilik beraberinde başka bir yeniliği daha getirdi: Geç Roma döneminde imparatorluk kadınlarına, imparatoriçelik statüsü istemeye istemeye verilmiştir. Yirmi altı imparatorun bilinen otuz karısından sadece dokuz tanesi augusta idi. Diğerlerinden dört tanesi anne ve kız kardeş olarak augusta olmuşlardır. (324-527) Bu erken dönem augusta'larına para basma, belgeleri onaylama ve mühürleme, imparatorluk alametleri giyme, kendi rütbelerine sahip olma hakkı verilmişti. Günlük hayatları genelde kocalarından ayrı geçiyor ve yanlarındaki kadın maiyetleri ile törenlere katılıyor yahut diğer işlerini görüyorlardı. Bizans soylu aristokratlarının katılması ve Komnenosların devleti özelleştirmesi büyük ihtimalle imparatoriçelerin gücünü arttırmıştır. Ayrıcalıklarını daha erken elde ediyor ve daha düzgün bir biçimde imparatoriçe oluyorlardı.⁶⁹

Bizans imparatoriçesinin tarih boyunca üç unvan ile anıldığı görülmektedir. Erken dönemlerde augusta olan bu unvan, daha sonra yerini basilissa ile despoina unvanlarına bırakmıştır. Çok basit şekilde bu unvanlar imparatorun değişen sıfatlarının dişil versiyonlarıdır. Augusta augustus'un, basilissa basileus'un, despoina despotes'in dişilidir. Bu üç farklı terim Türkçeye imparatoriçe, İngilizceye empress olarak çevrilmiştir.⁷⁰ Her iki dilde de tek şekilde karşılık bulan bu sıfatların arasında, terimsel olarak farklılıklar bulunmaktadır. Aralarında anlaşılması en kolay olanı augusta idi. Taç giyen imparatoriçe, sadece kendisine tacı giydiren kocası sağ olduğu sürece kendisini bu şerefle vasıflandırabiliyor ve başkaları ona bu sıfat ile hitap edebiliyordu. Unvana ait bir görev olduğu için durum böyleydi. Augusta unvanı imparatoriçe olmanın görünür ayrıcalıklarını -bir muhafız alayı, fermanlar, görkemli nişanlar, saraydaki törenlerde belli bir yer sahibi olmak, törene başkanlık etmek vb- da içeriyordu. Sarayda verilen bir davet esnasında imparator erkek misafirlerini ağırlarken, davetlilerin eşleri de augusta'nın karşısında yerlere eğilmek durumundaydılar. Bununla beraber zaman zaman istisnai durumlarda yaşanabiliyordu: Büyük Konstantin annesi olmasına rağmen Helena'ya, II. Theodosius kardeşi Pulcheria'ya, dokuzuncu yüzyılda VI. Leon o sıralarda karısı olmadığı için kızına

⁶⁹ The Oxford Dictionary of Byzantium, s. 694.

⁷⁰The Oxford Dictionary of Byzantium, s. 694., Güler Çelgin, **Eski Yunanca Türkçe Sözlük**, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 119-144.

augusta unvanı vermişti. Zoe ve Theodora aynı anda tahta oturduklarında ikisi birden augusta olarak adlandırılıyorlardı.

Augusta bir addan türemiş bir unvandı ve az çok belirsizlik içeren öbür ikisinden daha kesindi. Basilissa yalnızca imparatoriçe anlamına geliyordu. Yunanca despoina sözcüğü "sahibe", "dizginleri elinde tutan kadın" anlamına gelir. Despoina tarih yazarları tarafından imparatoriçeyi belirtmekte kullanılırdı. Ayrıca söylevlerde, mektuplarda ve şiirlerde imparatoriçeye hitap sözcüğü de despoina idi. Augusta olsun ya da olmasın yaşayan kadınların hepsine despoina denebiliyordu. Bununla birlikte kroniklerde imparatoriçeler için en çok kullanılan hitap "basilissa" dır. Genellikle tarih yazarları augusta'yı yalnızca kadının augusta olarak taç giydiğini anlatırken kullanırlar: Bütün öteki durumlarda o unvanı bir yana bırakıp yerine basilissa sözcüğünü tercih ederler.⁷¹

On birinci yüzyıla gelindiğinde, imparatorlukta bazı yeni unvanların ortaya çıktığı görülür. Öncesinde varlığı görülmeyen bu örnekler kuvvetle muhtemel, Komnenosların izlediği akraba politikasının bir yansımasıydı. İmparatorluk içinde aristokrasinin yükseldiği dönem olan Komnenoslar devrinde, pek çok köklü aileye hibelerde bulunmuş ve dolayısıyla imparatorluk üzerinde emelleri olan kişi sayısı çoğalmış ve neticesinde bunlara birtakım unvanlar bahşedilmek durumunda kalmıştır. Ancak aile üyeleri arasında unvanlar dağıtılırken bazı farklılıklar göze çarpar. Bu farklılıkların cinsiyetten kaynaklandığı ise açıktır. Çünkü unvanlar imparatorun kadın akrabaları olmaktan ötürü veriliyordu.

İmparatorluk sıfatlarına bakıldığında en tepede *basileusautokrator* unvanıyla imparator, sonra imparatoriçe ve daha sonra da eğer oğulları yoksa en büyük kız evlat vardı. Rütbe olarak ikinci sırada *sebastokrator*'lar geliyorlardı. Bu oğullara, erkek kardeşlere, amcalara ve büyük amcalara verilen bir unvandı. Üçüncü sırada imparatorun *gambros*'ları yani damatları, kayınbiraderleri ve evlilik dolayısıyla sahip olduğu amca/dayıları geliyordu. Çoğulu *gambroi* olan *gambros* kelimesi akraba anlamına gelmekteydi ve tek başına bir unvana karşılık gelmiyordu. Söz konusu insanlara, eşlerinin doğum sırasına göre çeşitli unvanlarla şeref payesi veriliyordu. Sırasıyla: İlk kızının kocasına *caesar* unvanı, ikinci kızının kocasına *panhipersebastos*, üçüncü kızının kocasına *protosebastohiptatos*, dördüncü kızının

⁷¹ Hill, ss. 112-118.

kocasına *sebastohipertatos*. Bu yakın akrabalar için bir diğerk unvanda *despotes* idi. Dördüncü sırada imparatorun kuzenleri ve yeğenleri geliyordu. Beşinci sırada *sebastes* sınıfı vardı; *sebastes* imparatorun kardeşinin kızının kocasına verilen ya da imparatorun amca ya da hala kızının kocasına verilen unvandı.⁷²

2.1.4. Sikke Ve Anıtlarda İmparatoriçe Figürü

Erken dönemlerden itibaren, Bizans İmparatorluk sikkelerine pek çok imparatoriçenin kakıldığını görmek mümkündür. Her imparatoriçenin sikkelerde yer aldığını söylemek kolay değildir. Yine de asaleti ve gücüyle Bizans İmparatorluğu'na damgasını vurmuş her imparatoriçenin sikkelerdeki yerini aldığı da bir gerçektir. Hem imparatoriçeler hem de sıradan halk kadınları için, Bizans İmparatorluğu'ndaki kırılma noktası Augusta Helena'dır. Büyük Konstantin'in annesi olan Helena, gerek ideal bir anne ve imparatoriçe olmasından gerekse Hıristiyanlığa karşı olan münzevi yaklaşımından ötürü, Bizans kadınları için rol model olmuştur. Birçok yönüyle Helena eski algıyı yıkarak, Bizans kamuoyunda kadınların idol olarak yer almasını sağlamıştır.

Henüz dördüncü yüzyılın başı olmasına rağmen Helena'nın sikkelerde yer aldığı göze çarpar. İmparator eşi olmamasına rağmen augusta unvanını almış olan bu kadın, Büyük Konstantinus dönemi "solidus"larında açıkça görülmektedir. Bariz bir şekilde Bizans kadınlarının en üstü olarak görülen ve hatta bazılarınca azize olarak nitelendirilen Helena, 330 yılı civarında öldüğünde sadece sikkelere kakılmakla kalmamış, aynı zamanda Roma, Kudüs gibi önemli şehirlere heykelleri de dikilmiştir. Yeni kurulmuş olan şehirde, kentin en önemli meydanı olan Hipodromun ve Büyük Saray'ın yanında yer alan Augustaion Meydanı da, kuvvetle muhtemel onunla ilişkiliydi.⁷³

Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde Büyük Theodosius'a iki oğlan çocuğu vermiş ve imparatoriçelik hayatı kısa sürmüş olan Aelia Flaccila karşımıza çıkar. 383' deki yükselişiyle 387' deki ölümü arasında basılan sikkeler adını ve unvanını

⁷² Hill, s. 103.

⁷³ Liz James, **Women, Men and Eunuchs; Gender in Byzantium**, Routledge, NewYork, 1997, s. 59.

belirterek statüsündeki çok muazzam değişimi yansıtır. Örneğin Konstantinopolis' de basılmış bir altın solidusun önünde, yani turasında, portresi ve Latince AEL (IA) FLAC-CILLA AUG (USTA) ibaresi yer alır. Standart kısaltmalar kullanılarak önce soyadı Aelia, sonra adı Flacilla ve ondan sonrada unvanı Augusta gelmektedir. “*Arka yüzüdeyse oturur ve kanatlı bir kadın şeklinde Zafer, bir kalkana Chi-Rho, İsa'nın Yunancasının ilk iki harfini yazarken resmedilmiş. Zafer'in çevresinde SALUS REI PUBLICAE, yani "birliğin iyiliği" yazılmıştır*”. Bu formül bundan sonraki neredeyse tüm Augusta sikkelerinde kullanılacaktır. Daha önceki kadın Augusta sikkelerinde kadınlar, kadın kostümlerinde gösterilirlerken, Flaccilla'nın sikkesi ilk defa olarak bir Augusta'yı erkeklere özgü törensel kıyafetler içinde gösterir.

Theodosius'un ölümü ile imparatorluğun Doğu topraklarına hükmeden Arcadius karakter ve kabiliyet olarak babasından hiç nasiplenmemiştir. Yönetici vasıflarından yoksun olan bu çocuğun yanındaki tek sağlam kişi eşi Eudoxia idi. Kocasına beş çocuk doğuran bu kadın 400 yılında Augusta mertebesine yükseltildi ve o zamandan ölümüne dek sikkelerde portresi basıldı. Sikkelerin arka yüzünde Flaccilla'nın kalkanlarında olduğu gibi bir kalkana yazı yazan Zafer figürü vardır. Eudoxia'ya ait paralardaki önemli bir yenilik tura tarafında, daha önce bazen imparatorlara ait paralarda rastlanan bir ilahi taç giydirmeye motifi olan, başının üzerinde defne tacı tutan bir elin varlığıdır. Bu zamandan başlayarak paralardaki Augusta portrelerinde standart bir motif haline gelir, çünkü anlaşıldığı kadarıyla Tanrı tarafından seçilmiş olma imparatoriçelerle bağdaştırılan ideolojik araçların tercih edilenlerindendi. Bununla beraber bir diğer yenilik Pulcheria ile beraber gelir. Hiç şaşırılmayacak bir şekilde Pulcheria'nın sikkelerinin hem turasında hem de arka yüzünde Hıristiyanlığa ait semboller bulunur: Turada Augusta'ya taç giydiren Tanrının eli ve arka yüzde de Zafer'in taşıdığı uzun saplı haç.⁷⁴

Sonraki yüzyıllarda başka tip sikke portreleri de görülebilmekteydi. Mesela bazı sikkelere, imparator ile imparatoriçeler yan yana kakılabiliyordu. Theodora'nın yeğeni ile evlenmiş olan II. Justin altıncı yüzyılın ikinci yarısında basılmış olan sikkelerde eşi ile beraber resmedilmekteydi. Diğer bir farklı tip ise iki imparatoriçenin aynı sikke üzerinde yan yana resmedilmesidir. On birinci yüzyılın ortalarında kısa bir

⁷⁴ Connor, ss. 88-90.

dönemde olsa imparatorluğun iki kız kardeşi Zoe ile Theodora, imparatorluğu beraber yönettikleri dönemde sikkelerde birlikte tasvir edilmişlerdir.⁷⁵

İmparatoriçelerin kamusal hayattaki temsillerinden biride heykel ve mozaiklerdir. Halka açık alanlardaki betimlemeler, imparatoriçelerin toplumla ne kadar iç içe görünmek istediğinin bir yansıması olarak değerlendirileceği gibi, aynı zamanda bir iktidar mücadelesinin de göstergesi olabilirdi. Bu mücadelenin en çok bilineni Konstantinopolis'te yaşanmıştır. Beşinci yüzyılın başlarında Konstantinopolis Patriği olan Ioannes Chrisostomos, İmparator Arcadius'un eşi Eudoxia'yı gerek kişiliği gerekse yaşam şeklinden ötürü azarlamıştır. Neticesinde de sarayın gözünden düşmüş ve Eudoxia'nın da faaliyetleri sonucu Bithynia'ya sürgüne gönderilmişti. Sarayın gözünden düşmesi bir yana, Chrisostomos kendisine başkent halkından pek çok taraftar bulmuştu. Dişe dokunur bir yardım baş gösterdi ve bunu yerli halka piskoposlarına destek vermek için Konstantinopolis'e gelmiş İskenderiyeliler arasında çıkan ateşli sokak kavgaları takip etti. Akabinde o gece deprem oldu ve batıl inançlara sahip olduğu bilinen imparatoriçe söylentiye göre o gece çocuğunu düşürmüştü; devrik patriği görevine geri getirdi. Ancak Chrisostomos inatçı ve yerinde duramayan bir kişiliğe sahipti. Geri durmak gibi bir huyu yoktu ve aradan sadece birkaç hafta geçtikten sonra olaylar tekrar patlak verdi. Üç yıl önce augusta unvanına erişen Eudoxia Ayasofya'nın hemen yanındaki Augustaion meydanına kendisinin gümüş heykelini diktirdi. Ancak asla sinmeyecek olan Chrisostomos, açılış töreninin ayinleri böldüğünü öne sürerek, bu durumu protesto etti. Haliyle Patrik ile sarayın arası tamamen açıldı. Eudoxia, Arcadius'a kilisenin adamları ile görüşmeyi yasakladı. Müteakiben yaşanan olayların sonucunda Chrisostomos tekrar sürüldü. İkinci kez inşa edilmiş olan Ayasofya'nın yangın sonucunda yıkılması, bu sürgün sonrasında yaşanan olaylar sebebiyledir. Bununla beraber Eudoxia'nın heykelinin dikilmesi Chrisostomos'u sadece gürültü sebebiyle rahatsız etmiş olamaz. Aynı şekilde Eudoxia'da basit nedenlerden ötürü heykelinin Augustaion'a dikilmesini istemiş olamaz. Konstantinopolis' de birden çok meydan bulunmaktaydı ve payitahtın hemen her köşesi yüzyıllar boyunca doldurulacaktı. Ancak Augustion Meydanı, başkent ilk

⁷⁵Kenneth W. Harl, **Bizans 498-1282**, çev. Burçak Delikan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21-32. Sikkelerin fotoğrafları için bakınız: <https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins>

kurulduğu döneme aittir; Ayasofya'nın hemen yanında; Hipodromun bitiminde ve Büyük Sarayın üst kısmında kalır. Yani bir bakıma başkent merkezi konumundadır. Bununla beraber sürgünden yeni dönmüş olan Chrisostomos'un ikametgahı olan Ayasofya'nın bitişiğinde bulunması kuvvetle muhtemel bir güç gösterisiydi. Bizans İmparatorluğu'nda bu tarz güç gösterileri olağandı ve bu örnek imparatoriçelerinde iktidar oyunlarında bu tarz yolları denediğini açıkça gösterir.⁷⁶

Umuma açık imparatoriçe figürlerinden mozaiklerden özellikle iki tanesi göze çarpar. Birincisi Ayasofya'nın güney galerisinin doğu duvarında bulunan Zoe'nin tasviri, ikincisiyse İtalya'daki St. Vitale'e resmedilmiş olan Theodora'nın mozaığıdır. Bunlardan daha sağlam, daha belirgin ve daha açıklayıcı olan Theodora'ya ait olanıdır. Zoe'nin tasvirinde kendisi ve eşi Konstantinos Monomakhos İsa'nın yanında oturur vaziyettedirler ve İsa eliyle kutsama işareti yapar. Tasvirin alt kısmı da zarar görmüş vaziyettedir ve dolayısıyla Theodora'nın tasviri daha çok veri elde etmeye uygundur.

Mozaikte Theodora'da dahil olmak üzere toplamda on kişi görünmektedir. Theodora'nın sol tarafından yedi kadın kendisini gösterirken sağ tarafında iki erkeğin varlığı göze çarpar. Bu erkeklerin ikisinin de saçları vardır ancak sakalları ya kesilmiş ya da çıkmamaktadır. Bizans dünyasını düşündüğümüzde bu iki erkeğin, imparatoriçenin işlerine koşuşturan iki hadım olduğunu söylemek pek güç olmasa gerekir. Arka planda galeri tarzı bir kısım, yan tarafta perdeler ve küçük bir heykel bulunmasından ötürü resmi geçit tarzı bir seremoninin yaşandığı düşünülebilir. Gerçeği mi yansıtır yoksa makamının yüksekliğinden midir bilinmez, Theodora maiyetinde bulunan herkesten daha uzun resmedilmiştir. İki eliyle tuttuğu bir mücevher kupayı sağ tarafında bulunan hadımlara doğru uzatır vaziyettedir. Başındaki hale de imparatorluk ve dolayısıyla ilahi yazgıyla belirlenmiş statüsünü gösterir. Şişkin, koyu erguvan rengi pelerini omuzlarından ayak bileklerine kadar iner. Pelerininin alt kısmındaki altın işlemeli kenar süslemelerinde, eteğine doğru armağan verme hareketleri imparatoriçeninkilere uyan, üç bilge adamın varlığı resmedilmiştir. Pelerininin hemen altından, sağ omuz kısmında oval hatlı altın bir sembol ve

⁷⁶ Başka imparatoriçelerin heykelleri hakkında bilgi veren Judith Herrin şunları aktarır: Lector Theodore'nin Kadınların Kısa Katalogu eseri bu konularda bazı bilgiler verir. Birçok hanedan kadınının sıklıkla heykellerde, grup halinde betimlendiğini görürüz. Eudokia ve kızı; Pulcheria ve kocası Marcianus; Zenon eşleri Arcadia ve Ariadne; Sophia, kızı ve yeğeni; Iustinianus ve Theodora; ve onların adaşları olan II. Iustinianus ve Theodora. (Herrin, *Feminine*, s. 7.)

eteklerinde, yırtmaçlarında ve bileklerinde renkli işlemler bulunan uzun beyaz bir tunik görünmektedir. Ayakkabıları altın ve zümrütlerle kaplanmıştır.

Theodora'nın mozaiği sanatsal bir şaheser olmakla beraber araştırmacılara fazlasıyla da veri sunan bir kaynaktır. Diğer taraftan aynı mekanda ve benzer bir maiyet etrafında Iustinianus'un da aynı tür bir mozaiğe sahip olduğunu söylemek gerekir. Bu mozaikler bir imparatoriçenin nasıl giyindiği, yakın çevresinde bulunan nedime ve hadımlarının durumlarını, görünüşüne ne kadar önem verdiğini; ki buna bağlı olarak dini yönlerini ve hayata karşı bakışını açıkça gösterebilmektedir. Sonuç olarak imparatoriçelerin toplum içerisinde bulunan tasvirlerinin farklı amaçlar dahilinde farklı şekillerde betimlendiğini söylemekte hiçbir sakınca yoktur; ve kendisini güçlü gören hiçbir imparatoriçe de topluma varlığını göstermekten çekinmemiştir. Diğer taraftan bu tasvirler, çoğu zaman kroniklere (tüm eserlerini Theodora ve Iustinianus'a sövmek üzere kaleme almış olan Prokopius'un eserleri gibi) bel bağlamış bulunan araştırmacılara da alternatif kaynaklar oluşturmaktadır.⁷⁷

2.2. ZOE VE THEODORA KARDEŞLER

"Geçmişte zekası nasıldı bilinmez, ama samimiyetten uzak bilgisini gösterme merakı, aslında onun hakiki bönlüğünü ortaya koyuyordu. Akıllıca dürüstlüğü olmadığı gibi zevki de yoktu. Tanrıya bağlılığından bahsetmeyelim; o konuda kusur bulamam. Bu haslette kimse onu geçemezdi; çünkü tamamıyla Tanrıya bağlıydı, her şeyi O'nun tesirinde görüyordu. Bunun dışında şefkat ve yumuşaklık ile aşırı asabiyet ve gerginlik onun özellikleriydi. Bu iki hal hiç sebepsiz anında yer değiştirirdi. Aynı kişiye karşı iki türlü davranabilirdi. Babasının göz oydurmayı sık sık ceza olarak verdiğini bildiğinden, kendisi de en ufak bir hata yapana hiç tereddüt etmeden bu cezayı verirdi. Eğer İmparator buna karşı çıkmasaydı, çok kimse sebepsiz yere gözlerini kaybedecekti. Eli son derece açık bir hanımdı ve bu sınırsız cömertliği tasarrufu hiç düşünmeden bütün servetini akıtmasına yol açtı. Bir eliyle paraları verirken, öteki elini Tanrıya uzatır mükafatlandığı kişiye iyilikler vermesi için dua

⁷⁷ James, (Early), s. 26., Connor, s. 197.

ederdi. Artık yetmiş yaşını geçmiş olmasına rağmen, yüzünde tek bir çizgi tek bir kırışık yoktu. En güzel çağındaki kadar taze idi."⁷⁸

Mikhail Psellos, on birinci yüzyıla damgasına vurmuş olan İmparatoriçe Zoe'yi bu şekilde betimlemektedir. Tabii yaşlı imparatoriçeyi anlamak için çok daha fazla veriye ihtiyaç vardır. Çünkü Zoe'nin kişiliğini ve imparatorluk üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için, dış görünüşü ve dindarlığından ziyade cinsel tutkularını irdelemek gerekmektedir. Aynı zamanda defalarca koca değiştiren, buna bağlı olarak sarayda çeşitli komplo teorilerine adı bulaşmış olan ve neticesinde hapis hayatı sürüp manastıra dahi kapatılan Zoe'nin, bütün bunları gerçekleştirmesini sağlamış olan on birinci yüzyıl Bizans'ının arka planını araştırmak, imparatoriçenin bütün bu olaylara nasıl girdiğini anlayabilmek için önemlidir.

Zoe, tarihe "Bulgar kıran" ya da "Bulgar kasabı" (Bulgaroconus) lakabı ile adını kazınmış olan Bizans İmparatoru II. Basileios'un yeğenidir. II. Basileios küçüklüğünde, annesi Theophano'nun tehlikeli oyunları sebebiyle, Nikephoros Phokas ve Ioannes Çimiskes gibi askeri komutanlara tahtını kaptırmış; tahta çıkmasının akabinde pek çok isyanla ve dış düşmanla uğraşmak durumunda kalmıştır. İmparator, Bulgarlar üzerindeki nihai zaferinden sonra büyük bir otorite haline gelmiş ve bunu takiben yaklaşık yarım asır sonra yükselişe geçecek olan aristokrasinin belini bükümüştür. Pek çok açıdan imparatorluğu yükseltmiş ve prestij kazandırmış olmasına rağmen, tek bir hususta tedbirsiz davranmıştır. 976 yılında tahta tek başına oturmuş ve 1025 yılına kadar hüküm sürmüş biri olarak II. Basileios kendisine bir veliaht edinmemiştir. Bir erkek çocuğunun olmaması durumu da kaçınılmaz olarak onu, tahtı kardeşine bırakmaya yöneltmiştir. Zoe'nin imparatoriçelik yaşamının anahtarları da burada yatmaktadır. Bununla beraber henüz bir vesayet söz konusu değilken bile Zoe'nin, imparatorun isteği doğrultusunda, henüz on birinci yüzyıl yeni başlamışken, bir evliliğe adım attığı görülür.

Onuncu yüzyılın sonlarında Bizans İmparatorluğu ile Otto Hanedanı arasında evlilik ilişkilerinin geliştiği izlenimi vardır. Bu gelişmelere ilk olarak VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un öncülük ettiği görülür. İyi bilindiği üzere bir porphyrogenneta'nın asla yabancılara gelin olarak gönderilmemesini salık veren Konstantinos, bu konuda Charlemagne'nin soyunu ayrı tutmuştur. Kendisi de Batı olan

⁷⁸ Mikhail Psellos, **Khronographia**, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 167.

ilişkilerde düzelme sinyalleri göndermiş ve Bertha isimli bir prensesle evlenmiştir. Daha sonraki evlilik girişimleri II. Otto döneminde gerçekleştirilmiş ancak tüm Konstantinopolis halkının da bildiği gibi, geri kafalı bir imparator olan Nikephoros Phokas bu öneriyi yanaşmamıştır. Dar görüşlü ve şüpheli bir yapısı olan Phokas'ın aksine, halefi Ioannes Çimiskes kendisine aksettirilen bu düşünceyi beğenmiş ve onaylamıştır. Onun onayıyla beraber Köln Piskoposu'nun başkanlık ettiği bir heyet, gelini almak üzere Konstantinopolis'e gelmiştir. Ancak gelinin götürülmesinin ardından büyük bir şok yaşanır; bunun sebebi gelinin porphyrogenneta olmamasıdır. Büyük ihtimalle Bizans tahtı ile hiçbir bağı bulunmayan Theophano adındaki bir kız; muhtemelen uzak akrabalarından biri gelin olarak Otto'lara gönderilmiştir. Damat tarafında yaşanan tartışmalara ve hayal kırıklığına rağmen, 14 Nisan 972'de Papa XIII. Ioannes, Otto ve Theophano'yu Aziz Petrus Kilisesi'nde evlendirmiştir. Theophano, Otto ile mutlu bir birliktelik geçirmiş Bizans gelenekleri ve yaşam tarzını orada sürdürmeye devam etmiştir. Hatta öyle ki, geleceğin III. Otto'su olacak oğlu bir Sakson'dan ziyade bir Yunan gibi yetişmiştir.

III. Otto, yetişkinliğe erip hükümdarlığa geçtiğinde Bizans ile bir evlilik planı yapmaktaydı. Bu sebeple göndermiş olduğu ilk heyetin eli boş dönmesi onu durdurmamış, ikinci bir heyet daha göndermiştir. Heyetin başında Batı'nın en zengin ve en olağanüstü din adamı Milano Başpiskoposu Arnulf vardır. II. Basileios, başpiskopos ile hızlıca görüşmelerde bulunmuş ve Bulgar meselesine odaklanabilmek için, bu evliliğin bir an önce gerçekleştirilmesini istemiştir. Üç yeğeninden en büyüğü olan Eudokia çiçek hastalığı geçirmesi nedeniyle çok çirkinleşmiş ve kendini manastıra kapatmaya karar vermiştir. Theodora' da güzellikten hiç nasibini alamadığı için geriye aday olarak güzelliği ve çekiciliğiyle göze çarpan Zoe kalmıştır. Evlilik konusunda her daim istekli olan bu ünlü Bizans imparatoriçesi 1002 yılında yola koyulmuş, ancak gemi Bari'ye ulaştığında yirmi iki yaşındaki nişanlısının aniden ateşlenerek Roma yakınlarındaki Paterno Kalesi'nde hayatını kaybettiği haberini aldıktan sonra eli boş bir vaziyette başkente dönmüştür. Zoe için kaçan tek fırsat evlilik değildi; II. Basileios'un halefsiz ölmesi durumunda doğal olarak tahtta hak sahibi olacaktı ve gerçekleşmeyen bu evlilik hayata geçseydi, hakim olacağı topraklar İran'dan Fransa'ya kadar genişleyecekti.

2.2.1. Zoe ve Romanos Argyros

Ancak aradan geçen zaman, Zoe'yi tahta geçirmeyi başarmıştır. 15 Aralık 1025 tarihinde II. Basileios yaşamını yitirir ve taht bir anda kardeşinden bir çok konuda zıt bir kişiliğe sahip olan VIII. Konstantinos'a kalır. Avcılık ve hitabet gibi konularda yetenekli olmasıyla beraber yöneticilik vasıfları fazlasıyla yetersiz olan yeni imparator, yaş olarak da ihtiyarlamış ve sağlık problemleriyle uğraşır bir vaziyettedir. Bu haline rağmen sosyal yaşantısının çoğunu av partileri düzenleyip, cariyeler ile gönül eğlendirmek; tiyatrodaki müstehcen performanslar izleyip sarhoş olana kadar içki tüketmek oluşturuyordu. İleri yaşının ve sosyal yaşantısının bir sonucu olarak 9 Kasım 1028'de yatağa düştüğünde, artık imparatorluk yapamayacağı herkesçe malum olmuştur. Ölmesi halinde tıpkı II. Basileios gibi o da arkasında bir erkek çocuk bırakmamıştır ve tahta kimin geçeceği merak konusudur. Bizans İmparatorluğu'nun çıkış yolu, imparatorluk tarihine damgasını vurmuş olan Zoe'den geçmektedir. Daha önceden de örnekleri görüldüğü üzere Zoe, seçkin biri ile evlenecek ve imparatorluğun ve hanedanın geleceğini kurtaracaktır.⁷⁹

Babası Konstantinos'un ardıllık meselesi gün yüzüne çıktığında, Zoe kırklı yaşlarına çoktan ulaşmıştı. Her ne kadar tensel olarak güzelliğini muhafaza edebiliyorduydu da, eşyanın tabiatı gereği artık genç değildi ve doğurganlık yaşları da geride kalmıştı. Ancak eşi benzerinin az görüldüğü bir örnek olarak Zoe, yaşlandıkça daha çok evlilik (cinsellik) isteği duyuyor ve bu konuda hiçbir tereddüdü bulunmuyordu. Nitekim Konstantin'in diğer kızlarının belirtilen sebeplerden kendilerini saha dışına çıkarmalarından ötürü, tek gelin adayı olarak kalan Zoe, sebatla imparatorluğa yükselteceği adayı bekledi. Ancak ortada bir problem vardı: Bu konu daha önce tartışmaya açılmamıştı ve dolayısıyla henüz üzerinde ittifak edilmiş bir isim yoktu.

Ölüm döşeğindeki imparatorun yanında ilk olarak Makedon hanedanına daima sadık kalmış az sayıdaki güçlü ailelerden birinin üyesi olan Patrikios Konstantinos Dalassenos ismi tartışılır. İmparator onu kızı ile evlendirip halefi yapmak üzere yaşadığı il olan Armeniakon'a elçiler yollar ve derhal Konstantinopolis'e getirilmesini emreder. Ancak başkentteki sivil bürokrasi bunu şiddetle kınar ve korkak olduğu her

⁷⁹Norwich, (II), s. 212.

daim bilinen imparator yine siner; akabinde Dalassenos'u getirmek üzere gönderilen elçilerin arkasından başka haberciler gönderilerek imparatorun, onun hizmetine ihtiyacı kalmadığını bildiren bir mektup yollarır. Sonrasında kendisine halef olmak üzere soylu aileden gelme ve eparchos görevinde bulunan eşraftan birini seçer. (Ya da bürokratlar onu seçmesini ister) Bu kişi Zoe'den yirmi yaş kadar daha büyük olan Romanos Argyros adında bir senatördür.

Romanos Konstantinopolisli bir aristokrat aileden gelmektedir. İmparatorun uzaktan akrabası ve bir patrikios, baş mahkemelerden birinin yüksek hakimi, Ayasofya'nın yöneticisi (ekonomos) ve kabaca belediye başkanı unvanına denk düşen, şehrin yüksek rütbeli bir memurudur. Ne var ki ortada açık bir problem vardır: Romanos Argyros zaten evlidir. Ancak Konstantinos çoktan bir karara varmıştır ve bundan geri dönecek gibi görünmez. Romanos'un, imparatorun gazabına uğrayacağı gibi bir ortam yaratılarak, tutuklanıp Konstantinopolis'e getirilir. Eşi de olayların pek farkında olmadığından kocasının başka biri ile evleneceği ihtimalini haliyle aklına getirmez. Bununla beraber saçları kesilerek entari giydirilir ve manastıra kapatılır. Saraya getirilen Romanos isteksizcede olsa Zoe ile evlenir ve ertesi gün ölen selefinin yanında durur. Böylece bir anda kendisini imparator sıfatıyla, evlilik aşkıyla yanıp tutuşan yaşlı Zoe'nin yanında bulur.⁸⁰

Bir süre mali ve askeri işlerle meşgul olan Romanos Argyros, Psellos'un ifadelerine göre planlarını uygulayabilmekte fazlasıyla acizdi. Kağıt üstündeki uygulamaları umut vaat ediyordu ancak bu planların çok büyük kısmı pratiğe dönüştürülmediği için bir anlam ifade etmedi.⁸¹ Bununla beraber Romanos'un da tıpkı Zoe gibi birtakım sorunları vardı. Romanos bazı bariz gerçekleri göz ardı ederek, imparatorluğun devamının kendi soyundan gelmesini planlıyordu. Ancak kendisi yetmişli yaşlarındaydı ve eş olarak evlendiği kişi, elli yaşını bulmuş ve üreme yaşını çoktan geçmiş olan Zoe idi. Romanos bu gerçek karşısında bile umudunu

⁸⁰ Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 47., Norwich, (II), s. 216.

⁸¹ “Gürcü Kraliyet ailesi ile Bizans İmparatorluğu arasındaki münasebetlerin başlangıcı Romanos Argyros dönemine tekabül eder. Yaklaşık 1032 yılında İstanbul'a gelen Gürcü kraliçesi Mariam'ın oğlu Bagrat ile Bizans İmparatorunun kardeşinin kızı Helen arasında gerçekleşen evlilik ile iki hanedan arasında akrabalık kurulmuştu. 1065 ya da 1071'de IV. Bagrat'ın kızı II. George' un kız kardeşi olan Prenses Martha, Bizans İmparatoru VII. Mihail Doukas ile evlenir. Komnenos hanedanı döneminde II. David'in kızı Kata, I. Aleksios Komnenos'un torunu -Anna Komnena'nın oğlu- Aleksios ile evlenir.” (Ayönü, Selçuklular, s. 212.)

yitirmeyerek, gelecek için inancını sürdürdü. Cinsel sıkıntıları gidermek namına uzman hekimlere başvurdu ve kısırlık tedavisi denedi. Bizzat karısını ve kendisini merhemler ve masajlarla tedavi etmeye çalıştı. Kuvvetli tesiri olduğu inanılan zincirler, taşlar taktılar ve büyü yolunu bile denediler. Nihayetinde hiçbirisi netice vermedi ve Zoe için hayal kırıklıkları serisinin ikinci turu başladı. Romanos, Zoe ile bir geleceklerinin olmadığını fark ettiğinde olabildiğince hızlı bir şekilde ondan soğudu, aynı yatağı paylaşmayı reddetti ve kendisine metres dahi tuttu. Akabinde Zoe'nin imparatorluk hazinesinden dilediği gibi para almasını yasakladı ve ona küçük oranda bir maaş tahsis etti. Bizans imparatoriçelerinin kendi hükmü altında bulunan ve imparatorun dahi müdahale etme hakkının bulunmadığı bir ekonomik serbestinin var olduğu Bizans sarayında, bu uygulama Zoe'yi haklı bir şekilde germiştir. Kaldı ki Zoe, küçüklüğünden beri hem amcası hem de babası tarafından el üstünde tutulmuş, bu vakte kadar istediği her şeyi elde etmiştir. Neticesinde ezilmişlik hissine kapılan Zoe, tüm hıncını kardeşi Theodora'dan çıkartır. 1031 yılında sarayda türlü entrika ve skandala karıştığı gerekçesiyle onu manastıra sürdürür. Kız kardeşinin gerçekten bir suça karışıp karışmadığı muamma olarak kalsa da Zoe'nin, bütün sarayı yıllarca skandallara bulayacağı dönem şimdi başlar. Çünkü şimdi karşısına yıllar boyunca imparatorluk üzerinde sinsi ve namussuz planlar düzenleyeceği ortağı, Ioannes Orphanotrophos çıkar.⁸²

Ioannes kendi çabasıyla Paphlagonialı basit bir aileden gelerek sözü geçen yüksek rütbeli bir memur olmuştur. Uzun zamandan beri imparatorun dostu ve sırdaşı olması nedeniyle şehrin baş yetimhanesine müdür olarak atanmış ve bu ismi almıştır.⁸³Beş kardeşin arasında en büyüğüdür ve kardeşlerinden iki tanesi kendisi gibi hadımdır. İki kardeşi para bozucu olarak ortalıklarda dolaşıyor olsalar da büyük ihtimalle kalpazanlık yapıyorlardı. Ancak Ioannes'in en küçük kardeşi, ailenin geleceğini değiştirebilecek bir potansiyele sahipti. Çok genç olmasıyla beraber oldukça da güzel yüzlü bir çocuktü ve abisi tarafından imparatorluğun servisine

⁸² Zonaras, Theodora'nın sürülmesi konusunda şunları aktarır: "*Bulgar soyundan patrikios rütbeli Prousianos'dan, İmparatoriçe Zoe'nin kız kardeşi Theodora ile birlik olup gizlice komplo düzenleniyor ve hükümdarlığa göz dikmiş bulunuyor diye kuşkulandığından Zoe onu tutuklattı; başına nöbetçiler dikirtti ve kör ettirdi. Theodora Petrion'a (Haliç'in güney kıyısında bulunan bir manastır) kapatıldı. İmparatorun kendi kız kardeşinin kocası olan Konstantinos Diogenes ise ayaklanma tasarlıyor diye suçlandı, tutuklandı ve bir burçta hapsedildi.*" (Zonaras, s. 49.), Psellos, s. 37.

⁸³Ορφανο kelimesi Yunanca yetim, τροφος ise besleyen, büyüten anlamına gelmektedir.

sunulmak üzere saraya götürülmüştü. 1033 yılında gerçekleşen bu tanışma faslında Mikhail, imparatorluk çiftinin karşısına çıkmış, Romanos tarafından umursanmamış ancak Zoe tarafından fazlasıyla beğenilmiştir.

Çok geçmeden Zoe açık bir şekilde ondan hoşlandığını belli eder. Ne saraydaki diğer insanlar ne de imparator onun umurunda değildir ve tam anlamıyla ateş bacayı sarmıştır. Mikhail ise genç olduğundan ilk başta çekingen davranmıştır. Ancak abisinin onu sürekli cesaretlendirmesi ve imparatorluk üzerinde yetki sahibi olabilecekleri ihtimalini göz önünde bulundurması isteği, Mikhail'i bu oyunu oynamaya sevk etmiştir. Dışarıdan anlaşılması zor olmayan bu durum Mikhail'in, taht üzerindeki sevdasının bir yansıması olarak Zoe'nin yanında bulunduğunu gösterir; Zoe ise artık kör olmuştur. Hemen her fırsatta genç Mikhail'i öpüp koklar ve sonunda karşılık bulması ile onu yatağa atması bir olur. Mikhail'in tüm bu olup bitenler içinde tutuklanmamasının birkaç sebebi vardır. Birincisi imparator eşi ve kendisinin sürekli ağrıyan bacaklarına masaj yapması için bir hizmetli tutmuştur ki, bu masör Mikhail'dir. Yani doğal olarak pek çok kez imparatorluk çiftiyle ayrı ayrı baş başa kalmıştır. İkincisi Mikhail'in ağır bir hastalığı vardır: Sara. Zaman zaman, hatta sarayda dahi bayılıp, nöbet geçirdiği olmuştur ve bu da onun, herkesin gözünde mazlum bir profil çizmesine olanak sağlamıştır. Bunların dışında gerçekliği teyit edilememekle beraber bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Dönemin bütün kaynaklarının hem fikir olduğu noktaya göre, sarayda herkes Zoe ile Mikhail arasında gayrimeşru bir ilişki yaşandığını bilmektedir; dahası aynı yatakta görüldüklerine dair ibareler bile ortadadır. Saray memurlarından bazıları ve sonrasında imparatorun oldukça zeki olan kız kardeşi Pulcheria, İmparator Romanos'u uyararak, bahsi geçen iki şahıs arasındaki ilişkiden bahseder ve kendisine düzenlenebilecek olan komplo girişimlerinin muhtemel olduğunu belirtir. Bu kendisine yapılan ilk uyarı değildir ve muhtemelen sonda olmayacaktır. Ancak ne olursa olsun Romanos, sanki kendi ölümünü hazırlıyormuşçasına, bütün dedikoduları göz ardı eder. Sadece bir kez kız kardeşinin uyarısından sonra Mikhail'in huzuruna getirilmesini emreder. İmparatorun karşısında bulunan Mikhail kendisine yöneltilen ithamları kesin bir dille reddeder. Akabinde Romanos kutsal emanetler üzerine el basarak yemin etmesini istediğinde, hiç düşünmeden bunu yapar. Romanos, bu kararlılıktan ötürü Mikhail'i bağışlar ve dedikoduların gerçeği yansıtmadığı hükmüne varır. Ancak birçok imparatorun pek çok

kez küçük dedikodularla bile ne kadar cana son verdiği bilinmektedir. Zoe ve aşığına karşı Romanos'un böyle davranması, onun saf olduğunu ne kadar göstermektedir ? Romanos kendisine daha önce bir metres tutmuştur ve Zoe'den nefret ettiğini herkes bilmektedir. Dolayısıyla eşinin kendisine yaklaşmaması için, onunda kendi metresini tutmasına göz yummuş olabileceği gibi bir ihtimalde vardır. İmparatorun hangi sebepten ötürü bu tutumu sergilediğini kanıtlayabilmek mümkün değildir; ancak kendi geleceğinin tedbirini almadığını söylemek mümkündür. Tıpkı Konstantinopolis halkı gibi eşi Zoe'de onu sevmemektedir; üstüne üstlük yarım yüzyıllık ihtişamlı hayatından sonra Romanos onun haklarını kısıtlamış ve hazinesine de el koymuştur. Her ikisi de gün geçtikçe birbirinden daha çok soğumaktadır ancak Zoe'nin asil bir kandan geldiği gerçeği yadsınmamalıdır. Halkın saygı duyduğu ve tahtın sahibi olarak gördüğü Makedon hanedanının temsilcisi Zoe'dir. Daha sonra görüleceği gibi halk sıklıkla onun arkasında durmuştur ve dolayısıyla Zoe'nin elinde büyük bir potansiyel vardır. Bu potansiyel kendisini kısa bir sürede göstermiştir.⁸⁴

2.2.2. Zoe ve Mikhail

İmparatorun ölümünün nasıl gerçekleştiğini Psellos açık bir şekilde aktarır. Fakat ölümünden Zoe ve Mikhail'in ne kadar sorumlu olduğu konusunda açık kapı bırakır. Bununla beraber kullandığı cümle dahi imparatoriçenin bu işte parmağı olduğunu göstermektedir: "*İmparatora karşı dehşet verici cinayeti bizzat aşık çift mi, yoksa onların yardımcıları mı işledi kesinlikle söyleyemem*" der ve şöyle devam eder: "*... Bununla beraber herkes tarafından kabul edildiğine göre, onu önce ilaçlar ile sersem ettiler, sonra da helleborein (sindirim sistemini etkileyen bir zehir) ile zehirlədiler. İddia etmiyorum fakat Zoe ve Mikhail'in imparatorun ölümüne sebep olduklarına inanıyorum.*" Durumunun kötüleştiği günün ardından Kutsal Cuma merasimi yapılacaktı ve imparator hazırlıklarını yapmak için hamama gider. Bilindiği üzere imparatorlar saray havuzlarında yüzerek, hem temizleniyor hem de keyif yapıyorlardı. Romanos'da öncekiler gibi havuza girdi ancak çok geçmeden fenalaşır. Hamamın içinde ne olduğu tam olarak bilinmemekle beraber, suikastçılar tarafından boğulmaya çalışıldığı anlaşılır. Sudan çıktığında karşısında saray halkıyla beraber

⁸⁴Zonaras, s. 54., Norwich, (II), s. 221.

Zoe'yi de şaşkın ve üzgün bir yüz ifadesi ile görür. Ancak Zoe'nin, kocasının ölmek üzere olduğunu görünce sevindiğini Psellos direkt olarak aktarmaktadır.⁸⁵ Nitekim Romanos orada öldüğünde, iddiasını kanıtlayacak son bir kanıt daha aktarır: İmparator ölmeden önce son nefesini verir ve dili dışarı çıkar; ağzından koyu renk bir sıvı sızmıştır.⁸⁶

Zoe, daha eşi ölmeden önce bile niyetini açık bir şekilde belli etmişti. Amacı sadece Romanos'dan kurtulmak değil, aynı zamanda genç aşığı olan Mikhail'i imparatorluk tahtına çıkarmaktı. Romanos'un ağır hastalık döneminde Mikhail ile rahatça yatıp kalktığı ayyuka çıkmıştı ancak Zoe bundan hiç rahatsız değildi. Nitekim sarayda Mikhail'e, imparatorlara has asa ve taçları taktığı da görülmüştü. Başına dert olabilecek ve birçok kez de imparatorlukta bulunmuş olan Pulcheria'nın ölümünden sonra Zoe, saraydaki herkese Mikhail'i imparator yapmak istediğini de söylemişti. Bu isteğinin arkasında ne kadar durduğunu Romanos'un ölümü ile kanıtlamıştır.

Romanos'un ölümü ile yönetici grupları ikiye bölünmüştür. Bir yanda Zoe, Mikhail ve Ioannes Orphanotrophos diğer yanda saray erkanından yüksek rütbeli görevliler ve senatörler. İkinci grup tahtın Zoe'nin hakkı olduğunu biliyordu, fakat imparatoriçenin sadece duyguları ile hareket ettiği kanaatine varmışlardı. Gayet yerinde bir gözlem olmakla beraber senatörler ne yaptılarsa Zoe'yi, Mikhail'den daha uygun bir imparator adayı ile evlendirmeye ikna edemediler. Elli altı yaşındaki yaşlı imparatoriçe her şeyi Mikhail için yaptığını göstermişti. Nitekim Mikhail'in fırsatçı abisi Orphanotrophos, Zoe'nin yanına gelerek *"Bu iş az bir zaman için dahi gecikirse hepimiz mahvolacağız"* der. İmparatoriçe artık adımını atmıştı. Derhal imparatorluk alametleri olan erguvanını ve diğer aksesuarlarını üzerine geçirir ve aynı şekilde Mikhail de imparatorluk kaftanını giyer. Zoe, onu kendisine denk bir tahtın üzerine oturtur ve kendisinde yerini alır. Emri üzerine saraydaki herkes, bu ikiliyi imparatorluk çifti olarak tanır. Sabah şafak sökerken Konstantinopolis Patriği Studioslu Aleksios

⁸⁵ Dönem üzerine kalem çalan hemen her kaynak Romanos Argyros'un, Zoe ve yandaşları tarafından zehirlendiğini kaydeder. Bununla beraber banyoda yaşanan boğuşma ortamının ne kadar gerçeği yansıttığı muallaktır. Psellos bunu kendi gözleriyle görmemiş, sadece duyduklarını aktarmış. İleri sürülen teorilerden birizehrin etkisini yavaş göstermesi sonucu Zoe'nin sabırsızlanmış olabileceği ihtimalidir. Ancak her halükarda imparator zaten yaşlı ve çökmüş bir vaziyettedir. Öleceği herkesçe malumdur ve dolayısıyla tahta teşebbüs eden Zoe'nin, kendisini bu denli açık edecek bir girişimde bulunmasının, gerçeği ne kadar yansıttığı tartışmaya açıktır.

⁸⁶ Psellos, s. 50., Ostrogorsky, s. 299.

saraya çağrılır. Saray geldiğinde Patrik, ilk olarak imparatorun cesedini sonrada cesedin yanında tahta oturan Mikhail ve Zoe'yi görür. Girdiği şokun Zoe için hiç bir kıymeti harbiyesi yoktur ve lafi hiç dolandırmadan Patriğe, Mikhail'i tanınması için ultiatom verir. Patriğin başka şansı yoktur; imparatorluk çifti kutsanır ve dinsel olarak da tanınmış olurlar. Şafak söktükten sonra senatörler sıraya girerek. çiftin önünde yerlere kadar eğilirler.Zoe için bu biat ritüeli yeterlidir ancak senatörlerin hepsi yeni imparator Mikhail'in elini öpmek mecburiyetinde kalırlar.⁸⁷

Zoe istediğine ulaşmıştır; ancak istediği şey onun için hiçte hayırlı olmamıştır. Elli altı yaşındaki imparatoriçe kendinden neredeyse kırk yaş küçük olan Mikhail'in kendisine aşık olduğu kanısına vararak çok büyük bir hata yaptı. Büyük ihtimalle kendisinin imparatorluk makamına taşıdığı birinin her türlü isteğini ve kapisini çekeceğini düşünmüştü ancak Mikhail, Zoe'nin umduğu gibi taç takmış bir köle rolünü oynamak istemedi. Birkaç aylık geçişirme dönemi ile Zoe'nin gönlünü aldıktan sonra gerçek yüzünü gösterdi. Zoe'yi hiçbir zaman sevmemişti ve artık imparatorluğu ondan çok daha iyi yönetebileceğini düşündüğünden tek kalmak için sabırsızlanıyordu. İstediklerini gerçekleştirebilmek namına kendisine sonuna kadar destek verecek olan Orphanotrophos ile Zoe konusunu konuştu ve akabinde imparatoriçe bir kez daha gynaeceum'un yolunu tuttu. Tekrardan hazine ile ilişkisi kesilerek kısık bir bütçe ile geçimini sağlaması kararlaştırıldı. Başına diktiği muhafızların başkanı, ziyaretçinin kimliği, ailesi ve niyeti konusunda yaptığı dikkatli araştırmalardan sonra özel izin vermedikçe, imparatoriçenin yanına kimse giremiyordu. Mikhail'in, Zoe'den korkmasının bir sebebi daha vardı: Sonunun Romanos Argyros gibi olma ihtimali.⁸⁸

Zoe'nin geleceğini anlayabilmek için genç imparatorun faaliyetlerini gözlemlemek gerekir. Her şeyden evvel Mikhail imparatorluğun başına geçen en komplike hükümdarlardan biridir. Bazı yönleri ile gaddarlığı temsil ederken bazı yönleriyle de tam bir entelektüel, iştahlı bir öğrenci ve yönetici vasıflarına haiz bir imparatorudur. Psellos onun hakkında şunları söylemektedir:

"Bu adamı karakteri yüzünden hemen suçlamaktan insan çekiniyor. Çünkü Romanos'a karşı işlediği suçu, zina iddialarını ve ufak bir şüphe üzerine bazı kişileri sürgün ettiği söylentilerini bir yana bırakırsak, bu adam Roma imparatorları arasında

⁸⁷ Zonaras, s. 56., Garland, s. 139.

⁸⁸ Norwich, (II), s. 225.

başta gelenlerden biridir. Hellen kültüründen tamamıyla mahrum olduğu doğrudur. Bununla beraber tabiat itibariyle bu kültüre pek çok filozoftan daha yatkındı. Delikanlılığının en olgun devrinde ve gençliğinin çiçek açtığı çağda bile bedenine hakimdi. Bedeni ihtirasları mantığını ezeceğine, mantığın arzuları üzerinde sıkı kontrolü vardı. Aynı zamanda hazırcevaptı; zeraeften nükteli aksi cevap vermeye dili pek yatkındı. (...) Kanunlarla ilgili konularda karar vermek veya bir iddiayı ispatlamak gerektiğinde zorluk çekiyordu. Güzel konuşması kendisine pek fazla yardım sağlamıyordu. Ancak meseleyi mantıkla çözmek gerekince, bunu ince ve karmaşık iddialarla ele alırdı. Tecrübeli bir uzman bile adamın olağanüstü fitri kabiliyeti şaşırır kalırdı... ”⁸⁹

Mikhail imparatorluk yönetimine başladığında henüz bir çömez gibi davranıyordu. Ancak imparatorluğun muazzam boyutlarını ve gücünü gördüğünde, omuzlarına yüklediği sorumluluğun farkına vardı ve inanılması güç bir şekilde, o andan itibaren Bizans tarihinin en iyi yöneticilerinden biri haline geldi. Daha önce örneklerinin görüldüğü gibi, kimseyi öldürtmedi yahut meslekten ihraç edip sürmedi. Yeni bir dönem açmaktan ziyade var olan idari mekanizmayı sürdürdü. Ancak ne olursa olsun, ne kadar üstün vasıflara ulaşırsa ulaşınsın, ona iç huzursuzluğu veren iki konu vardı: Aile ve sağlık. Eşini bir nevi hapse attırmıştı ve şu an yüzüne bile bakmaktan çekiniyordu. İmparatorluk soyuyla hiçbir kan bağı ve ilişkisi bulunmadığı halde onu tutup, imparatorluğun bir numarası yapan Zoe'yi, kimseyle görüşemediği gynaeceum'a göndermişti. Kardeşlerinin ise hepsi birbirinden beterdı. Onlara bazı imparatorluk görevleri vermişti ancak hepsi bunları suiistimal ediyor ve saraya pek çok kez şikayetler geliyordu. Mikhail'e yansımayan bu şikayetleri örtbas eden kişi, akıllı olan tek kardeşi Orphanotrophos idi. Çoğu kez kardeşlerinin ve hatta akrabalarının suçlarının üstünü kapatmış hatta bu tarz duyumlar saraya aksettiğinde suçu başkalarına bile atmıştır. Devlet yönetiminde; özelliklede mali işlerde Mikhail'e yardımcı olmuş ve kardeşine fazlasıyla destek vermiştir.⁹⁰

⁸⁹ Psellos, s. 56.

⁹⁰ Psellos, Orphanotrophos hakkında şöyle söylemektedir: *Onu yakından inceledim ve bazı iyi işlerinin yanı sıra genelde hoş karşılanmayacak davranışları olduğunun farkındayım. O sıralarda karakteri çok yönlü idi. Zeki, kurnaz ve hazırcevaptı. Vazifelerine çok dikkatle bağlıydı. Hatta çalışkanlıkta aşırılığa giderdi. Devlet idaresinin bütün dallarındaki tecrübesi büyüktü. Kimseye karşı kötü niyetli değildi, bununla beraber kendi önemini küçümseyenlere kızardı. Gece gündüz çalışmaktan bir an geri kalmaz ve vazife duygusunu asla unutmazdı. Herkes ondan korkar ve denetiminden endişe duyardı. Çünkü gecenin herhangi bir saatinde birdenbire atına atlayıp çıkar, şehrin bütün kıyı köşesini teftiş eder ve*

İmparatorluğun kaderini değiştirecek olan asıl konu Mikhail'in sağlık problemleridir. Bilindiği üzere imparator epilepsi hastalığından muzdariptir ve her geçen gün nöbetleri kötüye gitmektedir. Zoe ile ilk tanıştığı zamanlardaki gibi ara sıra gerçekleşen krizlerden ziyade ne zaman geleceği belli olmayan ve imparatorun kaskatı kesilmesine neden olan bir durum söz konusudur. Mikhail'i iten içe çürüten bu hastalığın, onun üzerinde hem kişilik olarak hem de yönetici vasıfları bakımından büyük tesiri olmuştur. Her şeyden evvel nöbetleri yüzünden nadiren halka görünür ve başkalarının yanında kendini güvensiz hisseder bir hale geldi. Birini huzuruna kabul etmek veya mutat olan merasimlere katılmak gerektiğinde, özel olarak görevlendirdiği muhafızlara kendisini gözetlemek ve kontrol etmek görevini verdi. Bu görevliler imparatorun oturduğu tahtın iki tarafına kırmızı perdeler asarlar ve onun başını hafifçe çevirdiğini veya uyuklar gibi eğdiğini, yahut nöbet geçirdiğine işaret edecek başka bir hareket yaptığını görünce, krizin başlamak üzere olduğunu anlarlar ve derhal etrafında bulunan kimselere çekilmelerini rica ederek perdeleri kapatırlardı. Mikhail nöbet geçirirken kimseye görünmek istemiyordu ve etrafını saran muhafızlar hem tedavisini sağlıyor hem de imparatoru istemediği yabancı gözlerden irak tutuyorlardı. Mikhail'in kriz geçirirken en son görmek istediği kişiye Zoe idi. Zaten ona karşı kendini suçlu hissediyordu ve bir de kendisini böyle bitik bir halde görüp, onu utandırmasını istemiyordu. Bununla beraber imparator, imparatoriçe tarafından olmasa bile, pek çok kez sıradan insanlar tarafından nöbet geçirirken görülmüş ve hatta attan düştüğü zamanlar bile olmuştur. Mikhail hastalığının önüne geçememiştir.

Nihayetinde kaçınılmaz olanın yaklaştığını fark etmek durumunda kaldı. İmparatorun bütün vücudu şişmişti ve herkes onun demden muzdarip olduğunun farkındaydı. İyileşme umudu ile çeşitli ilaçlar ve dualar denedi. Sağlığını, kendisini Tanrıya vermiş, ömürlerini bu yolda geçirmiş kişilerin ellerine bıraktı. Onların Tanrıya en yakın kişiler olduklarını düşünerek nasihatler istiyor ve kendisi için dua etmelerini diliyordu. Bu durum bazı kötü niyetlilerin kendisi hakkında dedikodular yaymasına sebep oldu. Ancak Mikhail durmaksızın maneviyata yöneldi. şehrin batısında Anargyroi' nin anısına bir kilise yaptırmaya karar verdi. Temelleri daha önce atılmış olan inşaata bir an evvel başladı; etrafını duvarlarla çevirip yapıyı genişletti. Yeni

şimşek gibi her yerden geçerdi. Kimse bu teftişi ne zaman yapacağını bilmezdi ve bu sebeple de herkes dikkatli davranır, korkuyla sinerdi. (Psellos, s. 58.)

şapeller ekleyerek binanın aslını büyüttü ve güzelleştirdi. Pek çok açıdan mimari bir harika olan bu kiliseyi, yeni bir yurt inşaatı izledi. Ptokhotropheion adı verilen bu yurt Konstantinopolis'te çalışan fahişeler için yapıldı. Mikhail kimseyi ne zorladı ne de alıkoydu; ancak fahişelerin temiz bir sayfa açabilmelerini sağlamak amacıyla bu emsalsiz güzellikteki yurdu diktirdi ve istemeleri durumunda buraya sığınabileceklerini beyan etti. Bir çok hastanın ziyaretine giderek, öncesinde ve sonrasında hiçbir Bizans imparatorun fiiliyata geçirmediği bir hareket yaptı ve hastaların bakımlarını bizzat kendi üstlendi. Onları yıkadı, kremlerini sürdü, giydirdi; kısacası onlar imparator Mikhail köleymiş gibi davrandı. Ancak ne yaparsa kendi durumunda bir iyileşme olmadı.

Bizans İmparatorluğunun buradaki siyasetine yön veren kişiler Zoe ve Orphanotrophos'dur. Mikhail'in ölümü yaklaşmaktadır ve Ioannes'in imparatorluk gücünden vazgeçmek gibi bir niyeti yoktur; Paphlagonia hanedanını kurmak niyetindedir. 1037 yılında Patrik Studioslu Aleksios'un kilise kanunlarına göre seçilmediği gerekçesiyle, kendisini patriklik makamına taşımak ister. Unuttuğu şey ise Patriğin en az kendisi kadar zeki olduğudur. Aleksios, eğer seçim kilise kanunlarına göre yapılmadıysa, kendisinin yönettiği ve izin verdiği her bir ritüelin ve kilise atamalarının geçersiz kılınacağını belirtir. Bu atamaların içinde birkaç yıl önce seçilen kardeşi Mikhail de vardır. Ioannes kilise kanalından kendisine bir çıkış yolu bulamaz. Diğer iki kardeşi hadımdır ve kendisine her an imparatorluk tahtına oturacak biri gerekmektedir. O anda aklına kayınbiraderi Stephanos gelir. Tam bir baş belası olan ve zamanında askeriyedeki görev vazifesini yüzüne gözüne bulaştıran bu adam çoktan ölmüştür. Ioannes'in tahta geçirmek istediği kişi kalaphates lakabı ile tanınan Stephanos'un oğlu Mikhail' dir. Ioannes ilk iş olarak kardeşi Mikhail'e durumu aktarmak durumundadır. Nitekim kardeşini çok iyi tanıyan ve uygun bir damardan konuya giren Ioannes, kendisinin ona olan sadakatinin hiçbir zaman değişmeyeceğini ancak halkın içinde dedikoduların çıktığını ve insanların kendilerinden ziyade Zoe'ye saygı duyduğunu, bu sebeple bir isyan çıkabilme ihtimalinin olduğunu, buna bağlı olarak yabancı birinin hanedana girme durumunun olabileceğini söyler. Önlem olarak Zoe'nin kalaphates lakaplı yeğeni Mikhail'i evlat edinerek, caesar rütbesine yükseltmesi ve bu sayede hanedanın hiçbir şekilde sekteye uğramadan devam ettirilmesini önerir. Tamamen kukla rolü oynayacak olan yeğen Mikhail, hiçbir şekilde

imparatorun otoritesini sorgulayamayacaktı. Mikhail'in bu öneriyi kabul etmesiyle beraber derhal Zoe'ye gidilir. Uzun süredir hapis hayatı yaşayan yaşlı imparatoriçenin bu teklifi reddetmesi gibi bir durum olanaksızdır. Sarayda düzenlenen bir törenle yeğen Mikhail, Zoe tarafından evlatlık edinilir ve akabinde caesar rütbesine yükseltilir. Samimiyetten fazlasıyla uzak olan bu törende simgesel bir şekilde yeğen Mikhail, tahttaki Zoe'nin kucağına oturur ve ardından kutsaması yapılır. Aralık 1041'e gelindiğinde İmparator Mikhail son nefesini vermiş ve Zoe bir kez daha ismi Mikhail olan bir imparator adayıyla baş başa kalmıştır.⁹¹

2.2.3. Kalaphates ve Ioannes Orphanotrophos

Mikhail Kalaphates, Ioannes'in elinde kalan son şansı. Bununla beraber kalaphates'i tanıyan herkes gibi Ioannes de, onun güvenilmez biri olduğunu, beyninden sürekli sinsilikler geçirdiğini ve ilk arkasını dönmesi ile hançeri yemesinin bir olacağını biliyordu. Ancak mümkün mertebede dengeleri elinde tutmaya çalıştı. Selef Mikhail'in cenazesi sonrası Zoe saraya dönmüştü ve en yetkili kişiydi. Ioannes'in diğer aptal kardeşleri ve bu yeni sinsi imparator adayı, kardeşinin cenazesi nedeniyle üç gün yas tutmuş olan ağabeylerini beklediler. Ioannes'in aksine aileden kimse yas havasında değildi ve bir an evvel imparatorluğun bütün kaynaklarını sömürmek için can atıyorlardı. Sonradan ortalığı kavuracak olan Mikhail dahil herkes, Ioannes'in gözlerinin içine bakıyorlardı. Ioannes saraya geldiğinde imparatorluk için tek şanslarının Zoe olduğunun farkındaydı. Derhal bir plan hazırladı. Dördü birden, daha önce yıllarca hapis hayatı yaşattıkları Zoe'nin huzuruna çıktılar. Hepsi yerleri öptü ve Zoe'ye sadakatlerini sundu. Yaşlı imparatoriçe ile bir mutabakatta bulunmaya çalışarak Mikhail'i basileus ilan etmesi durumunda her şeyin kendi kontrolünde olacağını, Mikhail'in ise sadece kukla bir imparatoru temsil edeceğini söylediler. İmparatoriçe isterse kendi haklarını Mikhail'e devredebilir ya da öyle görünmesini sağlayabilirdi; ancak perde arkasında her zaman kendisi olacaktı. Artık altmışlı yaşlarına giren Zoe, geçirdiği hapis yaşamının etkisinden midir yoksa bunamış mıdır bilinmez, bu teklifi kabul etti. Bir çırpıda hayatını karartmış ve daha da karartacak olan bu aileyi tekrardan imparatorluğa taşıdı. Mikhail gibi ahlaktan nasibini almamış, askeri

⁹¹ Zonaras, s. 63., Psellos, ss. 68-69., Norwich, (II), s. 228.

bir zaferi hatta en ufak bir mücadelesi dahi olmamış ve yöneticilik vasıflarının sadece şeytani yönlerine akli çalışan biri, Zoe sayesinde dünyanın en büyük imparatorluğunun tahtına oturur.⁹²

İmparator olmasını izleyen ilk haftalarda Mikhail elini kapalı tutar. Neyi amaçladığını kimse kestirememektedir. Alçakgönüllü bir tutum sergileyerek Zoe'ye "imparatoriçem" ya da "hanımım" diye, Ioannes'e ise "efendim" ya da "beyim" diye hitap eder. Ancak ikiyüzlülüğü ile nam salmış olan Mikhail'in bu tutumu çok kısa sürer. Onun nasıl bir karakteri olduğunu bildiğinden Ioannes bu duruma hiç şaşırılmaz; ancak çok geçmeden Mikhail'in başka bir oyununu öğrenir. Kardeşlerden biri olan Konstantinos uzun zamandır Ioannes'in hızlı yükselişinden rahatsızdır ve hiç belli etmese de için için onu kıskanır. Mikhail'in imparator olmasıyla kendisi de megas domestikos (orduların başkomutanı) unvanına erişen Konstantinos, Mikhail'i, Ioannes'e karşı sürekli doldurmaktadır. Niyetinde ne kadar sebatkar ve başarılı olduğu Mikhail'in onu nobelissimos rütbesine yükseltmesinden anlaşılmaktadır. Nitekim bu andan itibaren Mikhail, onu yanından ayırmaz ve Konstantinos, artık ağabeyi Ioannes'e kibar davranmaktan vazgeçerek onu azarlamaya dahi kalkışır. Beraber yedikleri bir akşam yemeği esnasında, nedeni belli olmamakla beraber Ioannes sinirlenerek sarayı terk eder ve her zaman kullandığı ikametgah olan malikanesi yerine çiftlik evlerinden birine geçer. Bu hareketiyle Mikhail'e durumun ciddiyetinin ne boyutta olduğunu göstermeyi düşünmektedir. İmparator ona yolladığı mektupta, aşırılıklarından şikayet ederek derhal saraya dönmesini emreder. Ancak olaylar Ioannes'in düşündüğü şekilde gerçekleşmez. Çünkü saraya döndüğünde imparator, onu beklemeden tiyatroya gitmiştir ve Ioannes bu çirkin davranışı haliyle hakaret olarak kabul eder. Mikhail'i tahta çıkarmakla ne kadar büyük bir hata yaptığını fark ederek, tüm enerjisini onu nasıl devirebileceğini planlamaya harcar; aksi halde türlü dalaverelere imzasını atmış olan bu adam, yıllardır elinde tuttuğu imparatorluk yetkilerini kendi eliyle başkalarına teslim etmiş olacaktı. Ne var ki, Konstantinos ve Mikhail'de aynı şeyi düşünmüş ve Ioannes'i alaşağı etmek için bir plan hazırlamışlardır. İmparatorluk hizmetlilerinden bir grup Ioannes'e giderek saraya gelmesi için bir geminin hazır beklediğini bildirir. Düşmanın ne derece zehirli olduğunu bilmesine rağmen, Ioannes şaşırtıcı bir şekilde davete icabet eder. Büyük

⁹² Mikhail Attaleiates, **Tarih**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 26.

Sarayın limanına yaklaştıklarında Mikhail'in işareti ile bulunduğu geminin yanına başka bir gemi yanaşır ve Ioannes bir daha asla geri dönmek üzere sürgüne gönderilir. Amcasından kurtulan Mikhail'in sıradaki hedefi, sonuçları tahtına mal olacak olan yaşlı imparatoriçe Zoe' dir.

Mikhail işe ilk önce saray aristokrasisinden başlar. Tahta çıktığı andan itibaren, kendilerini asil ya da saray insanı olarak gören bu grup, her fırsatta Mikhail'e aslında kim olduğunu ve nereden geldiğini hatırlatmalarda bulunmuştur. Lakabından da anlaşılacağı üzere babadan beri kalafatçı olan Mikhail pek çok kez bu tarz davranışlara maruz kalmıştı ve içinde yanan intikam hislerini daha fazla tutmak istemedi. Birçoğunu taciz ve tehdit ederek korkutur; teker teker tüm ayrıcalıklarından mahrum bırakarak can güvenliklerinden dahi emin olamamalarını sağlar. II. Basileios döneminden beri imparatorların özel (yakın) korumalığını yapan Varg Muhafızlarının işine son verir ve İskitli hadımlardan oluşan yeni bir grubu saraya getirir. Sadakatlerini kazanmak amacıyla onlara karşı son derece cömert davranır ve bu eli bolluk o dereceye varır ki, İskitli grup artık Mikhail'in tüm kaprislerini çekecek moda gelir. Aristokrat ya da asil geçinen gruplardan iğrenmesinden ötürü olsa gerek Mikhail imparatorluğunun dayanağını halkın sevgisi olarak niteler ve halka büyük serbestiler tanımaya karar verir. Bu da doğal olarak büyük kitlelerin onu methetmesi ve sevgi gösterileri düzenlemesine yol açar. Mikhail caddelerden geçerken geçit töreni şeklinde insanlar dizilir, evlerden erguvan rengi kumaşlar sarkıtılır, yollarına pahalı halılar serilir. Bütün bunların neticesinde Mikhail, halkın desteğinin arkasında olduğu gibi bir hatalı düşünceye kapılır ve son isteğini gerçekleştirerek Zoe'den tamamen kurtulmak ister.⁹³

İmparatorluk namına haiz olduğu ne varsa hepsini borçlu olduğu Zoe, Mikhail'in nefret ettiği her şeyi temsiliydi: Bizans aristokrasisi, Makedon hanedanı ve katılmış eski gelenekler. Ayrıca Mikhail, Zoe'yi her gördüğünde onun kendisini tahta çıkardığını ve kendisinin tahta çıkmak için onun önünde yerleri öptüğünü hatırlamaktan bıkmıştır. Amacı onu geri planda tutmak değil, direkt olarak hapsettirmektir. İhtiraslarının kurbanı olan Zoe, artık bu durumun önünü alamayacak kadar zayıflamış ve tükenmiş durumdadır. Üçüncü kez gynaeceum yolunu tutar ve öncekilerden çok daha kötü bir muamele görür. Yine hazine ile ilişkisi kesilir;

⁹³ Zonaras, s. 70.,Gregory, s. 243.

kimseyle görüşmesine izin verilmez; ve Mikhail tarafından başına dikilen muhafızlar odundan farksız kaba askerlerdir. Tabii bütün bunlar şeref yoksunu imparatoru tatmin etmemiş ve sonunda rüşvet karşılığı ifade vermelerini sağladığı adamlarının, mahkeme huzurundaki suçlamaları ile Zoe'nin, darbe girişiminde bulunduğunu iddia ederek Büyükada'ya sürülmesini sağlar. Ertesi sabah topladığı senatoda kimse ona karşı gelemeye cüret edemediğinden; çünkü tam anlamıyla bir tasfiye politikası uyguluyordu, aldığı karar onaylandı ve eparkhos tes poleos (Konstantinopolis valisi) tarafından halka ilan edildi.

Kesinliği belli olmayan bir hikayeye göre Mikhail, Patrik Aleksios'u da öldürtmek istemiş ancak bir şekilde canını kurtarmayı başaran Aleksios, şehre gelerek kilise çanlarını çalmış ve halkı ayaklanmaya davet etmiştir. Bu olayın gerçekliği tartışılabilir ancak devamında yaşananların kesinliği su götürmezdir. Ne olursa olsun halk bu ilandan sonra bir anda ayaklanır. Olaylar sıcağı sıcağına yaşanırken, halkın içinden bazıları kafir diye nitelendikleri Mikhail'in tahttan indirilmesi ve yerine Zoe'nin geçirilmesi gerektiğini haykırır. Halkın Zoe'yi sevmesi için gerçekte bir sebep yoktur. İmparatorluğa felaketlerden başka bir şey getirmemiştir; tam bir erkek delisidir ve onun cinsel arzularının depresmesi sebebiyle imparatorluk ağır bedeller ödemiştir; müsriftir ve imparatorluk hazinesini sağa sola saçmakta üstüne yoktur; son olarak iyi bir yönetici de değildir. Ancak kuvvetle muhtemel halkın saygısı Zoe'den ziyade Zoe'nin bağlarındaydı. Uzun süredir Makedon hanedanı vardı ve Bizans halkı sürekli yaşanan taht değişikliklerinden bıkmıştı. İşte tam da bu sebeplerden Konstantinopolis'te büyük bir halk ayaklanması yaşandı. İmparatorluğun sekreterliğini yapmış olan Mikhail Psellos olayları şu şekilde aktarır:

"(...) Sanki bu çok kalabalık kitle, insanüstü bir ilhamı paylaşıyordu. Başka türlü insanlar olmuşlardı. Koşmaları daha delice idi, ellerinde daha fazla güç vardı, gözleri hırstan dönmüş ve alev alev parlak, vücutlarındaki kaslar daha güçlü idi. Onları yatıştırmaya ve fikirlerini değiştirmeleri için ikna etmeye kimse yanaşmıyordu. Böyle bir tavsiye vermek için kimsenin gücü yetmezdi. Önce imparatorun ailesine saldırmak ve onların gösterişli, lüks malikanelerini yıkmak kararı alındı. Bu karar ile genel saldırıya geçtiler ve her şey yerle bir edildi. Bazı binaların damları söküldü, çatıları çöktü, enkaz haline dönüştü. Temeller yerden söküldü, sanki toprak yükünü

atıyor, binaları üstünden fırlatıyordu. Bütün binalar hemen ilk saldırıda çöküyor ve saldırganlar yıkılanları veya kırılıp dökülenleri alıp götürüyorlardı.”⁹⁴

Yağmacıların yıktıkları ilk ev Mikhail'in işbirlikçi amcası Konstantinos'unki olmuştur. Ancak bununla kalmayarak Büyük Saraya da gelmişler ve Konstantinos etrafı muhafızlarla çevrili olan saraya geldiğinde Mikhail'i bir kenara sinmiş halde bulur. Korkaklığı iyi bilinen Mikhail hiçbir şey yapacak halde değildir ve Konstantinos askerlerin, isyancılara oklarla karşılık vermesini emreder. Tüm Konstantinopolis halkına karşı bir grup muhafızın yeterli olamayacağını da bildiğinden, tek şanslarının Zoe olduğu fikrine kapılır. Derhal emir vererek manastıra sürülen imparatoriçenin geri getirilmesini söyler. Nitekim Zoe, saraya getirildiğinde muhafız alayı da tükenmek üzeredir. Zoe ise tüm yaşadıklarından bıkmış ve artık ne denirse yapacak kadar yıpranmış bir haldedir. Konstantinos derhal üzerine erguvan rengi pelerini, ve manastırda kesilen saçlarını kapatacak bir taç giydirir. Mikhail ve Zoe, saraydan Hipodroma giden yoldan geçerek kasthisma' daki yerlerini alırlar. Zoe'nin geri geldiğini gören halk neşelense de, yanında Mikhail gibi hain birinin olmasına tahammül edemezler. Mikhail başta olduğu sürece Zoe, tutsak bir imparatoriçe olarak kalacaktır ve Konstantinopolis halkının buna sabretmek gibi bir isteği yoktur.

Mikhail'e yöneltilen protestolar esnasında halkın aklına Zoe'nin yanına, bizzat imparatoriçe tarafından manastıra kapatılmış olan kardeşi Theodora'yı koymak gelir. Makedon hanedanının iki kadınının ülkeyi beraber yönetmesi gerektiği düşünülür. Gerçek şudur ki, Theodora hiçbir zaman tahta oturmayı istememiştir. Kendini güzel görmemesi, Zoe'nin yüzünü görmeye tahammülü olmaması ya da münzevi yaşamından memnun olması gibi ihtimaller bunun sebebi olabilir. Keza, tahta çıkması için geldiklerinde kendisini şapele kapatmış ve gelmemek için büyük bir uğraş vermiştir. Ancak kalabalık grup kararlarında kesindir ve Theodora'yı doğruca Ayasofya'ya götürerek 19 Nisan Pazartesi günü alkışlar eşliğinde imparatoriçe ilan ederler. Aynı törende Mikhail gaspçı olduğu ve tahttan men edildiği de beyan edilir. Sarayda sinmiş ve her şeyden feragat etmiş bir pozisyonda bulunan Mikhail'in tek amacı Psamatia'da (Samatya) bulunan Studios Manastırına sığınmaktır; amcası Konstantinos ise Iustinianus benzeri bir girişimle imparatorun asla kaçmaması ve askerleri toplayıp silahlı mücadeleye girişmesi gerektiği görüşündedir. Nitekim

⁹⁴ Psellos, s. 93.

imparatoru ikna eder ve gaspçı ikili mücadelesini sürdürür. Bunun sonucunda 20 Nisan 1042 Salı günü oldukça kanlı sahnelerin yaşandığı bir gün olur. Sarayı basan halk Mikhail ve Konstantinos'un başlarını tıraş eder ve doğruca Studios Manastırına yollarlar. (Daha sonra kör edileceklerdir) Artık Zoe, her ne kadar Theodora bunu istememişe de, kardeşiyle beraber imparatorluğu yönetecektir.⁹⁵

2.2.4. Zoe ve Theodora'nın Müşterek Yönetimi; Hanedanının Sonu

Mikhail'in kaderine yenik düştüğü akşam, kardeşine güveni olmayan İmparatoriçe Theodora hala Ayasofya'dadır. Geleli yirmi dört saat olmasına rağmen kız kardeşinin sözü olmaksızın saraya girmeyi reddetmektedir. Gururunu çiğneyen Zoe, ancak ertesi sabah beklenen daveti gönderir. Theodora'nın gelişinden sonra asiller ve senatörler bir araya gelen topluluk önünde, tekrar kavuşmalarını soğuk bir kucaklaşmayla pekiştiren iki yaşlı kadın, Roma İmparatorluğu'nu yönetmeye koyulurlar. Mikhail'in tüm aile üyeleri ve en ateşli destekçileri sürgüne gönderilir. Ancak bunlardan sivil ve askeri alanda üst rütbelerde bulunanlar görevlerinde bırakılırlar. Başlangıçtan itibaren yaşça büyük olan Zoe'ye öncelik tanınır ve tahtı da Theodora'nınkinin biraz önüne yerleştirilir. Ancak çok geçmeden iki kız kardeşin geçinemeyeceğini tüm imparatorluk görür. Hiçbir şekilde birbirini çekemeyen bu kadınlara karşı yapacak bir şeyleri olmayan memurlarda mecburen taraf tutmaya başlarlar. Ancak senato başta bir erkek olmadıkça, yönetim işlerinin düzene girmeyeceğini kavrar. Tekrardan evlilik yoluna başvurmak gerektir.

Elli yıldır bakire hayatı yaşayan Theodora bu teklifi kesin bir dille reddeder; Zoe içinse umulmadık ancak sevgi dolu bir sürprizdir. Yıllardır yaşadıklarından bıkmıştır ve yeni bir kocaya hayır demeyi düşünmez bile. Bizans kanunları ve Ortodoks Kilisesinin üçüncü evlilikleri kesinkes reddetmesine rağmen Zoe, bunu asla dert etmemiştir. İlk olarak son dönemde hapisten salıverilen ve hatırlanacağı üzere 1028 yılında babasının ölmeden önce aday olarak seçtiği, ancak bürokratların kesin bir dille reddettikleri, yakışıklı Konstantin Dalassenos'a göz koyar. Fakat saraya çağırıldığında üzerindeki sivil kıyafetiyle önce herkesi şoka uğratan Dalassenos, Zoe'ye karşıda son derece soğuk ve kibirli bir havaya bürününce imparatoriçe

⁹⁵ Attaleiates, s. 29., Norwich, (II), s. 238.

tarafından kovulur. Bir sonraki aday Konstantinos Artoklines adında, Zoe'nin her zaman hayranlık duyduğu yakışıklı bir saray memurudur. Hatta on üç yıl önce daha Romanos Argyros döneminde aşk yaşadıkları hakkında rivayetler ortaya atılmıştır. Ancak düğünün yapılmasına birkaç gün kala Artoklines gizemli bir şekilde yaşamını yitirir. Romanos Argyros ve eşinin tecrübesini duymuş olan karısının, onu zehirlediğine dair dedikodularda bulunmaktadır.

Artoklines'in ardından Zoe, gözünü çapkınlığıyla ün salan yakışıklı ve asil bir soydan gelme olan Konstantinos Monomakhos'a çevirmiştir. İlk karısının zamansız ölümünden sonra Romanos Argyros'un tahta geçişinden çok önce onun yeğeniyle evlenmiştir, ancak sadece Romanos'un kısa egemenlik döneminde sarayda hoş karşılanmıştır. Babasının bir defasında küçük bir komploya karışmış olması nedeniyle II. Basileios ve VIII. Konstantinos dönemlerinde sadakatinden şüphe edilmiştir. IV. Mikhaıl ve Ioannes Orphanotrophos, Zoe ile olan yakınlaşmasından huzursuz olup onu Lesbos Adası'na sürmüşlerdir. Sürgünde yedi yıl kaldıktan sonra şimdi saraya çağırılmaktadır. Niteki Haziran ayında Konstantinopolis'e vardığında imparatorluk alametleri olan aksesuarlarını alır ve Nea Şapeli'nde Zoe ile evlenir. Üçüncü evlilik olmasından ötürü Patrik nikahı kıymayı reddetse de, törene gölge düşürülmesini istemeyen imparatorluk çifti orada bulunan bir şapel papazının araya girmesiyle sorun çözülür ve ertesi gün nikah kıyılır. Ancak kaderine bahtsızlık işlenmiş olan Zoe, aradığını yine bulamaz. Momomakhos son derece geniş ve savurgan biridir; devlet işleriyle pek alakadar olduğunu söylemek zordur ve akli hala eski ilişkisindedir. Bu sebeple ne yapıp edip ilk önce kadını Konstantinopolis'e daha sonra saraya kadar getirmiştir. Zoe'nin yıllar önce yaptığını; eşinin de bulunduğu sarayda gayrimeşru bir ilişki içerisinde olmayı, şimdi Monomakhos yapmaktaydı.⁹⁶Ne var ki inanılması güç

⁹⁶"Beriki (Monomakhos) Zoe ile evlenip ortak hükümdar sıfatıyla tahta çıktığında, İmparator kendisinin gönençli günlerinde bu kadını unutmayıp, onun hesabına (onu konu edinerek ve onun yararına bir durum yaratmak isteyerek) İmparatoriçe ile konuştu ve ona bir miktar keyifli yaşam sürme durumu sağlamak için onu saraya çağırmasına İmparatoriçenin razı olmasını istedi. İmparatoriçe bu lütfu ondan esirgemedi, çünkü zaman onun kıskanma duygusunu neredeyse söndürmüştü. Böylece kadın hala orada bulunduğu Midilli'den (Mytilene) çağırıldı ve bir eve (küçük saray görünümünü) yerleştirildi. İmparator sözde inşaat çalışmalarını görüp denetlemek vesilesiyle onunla sık sık buluşmak için, kadının konutunu kendisinin kişisel mülkü (devlet parasıyla değil) olarak yaptırmakta bulunduğunu bahane etti. Böylece bir süre boyunca sevdasını sakladı ve güya yüzü kızarıyormuş gibi yaptı; sonraları utancı ve bahaneleri bir yana bırakarak bu kadına karşı sanki yasal eşiymiş gibi davrandı. Hatta onun uzağında yaşamaya katlanamayarak bu kadını önce onun hakkında İmparatoriçeyi bilgilendirip bir engel çıkarmamaya onu razı ettikten sonra, saraya getirdi. Ancak sevgilisi birdenbire hastalandı ve İmparatoru derin bir yas içinde bırakarak öldü."(Zonaras, s. 78.)

olsa da Zoe, artık cinsel tutkularından vazgeçmiş durumdadır ve tek istediği önceki çileli yaşamından uzakta, kimsenin karışmadığı huzurlu bir saray hayatıdır. Bu isteğinde samimi olduğu, imparatoriçeyi aldatan imparatora karşı saray önünde ayaklanan grubu teskin etmesinden anlaşılabilir. Nitekim eski yaşamının aksine daha münzevi bir yaşamı seçen imparatoriçe birkaç yıl aradığı huzuru bulacak ve artık sarayda daha fazla skandala imza atmayacaktır. İmparatorluğa yirmi seneyi aşkın bir süre yön veren Zoe, 1050 yılında hayata veda etmiştir. Ancak Makedon hanedanının son bir temsilcisi kalmıştır: Theodora.⁹⁷

Zoe'nin ölümü ile dul kalan Monomakhos, eşinden beş yıl sonra gözlerini yummuştur. Öldüğünde arkasında bir veliaht bırakmamıştır ve Bizans İmparatorluğu'nun boşta kalan tahtına oturabilecek tek kişi Theodora'dır. Eski yaşantısına olduğu gibi devam etme niyetinde olan Theodora, evlenmeyi düşünmez ve ideal olanın tek başına hükmetmek olduğu fikrine varır. Kadın yöneticilerin genelde Bizans coğrafyasına felaketler getirdiği anımsandığında, Theodora'nın iyi bir yönetici olduğu anlaşılır. Adalet dağıtmış, kanunlar çıkarmış, büyükelçiler kabul etmiş ve patriğin, gücü eline geçirmek için yaptığı girişimlere kararlılıkla karşı koymuştur. Oldukça başarılı bir performans sergilediği ortadadır; ancak hala cevaplanması gereken bir soru vardır: Yerine kim geçecektir? Yönetimi eline aldığı anda ne fiziksel ne de ruhsal olarak bir zayıflık ibaresi göstermez; ne var ki artık yetmişli yaşlarının sonunda ve kendisine bir halef bulmak zorundadır.

1056 yılının Ağustosunda Theodora aniden şiddetli karın ağrısı çekmeye başlar. Uzun zamandır gündemden düşmeyen zehirlenme tartışmaları bu sefer yaşanmaz, ancak imparatoriçenin durumu da pek iç açıcı değildir. Danışmanları endişe içinde toplanarak, ölmeden önce Theodora'nın onayını almak için olası imparator isimleri üzerinde tartışmaya başlarlar. Sonunda, önceden askeri idare ile ilgili bir sivil devlet memuru mevki olan stratotikos görevini sürdürmüş, Mikhail Bringas adında yaşlı bir patrikos üzerinde karar kılarlar. 31 Ağustos tarihinde senatörler, Theodora'nın ölüm döşeğindeyken, Bringas önerisine zar zor kafa sallayarak onay verdiğini söylerler. Patrik ise Mikhail'in gerçekten Theodora'nın danışmanları değil de bizzat kendisi tarafından seçildiğine emin olmak istediği için, kısa bir gecikme daha yaşanır. Ancak daha sonra Patrik tatmin edildikten sonra, kutsama töreni yapılır ve

⁹⁷ Attalaites, s. 33., Zonaras, s. 76., Norwich, (II), s. 244.

Mikhail Bringas resmen imparator olur. Zoe'nin ardından Theodora'nın ölmesiyle de birlikte Bizans İmparatorluğu'nun en büyüklerinden biri olan Makedon hanedanı son bulur.⁹⁸

2.3. İMPARATORİÇE EUDOKIA

Makedon hanedanının son bulmasından sonra, yaklaşık otuz yıl, Bizans İmparatorluğu üstesinden gelmesi zor birçok olayla karşı karşıya kalmıştır. Gerçekte, Makedon hanedanı Bizans İmparatorluğu'nun huzur içinde yaşadığı son dönemdir; II. Basileios'un ölümüyle beraber, imparatorluk bir daha asla eski huzurlu günlerine kavuşmamıştır. Buradaki otuz yıllık süreyi daha karmaşık yapan husus, Makedon ile Komnenos hanedanlarının yönetimi arasındaki sürede, pek çok kez askeri vesayetten olan kişilerin yönetime el koymasındır. Bilindiği üzere Theodora'nın ölümünden sonra imparatorluk tahtında başarılı işler yapabilen ilk kişi Isaakos Komnenos idi; ne var ki ömrü uzun sürmemiş ve tahtı, nedeni üzerine farklı tartışmalar yaşanmakla birlikte, arkadaşı X. Konstantinos'a bırakmıştı.

X. Konstantinos, Bizans tahtına oturmuş, yöneticilik vasıflarından aciz olan hükümdarlar arasında en çok göze çarpanıydı. Askerlik ile alakası yoktu ve sefahate düşküncü; Konstantinopolis'teki sarayına geçtiğinde ülkenin sıkıntılarından ziyade, entelektüel bilgiler ve hukuksal araştırmalar üzerine yoğunlaştı.⁹⁹ Isaakios'un başlatmış olduğu hiçbir şeyin peşinden gitmedi ve bu hareketiyle tahtın misyonundan ne kadar uzak biri olduğunu kanıtlamış oldu. Çünkü Bizans, belki de Büyük Konstantin' den bu yana en büyük düşmanı ile yüzleşmek üzereydi: Doğudan gelen Selçuklu Türkleri, Malazgirt'te Bizans İmparatorluğu'na bir daha asla altından kalkamayacakları bir darbe indireceklerdi. Bizans ordusunun ise nizamdan uzak bir

⁹⁸ Psellos, s. 193., Norwich, (II), s. 258.

⁹⁹ İmparatorun yakın arkadaşı ve aynı zamanda bir nevi akıl hocası olan Mikhail Psellos, eserinde hem kendisini hem de imparatorun meziyetlerini şişirilmiş ifadelerle aktarır: *"Tanrının çok haklı olarak imparator tayin ettiği bu adam iktidara yükselir yükselmez, imparatorluğu düzene sokmayı, hilekarlığı önleyip dürüst ve dirayetli bir hükümet sistemi getirmeyi hedef edindi. Her çeşit vazifeye tabiat itibarıyla yatkın olduğu için, hükümdar olarak sorumluluklarını yerine getirebilecek çapta bir insandı. Mesela davalarda sivil kanunların prensiplerini iyi bildiğini gösterdi. Gerçekten sonuca varmada son derece akıllıydı. Felsefe ve hitabette özel bir çalışma yapmamış olmasına rağmen, tartışmalarda filozoflardan ve hatiplerden daha aşağı olmadığını ispat ederdi. Konuşmada ve mektup yazmada üstün başarı gösterirdi. Askeri konularda da, metotlarının üstünlüğü tartışılmazdı.* (Psellos, s. 243.)

görüntüsü ve paralı askerlerden oluşan bir yapısı vardı. Nitekim 1063 yılında Ani ve 1067 yılında önce Kayseri (Caesarea) ardından Ankara (Ankyra) peş peşe düştü. Selçuklu Türklerinin Anadolu içlerindeki ilerleyişleri hız kazanırken, Bizans ordu sisteminin ne kadar aciz olduğu da böylece ortaya çıkmış oldu. Aynı sene içerisinde X. Konstantinos da hayata veda etti ve ışıklar bir kez daha bir kadına, yani İmparatoriçe Eudokia'ya yöneldi.

Ortada bir problem vardır: Eudokia ikinci bir evliliğe karşı değildir; ancak ölmeden evvel X. Konstantinos eşine, ikinci kez evlenmeyeceğine dair yemin ettirmiştir. Bu da yetmezmiş gibi maiyetindekilere kendi soyu dışından kimseyi tanımayacaklarını bildiren bir belge imzalatmıştır. Eudokia da böyle bir belgeyi imzalamıştı ve belgenin nüshasını koruma görevi patriğe verilmişti. Dolayısıyla Eudokia yeniden evlenecekse sadece senatoyu değil, patriği de ikna etmek zorundaydı. Ancak şu an imparatorluk yönetimi Eudokia ve çocuklarına geçmişti. Mikhail Psellos onun ilk hükümdarlık dönemini şöyle aktarır:

*"İmparatoriçe Eudokia kocasının arzusu üzerine hükümdar olarak ona halef olunca, idareyi başkalarına vermedi. Magistratos'lar kamu işleriyle meşgulken, evde tembel tembel oturup zamanını harcamak istemedi; aksine bütün idareyi bizzat kontrolü altına aldı. Önceleri alçakgönüllü davrandı; ne saray merasimlerine ne de kendi kıyafetlerine bir aşırılık vardı. Bütün görevleriyle ilgilendi ve mümkün olduğu nispette bütün hükümet işlerine katıldı; magistratos'ların seçimi, sivil meseleler, gelirler ve vergiler, hepsi ile bizzat meşgul oldu. Resmen söyledikleri bir imparatorдан beklenen otorite havasını taşıyordu. Bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü gerçekten son derece akıllı bir kadındı."*¹⁰⁰

Psellos'un çizdiği tablo ne kadar gerçekçidir bilinmez, ancak Eudokia'nın tekrar evlenmek istediği gayet açıktır. Kulağına gelen şeyler (Kilikya, Malatya, Kapadokya vs. üzerine yapılan seferler) onu çok tedirgin ediyordu. Pek çok kişi durumun bir imparator gerektirdiğini savunduğundan, belki de senato veya başka bir grup birilerini imparator yapmaya çalışır, bunun sonucunda da kendisi ve oğulları tahtı kaybederler korkusuyla tek başına harekete geçip, hükümdarlıkta kendisinin ve çocuklarının yararını koruması için bir bireye erki teslim etme kararını verdi; böylece hükümdarlığı, ondan yoksun kalmaksızın muhafaza etmiş olacaktı. Eudokia'nın gözüne kestirdiği

¹⁰⁰ Psellos, s. 255.

kişi, aristokrat bir aileden gelen ünlü Romanos Diogenes idi. Romanos'u imparator yapmak için önce Patriği ikna etmesi gerekiyordu; bu sebeple akıl dolu ancak aynı zamanda haince de olan bir tasarıyı akıl etti. Sonra bu tasarıyı kendi maiyetindeki hadımlardan birine sır olarak açtı; ve bu hizmetkarını bir tür evlenme aracısı gibi kullanıp ona Patrik ile neyi ve nasıl konuşacağı konusunda talimat verdi. Hadım Patrikle karşılaştığında ona şöyle söyledi:

*"Bilesin efendi hazretleri İmparatoriçe senin yeğenine sevdalıdır.Eğer sen yemin içeren belgeyi İmparatoriçeye geri verirsen ve onun (belgenin) sebebine kendisine bir zarar gelmeyeceği konusunda ikna edersen, o da hemen senin yeğeninle evlenecek ve yeğenin İmparator erkini elde etmiş olacak."*¹⁰¹

Eudokia kadar sinsi ve belki de ondan daha çıkarıcı bir yapıya sahip Patrik bu sözlere inanmakta güçlük çekmedi. İmparatoriçenin zikredilen görüşüne hemen razı oldu ve senato üyelerini teker teker yanına çağırarak, durumun bir imparator istediğini, bu kişinin devlet dizginlerini ele alması gerektiğini, eğer bir imparatoriçenin tek başına yahut küçük çocuklarıyla içinde buldukları konjonktürde bir başlarına tahtta oturmalarına müsaade ederlerse, düşmanın sadece sınırları değil, başkenti bile tehdit etme olanağını bulacağını söyledi. Ardından müteveffa imparatoru, kamu yararından ziyade kendi kıskanç duygularını ön plana çıkarmakla suçladı. Bu gibi manevralarla Patrik kendi düşüncelerini yaymaya çalıştı, fikren ikna edemediklerini armağanlara boğdu ve kendi istediği kıvama getirdi. Böylece hem senatonun hem de kendi elindeki belgenin imparatoriçeye geçmesini sağladı. Önünde hiçbir engel kalmadığıdaysa Eudokia, hiç tereddüt etmeden Patriği bir kenara attı ve Romanos Diogenes ile evlilik adımlarını başlattı.

1 Ocak 1068 tarihinde tahta oturan İmparator IV. Romanos Diogenes, Kapadokya'da geniş arazilere sahip eski ve seçkin bir askeri aileden geliyordu. Orta yaşlı döneminde Serdika (Sofya) valisi olarak görev yapmış ve Peçeneklere karşı zaferler kazanmıştı. Bulgaristan'da ise komplo girişiminde bulunmakla suçlanmıştı. Şehre döndükten sonra öncesinde verilen ölüm hükmü, sürgün cezasına çevrilmiş, ancak X. Konstantinos'un ölümüne müteakip bu cezada kaldırılmıştı. Saray geldiğinde kendisiyle bolca vakti geçmiş olan Attalleiates, onu şu sözlerle yüceltir:

¹⁰¹ Zonaras, s. 123.

*"Diogenes, imparatoriçenin huzuruna çıkarılıp hükümdarlık tahtına doğru götürülünce, henüz çok genç yaşta bir dul olan imparatoriçe yenilemeyecek bir acıma duygusunun etkisinde kaldı ve kirpiklerinden gözyaşları aktı. Çünkü bu adam yalnız diğer erdemleriyle seçkinlik gösteriyor değildi; ama bakıldığında çok güzeldi, güçlü omuzları ve göğsüyle uzun boyu vardı ve bütün görünüşü aristokratça idi; soyadının da işaret ettiği soyluluğu gerçekten hissettiriyordu."*¹⁰²

Romanos Diogenes'i gördüğünde Eudokia gerçekten ağlamış mıdır ya da eğer ağlamışsa bunda ne kadar samimidir ? Buna cevap vermek zordur. Ancak Eudokia'nın bu seçimi imparatorluk üzerinde büyük etki yaratmış ve Bizans, tarihinin ilk büyük darbesini Türklerden yemiştir. Romanos her şeyden evvel güçlüdür, askerliğe yatkındır ve cesaretlidir. İyi bir komutan olduğu yadsınamaz. İmparatorluğa en büyük tehdidin Batıdan değil Doğudan geldiğini fark edecek kadarda zekidir. Ancak göz önünde duran bazı önemli noktaları kaçırmıştır. Birincisi Bizans artık eski Bizans değildir; II. Basileios'dan sonra askeri sistem çökmüş ve düzenli ordu kurma çabaları zorlaşmıştı. Bu sebeple meydana getirilen ordular ücretli askerlerden oluşturulmaktaydı ki, ücretli askerlere güven olmayacağını Bizans İmparatorluğu bundan sonra tekrar tekrar öğrenecekti. Çünkü ücretini alamayan ya da geç alan askerler sıklıkla savaştan kaçıyor ya da daha fazla para teklif eden düşmanla işbirliğine gidiyordu. Malazgirt'te de görüleceği üzere Bizans ordusunda bulunan Türk unsurların hemen hepsi Selçuklu Türklerinin safına geçerek hem Bizans ordu düzenini bozmuş hem de psikolojik olarak taraflar arasındaki dengeyi karşı tarafa aksettirmişlerdir. İkincisi Bizans ekonomisi çöküş içerisindeydi. II. Basileios'un sıkı ekonomik politikaları ölümüyle beraber rafa kaldırılmış ve onun halefleri gayet umarsız ve arsızca imparatorluk hazinelerini boşaltarak, bütün yandaşlarına peşkeş çekmişlerdir. Bundan da en büyük payı II. Basileios'un allelengyon ile daha fazla büyümelerine müsaade etmediği aristokrat kesim kapmıştır.

İşte bu sebeplerle Romanos Diogenes'in Doğu politikası çökmüş ve 1071 Malazgirt yenilgisi sonrası ipi çekişmiştir. Her ne kadar Selçuklu Sultanı Alparslan onu belli şartlarla özgür bıraksa bile Bizans aristokrasisi geri gelmesine müsaade etmemiştir. Zaten ilk başlarda Doğudan gelen haberler kafa karıştırıcıdır. İlk gelen haberler imparatorun tutsak olarak ele geçirildiği ve öldürüldüğü şeklindeyken daha

¹⁰² Attaleiates, s. 106.

sonra serbest bırakıldığına dair bilgiler aktarılır. Ancak henüz Malazgirt bozgununun psikolojik ağırlığı atılmadan Batıdan, Normanların, Bari'yi zapt ettikleri ve Yunan şehirlerinin en zengini, en büyüğü ve en iyi savunmaya sahip olan bu şehrin, otuz iki ay kahramanca direnmesinden sonra düştüğü haberi gelir. Bu haberden sonra yaşaması hiçbir anlam ifade etmeyen Diogenes, kendi askerleriyle yaptığı iki mücadeleden mağlup olarak ayrılmıştır. Diogenes'i imparator yapan İmparatoriçe Eudokia ise ardı ardına yaşanan bu gelişmeler karşısında adeta şoka uğramıştır. Ancak yönetim değişikliği, onu girdiği şoktan uyandırır ve imparatoriçe saçları kazınarak, Çanakkale Boğazı'nda bulunan, kendi kurduğu manastıra sürgün edilir. Böylece bir imparatoriçe daha getirdiği felaketler ve karıştığı entrikalar sonrasında Bizans tahtına veda eder.¹⁰³

2.4. KOMNENOSLARIN KÖKENİ VE İKTİDARI GETİREN KADINLAR

Komnenos hanedanı on birinci yüzyılın sonlarında başa geçen ve belki de imparatorluğun kötü gidişatına dur diyebilecek olan, dönemin tek gücüdür. Bu dönemde aristokrasinin yükselmeye başlaması ve taşrada kendi kuvvetlerini oluşturmuş birçok güçlü ailenin varlığı yadsınamaz; bununla birlikte ilmi siyaset ve kıvraklık konularında Komnenosların eline su dökebilecek bir rakipte görülmemektedir. Yüzyıl genelinde, imparatorluğa kaosun hakim olduğunu söylemek kaçınılmazdır; ancak özellikle ikinci yarıda pek çok kez askeri aristokratların başa geçtiği ve bununda, merkezi otoriteyle birlikte devletin hemen her kurumuna zarar verdiği görülür. Aleksios Komnenos'un tahta geçmesi bu minvalde gerçekleşmiş olsa da, tahta oturmasıyla beraber imparatorluğa stabiliteyi getirecek adımları vakit kaybetmeden atmıştır. Uzun bir sürede de olsa Aleksios, tahtını ve veliahtlarının geleceğini güvenlik altına almayı başarmıştır.

2.4.1. İlk Münasebetler

Komnenosların taht ile tanışıklıkları Aleksios' dan çok önce başlar: Isaakios Komnenos, kendisinden yirmi beş yıl önce tahta oturmuş ilk Komnenos idi. Bir

¹⁰³ Garland, s. 169., Norwich, (II), s. 280.

zamanlar tahta darbe teşebbüsünde bulunmuş ve sonrasında babası gibi bir akıbeta uğramamak için, darbe teşebbüsünü imparatora aktarmış olan, Aleksios Komnenos'un damadı Nikephoros Bryennios, Komnenosların, II. Basileios dönemlerinden itibaren saray ile haşır neşir olduğunu aktarır:

*"O sırada Rumların hükümdarlık esasına sahip bulunan II. Basileios ile, baş kaldırma hareketi nice yıllar boyu süren ve az kalsın bütün Anadolu'ya baş eğdirmek sonucuna varacak olan ünlü Bardas Skleros arasında anlaşmanın sağlanması için elçi olarak gönderilmiş, keza Roma ülkesinin parçalanmış bölümlerini birleştirmek için çaba gösterip bu işin büyük beceriklilik ve çalışkanlıkla üstünden gelen, Komnenos ailesinin evladı şanlı Mikhail'in iki oğlu oldu; bunlardan büyüğünün adı Isaakios, daha küçüğünün adı Ioannes idi. Bu iki çocuk küçük yaşta hastalanmış olduğu ve öleceğini hissettiği için onları İmparatora emanet etmek istedi. Zaten çocuklar anaları yönünden de öksüz idiler, çünkü onun eşi hayli zaman önce ölmüştü. Böylece o kararı aldı, onu en iyi biçimde yerini getirdi ve gerçektende çocukları İmparatora emanet etti. II. Basileios'da sevecen olduğu ve soyluluğun değerini bildiği için, çocukları pek büyük inayete nail etti. Böylece onlara eğitimler ve öğretmenler tutunca o kişilerin kendilerine gençlerin karakterini geliştirmelerini, ayrıca onlara savaş sanatını öğretmelerini buyurdu. Onların kalacakları yer olarak da Studios Manastırını belirledi. Bunun iki nedeni vardı: Bir yandan onlar, en erdemli insanları -kendini Tanrıya adanmış keşişleri- örnek edinerek davranmayı öğrensinler istiyordu, diğer yandan da ava gitmek, silah kullanımı idmanları yapmak üzere kentin dışına kolayca çıkabilsinler istemişti."*¹⁰⁴

Bahsi geçen Mikhail, Aleksios'un dedesi; çocukları Ioannes babası ve Isaakios amcasıdır. İmparatorun üzerine titrediği bu iki delikanlı, atalarını gururlandıracak şekilde büyümüş ve ergenlik çağını aştıklarında imparatorun özel muhafız birliğine katılmışlardı. Bizans İmparatorluğu'nda, seçkinlerin çocuklarını bu tip askeri ve siyasi konumlara yükseltme geleneği vardı. Çok geçmeden, büyük ihsanlar ile şerefendirildiler: Sırasıyla ilçe yöneticilikleri, askeri birlik komutanlıkları ve büyük rütbeli komutanlıklar ihsan edildi. Ardından asil bir soydan geldikleri için, kendi kanlarına layık birileriyle evlendirilmeleri hususuna geçildi. Amca Isaakios, Bulgar

¹⁰⁴ Nikephoros Bryennios, **Tarihin Özü**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 30.

Çarı Samuel'in kızlarının en büyüğü olan Aikaterine ile; Ioannes ise İmparatorun İtalya'daki illerin baş yöneticiliğine atadığı komutan, Kharon lakabıyla bilinen Aleksios'un kızı Anna ile evlendi. Anna ünlü Adrianos ve Theophylaktos'un da mensubu olduğu Dalassenos ailesindendi. Bu evlilik ile de Aleksios Komnenos'un ve Bizans İmparatorluğu'nun geleceğini ve şu anını şekillendiren Anna Dalassena sahneye çıkar. Bir çok yönüyle ideal bir Bizans imparatoriçesinin vücut bulmuş hali olan Anna'nın, Ioannes'den tam olarak sekiz çocuğu olmuştu. Manuel, Isaakios, Aleksios, Adrianos, Nikephoros adında beş oğlan ile Maria, Eudokia ve Theodora adında üç kız. İmparatorluğun yüzyılına hakim olacak ve gerek iç karışıklıklar gerekse Haçlı Seferleri zamanında imparatorluğa yön verecek olan Komnenoslar, Ioannes'in soyundan gelmektedir. Ancak Ioannes'in kendisi geri planda kalmayı seven ve imparatorluk tahtında hiçte gözü olmayan biridir. Bu sebeple Isaakios'un tahta oturan ilk Komnenos olması, pekte şaşırtıcı görünmemektedir.

2.4.2. Isaakios Komnenos'un Mücadelesi

Bilindiği üzere Makedon hanedanının son temsilcisi olan Theodora, son nefesini verirken, imparatorluk makamına Mikhail Bringas'ın getirilmesini onaylamıştı. Onun izni ile başa geçen Mikhail henüz tahta çıkmışken, küçük çaplı bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalmış ancak bu darbe girişimi o kadar cılız bir anlam ifade etmişti ki, darbecilerin ele geçirilmesi ve sürülmesi çok kısa bir sürede gerçekleşmişti. Mikhail Bringas, II. Romanos döneminde yönetimde yer alan Ioseph Bringas'ın soyundan gelmekle birlikte, zeka ve yöneticilik yetenekleri bakımından ondan aşağıdaydı. Bu sebeple on birinci yüzyıl ortasında yönetim erkinin üzerinde, sivil ve askeri kanatların nasıl dengede durduğunu kavrayamamıştı. Bu yoksunluk ise ona sonunu getirecek ve Komnenosların da taht üzerindeki misyonunu başlatacak hamleyi yaptırmıştı. Mikhail askeri ve sivil bürokrasi karşısında açıkça taraf tutmuş ve sivil yönetimi el üstünde tutarken, askeri yönetimi adeta yerin dibine sokmuştur. 1057 yılı Paskalya bayramında, imparator gelenek olduğu üzere bağışlarda bulunmak niyetindedir. Tüm senato, öğretmenler ve devlet memurlarına gönlü bol şekilde armağanlarda bulunur ve bazılarının kıdemlerini hiç düşünmeden yükseltir. Orduya sıra geldiğinde ise bu tutumu, tamamen zıttına bürünür. Huzuruna gelindiğinde, bütün

üst düzey askerlerin karşısında eğilmesini ve bilindik ritüelleri gerçekleştirdikten sonra yan yana dizilmelerini ister. Normal koşullarda, törenin bu kısmında imparatorun asil askerleri överek onlara iltifatlarda bulunması gerekiyordu. Ancak Mikhail bunun tam tersini yaparak hepsini azarladı ve içlerinden iki tanesinin öne çıkmasını istedi. Bu kişiler Isaakios Komnenos ve Katakalon Kekaumenos idi. Mikhail, Isaakios'u, Antiokhia dışında her yeri kaybetmek, ordusunu bozmak, hiç liderlik vasfı gösterememek ve orduya gereken parayı kendi hesabına tahsis etmekle suçladı. Terfi ve övgü dolu sözler bekleyen Isaakios, tüm bunlar karşısında cevap veremez duruma gelirken, araya girmeye çalışan diğerlerine ise Mikhail izin vermemiştir.

Mikhail, uzun yıllardır askeri aristokrasi tarafından ezilmiş biri olarak, eline geçen ilk fırsatta ezilmişliğinin acısını çıkartmak amacıyla, askeriyenin en önemli komutanlarını acımasızca teşhir etmiştir. Takındığı tavrıdan en ufak bir pişmanlıkta duymamış ancak bir bakıma kendi ipini kendi çekmiştir, çünkü komutanların hepsi bu durumdan rahatsız olmuştur. Aradan geçen birkaç gün sonraki toplantıda komutanların gönlünü almaya yönelik tek bir adım atmaması sonrası komutanlar karara varırlar; harekete geçeceklerdir. Yıllardır süregelen sivil bürokrasinin vurdumduymazlığı ve devlet hazinesi ile yönetici kadrolarını umarsızca saçıp savurmasından bıkmışlardır. İşe yaramaz kadınların, entrikacı hadımların ve beceriksiz imparatorların tahttan uzak tutulması gerekmektedir. İhtiyaç duyulan şey eski Roma gibi zaferden zafere koşan bir imparatorluk ve ona liderlik edecek bir imparatordur. Akla gelen ilk isim Aleksios Komnenos'un amcası Isaakios Komnenos idi. Ancak Isaakios bu öneriye olumlu cevap vermez ve Paphlagonia' daki malikanesine çekilir. Komutanlardan bazıları başkentin nabzını yoklamak amacıyla şehirde kalır ve hiç beklemedikleri bir yerden destek bulurlar. Konstantinopolis Patriği komutanlarla işbirliğine hazır olduğunu bildirir. Ayasofya'nın içerisinde yapılan gizli toplantıda, Mikhail'in gazabına uğrayan Katakalon Kekaumenos aday gösterilir ancak o bunu kesin bir dille reddeder ve Isaakios'un adaylığı için ısrar eder. Örnek bir asker ve yönetici olarak, ayrıca diğerlerinin öncüsü konumunda olmasından ötürü Isaakios, herkes tarafından onaylanır ve 8 Haziran 1057 yılında kendi malikanesinde imparator ilan edilir.¹⁰⁵

Isaakios'un başkaldırması sıradan bir isyan değildir. Tüm Anadolu ordularının imparatora başkaldırdığı ve her sınıftan çok sayıda Bizanslının da onlara destek verdiği

¹⁰⁵ Attaleiates, s. 64., Norwich, (II), s. 260.

bir iç savaş sürecidir. Nitekim Isaakios'a, çoğu Vareg, Frank ve Normanlardan oluşan sekiz taburluk adam toplayan Katakalon'da katılmıştır. Birçok bakımdan Isaakios, Mikhail'den daha meşru bir imparatorudur. Askerleri tarafından kalkan üzerine çıkarılarak basileus ilan edilmiş ve Anadolu'da bir çok kentten vergiler onun adına toplanmaya başlamıştır. Savaştan önce eğittiği ve katı disiplin altına soktuğu askerleri ona sıkı sıkıya bağlıdır. Isaakios ise toplanan vergiler ile onların maaşlarını vererek sadakatlerini bir kez daha kazanmayı başarmıştır. Mikhail'in elinde Avrupa topraklarında bulunan askerler mevcuttur; Anadolu ayağında ise oldukça küçük bir grup bulunmaktadır. Çoğu paralı askerlerden oluşan bu grup ile Isaakios'un ordusunun karşılaşması İznik ile İzmit arasındaki bir mevkiye gerçekleşir ve Isaakios bu çarpışmadan galip olarak çıkar. Tahtından feragat etmek istemeyen Mikhail ortak bir anlaşma yapma amacıyla elçiler gönderir. Elçilik heyetinde olan Mikhail Psellos konuşmasını yaptıktan sonra, Isaakios'un anlaşma üzerine şunları söylediğini aktarır:

"Benim bu konuşmayı yapmam üzerine imparator tahtından kalktı ve bana şeref verici iltifatlarda bulunduktan sonra toplantıyı dağıttı. Askerlere gitmeleri emredildi ve Isaakios bizi yalnız olarak bir kenara çekti. "Gerçekten inanıyor musunuz" dedi "bu imparatorluk elbisesini kendi isteğimle giydiğime ? Zannediyor musunuz ki, eğer kaçmak mümkün olsa, bunu reddederdim ? Asla ! Bu olayda ilk sırayı almaya beni onlar zorladı ve şimdi onların elindeyim; her taraftan kısıtıldım. (...) "Şimdilik imparatorluk gücü istemiyorum. Caesar'lık mevki beni tatmin ediyor. Bu sebeple imparator bana yeniden haber göndersin, ölümünde imparatorluğu benden başka kimseye bırakmayacağını vaat etsin; arkadaşlarıma, yanımdakilere benim bahsettiğim şereflerden, unvanlardan hiçbirini geri almayacağına ve imparatorluk gücünü biraz olsun benimle paylaşacağına söz versin ki, bende arzu ettiğim takdirde daha önemsiz sivil mevkileri kendi maiyetimdekilere verebileyim ve icabında askeri terfileri kontrol edebileyim. Bu dilediklerimi kendim için değil, adamların için istiyorum. Dileklerimi kabul ederse vakit geçirmeden gelir ve ona bir imparatora bir babaya gösterilmesi gereken saygıyı gösteririm..."¹⁰⁶

Mikhail, tartışmasız bir şekilde Isaakios'un şartlarını kabul ettiğini bildirir. Isaakios' un hazırlıklarına başladığı esnadaysa bir haberci gelerek senatonun, patriğin yardım ve yardakçılık ettiği bazı üyelerine bir darbe yaptığını ve Mikhail'i zorla

¹⁰⁶ Psellos, s. 212.

Ayasofya'ya sığınmak durumunda bıraktıklarını bildirir. İlk gelen haberin dedikodu olduğu sanılmışsa da aynı haberin ikinci kez gelmesiyle, gerçek olduğu anlaşılır. Ancak Isaakios her şeyi sakin bir tavırla karşılar ve 1 Eylül 1057 tarihinde Konstantinopolis'e girmeyi başarır. Mikhail, Isaakios' un merhameti sayesinde ne sürgüne gönderilir ne de cezalandırılır. Tahttan çekilmesi yeterli addedilir ve çok geçmeden sıradan bir vatandaş olarak hayatını kaybeder. Başa geçen Isaakios'un tek hedefi vardır: İmparatorluğu elli yıl önceki haline getirmek. Askeri reform yapma isteğinin yansıması olarak askerleri bir an evvel maaşlarını alarak evlerine gönderme çabası içine girmiştir. Bunun içinde Zoe ve ailesinin askerlerden kestiği maddi olanakları tekrar yürürlüğe koymak istemiş ve büyük çaplı bir emlak istimlakına girişmiştir. Kanuni yoldan elde edilen eski mülklere dokunulmamış ancak son zamanda kayırlan kimselere ya da fırsatçılara verilen topraklar tazmin edilmeksizin geri alınmıştır. Bu husus üzerine yaşanan en büyük tartışma ise Patrik ile İmparator arasında gerçekleşmiştir. Toprak meselesi bir yana, Patrik kendisini arşı alada görerek, sınırlarının imparatorla eş hatta ondan yukarıda olduğunu düşünür. Bunun göstergesi olarak da imparatorlara has erguvan rengi botları ayağına geçirmiştir. Kuşkusuz halkın imparatorlardan ziyade onun arkasında olduğunu bildiğinden böyle bir tutum içerisine girmişse de, Isaakios onu şehir surları dışında yakalatmayı başarmış ve mahkemeye çıkarmıştır. Devam eden duruşmalar sırasında Patriğin ölmesi halkı, imparatora karşı doldurmuştur. Ancak Isaakios'un tahtan inmesi bu minvalde gerçekleşmemiştir.

2.4.3. Ioannes Komnenos'un Tahttan Feragati

Isaakios Komnenos, saraya girdiği ilk andan ölümüne kadar herkesi enerjisine hayran bırakmıştır. Yaptığı her işte iddialı ve diri bir duruş sergileyen Isaakios, hobi olarak da avlanmayı seçmişti. Nitekim 1059 yılında bir av seferi sırasında ateşlenmiş, başlarda bunu pek önemsemese de, bu hastalık onun ölümüne sebep olmuştur. Isaakios'un ölmeden önce yapması gereken bir hizmet daha vardır: Yerine kim geçecektir ? Beraber yetiştiği kardeşi Ioannes adaylardan biridir. Ancak O, halef olarak kendine arkadaşları Konstantinos Dukas'ı seçmiştir. Psellos o anı, şu sözlerle anlatır:

"Konstantinos kızarak ve alçakgönüllü bir halde, ellerini elbisesinin altında saklayarak geldi. İmparator büyük bir ihtiyatla konuşarak ona hitap etti. Ailesini işaret ederek "burada etrafımda duranlar" dedi "biri kardeşim, öteki yeğenim ve en sevdiğim insan, işte eşim imparatoriçe ve gerçekten tek evladım, işte kızım. Fakat onlardan ziyade benim tercihim sensin. Senin vasıfların benim üzerimde aile bağlarından daha etkili. İmparatorluğu miras olarak bırakacağım sensin ve bundan daha fazlası sevdiğim ailemi de sana emanet ediyorum. Onlar bunun böyle olmasını istememiş değiller; gerçekte bu yolu seçmeye beni onlar teşvik ettiler. Bu anında verilen, yeni bir karar değil..."¹⁰⁷

Psellos bu tarz ifadelerle dolu anlatımının sonunda, orada bulunan herkesin bu konuşmayı alkışladığını söyler. Ancak ortada bir problem vardır. Psellos hem Isaakios hem de halefi Konstantinos Dukas ile iyi ilişkilere sahiptir. Kaldı ki Nikephoros Bryennios, Isaakios'un imparatorluk için kardeşi Ioannes'i seçtiğini ancak kardeşinin bunu istememesi üzerine Anna Dalassena'nın öfkesine hakim olamayarak şunları söylediğini aktarır:

*"Niçin efendim kendi yakınlarına ve en sevdiğin kişilere karşı düşmanca davranıyorsun, onların henüz pek küçük yaşta olmalarına acımıyorsun, benim ne olacağımı da hiç umursamıyor musun ? Rumların hükümdarlığına bir başka kişi geçerse, böyle davranmakla kendi hesabına kendi egemenliğinin güvencede olmasını sağlayacağını düşünerek, bütün ailemizi yok etmek için tez davranacağını bilmiyor musun ? Öyleyse niçin kendi yakınlarımızı ve çocuklarımızı bu besbelli olan bu tehlikeye atarak bu kadar budalaca bir şey yapıyoruz ve herkesin o kadar arzu ettiği bir şeyi, Rumların hükümdarı olmayı reddedeceğiz ? Bu zararlı tutumun ve yersiz alçakgönüllülüğün hikmeti nedir ? Bana güvenin varsa İmparatorunun ve kardeşinin önerilerini kabul etmekte tez davran ve tahta geç."*¹⁰⁸

Anlaşılabacağı üzere ortada kafa karıştıran bir durum vardır. Anna Dalassena her daim imparatorluk makamında gözü olmuş hırslı ve atılgan bir kadındı. İleride görüleceği üzere oğullarından çok, kendisi iktidarın yolunu açacak ve yönetim erkinin yürütülmesinde rol alacaktır. Ancak kendisi böyle bir mizaca sahipken, eşi Ioannes nasıl oluyor da önüne kadar getirilen tahtı bir çırpıda reddediyordu ? Bunun ötesinde

¹⁰⁷ Psellos, s. 240.

¹⁰⁸ Bryennios, s. 34.

Psellos'un anlatımında da bazı aksaklıklar olduğu göze çarpar. Psellos, Isaakios'un imparator olarak direkt ve sadece arkadaşı Konstantinos Dukas'ı seçtiğini söyler. Ne kardeşine yaptığı tekliften ne de onun bunu reddetmesinden bahsetmez. Belki de sarayın bu en ünlü hatibi Isaakios' dan sonra üzerinde etki bırakabileceği bir imparatoru desteklemekteydi ve bu sebeple de Isaakios'u böyle bir seçim için ikna etmişti. İhtimaller bir kenara bırakılırsa ortaya çıkan gerçek şuydu: Konstantinos Dukas yeni imparatordu ve Anna Dalassena, iktidar için bir müddet daha beklemek zorundaydı.

2.4.4. Botaneiates ve Alanialı Maria

Konstantinos Dukas'ın tahta geçmesi ile başlayan ve bunu takip eden süreci izlemek, Komnenosların iktidar yolundaki adımlarını görebilmek açısından da önemlidir. Sekiz yıllık bir süreç sonrasında Konstantinos Dukas imparatorluğu Romanos Diogenes'e bırakmış ve Malazgirt Savaşı sonrasında Romanos Diogenes'in hükümdarlığı da senato tarafından feshedilmişti. Diogenes'in tahttan hal edilmesi, Komnenoslarla beraber Dukas ailesinin de imparatorluk üzerindeki nüfuzunu gözler önüne serer. Aynı anda hem Doğudan hem de Batıdan felaket haberleri alındığında Bizans aristokrasisini nüfuzu altına alan ve Diogenes'in tahttan indirilip, İmparatoriçe Eudokia'nın oğlu olan Mikhail'in başa geçirilmesini isteyen kişi Caesar Ioannes Dukas idi. Ioannes oldukça kurnaz olmakla beraber kendisini destekleyecek fazla yandaşı olmadığını bilir. Bu sebeple Vareg Muhafızlarını yanına çekmiş ve yeğenin saflığından yararlanarak taht üzerindeki kontrolünü perde arkasında sağlama almıştır. Diğer bir önemli Dukas mensubu ise, Malazgirt Savaşı'nda Diogenes'i sırtından vuran ve imparatorun hal edilmesinden sonra Anadolu kuvvetlerinin üzerine gönderilen askerlerin komutanlığını yapan Andronikos Dukas' dır. Nitekim Diogenes'i esir edip, gözlerine mil çektirenlerde yine Dukaslar olmuştur.¹⁰⁹

Mikhail'in saltanatı Bizans İmparatorluğu için vahiminde ötesindedir. Her ne kadar Psellos, Mikhail'in kişiliğini göklere sığdıramıyor olsa da, Zonaras ve Attaleiates, gayet net bir şekilde Mikhail'in kukla imparatorun başa bir şey olmadığını söyler. Mikhail'in yöneticilik vasıflarına muktedir olmadığını kendide bilmektedir ve

¹⁰⁹ Attaleiates, s. 171.

bu sebeple çevresine iki kişiyi dahil etmiştir. Birincisi Side metropoliti olan hadım Ioannes, ikincisi yargı konularında otorite olmak üzere Yunanistan'dan gelen hadım Nikephoros. Zaman içerisinde Mikhail, Nikephoros'a "Logothetes" unvanı vermiş ve Sideli Ioannes bir kenara atılmıştır. Ancak önemli olan kısım tüm yargı kuvvetini elinde toplayan ve istediği her şeyi yapmaya muktedir konuma yükseltilmiş olan bu hadım, sarayda dilediği gibi at koştururken, Bizans ahalsinin ve özellikle Anadolu'da bulunanların açlık ve sefalet içerisinde mücadele etmesidir. Selçuklu Türkleri Malazgirt'ten sonra durmamışlar ve İç Anadolu bölgelerine hızla yayılmışlardır. Mikhail ise bu dönemde, Zonaras'ın aktardığı üzere, Psellos' dan öğrenmekte olduğu aruzla şiir yazma çalışmalarlarıyla uğraşmaktaydı. Bu sebeplerden ötürü Bizans İmparatorluğu'nda bir isyanın gelmesi kaçınılmazdı; ancak ileride bir değil iki isyan birden patlak vermiştir. Mikhail'in inandığı fal tutmuştur: N, M'ye üstün gelecektir. Çünkü Anadolu'da isyan eden grubun başında Nikephoros Botaneiates vardır.¹¹⁰

Nikephoros tek başına hareket eden bir isyancıdan ziyade Anadolu'nun ileri gelenleri arasından öne çıkan bir kimseydi. Ayrıca iddia edildiğine göre ailesinin kökenleri çok gerilere gidiyordu ve bu da ona eski imparatorların varisi olarak imparatorluğa çekidüzen verme yetkisi sağlıyordu.¹¹¹ Nitekim Botaneiates, Anadolu'da imparator ilan edildiğinde, Bizans İmparatoru Mikhail, imparatorluğun en

¹¹⁰ Zonaras, s. 148.

¹¹¹ Mikhail Attaleiates, Botaneiates'in kökenleri hakkında şunları aktarır: "*Ailesi şanı bütün dünyaya yayılmış olan Phokas'lar dan gelir. Bunlar askerlikteki yetenekleri, cesaretleri ve yüce kökenleri yönünden bütün diğerlerini geçerek sarayda erki kendi ellerinde bulundurmışlardır. Tam 92 kuşak boyunca başkalarına ağır basarak ikballerini hep sürdürdüler. Hiç kimse Phokas'lar ailesiyle kıyaslanamazdı ve yiğitlikte, kahramanlıkta, en yüksek makamları ya da komutanlıkları elde tutmakta onlarla yarışamazdı. Hatta kişi 92 kuşağı kapsayan sürenin başına dönecek olursa ortaya çıkar ki onlar hep anımsanacak hükümdar, savaştaki başarıları ve Hıristiyanlık inancındaki coşkusu ile bütün hükümdarlar karşısında üstünlük kurmuş olan ve böylece İsa çömezlerine eşit sayılan, kusursuz imanımızın temeli ve öndeki burcu Büyük Konstantinus' dan inerler. O, Maxentius ile gökte beliren haç biçimindeki işaretin kendisine zafer kazanacağı yolunda gelecek bildirimini yaptığı yerde, Aşağı Gallia' daki çarpışması sonrasında imparatorluk merkezini Eski Roma'dan Byzantion'a aktarınca, en ünlü soyluları yanına alarak bu Yeni Roma kentini kurmuş ve hemşerilerini oraya yerleştirip, onlar için Eski Roma'da bulunanlara benzer debdebeli konutlar inşa ettirmişti. Böylece söylenene ve soy ağacı ile doğrulanmış olana bakılırsa Phokas'lar bunlardan inmekteydiler ve dolayısıyla şan şeref ve yiğitlik onların atalardan kalma erdemi idi, çünkü eski bir kitaptan öğrendiğime göre onların soy kökenleri ünlü Flavius' lara dayanıyordu. Flavius' lar Eski Roma' da başlıca makamları işgal etmekteydiler ve tüm soylu ve güçlü adamların kökeni sayılıyorlardı. Bunlardan hiçbirisi asla savaşta ve çatışmada başarısızlık tanımadı. Onların soyluluğu ve şanları sadece aristokrat kökenlerinden kaynaklanıyor değildi; ayrıca onların parlaklığıyla göze çarpan eylemlerinden de kaynaklanıyordu. Erdemle, basiretle ve yiğitlikleriyle Roma'yı neredeyse başa çıkılmaz olan çok sayıda ve büyük tehlikelerden kurtardılar...*"(Attaleiates, s. 218.)

büyük düşmanı ve en tehlikeli komşusu olan Türklerle anlaşma yoluna giderek, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a isyancıyı yakalamaları durumunda büyük armağanlar vaat etmişti. Aynı dönemde Batıda faaliyetlerde bulunan ve zamanında askeri başarıları ile Bizans İmparatorluğu'na hizmet etmiş olan Nikephoros Bryennios da isyan etti. Trakya bölgesinde kendisine pek çok yandaş buldu ve imparatorun duruhtarlarına asla meyil etmedi. Nitekim askerlerinden bir grup Konstantinopolis Surları önüne kadar geldi ancak bir sonuç alamadılar. Mikhail ise ordu komutanı sıfatıyla Aleksios Komnenos'u, Bryennios üzerine gönderdi ve Batı cephesindeki karmaşıklıktan bir süreliğine de olsa kurtuldu. Ancak Botaneiates'e karşı pek şansı yoktu ve Konstantinopolis halkının da onu istemesi, Botaneiates'i ismi gibi muzaffer bir şekilde başkente soktu. Yeni imparator geldiğinde İmparatoriçe Maria, Mikhail ve çocukları keşiş entarisi giydirilerek Studios Manastırına gönderildi. Logothetes Nikephoros ise kentten ayrılmak durumunda kaldı. Botaneiates, Patriğin elinde taç giydi ve ilk icraat olarak herkesin kamu hazinesine olan borçlarını sıfırladı. Ardından Bryennios'a, isyanı durdurması karşılığında caesar unvanlığını teklif etti, ancak ret cevabı alınca nobelissimos rütbesiyle Aleksios Komnenos'u onun üzerine yolladı. Süleyman Şah'ın yolladığı atlılar sayesinde Aleksios, Bryennios'u yendi ve muzafferiyetine bir yenisini daha ekledi.

Nikephoros Botaneiates ilk eşini kaybetmiş ve şimdi imparator sıfatıyla oturduğu sarayda, ikinci bir eş arayışına girmişti. Adaylar arasında eski İmparator Dukas'ın kız kardeşi Zoe vardı ancak Botaneiates, gözüne ilk olarak ardıllarının eşlerini kestirmişti. Diogenes'in dulu olan Eudokia'yı getirmek üzere adamlar gönderdiğinde, devrik imparatoriçenin bu işe onay verdiği bilinmekle beraber, bazı keşişlerin kadının daha önce iki kez evlendiğini ve üçüncü kez evlenirse, bu günaha kendisinin de dahil olacağını söylemesi üzerine -bu arada kendisinde daha önce iki kez evlenmiştir- Botaneiates, Eudokia'dan vazgeçti. Botaneiates'in gerçekten günah algısı ile bu işten vazgeçtiğini düşünmek biraz zordur. Çünkü Eudokia'dan vazgeçtiği gibi Mikhail Dukas'ın karısı olan Alanialı Maria'ya göz dikmiştir. Maria güzelliği ile tanınmış Gürcü asıllı bir imparatoriçedir ancak devrikte olsa eşi hala hayattadır. Dolayısıyla günah olgusu üzerinden gidilirse Maria'yı seçmek Hristiyan teolojisince daha büyük bir günahdır. Meselenin diğer tarafında Botaneiates'in aradığı şey, tahta gelişini meşrulaştıracak bir araçtır ve bu nedenle bu tarz teamülleri kafasına takmadığı

bellidir. Eudokia'dan vazgeçmesine mukabil hiç duraksamadan Maria'ya nikah kıymıştır; bu nikahı kıyan papaz ise Patrik tarafından meslekten kovulmuştur. Bu nikahın planlayıcısı olarak dönemin her türlü pisliğinin içinde kendisine yer bulan ve hemen her kronik yazarı tarafından şeref yoksunluğu ile itham edilen Ioannes Dukas öne çıkar.¹¹²

Nikephoros'un tahta çıkması ile devlet hazinesini su gibi akıtması bir olmuştur. Bir çok kesime yüklüce yardımlar yapmış ya da hazineye girmesi gereken pek çok kaynaktan feragat etmiştir. Nitekim Mikhail Attaleiates, "Nil'in suları bile, Botaneiates'in bahşettiği ihsanlar kalabalığı ile kıyaslanamazdı" demektedir. Kimsenin anlayamadığı şekilde yetmişli yaşlarındaki Botaneiates, hazineyi dur durak bilmeden boşaltıyor, zaman zaman ipleri elinden kaçırıyordu. İyi bir asker olduğu halde iyi bir yönetici olmadığı da bu noktada ortaya çıkıyordu. Yönetimin doğası gereği imparatorun, başarı kazanmış bir komutanını ödüllendirmesi gerekir; tıpkı aksi yaşandığında cezalandırdığı gibi. Nitekim Bryennios isyanı karşısında nobilissimos unvanını verdiği ve isyanı başarı ile bastıran Aleksios Komnenos'a karşı takındığı soğuk tavır ve akabinde hiç beklemeden Anadolu'da yaşanan diğer bir isyana göndermesi, genç kumandanın zoruna gitmiştir. İzlediği yanlış politika bununla da sınırlı değildir. VII. Mikhail Dukas 1074 yılında Norman istilasının gecikmesini ümit ederken, oğlu Konstantin ile Norman Kralı Robert Guiscard'ın kızı arasında bir evlilik yapılması önerisinde bulunmuştu. Bu öneri kabul görmüş; kız Bizans sarayına getirilmiş ve adetlere uygun şekilde Helena ismini almıştı. Ancak bu girişim Mikhail'in tahtan indirilip yerine Nikephoros Botaneiates'in geçmesiyle iptal edildi; ve Helena ne

¹¹² Zonaras, s. 154. Nikah merasiminde yaşananları Bryennios şu şekilde aktarır: "(...) Bunun üzerine nikah ayini için her şey hazır edilmişken ve artık İmparator ile İmparatoriçe damat-gelin olarak kilisenin kapıları önünde ayakta durmakta iken, nikahı kıyacak papazın aklı başına geldi ve bu nikahı kıydı diye görevden atılmaktan korktu, çünkü gelinin kocası eski İmparator Dukas olsun, Botaneiates'in ikinci karısı olsun, hala yaşamakta idiler. Bunları akıl ederek ve yapacağı işin aynı zamanda hem zinayı hem de üçüncü evliliği kutsama içeriğinde olmakla nasıl bir günaha dönüşeceğini görerek, kilisenin basamaklarından daha ileriye gitmekte duraksadı. Caesar bunu görüp papazı hangi düşüncenin sıkıntıya sokmakta olduğunu anlayarak, belki de Patrik bütün bu halleri öğrenirde nikah kıyılacak sözleşmesini iptal ediverir ve İmparator da yeniden Eudokia ile evlenme tasarımına döner diye içinde eza duydu. Ancak orada hazır bulunan kişiler nedeniyle aklından geçeni söylemek istemediğinden, gözlerini torunu Mikhail Dukas'a diker ve bakışlarıyla ona söylemek istediklerini anlatmak ister. Bunun üzerine o delikanlı papazın duraksamada olduğunu, Caesar'ın bakışlarının da kendi üzerinde olduğunu fark ederek, ne yapmak gerektiğini çabucak anladı ve hemen nikahı kıyacak başka bir papaz buldu, ama bunu belli etmedi ve kendisi nikahı kıymakta duraksayan papaza yaklaşip ona seslendi. Bu kişi, kendisi niçin çağırılıyor diye öğrenmek istedi; Mikhail onu cübbesinden tutup çekerek, sakın sakın oradan uzaklaştırdı ve yerine öteki papazı geçirdi, bu kişide nikahı kıydı." (Bryennios, s. 143.)

Bizans sarayında ne de bir manastırda kaldı. Helena'ya iyi muamele edilmekle birlikte Konstantin ile nişanın iptal edilmesi, Robert Guiscard'a Bizans İmparatorluğu'nu işgal etmek için mükemmel bir bahane verir. Birkaç yıl önce Bari'yi ele geçiren Normanların şimdi Bizans topraklarına saldırmak için daha fazla gerekçeleri vardır ve bunda Botaneiates'in de önemli bir payı bulunmaktadır.¹¹³

Gün geçtikçe popülaritesini kaybeden bir Botaneiates profili görülürken, diğer taraftan hemen her kesimin parmakla işaret ettiği Aleksios Komnenos göze çarpar. Aleksios ile Botaneiates arasındaki ilişkilerin başlangıçta iyi olduğu bilinir; hatta Botaneiates, Aleksios ve Isaakios'u aşırı ölçüde seviyor ve onlardan ardılları olarak bahsediyordu. Ancak, kendi çevresindeki Borilos ve Germanos isimli dalkavuklar, bu iki kardeş hakkında Botaneiates'i sürekli tahta teşebbüs etme ihtimalleri olduğuna dair dolduruyorlardı. Ellerinde bir kanıt var mıdır bilinmez ancak Komnenos kardeşler bu durumdan etkilenmişlerdir. Başlarına bir şey gelir endişesi ile şehir dışına çıktıklarında taht üzerinde iddia sahibi olduklarını açıkça beyan ederler ve Aleksios taraftarları arasında imparator ilan edilir. Başkente girmesi teferruatlı olmakla beraber, son dönemin gözde komutanı Aleksios, fazla uğraşmadan Botaneiates'i alaşağı etmeyi başarır. Ancak atlanmaması gereken bir konu Aleksios'un sarayın içerisinden destek aldığıdır. Botaneiates tıpkı Nikephoros Phokas ya da Ioannes Çimiskes gibi darbe ile tahta oturmuş biridir ancak Mikhail'in çocuğunu tahta oturarak kendi meşruiyetini sağlama alma gibi bir hamle yapmamıştır. Bu durum her daim bir eksiklik olarak görülmekle birlikte Aleksios, İmparatoriçe Alanialı Maria tarafından evlat edinilmişti.

¹¹³Jeffrey D. Brubaker, **Byzantine Diplomacy And The Decline In Relations With The West From 962 To 1204**, (Unpublished Master Thesis), The University Of Arlington, 2009, s. 54. Bir imparator damada sahip olma hayalleri suya düşen ama diğer yandan da kızının varlığı ona meseleye karşına hakkı getiren Robert'in yeni sefer hazırlıkları sonbahar ve kış ayları boyunca devam eder. Donanma gözden geçirilir, ordu büyütülür ve yeniden teçhizatlandırılır. Hatta Yunan sempatisini kazanabilmek için Robert, yalancı bir keşişi devrik imparator VII. Mikhail olarak tanıtır ve güya onun haklarını korumak istediğini söyler. Bu arada tahta Aleksios Komnenos'un çıktığını duysa da artık onun için kızının evlenip evlenmemesinin bir önemi kalmamıştır. Avrupa'nın en büyük hazinesi onu beklemektedir ve Robert'in geri durmaya niyeti yoktur. Tek yapması gerek Aleksios, Helena'yı geri göndermeden evvel harekete geçmektir. Uzun ve teferruatlı savaş dönemi yıllar sürmüştür. Balkanlarda Bizans'a karşı zaferler elde eden Robert, önce Roma'nın ve Papa'nın kuşatma altına alınmasından ötürü İtalya'ya geri döner. Daha sonra yeğeni Abelard'ın Bizans'dan aldığı altınların yardımıyla çıkardığı ayaklanmayla uğraşmak zorunda kalır. Ancak altmışlı yaşlarda olmasına rağmen enerjisi hiç tükenmez ve bu iki olaydan da muzaffer çıkarak Balkanlara geri döner. Fakat hayatın cilvesidir ki tüm bu zaferlerden sonra artık Robert'in sonu gelmiştir. Düşmanlarının yenemediği Robert, hastalığa yenik düşmüş ve 17 Temmuz 1085 günü gözlerini yummuştur. Böylece Helena problemi de kendiliğinden ortadan kalkmış olur. (Norwich, III, s. 44.)

Nitekim saray ile haberleşmesinde Maria önemli bir rol oynamış ve diğer yandan kocası Botaneiates üzerinde büyük bir etki sahibi olduğu için, bu durum Aleksios'a önemli bir avantaj sağlamıştır.

2.4.5. Anna Dalassena

1081 yılında tahtta oturan kişi Aleksios Komnenos idi. Komnenoslar uzun bir süre önce imparatorluk makamında bulunmuş, ancak Ioannes Komnenos'un tahttan feragat etmesiyle beraber, haklarını başkalarına kaptırmışlardı. İkinci kez hak ettikleri yere gelmeleri uzun süre almış, bununla birlikte imparatorluğun asıl ihtiyaç duyduğu hanedanın kendileri olduklarını kanıtlamaları çok kısa sürmüştür. Tabii tüm bu başarılar sadece Aleksios Komnenos'a atfedilemez. Dikkatle incelendiğinde, Komnenos ailesinin olmazsa olmazının Aleksios'un annesi Anna Dalassena olduğu hemen anlaşılır. Aleksios sahadaki faaliyetleri ile etrafındakileri kendine hayran bırakırken, Anna Dalassena adeta ileri görüşlü bir teknik direktör gibi Komnenos ailesinin politikalarını belirlemiştir. Hangi zamanda geri çekilmek gerekiyor, kiminle ne zaman ne surette görüşmek ve nasıl bir ilişki içerisinde bulunmak iktiza ediyorsa, Anna Dalassena hepsini öngörmüş ve gereklerini yerine getirmiştir. Kendisi imparatorluk makamına giden yolu tırnaklarıyla kazırken, evlilik ilişkileriyle de etrafını sağlama almayı başarmıştır.

Anna Dalassena, çocukları Manuel ve Theodora'yı 1068 yılında Romanos Diogenes'in soyundan insanlarla evlendirdi. İmparator ile akrabalık ilişkileri kurmanın iyi bir hayat sigortası olacağını düşünüyordu. Ancak bu uzun sürmediyse de, Diogenes'in bertaraf edilmesinden sonra VII. Mikhail, sürgünde olan Komnenos ailesi ile ilişkiye girmek istemişti. Bu amaçla anneleri olan Kourapalattissa Anna'yı oğullarıyla beraber sürgünden geri çağırdı ve eşi Alanialı Maria'nın amca kızı olan Elene ile kardeşler arasında en büyüğü olan Isaakios ile evlendirdi. Anna, Dukaslardan pek hoşlanıyor değildir; ancak imparatorluğa giden yolda her şey mubahtır, ayrıca Dukaların güçlü ve aristokrat bir aile olduğunu çok iyi bilmektedir. Anna'nın Dukaslardan hoşlanmamasının kendisi adına geçerli sebepleri vardır: İlk olarak bilindiği üzere kocasının isteksizliği yüzünden tahtı kaptırdığı aile onlardı. İkincisi Komnenoslara karşı çok iyi davranmış ve kız kardeşlerinden birini kendi oğuluyla

evlendirmiş olan Diogenes'i imparatorluktan düşüren ve daha sonra Diogenes ile mektuplaşıyor bahanesiyle, Anna ve ailesini sürgüne gönderen de VII. Mikhail'in bizzat kendisiydi. Caesar Ioannes Dukas'ın burada olayların dışında kaldığını düşünmek yanlış olacaktır. Ioannes, Dukaslar ile Komnenoslar arasındaki bu ilişkilerde adım atan ilk kişiydi. Oğlu Andronikos'un öleceğini ve torunlarının küçük yaşta tek kalacaklarını gördüğünden, bu eve bir hami atamak istedi. Oğlunun eşiyle birlikte vardıkları karar Aleksios Komnenos'un bu hamiliği üstlenmesinden yana olmuştu. Nitekim bu sebeple yaptıkları görüşmede, Aleksios duruma pozitif baktığına ancak son kararın annesinden geçtiğine işaret etmiştir. Anna'nın, Dukaslara karşı tavrı herkes tarafından bilinirken, imparatorun erkek kardeşi Konstantinos da, bu işi istemez. Aleksios'u çok sevmesine rağmen bu evliliğe karşı çıkararak, ablası Zoe ile evlenmesini ister. Ancak Ioannes Dukas duracak bir profile sahip değildir ve yaşanan gelişmeler sonrası istediğine kavuşacaktır.

Nikephoros Bryennios, Konstantinopolis surlarına saldırdığı zaman VII. Mikhail, kara surlarının komutanlığına kardeşi Konstantinos ve Aleksios Komnenos'u atamıştı. Bu iki komutan surlar üzerinde devriye gezerken Aleksios, Bryennios'un askerlerinden bazılarının talan amacıyla kıyıya doğru yürüdüklerini ve ordugahta pek az insanın kaldığını gördü. Böyle bir anı kaçırmak istemediğinden kapıları açtırarak, ordugahta kalan küçük kısma saldırdı ve yirmi kadar esir alarak kente geri döndü. Bu cesurca davranışı bir efsane gibi kentin içinde yayıldı; fakat Konstantinos kıskançlık hislerine kapılarak, Aleksios Komnenos'u kendisini çağdırmamakla suçladı. VII. Mikhail ise bu durum karşısında kıvanç duydu ve herkesin ortasında Aleksios'a övgüler yağdırdı. Bu durumu fırsat bilen kurnaz Ioannes Dukas, bu başarının sevincini bahane ederek, Aleksios ile Irene'nin evlenmesi konusunda ısrar etti. Nihayetinde Ioannes'in girişimleri karşılığını bulmuş olacak ki, kuşatma kaldırılır kaldırılmaz, 1078 Ocak ayında, zikredilen çiftler arasındaki nikah töreni gerçekleşmiştir.¹¹⁴

İktidarın hızla el değiştirdiği yıllarda aileye kılavuzluk edebilen kurnaz bir zihin yapısına sahip olan Anna Dalassena 1081' de Botaneiates'in torununu kendi torunuyla evlendirdi. İktidarda kim olursa olsun Anna, Komnenosların tahta yakın olması için gereken her şeyi yaptı. Bu akıl dolu bir hareket olsa da Botaneiates, Komnenosların başkentten ayrılmalarının akabinde durumdan şüphelenmiş, kendi

¹¹⁴ Bryennios, s. 131., Hill, s. 147.

güvenliğini sağlamak isteyen Anna Dalassena ve Komnenos kadınları da Ayasofya'ya sığınmıştı. Ancak Ayasofya'dan, oğulları ile iletişime geçme ihtimalinin yüksek olması sebebiyle Botaneiates, Anna ve diğerlerini, Kanikleios Manastırına naklettirmişti. Bu manastırda bir zarar görmeden kalmışlar ve Aleksios'un şehre girmesiyle beraber saraya çağrılmışlardı. Tüm Komnenos mensuplarını kanatları altına aldıktan sonra Aleksios, tahta çıkar çıkmaz Botaneiates'in birçok hükmünü ve özellikle keyfi amaçla yürürlüğe konanları yasadan kaldırdı. Ardından imparatorluk tacını giydi ve daha sonra kardeşi Isaakios için caesar rütbesinden daha büyük bir anlam ifade eden yeni bir unvan yaratıldı: Sebastokrator. Anna Dalassena manastır rahibesi kimliği sebebiyle ne erguvan rengi pelerin ya da sandaletleri giyebildi ne de augusta (ya da basilissa) olarak alkışlanabildi. Ancak Anna Dalassena, Aleksios tarafından naibe yapıldı ve resmi olarak despoina unvanı aldı. Hizmetindeki adamlar onu "bizim kutsal despoinamız" ve "imparatorumuzun annesi ve despoina" kendilerini de "kutsal despoinamızın adamları" olarak tanımlıyorlardı. Aleksios, Anna Dalassena'ya "benim kutsal despoinam ve çok sevgili annem" diye hitap ediyordu.

2.4.6. Aleksios Komnenos ve Saray Kadınları

Rütbe ve kaynak dağıtımı bunlarla sınırlı kalmadı. Kesin olarak altı çizildiği gibi Komnenoslar dönemi akrabalık ilişkilerinin her şeyin üzerinde olduğu bir devri temsil eder. Gerek aristokrat aileler arasında gerekse beynelmilel ilişkilerde Komnenos hanedanının bir numaralı siyaseti herkesi akrabalık yoluyla yanına çekmek ve tabi bunun sonucunda kaçınılmaz olarak, bunlara birtakım ihسانlarda bulunmaktı. Henry Maguire *"12. yüzyılın ortalarında Komnenoslar ve onlarla akrabalıkla bağlantılı nesiller en yüksek askeri görevlerin neredeyse yüzde doksanını işgal ettiler"* derken bariz bir realiteden bahsetmektedir.¹¹⁵ Nitekim Aleksios'un, Isaakios dışında kendisinden küçük iki erkek kardeşi daha vardı. Bunlardan Adrianos'a "protosebastos" unvanı verdi ve onu "megalos domestikos" (aşağı yukarı beylerbeyine denk gelen bir unvan) olarak atadı; Nikephoros'a ise "sebastos" ve donanma komutanı anlamında "droungarios" unvanı verildi. Komnenos döneminde ortaya çıkan yeni unvanlar burada

¹¹⁵ Maguire, s. 272.

daha net anlaşılır, çünkü Aleksios kız kardeşlerinin kocaları olan Melissenos ve Mikhaıl Taronites'e de unvanlar bahşetmişti. Zonaras bu durumu şu şekilde aktarır:

*"Eş olarak, anasının pek sevgilisi olan ve Komnenosların da saygı gösterdikleri büyük kız kardeşi Anna'yı almış bulunan sonuncusunu, böyle bir rütbe de icat ederek, Panhypersebastos yaptılar. Kendisi de Botaneiates'e karşı Anadolu'da baş kaldırmış ve hala da silahı elde tutmakta olan Nikephoros Melissenos ile, onu Caesar unvanı vermekle onurlandırmak ve onun (egemen olacağı ülke bölümünün) başkenti diye Selanik'i belirlemek ve ona paralar ihsan etmek üzere, anlaşmaya vardılar."*¹¹⁶

Bu şekilde dağıtılan makamlar bir süre sonra sadece hısımlarına değil hısımlarının hısımlarına kadar bahşedilir hale gelmişti. Bunların sonucunda da kaçınılmaz olarak imparatorluk hazinesini tükenme noktasına geldi. Aleksios bu durum karşısında, adet olduğu üzere her sene ileri gelenlere bahşedilen ihsanların ödemesini durdurdu ve senato üyelerinin malvarlıklarını kamulaştırdı.

Bizans İmparatorluk Sarayı'nda imparatoriçe adayı üç kadın bulunmaktaydı. Birincisi aslında bu ödülü en çok hak eden isim Anna Dalassena idi. Her ne kadar despoina unvanı almışsa da basilissa unvanı alma şansında bulunuyordu. Ancak diğer tarafta Aleksios'u evlat edinerek tahta çıkmasında önemli rol oynayan Alanialı Maria ve Dukasların gözdesi Irene Dukaina vardı. Anna Dalassena'nın evlatlarına olan güveninin tam olduğunu ve zaten devlet yönetiminde en az onlar kadar rol aldığını düşünürsek, pekala basilissa unvanını almasa da olurdu; zaten unvanı olmadığı halde bile her şeyi yapmaya muktedirdi. Irene Dukaina ile Maria meselelerine gelindiğinde, ortalık biraz karışıyordu. Aleksios'un, Irene ile evlenerek Dukasların desteğini aldığı yadsınamazdı. Ancak diğer tarafta da hepsinden evvel tahtta oturan Maria vardır. Her şey bir yana, zaman geçtikçe ve Aleksios, Irene'ye basilissa unvanını vermedikçe; ve Maria hala sarayda ikamet ettikçe, Dukas ailesi homurdanmaya başlar. Çünkü devrik basilissa olarak normal şartlarda Maria'nın sarayı terk etmesi gerekmektedir. Ayrıca Aleksios'un bir faaliyeti, halk arasında yayılan Aleksios'un Maria'dan hoşlandığı şeklindeki dedikodulara çanak tutar: Aleksios beklenmedik bir şekilde henüz çok küçük yaştaki eşini, ailesi ve caesar olan büyükbabası ile birlikte daha ufak bir saraya yerleştirmiş ve kendisi dillere destan güzellikteki Maria ile birlikte Boukoleon'da kalmıştır. Bu hareketiyle de Dukasları direkt olarak karşısına almıştır. Irene'nin

¹¹⁶ Zonaras, s. 162.

eniştesi Georgios Palaiologos, bir grup Komnenos yandaşı tezahüratlar sırasında kocasıyla birlikte Irene'nin adını da zikretmeyi reddettiğinde onlara "Ben böyle büyük bir zaferi sizin için değil, adını ağzınıza almadığınız Irene'nin hatırına kazandım" demiş ve donanmayı yendikten sonra da tüm denizcilerin önce Irene sonra da Aleksios'un isimleriyle tezahürat etmeleri konusunda ısrar etmiştir. En büyük problem ise kilisede yaşanmıştır. Aleksios ateşe körükle giden bir tavır sergileyerek tek kişilik bir taç giyme töreni hazırlamış ancak Patrik, sonradan görevinden azledilse bile inatla Irene'nin de taç giymesi gerektiğini söylemiş ve böylece bir hafta sonra tacına kavuşan Irene basilissa olmuştur.

Aleksios gibi zeki bir siyasinin tahta yeni çıktığı dönemde ve henüz istediği istikrar ortamını yaratmadan evvel neden böyle bir girişimde bulunduğu soru işaretidir. Kadınlara düşkün bir kişiliği olduğu bilinmektedir ve Alanialı Maria'nın eşsiz güzelliği karşısında belki de etkilenmiştir. Ancak ne olursa olsun, imparatorluğun en büyük ailelerinden birini; kaldı ki bu aile iktidar yolunda kendisini desteklemiştir, göz ardı edemezdi. Netice olarak aralarında yaşanan bu gerginliği kazanan Dukaslar olmuş ve Irene imparatoriçe olarak selamlanmıştı.¹¹⁷

Sıra, Alanialı Maria'nın saraydaki durumuna gelmişti. Maria, Mikhail Dukas'dan doğurduğu ve babasının daha küçükken ortak imparator sıfatıyla taç giydirdiği, ayrıca halen erguvan sandaletleri giydirmeyi sürdüren oğlun Porphyrogennetos Konstantinos ile birlikte Büyük Saraydan ayrılarak, Sarayburnu'nda bulunan bir konağa geçti. Bu konak, Ebdomos Manastırıyla birlikte, ikinci eşi Nikephoros Botaneiates'in altın mürekkeple mühürlenmiş fermanıyla kendisine bağışlanmıştı. Bu sayede orada evladıyla beraber sağ salim yaşıyor, bununla birlikte saraydan kendi hizmetleri için ayrılmış hizmetlilerin servisinden de yararlanmayı sürdürüyordu. Tuhaf bir şekilde ne Botaneiates ne de Aleksios Komnenos tahta geçtiklerinde Maria'nın oğlu Konstantinos'a dokunmamışlardır. Bizans standartlarına göre oldukça şanslı olan Konstantinos, imparatorluk törenlerinde erguvan giymeyi sürdürdü; kendisine biat göstergesi olarak "Yaşasın hükümdarımız Konstantinos" dendi ve mühürlü fermanları imzalama yetkisine sahipti. Ancak bir süre sonra Alanialı Maria'nın varlığı, gerek Bizans İmparatorluğu'nun içerisine girdiği cendereden gerekse Irene'nin imparatoriçe olması sebebiyle göz önünden silinmeye başladı. Bu suretle

¹¹⁷Komnena, s.97.,Norwich, (III), s. 40.

tarih sahnesinden çekilmeye karar veren Maria kılık değiştirerek rahibe elbiselerini giydi. Ardından oğlu Konstantinos'un elinden imparatorluk alametleri alındı. Zonaras burada ucu açık bir şekilde konuşarak, tüm bunların Maria'nın isteği dahilinde olup olmadığını açıklamaz. Ancak gerçek ortada durmaktadır: Aleksios tek imparatorudur.¹¹⁸

Aleksios'un bir süreliğine de olsa iktidarı paylaştığı tek kişi annesi Anna Dalassena olmuştur. Anna Dalassena anneliğin yüksek ideolojik değerinin avantajından yararlanmak için doğru yerde olan muhtemelen son Bizanslı anneydi. Ailenin yasal reisi olarak oğullarının yaşamını yıllar boyunca etkilemişti: Oğullarının yüksek bir konuma eriştiklerinde dahi, onun yardımını istemeyi sürdürmeleri doğaldı; güven duydukları tek insandı. Anna onların planlarını paylaştı ve biçimlendirdi. Aleksios'un tahta çıkması üzerine sistem devam etti ve geniş bir sorumluluk alanı ve aslında bütün sivil yönetim Anna'ya verildi. Aya benzetilen öteki imparatorluk kadınlarının tersine Anna, Aleksios ile eşitti: Onlar tanrının ikinci ve yeni yaradılış olarak meydana getirdiği yeni, ışıklı varlıklardı. Sivil yönetimin başı olarak Anna'nın rolü, başka pek az annenin erişebileceği düpedüz doruk noktasıydı, çünkü tarihsel ve ideolojik etmenlerin bir araya gelişi onu bu konuma getirmişti.¹¹⁹ Anna Komnena ünlü eserinde, Anna Dalassena'nın yönetimdeki etkisini şöyle açıklamaktadır:

*"Aleksios, yönetimin yürütülmesini, kendisinden çok, üstün nitelikli bir kadın olan anasının üstlenmesini arzu ediyordu, ama bu niyetini ondan hep gizlemişti, çünkü anası bunu öğrendince, -manastırda rahibelik istediği için- saraydan ayrılıp gider diye çekiniyordu. Ele alınacak işler ne olursa olsun, onun görüşünü sormadan en küçük bir şey yapmazdı; her tasarısının oluşturulmasında, anası onun sırdaşı yerinde, yardımcısı yerindeydi; işlerin yürütülmesini azar azar onun üzerine yüklüyor ve onu yönetim ortağı ediyordu; hatta zaman zaman, onun akli ve sorunları en uygun yolda hükme bağlaması olmasaydı, devletin batıp gideceğini söylediği bile oluyordu. İşte böylece annesinin işbirliğini kazandı ve bir yandan da onun niyetlerine [manastırda rahibe olmak niyetine] engel olarak ve onu bundan caydırmağa çalışarak, onunla daha yakın bağlılık kurdu."*¹²⁰

¹¹⁸ Zonaras, s. 163.

¹¹⁹ Hill, s. 84.

¹²⁰ Komnena, s. 108.

Anna'nın iktidar üzerinde gücünü korkmadan kullandığının somut kanıtı da vardır: Dokheiaru Manastırının keşişleri 1085' de devletin vergi toplayıcısı Ksifilinos ile bir sorun yaşarlar. Ksifilinos manastırın mallarının bir bölümünü neredeyse elinden alıp devlet gelirlerine ekleyecektir. Anna, muhtemelen Aleksios saraydan uzakta, sınır boyundayken, bunu yasaklar. Aleksios geri döndüğünde annesine karşı çıkar ve Ksifilinos'a, Atuble Köyünü almasını buyurur. Keşişler paniğe kapılıp ondan ricada bulunurlar. Aleksios Komnenos fikrini değiştirir ve bir ferman imzalar; Anna'nın bir kararnamesinde bu ferman özetlenip tekrar yorumlanır. Aleksios yeniden kentten ayrılınca Anna, keşişlerin ricası üzerine 1089 Mart ayında imzalanan kararnameyi ilan eder. Ksifilinos 1089 Nisanında kendisine verilen emirleri yerine getirir ve imzaladığı bir nüshayı da keşişlere verir.¹²¹

Bizans' da makbul bir annenin hayatını İsa'ya adanması beklenirdi; bu da vaktinin büyük bir kısmını evlatları için dua etmeye ayırması anlamına gelmekteydi. Anna Dalassena ise şafak sökene kadar Tanrı'ya yalvarıyorve böylece çocukları için zaferi garantiliyordu. Philantropia denen sıfat bir imparatoriçe için en önemli erdemlerden biriydi ve Anna Dalassena gerek fakirleri gerekse kimsesizleri himaye ederek bu sıfatı sonuna kadar hak ettiğini kanıtlıyordu. Bununla beraber Anna bizzat manastırda kurmuştu: Bir erkek manastırı olduğu sanılan Kristos Pantepotes. Manastır inşa ettirmek belki de himayeciliğin en görünür biçimiydi.

Ne kadar iyi olursa olsun oğlunun iktidarda kimseyi istemediği bir süre sonra anlaşılır. Belki de ilerledikçe çetrefilleşen Bizans siyasetinden yorulmuştur ve ikinci bir sese ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. Neticesinde imparatorluk tarihinin en zor dönemlerinden birini geçirmektedir. Önce Türkler; ki Doğuda Selçuklu, Güneyde Çaka Bey, Kuzeyde Peçenekler, ardından Norman tehdidi ve en sonunda Haçlı Seferleri. Aleksios'un bu yüksek tempolu yönetiminde işleri maharetle yönettiği açıktır. Birçok şeyini borçlu olduğu annesini neden uzaklaştırdığını tahmin etmek zor olsa da Zonaras, Anna'nın iktidardan çekilmesini ve on birinci yüzyıl siyasetinin önemli bir kısmını bizzat yönetmiş olan bu kadının sonunu şöyle aktarmaktadır:

"İmparatorun annesi devlet yönetimini üstlenmişti ve bunu uzun süre boyunca sürdürdü; böylece o dönemde uyrukları bezdiren dertleri, çoğu kişi bu hanıma yükledi. Aslında hükümdar kendi erkinin neredeyse sadece hükümdar sıfatını taşımakla sınırlı

¹²¹ Hill, s. 167.

kalmasından sıkıntı duyuyordu. Ancak anasını sayıyordu ve erki ondan zorla çekip almak istemiyordu. Bu hanım oğlunun sıkıntısını fark edince belki de kendisine karşı zor kullanır ve isteği dışında feragatte bulunması durumu ortaya çıkar diye korktuğundan, saraylar külliyesini terk ederek her şeyi oğluna bıraktı; kendisinin yaptırmış bulunduğu Pantepoptes Manastırı'na sığındı. Orada hükümdarca ve saygı görerek birkaç yıl yaşadı ve ileri yaşta öldü.”¹²²

2.5. ANNA KOMNENA

Judith Herrin'in de belirttiği gibi, Bizans İmparatorluğunu konu edinmiş olan bir eser, Anna Komnena'dan bahsetmiyor ise değerini bulamaz. Bizans İmparatorluğu'ndan günümüze kalan pek çok kronik vardır. Bunların içinde dil bilgisi ve aruz konularında usta olan, Mikhail Psellos gibi sanatsal yanı ağır basan profesyonellerde bulunmaktadır. Ancak Anna Komnena'nın hayata geçirdiği Aleksiad, imparatorluk tarihinin en önemli kaynağı olarak nitelendirilir. Eser bir çok yönüyle kendisini diğerlerinden ayırt etmektedir. Kullandığı ağıdalı Yunancanın yanısıra, imparatorluk ailesinden birinin kaleminden çıkmış olması, onun değerini daha açık gösterir. Daha önce Konstantinos Porphyrogenetos, "Törenler" kitabını yazmış, ancak büyük bölümü günümüze ulaşmamıştır. İmparatorluk ailesinden biri tarafından yazıldığı ve bir bütün halinde sonraki nesillere aktarıldığı için, bu eserin kıymeti harbiyesi Bizans İmparatorluğu için mühimdir. Tüm bunların yanında Aleksiad'ın en ayırt edici özelliği, on ikinci yüzyıl Ortaçağında bir kadın tarafından oluşturulmasıdır. Anna Komnena bir çok araştırmacı tarafından Ortaçağın en büyük kadın tarihçisi olarak gösterilir.

Aleksiad için en yerinde tanım şu olmalıdır: Anna Komnena'nın, babası Aleksios Komnenos'un biyografisini kaleme aldığı, edebiyat kurallarına göre düzenlenmiş bir tarihsel anlatı. Günümüz tarihçiliği ile karşılaştırılma yapıldığında, birtakım eksikler göze çarpacağı gibi Anna Komnena'nın tarihçilik kaygılarının olduğunu ve objektif olamamakla itham edilmekten çekindiği görülür:

¹²² Zonaras, s. 171.

"Gerçekten, tarihçiliği üstlenen kişi, kendisinin [söz ettiği kişiler hakkındaki] gerek hoşlanma eğilimlerini gerek nefret duygularını unutmamalıdır ve nice kez, düşmanlık duyduğu kişileri, onların yaptığı işler öyle gerektiriyorsa, en büyük övgülerle göklere çıkarmalı; buna karşılık nice kez, kendisinin en yakın hısımlarını, eğer onların davranışlarındaki kusurlar bunu gerektiriyorsa, kınamalıdır. Sonuç olarak, o, ne dostlarını eleştirmekte ne de düşmanlarını övmekte duraksayacaktır. Bana gelince, gerek onları [dostlarımı, sevdiğilerimi] gerek ötekileri [düşmanlarımı, sevmeyenlerimi]; ayrıca, gerek sözlerimden incinenleri gerek sözlerimi yerinde bulanları, [hepsini], olayların kendileriyle ve tanıklarla, aktardığım gelişmelerin gerçek olduğuna inandırmak istiyorum."¹²³

Eserine tereddütle başlamış ve yazmaya başladığında kendi övgüsünü yapmaya niyetlendiği tarzında kuruntularla baş başa kalmaktan korkmuştur. Ancak kaleme aldığı eser, döneminin belki de en önemli eseridir ve Aleksiad ile Anna Komnena'yı incelemek aslında aynı şeyleri incelemek demektir. Anna'nın hayatı, endişeleri, planları, hezeyanları ve tabii Aleksios dönemi Bizans dünyası; hepsi Aleksiad'da mevcuttur. O halde Anna'nın hayatını incelemekte fayda vardır.

Anna Komnena babasının tahta geçişinden iki sene sonra, yani 2 Aralık 1083 tarihinde doğar. Aleksios Komnenos'un ilk çocuğudur ve bu sebeple Anna kendisini tahtın en büyük varisi olarak görmektedir. Bununla beraber Anna'nın doğması, başka bir anlamı daha dile getirmektedir. Dukaslar ile Komnenosların ittifakından doğmuş olan ilk çocuktur. Bu sebeple iki aile arasında bağlayıcı bir rol üstlenmektedir. Küçüklük dönemlerinde Aleksios onu, Alanialı Maria'nın oğlu Konstantinos ile nişanlamıştır. Ancak Konstantinos'un vakitsiz ölümü üzerine 1097 yılında, daha önce tahtı ele geçirme teşebbüsünde bulunduktan sonra babası Aleksios Komnenos tarafından yakalanıp, Botaneiates tarafından gözleri kör edilen generalin aynı adı taşıyan oğlu Nikephoros Bryennios ile evlenir. Evlenmeden önce Aleksios damadına "Panhypersebastos" rütbesini verir."¹²⁴

¹²³Komnena, s. 11.

¹²⁴ "Hükümdarın daha sonra Patrik tarafından Ayasofya'da vaftiz edilmiş, Ioannes adını almış ve hemen babası tarafından kendisine taç giydirilmiş bir oğlu da oldu. İmparatorun iki başka oğlu daha, Andronikos ve Isaakios ve üç diğer kızı Maria, Eudokia, Theodora doğdu. Maria'yı Phorbenos Katakalon'un oğlu Nikephoros ile evlendirdi. Eudokia'yı Konstantinos'un oğlu Iasites ile evlendirmişti. son olarak en küçük kızını şaşılacak kadar yakışıklı ve mütevazı bir aileden gelme bir gençle evlendirdi." (Zonaras, s. 166.)

Hayatının bu aşamasında Anna kendisini entelektüel çalışmalara verir ve ileride anlaşılacağı üzere bilimsel merakını geliştirmeye başlar. Felsefe ve tıbbın yanında matematik ve diğer temel bilimlerle uğraşır. Ailesi ileri Aristotelesçi metinleri okumasını kısıtlamak istediğinde, ünlü bir uzman olan Ephesoslu Mihail'i kimseye haber vermeden kendisine hoca olarak tutmuş ve öğrenimine devam etmiştir. Nitekim ne kadar iyi ve kapsamlı bir eğitim aldığı da Aleksiad'dan belli olmaktadır. Halkın konuşamadığı yüksek dilli bir Yunancanın yanısıra, zaman zaman Homeros ve Sophokles' den alıntılar yapar ve bizzat kendisi Aristoteles ile Eflatun üzerine sıkı okumalar yaptığını belirtir. Anna özellikle felsefeyle yakından ilgilidir; Keharitomene' ye çekildikten sonra felsefeye olan ilgisi artmış bir grup bilgini çevresinde toplayarak Aristoteles üzerine yorum ve açıklamalar yazma siparişi vermiştir.¹²⁵

Anna Komnena, belki kişiliğinden belki de en büyük kardeş olmasından ötürü olsa gerek, bir erkek kardeş varken kendisine sıra gelmeyeceğini bilmesine rağmen, her daim taht üzerinde planlar yapmıştır. Kendisinden bir kaç yaş küçük olan Ioannes'in doğumu, belki de onun için en kötü haberdur. Başka kardeşleri de olmakla beraber, Aleksios'un gözdesi ve tahtın varisi olarak gösterdiği kişi Ioannes' dir; bu sebeple Anna'nın, nefret ettiği kişide yine O'dur. Anna'nın ihtirasları, eşi Nikephoros Bryennios'un kendisini ispatlaması ve 1111 yılında Aleksios'dan "caesar" rütbesi almasından sonra, tekrar uyanmış ve bu amaçla yanına annesi Irene Dukaina'ı da almıştır. Aynı anne babadan olmalarına rağmen iki kardeşin birbirine düşmesi bir nebze de olsa anlaşılırken, Irene'nin iki çocuğu arasında neden Anna'yı seçtiği anlaşılmamaktadır. Ioannes tarihe "Güzel Ioannes" olarak geçmiştir. Güzelliğinin sebebi ise fiziksel değil ruhsaldır: Çünkü dış görünüş olarak Ioannes'in hiçbir etkileyici tarafı yoktur; ancak içsel olarak oldukça merhametli ve nazik biridir. Bütün bunlara rağmen Anna, annesi Irene'yi, kardeşi Ioannes'e karşı, kendi cephesine almayı başarmıştır. Nitekim Aleksios ölüm döşeginde can çekişirken, ana kız Aleksios'a baskı yaparak hükümdarlığı Anna'nın eşi Nikephoros'a bırakması için yalvarmışlar ve hatta imparatoru sıkıştırmışlardır. Ancak sürekli kaçamak cevaplarla onları oyalayan Aleksios, sonunda imparatorluk yüzüğünü oğlu Ioannes'e vermeyi başarmış ve diğer siyasilere Ioannes'e itaat etmelerini buyurmuştur. Küplere binen Anna, Aleksios'un

¹²⁵ Hill, s. 192., Herrin, (Yaşam), s. 317.

cenazesinde bir suikast planı hazırlamış ancak bu plandan haberdar olan Ioannes, cenaze törenine katılmamıştır.

Ioannes'in tahta geçişinden birkaç ay sonra Anna, Haliç'in hemen dışında yer alan sayfiye sarayı Philopation'da kocası Bryennios tarafından idare edilecek yeni bir suikast planı hazırlar. Ne var ki, Bryennios son anda vazgeçer ve görüşmeye gelmez. Ancak durumdan haberdar etmediği diğer komplocular sarayda başboş dolaşırken yakalanır ve derhal tutuklanırlar. Ioannes merhametli davranır ve ne ölüm ne de kör etme cezası verir. Bryennios yaklaşık yirmi yıl imparatora sadakatle hizmet eder. Ancak Anna o kadar şanslı değildir; mal varlığına geçici olarak el konur ve daha da kötüsü saraydan kovulur. Terk edilmiş ve aşağılanmış bir halde Theotokos Kekharitomene Manastırı'na gönderilir ve ömrünün geri kalan kısmını orada geçirir. Bu manastırda kendisini meşhur edecek ve babasının tarihini dünyaya duyuracak olan eseri Aleksiad'ı ele alır.¹²⁶

2.6. KOMNENOSLARIN EVLİLİK POLİTİKASI

Komnenosların gerek imparatorluk içerisinde gerekse uluslararası arenada evlilik ittifaklarını etkili bir şekilde kullandıkları malumdur. Macar, Alman, Moğol, Türk vs. kavimlerle pek çok kez evlilik ittifakları kurmuşlardır. Hatırlanacağı üzere Bizans dünyası dışarıya kız verme konusunda oldukça ketumdur. Onuncu yüzyıla kadar bu tarz girişimler kabul görmemiş ve Konstantinos Porphyrogennetos öğütlerinde, porphyrogenneta'ların asla dışarıya verilmemesi gereken şeylerden biri olduğunu söylemiştir. Bu zihniyetin tam tersi bir tutumun sergilendiği Komnenoslar çağına gelindiğinde, özellikle Batılılar ve Haçlılar ile evlilik mutabakatlarının gerçekleştiği görülür. İlerleyen dönemlerde, Bizans İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu kaotik devirlerden ötürü, kendi fikir dünyalarında barbarlar olarak nitelendirilen Türkler ve Moğollarla da bu mutabakatlar imzalanacaktır. Ancak Komnenoslar dönemi, bunun için henüz erken görünmektedir. Bunun örneğini Anna Komnena açık bir şekilde gözler önüne serer. Aleksiad' da, Selçuklu Sultanı

¹²⁶ Norwich, (III), s. 81.

Melikşah'ın, Aleksios Komnenos'a mektuplar gönderdiğini ve bu mektuplarda Aleksios'un en büyük kızını, kendi oğluya evlendirmek üzere göndermesini istediğini söyler:

*"İmparator! Sana ilişkin şeyleri öğrendim: nasıl, daha devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulduğunu; nasıl, sen Latinleri yeni haklamış iken İskit'lerini [Peçeneklerin] sana karşı saldırı hazırlığına giriştiklerini; Emir Ebu'l Kasım'ın kendisinin de, Süleyman'ın seninle yapmış bulunduğu antlaşmayı çiğneyerek, Asya'yı [Anadolu'yu] ta Damalis/Üsküdar'a kadar talan ettiğini bana anlattılar. Ebu'l Kasım'ın o yörelerden kovulmasını ve Asya'nın, Antakya ile birlikte, senin egemenliğine dönmesini istiyorsan, oğullarımın en büyüğü ile evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle, artık engel tanımayacaksın ve yanında bağlaşıklık olarak ben bulununca, yalnız doğuda değil; ta İlyrikon/Arnavutluk'a kadar ve tüm batıda da, her şeyi başaracaksın; bizim sana göndereceğimiz ordular sayesinde artık hiç kimse sana karşı koyamayacak."*¹²⁷

Bu istek Bizans tarafında ilgi görmemiş ve hatta Aleksios, böyle bir öneriyi Bizans İmparatorluğu için alçaltıcı olarak görmüştür. Nihayetinde Aleksios, Selçuklulara herhangi bir cevap vermemiş ve böylece tasarı hiçbir şekilde hayata geçmeden rafa kaldırılmıştır.

2.6.1. Ioannes Komnenos ve Irene

Peki ama başka bir evlilik teklifi Batılı bir devletten gelse ne olur ? Aleksios'un halefi II. Ioannes bunun cevabını kolayca verir. İmparatorluk tarihinin en önemli eserlerinden birini kaleme alan Niketas Khoniates'in, Komnenosların en büyük hükümdarı olarak nitelediği II. Ioannes, Macar asıllı Irene ile evlenmiştir. Ioannes Kinnamos'un aktardığına göre Macar Kralı Ladisthlabos' nun (I. Laszlo), Almudses (Almos) ve Stephanos (II. Istvan) adında iki oğlu vardır. Babaları öldüğünde yaşça büyük olan Stephanos (1116-1131) hükümdarlık tahtını ele geçirir. Macar adetlerine göre bir hükümdar arkasında çocuklar bırakarak ölürse ve tahta oturan kardeşin, kendi oğlu yoksa, kardeşler kendi aralarında huzur içinde yaşayabilirler. Ancak tahta oturan evladın kendi oğlu varsa, imparatorun kardeşi tek şartla ülke sınırları içerisinde

¹²⁷ Komnena, s. 203.

kalabilirdi: Gözleri oyulmak zorundaydı. Uzuv eksikliğinin imparatorluğa engel teşkil etmesinden ötürü Macarlar böyle bir politikayı takip etmekteydiler ve kör bir geleceğe başlamak istemeyen küçük kardeş Almos, Bizans İmparatoru II. Ioannes sığınır. Almos, II. Ioannes'e geldiğinde güven içinde olacağından emindir ve nitekim Ioannes'de onu samimiyetle karşılar. Bu samimiyetin nedeni ise Almos'un kız kardeşidir. Orijinal adı Piriska olan bu Macar prensesi birkaç sene önce Irene adını alarak II. Ioannes ile evlenmiştir¹²⁸. Bizans tarihinde pek sık görülmemekle birlikte Irene ve Ioannes evliliği mutlak mutluluk içerisinde ve tarafların birbirine her daim sadık kalıp, sevip saydığı bir birlikteliği simgeliyordu. Güzel Ioannes'in kişiliğinin yansıması burada görülebileceği gibi Irene'nin üstün vasıflarla dolu bir kadın olduğu da kimsenin gözünden kaçmaz. Ioannes Kinnamos onun için "*İmparator kocası ve imparatorluk kendisine ne vermişse ne çocukları için ayırdı ne de aşırı süs için harcadı. Bütün hayatını onlardan bir şeyler isteyen kişilere yardımla geçirdi*" demektedir.¹²⁹

Irene'nin kişiliği ya da faaliyetleri hakkında fazla bir şey bilinmez. Siyasete pek karışmayan, amaç olarak ihtiyaç sahiplerine yardımdan ve ailesine sadakatten başka bir şey düşünmeyi, ideal bir Bizans İmparatoriçesidir. Bununla beraber bir manastır kurdurduğu anlaşılmaktadır. Bugün Molla Zeyrek Camii olarak bilinen ve aslında Pantokrator Kilisesi olan bu yapının temellerini atan Irene'dir. Pantokrator iki kilise ve bunların arasındaki şapelden oluşan bir yapıdır. Irene bu yapının hamiliğini üstlenerek inşaatı başlatmış ancak tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Onun başlattığını kendisine ölümünden sonra dahi sadık kalan II. Ioannes devam etmiş ve yapıyı tamamına erdirmiştir. Nitekim yapı tamamlandıktan sonra Irene, ardından sevgili kocası II. Ioannes ve ileride I. Manuel ile Bertha Irene'nin naaşları buraya defnedilmiştir.¹³⁰

¹²⁸ Bu evliliği ayarlayan kişi II. Ioannes'in babası Aleksios Komnenos idi. Aleksios, Macarların hem Balkanlar hem de Adriyatik' deki önemini farkına vardığından hükümdarlığının son dönemlerinde Bizans - Macar ilişkilerini sağlamlaştırmak amaçlı bir ittifak için, oğlu ve veliahdı olan Ioannes ile Macar prensesi arasında bir evlilik düzenler. (**The Cambridge History of Turkey Vol I**, Cambridge University Press, New York, 2009, I, s. 15.)

¹²⁹ Ioannes Kinnamos, **Historia**, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s. 9.

¹³⁰ "*Pantokrator aslen iki kilisesi ve bunların arasındaki mezar şapeliyle bir manastırın parçasıydı. Tüm kompleks, 1118-1136 yılları arasında inşa edilmiştir. Manastır ve Güney Kilisesini İmparatoriçe Irene yaptırmış ve Pantokrator İsa'ya adanmıştı. Onun ölümünden sonra İmparator Ioannes, bu yapıya kısa bir mesafe ötede ve kuzeyinde ikinci bir kilise inşa ettirmiş ve Theotokos Elaiusa'ya (Şefkatli Meryem) sunmuştu. Yapı bittiğinde, Ioannes bu iki kiliseyi, aralarına Başmelek Mikail'in adına bir mezar şapeli ekleyerek birleştirmiştir. Mezar şapeli, Komnenoslar hanedanı üyelerinin gömülmesi için tasarlanmıştı. Nitekim yapı tamamlandığında, İmparatoriçe Irene buraya tekrar defnedilmiştir. II. Ioannes 1143' deki ölümünün ardından, oğlu ve halefi I. Manuel' de 1180'de buraya gömülmüşlerdir. Ayrıca 15. yüzyılın ilk yarısında, imparatorluğu yöneten son hanedan olan Palaiologoslar içinde burası aynı işlevi*

2.6.2. Selçuklular İle Münasebetler

Ioannes Komnenos'un imparatorluk dönemi, her ne kadar hala savaşıyor olsalar da, artık Anadolu topraklarında hem Bizanslıların hem de Türklerin yaşadığının kabullenildiği bir dönemdir. Selçuklu Türklerinin gün geçtikçe Bizans içlerine doğru ilerledikleri ve nüfus olarak Anadolu coğrafyasında arttıkları görülmektedir. Bu da tartışmaya açık olmakla beraber, iki taraf arasında karma evliliklerin kaçınılmaz hale gelmesini sağlar. Aynı coğrafyada uzun bir süre beraber yaşayıp, ticaret yapıp, etkileşim halinde olup birbirlerinden bağımsız hayat sürdürdüklerini düşünmek zordur. Bununla birlikte fazla iddialı öngörülerde vardır. Rustam Shukurov, *Harem Christinity; The Byzantine Identity of Seljuk Princes* adlı makalesinde, yüzyıl boyunca karma evliliklerin yaşandığını ve bu evlilikten doğan çocukların Ortodoks inanca göre vaftiz edildiğini söyler. Anadolu'da yaygın olarak karma evliliklerin yaşandığını, Müslüman erkeklerin sürekli Yunan kadınlarıyla evlendiklerini ve buna mukabil Hıristiyan annelerin hem dininden vazgeçemediklerini hem de çocuklarını kendi inançlarına göre yetiştirdiklerini belirtir.¹³¹ Dikkati çekici bir noktada şunların altını çizer:

*"Haçlılarla gelen (içindeki) Latin tarihçiler Yunan anne ve Türk babadan olma spesifik bir Türk grubundan bahseder. 14. yüzyılın başlarında Katalan asker ve yazar olan Roman Muntaner, Batı Anadolu Türklerinin asil Yunan aileleriyle evlendiğini kaydetmiştir. Özellikle ilgi çekici olan şey ise farklı etnik kökenler arasında gerçekleşen evlilikten olma erkek çocuklar, Türkleştirilip sünnet edilirken, kız çocukları dinlerini seçmekte özgürdüler."*¹³²

Alıntıladığı kısmın karma evlilikler bölümünü kabul etmekle beraber Shukurov, Türkleştirme kısmına güvenmez ve Bizans metinlerinin, erkek çocuklarının da vaftiz edildiğini aktardığını söyler. Detaylarına vakıf olmak zor olsa da, Khoniates

görmüştür. Byzantion'un son üç imparatorundan ikisi II. Manuel 1425'de, VIII. Ioannes ise 1448'de şapele defnedilmiştir. Ioannes'in yanısıra, kendinden birkaç yıl evvel ölen karısı, son Bizans İmparatoriçesi Trabzonlu Maria'da buraya gömülmüştür. (John Freely ve Ahmet Çakmak, **İstanbul'un Bizans Anıtları**, çev. Gülru Tanman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 175.)

¹³¹ Rustam Shukurov, "*Harem Christinity; Byzantine Identity of Seljuk Princes*", **The Seljuk of Anatolia: Court and Society In The Medieval Middle East**, London, 2012, (Christinity), s. 125.

¹³² Ramon Muntaner, *Les Almogavres: L'exp é dition des Catalans en Orient*, ed. and trans. J.-M. Barberà Toulouse: Anacharsis, 2002, p. 44' den aktaran: Shukurov, (Christinity), s. 125.

benzer bir olayı aktarmaktadır. İmparator II. Ioannes Komnenos, Kilikya seferiyle Ermenileri tenkil edip ve Haçlılarla ihtilafa düştüğü vakit, Selçuklular ve Danişmendliler de Bizanslılar aleyhinde genişleme imkanı bulurlar. Ioannes de Türkleri tamamıyla bertaraf etmek ve Anadolu'dan sürmek amacıyla 1140 senesinde kendisinin başında bulunduğu güçlü bir kuvvet ile Danişmendlilerin başkenti Niksar üzerine yürür. Kazanacağı başarıdan emin bir halde, kuzey yönüne ilerleyip Trabzon dukalığına son vermek, Theodore Gabras'ı ele geçirmek kararındadır. Ne var ki Niksar muhasarası uzun sürer ve şiddetli muharebeler cereyan eder. Bunu takiben Bizans ordusunda bitkinlik ve sarsıntı başlar. Bu esnada II. Ioannes ile aynı adı taşıyan akrabası arasında bir sürtüşmenin yaşandığı görülür. Niksar Seferi'nde Bizans birliklerinin içerisinde İtalyan bir şövalyede bulunmaktaydı. Bir çarpışma öncesinde II. Ioannes, İtalyan şövalyenin savaşa yaya olarak katıldığını görmüş ve bunun üzerine yanında bulunan yeğen Ioannes'e, bindiği atı İtalyan şövalyeye vermesini emreder. Ioannes harp meydanında daha birçok atın bulunduğunu ve dolayısıyla imparatorun kasıtlı bir şekilde böyle yaptığını biliyordu. Nitekim onun bu kibirli davranışından oldukça rahatsız olan yeğen Ioannes, İmparatorun kararına şiddetle karşı çıkar. Akabinde İtalyan şövalyeyi teke tek bir düelloya davet eder ve ancak yenmesi halinde atının sahibi olabileceğini söyler. Ancak İmparator Ioannes bu konuda kararlı davranır ve düello yapılmadan mecburen atı İtalyan şövalyeye teslim eder. II. Ioannes istediğini yaptırmış olsa da bir askerini böylelikle kaybetmiştir. Çünkü hiddetten köpüren yeğen Ioannes başka bir ata atladığı gibi dört nala Türk saflarına koşturmuş ve Selçuklu sınırına ulaştığında mızrağını ters çevirip, miğferini çıkarıp onlara katılmak istediğini söylemiştir. Türkler onu babasının sürgünlüğü zamanındaki refakati devresinden tanıdıkları ve onun kendilerine katılması ile durumlarının güçleneceğini bildikleri için onu sevinçle karşılarlar. Bizans saflarında ise düzensizlikler baş gösterir ve orduda sarsıntıya sebep olacağından korkan II. Ioannes Karadeniz üzerinden İstanbul'a dönmeye karar verir. Ioannes ise bir süre sonra dinini de değiştirir ve Sultan Mesud'un kızı ile evlenerek Konya'ya taşınır.¹³³

¹³³ Niketas Khoniates, **Historia; Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 23., Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 289., Merçil, s. 114.

2.6.3. Manuel Komnenos ve Bertha-Irene

Ioannes Komnenos 1143 yılında Doğu Seferinde iken vefat ettiğinde yerini kuşku bırakmayacak şekilde oğlu Manuel'e bırakmıştır. Sade, gösterişten uzakta, ağırbaşlı ve tutumlu bir kişiliğe sahip olan Ioannes'in aksine oğlu Manuel eli bol, lüksü seven, dini yanı babası kadar ağır basmayan, yakışıklı ve aynı zamanda çapkın biridir. Bu yönüyle babasından bir hayli farklıdır. Bir ömür Macar Irene'ye sadık kalan babasının aksine Manuel, iki kez evlenmiş, yeğeniyle gayrimeşru bir ilişkiye girmiş ve hatta eşi hayattayken kendisine metres dahi tutmuştur. Blachernai Sarayı'nda bir av köşkünde yahut vaktinin büyük kısmını geçirdiği Bosphoros' daki malikanelerinden birinde her fırsatta kutlama yapmaktadır. Teolojiye ve savaş taktiklerine karşı ilgisi de göze çarpmaktadır. Her ne kadar araştırmacı yönünden kaynaklanıyor olsa da, huzurunda alimlerle dini tartışmalara girecek kadar donanımlıdır. Askeri sistem olarak ise tam bir Batı hayranıdır. Keza Bizans İmparatorluğu'na Batı geleneklerinin bu denli sirayet ettiği başka bir dönem yoktur. Özellikle uzun mızraklar ile baştan aşağı zırha bürünmüş Batılı şövalyelerin düellolarına bayılıyor ve kendisinde her fırsatta bunları tatbik ediyordu. Bütün bunlarda olasılıkla Bertha Irene ile evlenmesini payı bulunmaktadır. Çünkü Manuel birçok kez Almanlarla iletişime geçmiş olsa da Bertha'nın maiyetinin Manuel'in üzerinde etki bıraktığı bilinmektedir.¹³⁴

Manuel'in ilk evliliğini ayarlayan kişi babası Ioannes Komnenos' dur. Sicilya Kralı Roger'ın faaliyetleri karşısında rahatsızlık duyan Ioannes, düşmanının düşmanını yanına çekmek istemiş ve bu sebeple Alman İmparatoru Konrad ile iletişime geçmiştir. İki imparator arasındaki diyalogda Ioannes, ittifakın pekiştirilmesi için iki hanedan arasında gerçekleştirilecek bir evlilik önermiş ve bu öneriyi makul gören Konrad, baldızı olan Prenses Bertha von Sulzbach'ı, II. Ioannes Komnenos'un oğlu Manuel ile evlenmek üzere Konstantinopolis'e göndermiştir. Kadınlara olan düşkünlüğü ile bilinen Manuel, besbelli Bertha'dan etkilenmez; zaten Bertha'da tensel güzelliğinden ziyade içsel güzelliği ile tanınacaktır. Ancak bundan bir sene sonra, yani 1143 yılında Ioannes Komnenos vefat eder ve Manuel, babasının yanında katıldığı Doğu Seferini yarım bırakarak Konstantinopolis'e geri döner. Ölmeden önce babası tarafından kuşku bırakmayacak şekilde halef ilan edilmesine rağmen başkentten uzak olmasından ötürü,

¹³⁴ Norwich, (III), s. 100.

taht üzerinde kuşkuları vardır ve taht ne kadar onun hakkı olsa da başkente ulaşmadan hakkının meşruiyet kazanamayacağını çok iyi bilmektedir. Bu sebeple hızla yola çıktığı Konstantinopolis'e varır varmaz, Patrik elinden tacını giyer ve bu andan itibaren babasının yarım bıraktığı işleri devam ettirmeye koyulur. Bu işlerden biride Batı olan ilişkilerin sürdürülmesidir ve Manuel, Almanlarla olan münasebetleri dolayısıyla Bertha ile evlenmeyi kabul eder. 1142'de Bizans gynaecium'una giren Bertha, burada dört sene kaldıktan sonra, yani 1146'da Irene adını alarak Manuel ile evlenir.¹³⁵

2.6.4. Antakyalı Maria

Manuel'in evliliği İkinci Haçlı Seferinin düzenlendiği döneme denk gelir. Fransız, Alman vs. Batılı bir güruh ikinci bir sefere karar vermiş ve bu sebeple Anadolu coğrafyasından geçmek durumunda kalmışlardır. Atası Aleksios'un çektiği kahırdan haberdar olan Manuel, mümkün mertebede Bizans için en risksiz yolu seçmek istemiştir. Nitekim Alman İmparatoru Konrad Heselpontos'a (Çanakkale Boğazına) vardığında İmparator Manuel ile karşılaşır ve onun daveti üzerine Konstantinopolis'e geçerler. At yarışları, kutlamalar ve davetler birbirini takip eder. Daha sonra tiremler ile desteklenen Alman İmparatoru Filistin'e doğru yola çıksa da geri dönüş yolunda Thessalonike'de (Selanik) tekrar Manuel ile karşılaştı. Manuel, Konrad ile ikinci bir evlilik ittifakı düzenleyerek Avusturya Dükü Heinrich ile ölen ağabeyi Andronikos'un kızı olan yeğeni Theodora'nın evlenmesini ayarlar.¹³⁶ Şubat ayında Manuel, Almanya'ya doğru yola çıkmadan önce, iki hükümdar Sicilya Kralına karşı ittifak yapar ve sene sonuna doğru birlikte bir Güney İtalya seferi yapmak üzere sözleşirler. Hatta kral devrildikten sonra Apulia ve Kalabriya'nın geleceği hakkında dahi anlaşmaya varırlar. Her iki bölgede Almanların olacak, ancak Konrad her ikisini de kız kardeşi Bertha Irene'nin gecikmiş çeyizi sıfatıyla Manuel'e verecektir. Fakat

¹³⁵ Kinnamos, s. 33., McCobe, s. 219.

¹³⁶ Manuel'in evlilik politikalarını sadece kendine endekslemiyor, akrabalarını da bu politikanın bir aracı olarak kullanıyordu. Heinrich'in yanısıra diğer bir yeğenini (abisi Isaakios'un kızı Theodora) Kudüs Kralı III. Boudin ile evlendirmişti. Theodora'nın çeyizi 100 bin altın sikke, düğün harcamaları için ilave 10 bin altın, yine 40 bin altın para değerinde kumaş, mücevher, halı, ipek ve değerli nesnelere oluşmuştu. Ayrıca servetindeki taşınmazlardan da bahsedilmektedir ve servetinin bu özelliği sadece damadın ona bir bölgeyi, Akka kentini (St. Jean d' Acre) hediye etmesi gerçeğiyle vurgulanmış görünmektedir. (Maguire, s. 293.)

bu ittifakın yarar getirdiğini söylemek zordur. Sicilya Kralı devrilmez ve birkaç yıl sonra Manuel, Apulia'nın büyük kısmını geri aldığında, bu tamamen kendi girişimleri sonucunda olmuş ve Alman İmparatoru Konrad herhangi bir katkı sağlamamıştır.¹³⁷

1159 yılı sonuna gelindiğinde Manuel'in ilk eşi Alman Bertha Irene arkasında iki kız evlat bırakarak vefat eder. İlk başlarda hiç ısınmadığı eşine, daha sonra sıcak hisler besleyen Manuel, bu haberden ziyadesiyle üzüldü ve yas tutar. Acılarının geçmeye başlamasıyla da ikinci bir eş aramaya girişir. Bu sefer amaç, çapkınlıktan ziyade kendisine veliaht olarak atayabileceği bir çocuğa sahip olma arayışıdır. Bertha Irene'ye oldukça gösterişli bir cenaze töreni hazırlanır ve II. Ioannes ile eşi Irene'nin yaptırdığı Pantokrator Kilisesine gömülür. Sonrasında Manuel, üst düzey askerlerinden biri olan Ioannes Kontostephanos'u Kudüs'e göndererek, Kral Boudin'den Haçlı devletlerindeki prenseslerden birini uygun bir gelin adayı olarak kendisine göndermesini ister. Kontostephanos, Kudüs'e vardığında karşısında iki aday vardır. Birincisi ölen Tripoli (Trablusşam) Kontu II. Raymond'un kızı ve aynı zamanda Boudin'in kuzeni olan Melisende, ikincisi Antakyalı Konstanz'ın ilk kocası Raymond de Poitiers'den olma Maria'dır. İki kuzenin güzelliği de dillere destan olmakla beraber, Boudin'in seçimi Melisende' den yana olmuştur. Kont III. Raymond'un kızının çeyizi ve düğün hazırlıkları için en az on iki kadırgalık bir filo hazırlar; ancak zaman içinde Konstantinopolis'ten hiç ses çıkmadığını fark eder. Ioannes Kinnamos burada efsanevi bir anlatım içerisindedir. Hikaye kulağa doğru gelmediği gibi, kendi düşüncesini ispatlayacak bir kanıttan yoksundur. Kinnamos, Melisende ile gerçekleşmeyen evliliğin sebebini şöyle açıklar:

"Adamlar kızı gördüler ve güzelliğine hayran kaldılar. Önerilerine hiçbir engel çıkmadığından vakit kaybetmeden trirem'e bindiler. Fakat tam yola çıkmak üzereyken kıza şiddetli bir hastalık musallat oldu; kız gerçekten tehlikede idi. Bu yüzden yolculuğu ertesi güne erteleyerek zamanlarını hiçbir şey yapmadan avare geçirdiler. Kız ağrılardan birazcık kurtulup yola çıkmaya hazırlanınca, sanki kaderin bir cilvesiymiş gibi ağrılar tekrar başlıyordu. Yatakta yatarken vücudu ürperiyor, şiddetle sarsılıyor ve ateşler içinde yanıyordu; gittikçe zayıflamaya tükenmeye başladı. Daha önce ihtişam ile parlayan güzel görünüşü, kısa zamanda değişti, karardı. Kıza bakınca insan vakitsiz solan bir çayır gibi onun haline gözyaşları döküyordu. Böylece evinde

¹³⁷ Kinnamos, s. 87., Norwich, (III), s. 108.

kötü bir durumda yatmakta olan kız, eğer gemiye binip Trablus' dan bir parça uzaklaşacak olsa şüphesiz onun için iki misli felaket olacaktı. Neticede gemi Trablus' da kaldı. Fakat kız orada kendisini terk etmeyen bu hastalık yüzünden daha beter oldu. Bu durum tekrarlandıkça mesele, Kontostephanos'u yeniden düşünmeye sevk etti. Muhtemelen üzüntü içinde kafasından çeşitli düşünceler geçirerek, sonunda oradaki kiliselerden birine girdi ve kızın imparator ile evlendirilmesinin doğru olup olmayacağını sordu. Kutsal kahin ona şöyle cevap verdi: "Düğün hazır ama davet edilenler layık değildi içeri girmeye." Bunu duyunca ne anlama geldiğini anladı; zira kızın kanuni evlilik içinde doğmadığına dair, özellikle utanç verici sebebe dayanan bir rivayet zaten onları üzmüş bulunuyordu. Sonuçta orada kalmaktan vazgeçti ve Byzantion'a dönmek üzere yola çıktı."¹³⁸

Kinnamos bu hikayeyi kendisi mi uydurdu yoksa kulağına bu tarz bir rivayet mi geldi bilinmez ancak Melisende'nin gayrimeşru bir ilişkinin meyvesi olduğunun hiçbir kanıtı ve tutarlı bir yanı yoktur. Diğer taraftan bu hastalık kısmı da kulağı pek tırmalamaktadır. Her gemiye binişinde hastalığının artması, realiteden ziyade ders çıkarma amaçlı bir öyküye benzemektedir. Nitekim Manuel'in sonraki faaliyetleri, bu evliliğin gerçekleşmemesinin Bizans' dan yana sebeplerden ötürü olduğunu ortaya koyar.

1160 Kasımında Antakyalı Reynaud, Nureddin' e esir düştüğünde karısı Konstanz yönetimi çabucak ele alır. Ancak onu pek sevmeyen halk kitlesi, kekeme lakabıyla tanınan on beş yaşındaki oğlu Bohemond'u lider olarak görmeyi tercih eder. Aslında Antakya Bizans hegemonyası altında olduğu için böyle bir konunun Manuel'e danışılması gerekmektedir. Ancak bu tür durumlarda Antakyalılar Konstantinopolis' den ziyade Kudüs'e sorma eğilimi gösterdiklerinden, Manuel yerine Boudin'e akıl danışır. Boudin, Patrik Aimery'nin on sekiz yaşına gelene kadar genç Bohemond'un kral naibi olması koşuluyla bu teklifi onaylar. Öfkeden çılgına dönen ve kendini aşağılanmış hisseden Konstanz akıllıca bir hareket yaparak, derhal Bizans İmparatorluğuna yönelir. Antakya üzerinde hak sahibi olduğunu düşünen Manuel' de, Boudin'in haddini aştığına kanaat getirir. Melisende ile gerçekleşmeyen evliliğin arka planında da bu olay yatar ancak Manuel sessizce beklemeyi seçer. Nihayet 1161 yazında Raymond sabırsızlanarak, Manuel'e ne yapmak niyetinde olduğunu sormak

¹³⁸ Kinnamos, s. 152.

için elçiler gönderdiğinde, evliliğin olmayacağını tasdik edilir. Tripoli donup kalır, zavallı Melisende'nin hayatı mahvolur ve bir daha kendine gelemez. Boudin endişelenip doğruca Antakya'ya gittiğinde, orada Konstantinopolis' den gelen çok nüfuzlu bir heyetle karşılaşır. Başlarında Anna Komnena'nın oğlu Aleksios Bryennios'un bulunduğu bu heyet, Konstanz'ı tekrar tahta geçirmiş ve büyüleyici genç prenses Maria ve imparator arasında bir evlilik antlaşması yapmak üzeredir. Maria aynı yılın Eylül ayında yola çıkar ve Noel'de Konstantinopolis, Antakya ve İskenderiye patriklerinin huzurunda Ayasofya'da Manuel ile evlenir.¹³⁹ Niketas, Maria'nın güzelliğini şöyle dile getirir:

*"Gelin güzel, fevkalâde güzel, fevkalâde fevkalade güzeldi. Güzelliği öylesine mukayese kabul etmezdi ki, -pırıl pırıl parlayan, sevimli sevimli gülümseyen Aphrodite, beyaz kollu, inek gözlü Hera, zarif boyunlu, güzel ayak bilekli Lakonia'lı (Helene) - antik çağın güzellikleri sebebiyle ilâhlaştırdığı bu kadınlar, hatta hatta güzelliklerini kitapların ve tarihin hikâyeye ettiği bütün kızlar güzellik bakımından onun yanında hiç kalırlardı."*¹⁴⁰

2.6.5. Macar Politikası

Bu evlilik ve Antakya yöneticisini bizzat kendi eliyle seçmesi Manuel'i Antakya üzerinde daha etkili kılmıştır. Meselenin diğer tarafında da kendi sözünün Boudin' inkinden daha ağır olduğunu göstermiştir. Ancak evlenmesine müteakip Boudin'in Kudüs yolunda öldüğü haberini alır; bu habere Manuel'in çok üzüldüğü bilinir. Bununla birlikte Doğu ile daha fazla vakit harcayamaz. Çünkü 31 Mayıs 1161 tarihinde Macar Kralı II. Geyza'nın ölmesi onu endişeye gark etmiştir. Yukarıda Alman Doğuda ise Bizans İmparatorluğu arasında sıkışmaları sonucunda hep sorun çıkarmışlardır. Nitekim Geyza, Konrad ile Manuel'in ilişkilerine her daim şüpheyile yaklaşmıştı. Bir kaç kez karşılıklı mücadeleler yaşanmışsa da Bizans, Güney İtalya ile uğraşması gerektiğinden Macarlar ile anlaşma yapmaya malik olmuştu. Geyza'nın ölümüyle beraber taht kavgası baş gösterdiğinde, Manuel işe bulaşmaktan geri durmaz. Kendisinin adayı büyük ölçekli para ve silah yardımıyla bulunduğu

¹³⁹ Brubaker, s. 60., The Cambridge Medieval History, (IV), s. 375., Norwich, (III), s. 129.

¹⁴⁰ Khoniates, s. 79.

Geyza'nın kardeşi Istvan'dır. Ancak nihayetinde Istvan başarısız olur ve taht onun yeğeni ve Geyza'nın oğlu III. Istvan'a geçer. Manuel, III. Istvan'a, 1163 yılında gönderdiği büyükelçisi aracılığıyla bir teklifte bulunur. Eğer Istvan , kardeşi Bela'yı Hırvatistan ve Dalmaçya varisi olarak tanırrsa, Manuel, Bela'ya sadece kızı Maria'yı vermekle kalmayacak, onu Bizans İmparatorluğu'nun varisi yapacaktır. Istvan bu teklifi kabul ettiğinde elçi, genç prensi derhal Konstantinopolis'e getirir ve Bela Ortodoks geleneklerine göre vaftiz edilip Aleksios adını ve aynı zamanda despotes unvanını alır. Bununla birlikte evlilik yakın zamanda gerçekleşmez; Macar problemi de son bulmaz. 1164 yılında Manuel, Bela ile birlikte, verdiği sözleri yerine getirmediği gerekçesiyle Istvan'ın üzerine yürür. Bunu başka seferler izler ve çatışmalar 1167 yılına kadar devam eder. 1169 yılına gelindiğinde İmparatoriçe Maria bir oğlan çocuğu doğurur ve Bela'nın evliliğinin neden gerçekleşmediği daha iyi anlaşılır. Manuel'in her şeyi önceden planlamıştır ve istediği her şeyde zaman içinde gerçekleşir. Bela'yla kızının nişanını bozarak, onu karısının üvey kardeşi Chatillon Prensesi Anne ile evlendirir ve Bela'yı caesar rütbesine indirir. Üç yıl sonra da oğlu Aleksios'u veliht ilan eder. 1172 yılı baharında kardeşi Istvan ölünce, Bela, Manuel'in de çabalarıyla Macaristan tahtına geçer. Konstantinopolis'ten ayrılmadan önce Basileus'a sadakat yemini ederek, daima imparatorluk yararına hareket edeceği sözünü verir. Böylece hükümdarlık koltuğunda Bela oturduğu müddetçe Bizans İmparatorluğuna, Macarlardan zarar gelmez. Manuel'in izlediği Macar politikası meyvelerini sonuna kadar verir.¹⁴¹

1180 yılında Manuel Komnenos'un ölmesiyle beraber Bizans İmparatorluğu'nun, dünya tarihinde otorite olarak kabul edildiği dönem sona ermiş olur. Kendisinden sonra beş yıl süreyle iki Komnenos daha gelecek ve açıkçası bunlar imparatorluk yönetimine felaketten başka bir şey getirmeyecektir. Sonrasında ise imparatorluğun parçalanmasına sebebiyet verecek olan Dördüncü Haçlı Seferi meydana gelecek ve imparatorluk bir daha asla eskisi gibi olmayacaktır. Komnenoslara bakıldığında, imparatorluğa parlak devirlerinden birini yaşatmıyor oldukları bir gerçektir, ancak yaşanacak olan felaketleri usta bir şekilde ileriye doğru ertelediklerini söylemekte kaçınılmazdır. Bunları bazen savaşarak bazense kaos ortamı

¹⁴¹ Khoniates, s. 118., Kinnamos, s. 215., Norwich, (III), s. 130.

yaratarak ya da evlilikler yoluyla ittifak kurarak yapsalar da bu, onların prestijini düşürmez, bariz bir şekilde belli olan diploması kabiliyetlerini ortaya koyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN SON YÜZYILLARI VE YABANCI İMPARATORİÇELER

3.1. ANGELOSLAR VE DÖRDÜNCÜ HAÇLI SEFERİ

Bizans İmparatorluğu fiili olarak 1453 yılında tarih sahnesinden çekilmiş olabilir; fakat gerçek manada ilk yıkılma dönemi on üçüncü yüzyılın başına denk gelir. Bu yıkılış sahnesi, Bizans İmparatorluğu için ölümcül bir tehdit olarak görülen Doğu yerine Batı dünyasından gelmiştir. Doğu ile savaşını yüzyıllardır sürdüren Bizans İmparatorluğu, Araplar, Persler ve Türklerle onlarca kez savaşmıştır; ne var ki Konstantinopolis'i ele geçirmeyi başaran ilk güruh Haçlılar olmuştur. İki Hıristiyan toplumun birbirleri üzerinde bu kadar yıkıcı etkiler bırakmasının elbette ki tarihsel arka planı vardır.

Doğu Roma İmparatorluğu ya da modern tabirle Bizans İmparatorluğu'nun, şu anki Avrupa topraklarında hakimiyetini kaybetmesi ve akabinde ortaya çıkan yeni yapıların Bizans İmparatorluğu ile büyük bir tezat yaratması karşılıklı nefretin en büyük sebebidir. Bizans İmparatorluğu, Batıdaki topraklarını hangi ölçüde kaybettiye o ölçüde kimliği Doğulu olmaya başlar. Adeta kaybedilen her toprak parçasıyla beraber Batılı kimliğinin bir unsuru da arkada bırakılır. Böylece çok geçmeden paganlık yerini Hıristiyanlığa, Latin kültürü yerini Helen kültürüne, Latin dili ise yerini Yunancaya bırakır. İki kutup arasındaki farklılık Batıda Hıristiyanlığın gelişmesinden sonrada devam eder: Bizans İmparatorluğu yıkılışına kadar Ortodoks inancını benimserken, karşısında kendi mezhebinden asla ödün vermeyen Katolik Avrupa bulunmaktaydı.

İki mezhep arasındaki çatışmanın en önemli basamağı 1054 yılına tekabül eder. "Schisma" adı verilen bu büyük ayrılıkla beraber Ortodokslar ile Katolikler arasındaki bağlar, bir daha asla bir araya gelmemek üzere kopar. Bu kopuş, beraberinde hem devletler hem de toplumlararası bir ayrılığı simgeler. Sıradan bir görüş farklılığından ziyade, iki tarafın birbirini hemen her platformda reddetmesi ve bir diğerini sapkın

olarak ilan etmesi söz konusudur. Buna mukabil olarak Bizans İmparatorluğu ile Batı dünyası arasındaki savaşların, schisma sonrasında gözle görülür şekilde artması, bu tarihin sembolik bir anlam taşımadığını da gözler önüne serer.

3.1.1. Haçlıların Vaziyeti

Dördüncü Haçlı Seferinin ortaya çıkması, tıpkı ilk üç seferde olduğu gibi dinsel ülkelerin inkişafı ile gerçekleşir. Bununla beraber dinsel ülkeler bu noktadan ileriye gidemez. Realist olarak nitelendirilebilecek her hareketin en önemli kısmı ekonomik yeterliliklerdir. Bir ülke birliği ve bir ordunun oluşturulması, savaş meydanında asıl gerekli unsurlar olarak görülebilir. Ancak maddi yeterlilikten uzak bir ordunun galibiyet elde etmesi, kolay kolay görülebilecek bir şey değildir. Dördüncü kez düzenlenen bu seferdeki ordunun durumu da bu şekilde ifade edilebilir. Avrupa'nın farklı farklı yerlerinden toplanmış pek çok kişi Kudüs'e gitmek üzere yola koyulmuşlardır; ancak daha kendilerini oraya götürecek gemilerden yoksundurlar. Onları oraya götürebilecek tek kişi kör bir donanma komutanı olan Enrico Dandolo'dur. Oldukça yaşlı olan bu kör Venedik Doçu, seksen beş bin gümüş mark karşılığında Haçlı Ordularını istedikleri yere götürme sözü verir. Ancak paranın teslim günü geldiğinde tüm Haçlı ordusundan çıkan para bunun yarısından biraz fazladır. Venedik Doçu'nun eli kuvvetlidir ve Haçlılar, seferin henüz başlamadan bitmesini istemiyorlarsa bu aç gözlü adamla anlaşmak durumundadırlar. Doç Dandolo, Adriyatik'in Doğu yakasında bulunan Zadar kentinin zapt edilmesi karşılığında, Haçlılardan paranın kalan kısmını istemeyeceğini bildirir. Böylece henüz başlangıcında, seferin amacından başka mecralara kayacağı anlaşılır. Nitekim Zadar, Haçlılar tarafından işgal edilir ve böylece Konstantinopolis ile beraber ele geçirdikleri Hristiyan kentlerden biri olur.

“Seferin asıl amacından saptığı noktalardan biri ve en önemlisi burada yaşanır. 1203 yılı başında, sadece Barbarossa'nın oğlu ve beş yıl önceki ölümüyle Batı İmparatorluğu tahtını boş bırakan VI. Heinrich'in kardeşi değil, tahttan indirilip kör edilen Isaakios Angelos'un da damadı olan Suabiyalı Philip'den, Boniface'ye bir mektup gelir. Bir yıl önce babasıyla birlikte aynı hapiste tutulan Isaakios'un küçük

oğlu Aleksios hapisten kaçmış ve doğruca Philip'in sarayına gitmiş; orada Venedik'e doğru yola çıkmaya hazırlanan Boniface ile karşılaşmıştır."¹⁴²

Aleksios burada Bizans İmparatorluğu tarihinin en büyük felaketine sebep olacak adımı atar. Eğer Haçlılar kendisine Konstantinopolis'e kadar eşlik edip onu tahtı zorla ele geçiren amcası Aleksios'un yerine tahta oturturlarsa, Aleksios tüm Mısır seferinin harcamalarını üstlenmekle birlikte kendisine bağlı on bin askeri Haçlılara verecek ve sonrasında da Kudüs için beş yüz şövalye gönderecektir. Bütün bunların üzerine Konstantinopolis Kilisesinin, Roma Kilisesine bağlılığını da kabul edecektir. Bu plan Haçlı baronları tarafından uygun görülür, Venedik Doğu içinse mükemmel bir sürprizdir. Böylece Dördüncü Haçlı Seferinin rotası ikinci kez bir Hıristiyan şehrine döner ve Bizans İmparatorluğu tarihinin en karanlık anlarına yaklaşır. 24 Haziran 1203 tarihine gelindiğinde Venedik gemileri Konstantinopolis limanına varır ve bu noktadan sonra Haçlıların bir daha asla Konstantinopolis' den gitmek istemeyecekleri anlaşılır: Çünkü Konstantinopolis dünyanın en görkemli, en zengin şehridir ve bu manzarayı gören Haçlıların ağızından akan sular bir şelaleyi andırır. Dönemin şahitlerinden Robert de Clari, Konstantinopolis'in zenginliği hakkında şunları söyler:

"Dünya kuruldu kurulalı ne İskender zamanında ne de Charlamagne devrinde, ne önce ne de sonra bu kadar büyük, bu kadar zarif, bu kadar fevkalade servet ne görülmüş ne de alınmıştır. Kanaatimce, dünyadaki en zengin kırk şehirde Konstantinopolis' de bulunan bu servet bulunamaz. Rumlar dünya servetinin üçte ikisinin Konstantinopolis' de, üçte birinin de orada burada bulunduğunu öne sürüyorlardı."¹⁴³

¹⁴² Dönem üzerine kalem çalan birkaç kişiden biri olan Robert de Clari ilgili eserinde olayları şu şekilde aktarmaktadır: *"Haçlılarla Venedikliler kışı Zara'da geçirirlerken, çok masrafa girdiklerini düşünerek aralarında ne Babilon'a ne İskenderiye'ye ne de Suriye'ye gidebileceklerini söylediler, zira ne yiyecekleri vardı ne de ellerinde avuçlarında kalmıştı. Kışı geçirmek ve filoyu kiralamak için hemen hemen bütün paralarını sarf etmişlerdi. Venedik Dukası hacıların huzursuz olduklarını görerek şöyle dedi: Efendiler, Yunanistan'da çok zengin ve bolluk içinde bir toprak vardır; eğer akla yakın bir sebep bulabilirsek oraya gider ihtiyacımız olan şeyleri temin eder, hazırlanıp sefere çıkabiliriz."* Marki ayağa kalkıp konuştu: *"Efendiler, geçen sene Noel'de Almanya'da, imparatorun sarayında bulunuyordum. Orada Almanya İmparatorunun karısının kardeşi olan genç bir adam gördüm. Bu delikanlı Konstantinopolis İmparatoru Isaakios'un oğluydu. Isaakios'un kardeşi ihanet etmek suretiyle Konstantinopolis imparatorluğunu ele geçirmişti. Bu genç adamı yanımıza alabilirsek, Konstantinopolis'e gidip erzakımızı ve ihtiyacımız olan başka şeyleri temin edebiliriz, çünkü imparatorluğun hakiki varisi odur."* (Robert de Clari, **İstanbul'un Zaptı**, çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 10.)

¹⁴³ Clari, s. 40.

3.1.2. Konstantinopolis'in İşgali

Nitekim bir an evvel kendilerine vaat edilenleri almak isteyen Haçlılar, Aleksios'u tahta oturmaya başarırlar. Böylece sözlerini tutmuş ve bunun karşılığını bekler vaziyette Aleksios'un vaatlerini yerine getirmesini umarlar. Ancak başa geçen Aleksios'un karşı karşıya kaldığı manzara boş bir devlet hazinesi ve gittikçe fakirleşen bir halk yığındır. Bu durumda ne şövalye ne de para yardımı yapma imkanı vardır. Üstüne üstlük halkın Katolikliği kabul etme gibi bir durumu da söz konusu değildir. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Aleksios sözlerinin hiçbirini tutamaz ve böylece Haçlı güruhu 13 Nisan 1204' de Konstantinopolis'i işgal eder. Bu işgalle Bizans İmparatorluğunun, siyasal düzen içerisindeki güç dengelerinden birini oluşturduğu dönemler sona erer. Başkent elli yedi yol boyunca Latinlerin elinde kalır ve burada bir Latin İmparatorluğu meydana getirilir. Pek çok Haçlı baronu, Konstantinopolis'in işgalinden payını alır. Bütün bunların neticesinde de Bizans aristokratlarından pek çoğu, imparatorluğun farklı coğrafyalarına kaçarlar. Doğu Karadeniz bölgesinden Trabzon Rumları, İznik ve çevresinde Laskarisler ve Atina civarında Epir Despotluğu kurulur. Ancak Konstantinopolis işgalin vahşetinden kurtulamaz. Niketas, Ayasofya'daki rezaleti şöyle dile getirmektedir:

"Günahkarların Büyük Kilise' de yaptıkları asla inanılmaz şeylerdi. Her çeşit değerli madenin ateşle tek parça haline gelmesiyle bu madenin sayısız renginden tek bir renk ve nefis bir görünüm elde edilmiş ve olağanüstü güzelliğiyle her milletin hayranlığını uyandırmış olan bu eser, parçalara ayrıldı, kırıldı ve serseriler arasında paylaştırıldı. Aynı talihsizliğe bütün kutsal kilise hazinesini oluşturan sayısız ve eşsiz güzellikteki eserlerde uğradı. Bütün kutsanmış kapları ganimet olarak almayı uygun gördüler. Ayrıca kilisenin tırabzanlarını ve parmaklıklarını kaplayan gümüşü, şahane sunak ve kapılar ile diğer şeyleri süsleyen altın ve benzeri değerli madenleri almak için tapınağın içine katırları ve eşekleri soktular... Dahası günah dolu, ahmak bir kadın, Erinislerin başrahibesi, şeytanın hizmetkari, ifade edilemez büyülerle çirkin muskalar yapan bir kadın, İsa'ya karşı bir fahişe gibi tahtın üzerine oturdu, açık saçık şarkılar söyleyerek fir fir dönüp dans etti... Daha sonra evlilik yaşındaki genç kızlara veya bakireliği seçerek manastırlara girip kendini Tanrı'ya adanmış kızlara merhamet

etmediler... Altın, gümüş uğruna haçın üzerinde tepinmeye bile çekinmediler. İncileri avuçlayarak İsa'yı reddettiler."¹⁴⁴

Latin vandallığından muzdarip olan tek yer Ayasofya değildir. Tüm Konstantinopolis şehri yerle bir edilmiş, bütün saraylar didik didik edilerek en ufak değerli kaplamalarına kadar ele geçirilmiş ve pek çok insan kılıçtan geçirilmiş yahut köleleştirilmiştir. Robert de Clari, baronların Aleksios'u saray götürmesinin ardından Agnes'in peşine düştüklerini belirtir. Agnes ismi Bizans dünyasında pek bir anlam ifade etmez ve kim olduğu da pek çok kişi tarafından anlaşılmaya gerektir. Ancak Bizanslı kimliği ile Anna adındaki bu kadın bundan neredeyse yirmi beş yıl önce, Konstantinopolis'e gelmiş olan bir prensesdir. 1178 baharında Flandre Kontu Philip, Kutsal Topraklardan dönüş yolunda Konstantinopolis'e uğramak ister. İmparator onu ünlü konukseverliğiyle karşılar ve onunla oğlu Aleksios'u tanıştırmak için, Fransa'ya döndüğünde kızlarından birini oğluna eş olarak vermesi konusunda Kral Louis'in ağzını aramasını ister. Philip bu görevi kabul eder ve sorduğunda Louis de razı olur; böylece 1179 yılı Paskalya Bayramı'nda Fransa Prensesi Agnes (Louis'nin üçüncü karısı Alix de Champagne'den olma) Doğuda yeni bir hayata başlamak üzere Konstantinopolis'e doğru yola koyulur. 2 Mart 1180 Pazar günü Büyük Saray'ın triklinion' unda Patrik Theodosius onu Aleksios ile evlendirerek başına tacını taktığında Agnes dokuz, Aleksios on yaşındadır.¹⁴⁵ Ancak yaşının küçüklüğü başına gelecek felaketler karşısında kendisine bir yarar sağlamamıştır. Çünkü eşi Aleksios'un en güçlü rakibi olan Andronikos Komnenos, hem imparatorun akrabası hem de politikadan çok iyi anlayan usta bir askerdir. Nitekim önce Manuel Komnenos'un eşi Antakyalı Maria'nın Latin kimliği üzerinden daha sonrada Aleksios'un zayıflığından yararlanarak, kendisine tahta giden yolu açmıştır. 1183 yılı Eylül ayında Andronikos tahta ortak olur. Aradan iki ay geçtikten sonra Aleksios da ipe boğularak öldürülür ve cesedi Boğazın serin sularına atılır. Aleksios'un ölümüyle beraber dul kalan Agnes ise bu küçük yaşına rağmen ikinci evliliğini yapmak durumunda kalır. Çünkü Andronikos Komnenos bu evliliği tamda tedhiş politikasını sürdürdüğü dönemde tertip etmiş ve küçük prensesinde buna karşı gelme gibi bir şansı olmamıştır. Nitekim Andronikos'un

¹⁴⁴ Niketas Khoniates, **Historia; İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 148.

¹⁴⁵ Diehl, s. 247.

hiçbir engel tanımayarak bu evliliği tamamına erdirdiği de akla yatkın gelmektedir.¹⁴⁶ Zalimliğiyle beraber Andronikos'un temsil ettiği bir husus daha vardır: Kendisi Komnenos hanedanının son temsilcisidir. 1185 yılında saltanatının sona ermesiyle beraber yüz dört yıllık Komnenos hanedanı son bulur. Onların yerini Bizans tarihinin en yeteneksiz ve en uğursuz hanedanı olan Angeloslar alır.

3.1.3. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve III. Aleksios Angelos

Angelos hanedanının saltanat devri Anadolu'da, Bizans ile Selçuklu ilişkilerinin iç içe geçtiği en önemli dönemlerden biridir. Bilindiği üzere Komnenoslar döneminde karşılıklı kız alıp verme ya da ihtida hareketleriyle iki imparatorluğun insanları bir etkileşim içerisine girmişlerdi. Angeloslar dönemine gelindiğinde bu hareketlerin belki de en önemlisi göze çarpar. Hareketin başında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev görülür. 1196 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlığını kardeşi II. Rukneddin Süleymanşah'a bırakmak zorunda kalır. Bununla beraber iktidar hırsının söndüğünü söylemek kolay değildir. Çünkü O, saltanatını yeniden elde etmek ümidiyle bir süre Kozan' da kaldıktan sonra kardeşleri Tuğrulşah ve Kayserşah'ın yanlarında Elbistan ve Malatya'da kaldıktan sonra Eyyubi hükümdarı Melikül Adil'in yanına Halep'e, daha sonra Diyarbakır'a ve oradan da Ahlat şahı Balaban'ın yanına gider. Keyhüsrev ziyaret ettiği hiçbir hükümdarın Süleymanşah'a karşı saltanatı ele geçirmede kendisine yardımcı ve destek olmaması üzerine Ahlat' tan Karadeniz'e giderek oradan bir gemiyle vaktiyle babası Kılıçarslan'ın çok hürmet ve saygı gördüğü İstanbul'a giderek Bizans'a sığınır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1199 yılında İmparator III. Aleksios Angelos'un yanına gittiğinde, orada Bizans devlet adamlarından Menderes Valisi Manuel Maurozomes'in kızı ile evlenir. 1204 yılına kadar Bizans İmparatorluğu sınırlarında ikamet eden I. Gıyaseddin, Bizans İmparatorluğunun, Haçlı Seferine maruz kaldığı dönemde, II. Rukneddin Süleymanşah'ın ölüm haberini alır almaz, Selçuklu başkentine döner ve

¹⁴⁶ Norwich, (III), ss. 136-141.

hakkı olan tahta oturur. Ancak I. Gıyaseddin'in Bizans İmparatorluğundaki misafirliğinin daha fazla açılması gerekmektedir.¹⁴⁷

I. Gıyaseddin'in Konstantinopolis ziyareti, beraberinde dinsel ve dilsel tartışmaları beraberinde getirir. Aslında meselenin dinsel yönü daha I. Gıyaseddin'in tahta çıkma döneminde başlar. II. Rukneddin Süleymanşah, tahta çıkarken karşısındaki rakibinin Hıristiyan bir anadan doğma olduğu propagandasını yapar. Öz kardeş değillerdir ve II. Rukneddin, Kılıçarslan'ın, 1162 yılında I. Manuel ile görüşmek üzere gerçekleştirdiği Konstantinopolis ziyareti esnasında bir kadınla evlendiğini ve I. Gıyaseddin'in bu kadından doğma olduğunu söyler.¹⁴⁸ Kadının Hıristiyanlığı terki ve Müslümanlığı kabulü gibi bir durum söz konusu olsa, Hıristiyan kadından doğması, bir propaganda aracı olamayacağından söylentilerin doğru olma ihtimali vardır. Bununla beraber bu konuda iddialı görüşlere malik olduğunun altı çizilen Rustam Shukurov, I. Gıyaseddin'in de Hıristiyan olduğunu öne sürmektedir:

*"Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Hıristiyandı. II. Rukneddin Süleyman'ın sultanlığından kovulduğunda kısa bir süre, yani 1197'den 1203' e kadar Konstantinopolis' de yaşadı. Orada vaftiz oldu ve İmparator III. Aleksios Angelos tarafından evlat edinildi. Bu da demektir ki İmparator onun vaftiz babası olmuştur. I. Gıyaseddin'in gelecekteki Nikaia İmparatorluğu'nun kurucusu olan Theodor Laskaris ile samimi bir arkadaşlığı vardı. Hatta Laskaris'in eşi Anna'yı kız kardeş olarak görmekteydi. Anna, III. Aleksios Angelos'un kızı ve sultanında manevi babası olduğuna göre, onu kız kardeşi olarak görmesi doğaldı."*¹⁴⁹

Bu açıklamaların ardından Shukurov, olayı dilsel boyutlara çeker. Altını çizdiği noktalara bakıldığında Yunanlılar ile Selçuklular arasında mülteci hareketlerinin görüldüğünü ancak aristokratların yahut sıradan halkın birbirleriyle hangi dilde konuştuklarının yeterince araştırılmadığı görülür. Gerçektende imparatorluk kademesinde dahi kimin kimle hangi dilde konuştuğuna dair pek bir ipucu yoktur. Bununla beraber I. Gıyaseddin ile İmparator Angelos arasında uzun uzadıya pek çok muhabbetin gerçekleştiği de bilinmektedir. İbni Bibi bu olayları

¹⁴⁷ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi; Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 137., Tuğrul Kihir, **Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 382.

¹⁴⁸ İsmail Çiftçioğlu, Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Cilt 6, Sayı: 1, 2013, s. 12.

¹⁴⁹ Shukurov, (Christinity), s. 128.

ayrıntılıyla aktarmaktadır. Buna göre İmparatorun huzurunda kavga çıkartan Frank şövalyeyi I. Gıyaseddin tek yumruğu ile bayıltmış ve kendisini sakinleştirmeye çalışan İmparatora şöyle söylemiştir:

*"Şimdi eğer sen, feleğin takdirinin beni senin toprağına attığı şu anda bana böyle hafifliklerin yapılmasını, benim bir Frenk'in bu çeşit hakaretlerine katlanmamı uygun görürsen ve bu durumu da her biri sultan ve bir ülkenin sahibi olan kardeşlerin öğrenirse, onlar sana "Kardeşimin etini başkalarına yedirtmeden yerim" sözünü söylerler ve bu bahaneyle sana asker çekerler ve ülkenin toprağını göğşe savururlar. Kalelerini ve şehirlerin vahşi hayvanların, tilkilerin, aslanların, çakalların, kurtların yuvası yaparlar. Ülkenin harmanını ateşe verip vadilerinde ve ovalarında kan nehri akıtırlar."*¹⁵⁰

Bunu takiben I. Gıyaseddin, İmparator III. Aleksios Komnenos' dan bir istekte bulunacağını söylediğinde, İmparator *"Sultanın her buyruğu ülkemde ve ordumda geçerlidir"* demiştir. Akriba olduklarından mıdır yoksa Shukurov'un dediği gibi vaftiz baba-oğul olmalarından mıdır bilinmez, I. Gıyaseddin ile III. Aleksios arasında samimiyetlerinden şüphe duyulmayacak bir ilişki vardır. İki tarafında işine gelmesinden kaynaklanan bir durumun varlığı göz ardı edilmemekle beraber, iki imparatorluk mensuplarından daha önce veya sonra gelenlerin hiçbiri arasında böyle bir ortam doğmamıştır. Diğer taraftan dilsel probleme gelindiğinde olayları her şeyiyle birebir aktaran İbni Bibi herhangi bir tercümanın varlığından bahsetmez. Anadolu'nun sosyal durumunu ve Bizans İmparatorluğunun yüzyıllardır bu bölgedeki hakimiyeti düşünüldüğünde Selçuklu Türklerinin, Yunanca konuştuğu görüşüne katılmak daha akılcı durmaktadır. Bizans İmparatorluğu yüzyıllardır asimile edilen değil eden taraf olmuş ve Türkler karşısında asimilasyona uğramaktan ziyade savaş meydanlarında ezilmiştir. Bununla beraber İbni Bibi'nin kendisinde eserinde Yunanca kelimelere yer verir. Bizans İmparatorlarından bahsederken sürekli "Vasilyüs" (Basileus) sıfatını ve savaş gemilerinden bahsederken kadirga (Yunanca telaffuzu: Katergou) sözcüklerini kullanır. Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere on üçüncü yüzyılın başı Hıristiyan Bizanslılar ile Müslüman Türklerin gerek evlilikler gerekse karşılıklı anlaşmalar ile

¹⁵⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye fi'l Umuri'l Ala'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 81.

bir araya geldiği ve gerek yüksek zümrede gerekse halk bazındaki insanların kendi aralarında kaynaştıkları bir dönemi temsil eder.¹⁵¹

3.2. LASKARİSLERİN YÜKSELİŞİ

Latinlerin, Konstantinopolis'i ele geçirmesiyle beraber başkent ahalisinin büyük bölümünün Anadolu ya da Balkan topraklarına kaçması bir olmuştur. Kaçan güruhun arasında aristokrat kesimle beraber sıradan halkın olduğu da göze çarpar. Bununla beraber kökenlerinin imparatorluk makamına dayandığını iddia eden yahut bir şekilde onlarla akrabalık bağı kurmuş olan bazıları, gittikleri yerlerde artık bir imparatorluk kurmuşlardır. Gerçekte hiçbiri resmi olarak Bizans İmparatorluğunun devamı ya da mirasçısı olarak görülmebilir. Çünkü hepsi birbirlerinden bağımsız topraklarda, birbirlerinden bağımsız bir vaziyette, basileus sıfatıyla taç giymekte ve hüküm sürmektedir. Hepsi halk tarafından onaylanmış, Patrik tarafından kutsanmış ve imparatorlara özgü erguvan rengi aksesuarlarını giyer vaziyette kendilerini Bizans İmparatoru olarak nitelendirirler. Tüm bu benzerliklerin yanı sıra ileride Konstantinopolis'i yeniden fethederek Bizans İmparatorluğu'nun devamı olduklarını kanıtlayacak hanedan, Nikaia Bölgesini kendisine yurt edinmiş olan Laskarislerdir.

3.2.1. Theodor Laskaris'in Nikaia'ya Geçişi

Laskaris hanedanının kurucusu ve aynı zamanda Latin işgalinden kaçarak Nikaia'ya ilk gelen kişi Theodor Laskaris'dir. Bununla beraber kendisinin kaçan tek kişi olmadığını altı çizilmiştir; bu minvalde her kaçanın kendisine adeta yeni bir beylik kurabildiğini söylemekte mümkün değildir. Bunun en büyük örneği devrik imparator III. Aleksios Angelos'un ta kendisidir. İmparator III. Aleksios, Konstantinopolis' den kaçtığında ilk durak olarak Filibe'ye varmış ama yerel halk onu kent surlarından dahi içeri almamıştır. Sonrasında ancak Gümülcine bölgesine gidebilmiş ve kendisine yer edinebilmiştir. III. Aleksios'un faydalı olarak nitelendirilebilecek nadir adımlarından biri kızlarını uygun insanlarla evlendirmesidir.

¹⁵¹ İbni Bibi, s. 82., Shukurov, (Christinity), s. 130.

Birinci kızı Irene, Konstantinopolis'in işgal edilmesinden önce vefat etmiştir. Eudokia adlı kızını, yıllar önce Sırbistan Kralı ile evlendirmiş; ancak kızın uygunsuz bir iş yaparken suçüstü yakalanması üzerine Kral, kızın Bizans İmparatorluğuna geri gönderilmesine karar vermiştir. Diğer kızı Anna'yı, Theodor Laskaris ile evlendirmiştir; bu evlilik gerçekleştiğinde Theodor Laskaris henüz imparator olmuş yahut Nikaia'ya geçmiş değildir. Tabii bunun Theodor'un yararına olduğunu söylemekte yanlış olmayacaktır. Nitekim işgalden sonra Anadolu topraklarında yer edinebilmek ve kendi hükümdarlığını tanıtabilmek için, tahtla olan bu bağlantısını kullanmak durumunda kalmıştır.¹⁵²

Theodor Laskaris ailesiyle birlikte Konstantinopolis' den ayrıldığında III. Aleksios tarafından despotes unvanı ile şereflendirilmiştir. Bu unvanın büyüklüğü düşünüldüğünde kendisine pek çok avantaj sağlayacağı açıktır. Nitekim bu amaçla Anna ile beraber Nikaia kapılarına vardıklarında, kendisini hükümdar olarak tanımalarını istemiş ancak olumlu bir cevap alamamıştır. Defalarca gerçekleşen konuşmalar ve yalvarmalardan sonra Theodor Laskaris, hiç değilse Anna'nın şehirde kalması için Nikaialıları ikna etmeyi başarmıştır. Eşinin şehre girmesiyle beraberde, Nikaia şehri civarında dolanmış ve buraları denetimi altına alabilmek amacıyla tüm gücünü kullanmıştır. Despotes unvanı ile III. Aleksios'un varisi olduğunu anlatmış ve sonunda amacına ulaşmıştır. Bu başarının arkasında kendisiyle beraber biri daha bulunmaktadır. Yıllar önce III. Aleksios'un ve kendisinin sıkı iletişim içerisinde olduğu ve Bizans İmparatorluğuna sığındığı malum olan Gıyaseddin Keyhüsrev, Latin işgali döneminde Anadolu'ya gitmiş ve ölen abisinin yerine tahta el koymayı başarmıştır. Zamanında gördüğü iyi muamelenin karşılığı olsa gerek, I. Gıyaseddin tahta giden yolda Theodor Laskaris'e yardım etmiştir.

3.2.2. Batı Politikası Olarak Evlilik Münasebetleri

1204 yılına gelindiğinde hem çevresindeki pek çok aristokratında kendisini tanıması hem de despotes unvanının verdiği meşru zemin ile Theodor Laskaris kendisini yeni yönetici olarak atamayı başarmıştır. Yeni bir patriğin göreve atanması

¹⁵² Georgios Akropolites, **Vekayiname**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 22.

ve Theodor'un kutsanmasıyla beraber resmen imparator olmuştur. Diğer taraftan çok uzun süreli olmayan evliliği Anna'nın ölümüyle beraber sona erer. İlk eşi olan Anna'dan üç çocuğu olmuştur: Irene, Maria ve Eudokia. En büyükleri olan Irene'yi despot unvanıyla onurlandırdığı Andronikos Palaiologos'la evlendirir. Ancak bu kişi anlatılanlara göre çok geçmeden cinsel münasebet yoluyla geçmiş bir hastalık nedeniyle ölür ve bunun üzerine Theodor Laskaris, Ioannes Dukas'ı damat edinir. Vatatzes lakabı ile nam salan Ioannes Dukas, Dimetoka'dan idi ve esvapçı başı unvanını taşıyordu.¹⁵³

Anna'nın ölümüyle beraber Theodor Laskaris kendisine Ermeni asıllı bir hanımı eş olarak alır; fakat bu evlilik jet hızıyla sona erer. Kendisinden hiçte hoşnut kalmayan Theodor, onu Kilikya bölgesine geri gönderir ve üçüncü izdivacı Latin bir hanımla gerçekleştirir. Bu noktada zamanın çarklarını Theodor Laskaris için oynattığı belli olur. Latin İmparator Henri de Hainault çocuğu olmadan öldüğünde Konstantinopolis' deki baronlar onun yerine kız kardeşi Yolanda'nın kocası Pierre de Courtenay'ı seçerler. Pierre o sırada Fransa'da bulunmaktadır ve önce taç giyme töreni için büyük bir hayakırıklığı yaşayacağı Roma'ya gider, sonrasında Durazzo'yu Epir Despotluğundan kurtarmak için yola çıkan Venedik donanmasına katılır ve neticesinde ikinci şoku yaşayarak esir sıfatıyla zindana atılır. Öbür taraftan Yolanda vakit kaybetmeden Doğu yolculuğunu tamamlar ve şehre varır varmaz Boudin adında bir oğlan çocuğu doğurur. Büyük oğlu Namur Markisi Philip, ailesiyle birlikte Doğuya gitmeyi kesinlikle reddettiğinden kral naibesi sıfatıyla Yolanda işleri yürütmeye başlar. Kardeşinin Nikaia'ya karşı uyguladığı ılımlı politikaları devam ettirir ve kızı Maria'yı üçüncü eşi olmak üzere Theodor Laskaris'e gönderir. Doğru bağlantıları kuran ve hedefine kararlı adımlarla yaklaşan Laskaris'in bu adımı Epir Despotluğunu daha da kızdırmış ve Theodor Dukas, Laskaris'i meşru baileus olarak tanımamaya meyletmiştir.¹⁵⁴

Theodor Laskaris'in ölmeden evvel bir evlilik planı daha vardır; fakat bunu gerçekleştirmeye ömrü yetmemiştir. Bu evlilik kendisi için ayarlanmamıştır; dördüncü kez evliliğin Bizans dünyasındaki sakıncaları herkesçe bilinmektedir, fakat yinede bazılarının tepkisini çekmiştir. Konstantinopolis İmparatoru Robert henüz evlenmiş

¹⁵³ Akropolites, s. 37.

¹⁵⁴ Norwich, (III), s. 178.

olmadığı için, İmparator Theodor Laskaris töreye uymayan bir iş yapmayı, yani onu kızı; dolayısıyla, Robert'in kız kardeşi olan şimdiki eşi Maria'nın üvey kızı, Eudokia ile evlendirmeyi düşünür. Bu sebeple, Bizans törelerine aykırı evliliğe razı olmayan Patrik Manouel ile İmparator arasında çekişme çıkar. Ancak bu durumda 1222 yılında Theodor Laskaris'in ölmesi sebebiyle uzun soluklu olmaz. Theodor Laskaris öldüğünde yetişkin yaşa gelmiş bir oğlan çocuğuna sahip değildir. Evlendiği Ermeni hanımdan doğmuş oğlu, babası öldüğü sırada ancak sekiz yaşındadır. Böylece onun yerine geçecek gençlik yaşında bir oğul bulunmadığından, ona kızının kocası, yani Ioannes Vatatzes ardıl olur.¹⁵⁵

3.2.3. Ioannes Vatatzes ve Ivan Asen

Vatatzes, gerek Latin Krallığı ile gerekse Avrupa devletleriyle olan ittifakları Theodor Laskaris döneminden daha elverişli hale getirerek, Nikaia İmparatorluğunun en büyük hükümdarı olduğunu kanıtlamıştır. Devraldığından daha istikrarlı, daha nüfuzlu ve daha sıkı temeller üzerine kurulu olan bir devlet bırakması neticesinde Nikaia İmparatorluğu, onun ölümünden sonra Konstantinopolis'i geri alabilmiştir. Gerek siyasal hamleleri gerekse yerinde ve zamanında uyguladığı evlilik politikaları meyvesini çok geçmeden vermiştir.

Dönemin en önemli ismi Vatatzes ile beraber Bulgar Kralı Ivan Asen'dir. Balkan bölgesinde güçlü bir sistem oturtan Ivan Asen gerek Bizans'ın ardılları olan Epir Despotluğu ve Nikaia İmparatorluğu ile gerekse Konstantinopolis' deki Latin İmparatorluğu ile ilişkiler içerisindeydi. Bir süre Latinlerle olan ilişkilerini ön planda tuttuysa da sonrasında politikalarında Nikaia İmparatorluğunu ön plana çektiği görülür. Zira kendisi Roma Kilisesine bağlı olmaları konusunda tereddütlere sahipti. Her ne kadar Kaloyan mezhebini değiştirmiş olsa da, Batı Hıristiyanlığı Bulgarlar arasında asla kök salmamış ve daima eski Bizans gelenekleri tercih edilmiştir. 1232 yılında Papa Gregorius'la tuttuğu kavga, ona uzun zamandır beklediği fırsatı tanır. İznik Patrikliği ise dünden hazırdır; Kudüs, İskenderiye ve Antakya patrikliklerinin yanı sıra merkezi Tverno olmak üzere Bulgar Ortodoks Patrikliği bir kez daha kurulur. Üç yıl sonra Ivan Asen'in Kallipolis' de (Gelibolu) Nikaia ile imzaladığı barış

¹⁵⁵ Akropolites, s. 41.

antlaşması, Lapseki'de kızı Helene'nin, Ioannes Vatatzes'in oğlu II. Theodoros Laskaris ile evlenmesiyle pekiştirilir. 1235 yazı sonunda birleşik Ortodoks gücü Konstantinopolis surlarına dayanarak, şehri karadan ve denizden kuşatma altına alır.¹⁵⁶

Vatatzes ve Ivan Asen'in ittifakı pek uzun soluklu olmamıştır. Kuşatma bir netice vermemiştir ve daha da kötüsü Ivan Asen verdiği karardan pişmanlık duymaktadır. Kızını kocasından, yani Vatatzes'in oğlu II. Theodor Laskaris' den ayırmak ve onu bir başkasıyla evlendirmek için çare aramaya koyulur. Bizanslıların gücünün artması onu çok tedirgin ediyordu, çünkü kendisi vaktiyle Bizans İmparatorluğu'nun erki altında bulunmuş bir halkı yönetmekteydi. Bu nedenle haklı gibi görünen bir bahane bulur ve Ioannes Vatatzes'e bir elçi grubu gönderir. Gönderdiği habere göre kendisi Edirne bölgesine yakın bir menzile yolculuk yapacaktır ve bu esnada kızını görmek istediğini söyler. Genç imparatoriçe anne ve babası ile hasret giderdikten sonra geri gönderilecektir diye de ekler. Ancak Ioannes Vatatzes her şeyin farkındadır. Kızı göndereceğini ancak böyle bir ortamın oluşması dahilinde her şeyi gören Tanrının varlığından korkması gerektiğini belirtir. Nitekim Tanrı, Ioannes Vatatzes'i utandırmayacak ve söylediği şeyleri haklı çıkartacaktır. Ivan Asen, kızını kaçırdıktan sonra giriştiği bir kuşatma esnasında ardı ardına felaket haberleri alır. Önce Macar asıllı karısının daha sonra, onun çocuklarından biri ile Trinovo Piskoposunun da öldüğü haberini alır. Tüm bunların yaşanmasını Tanrının sopası olarak gören Ivan Asen derhal Vatatzes'e bir mektup yazarak yaptıklarından özür diler ve daha önce içtikleri andı yenileme ve ona sınımsız bağlı kalma sözü verir. Böylece kızı Helene'yi geri göndermesi akabinde antlaşma yerini bulur.¹⁵⁷

3.2.4. Alman Konstanze

Ioannes Vatatzes'in en büyük müttefiki kuşkusuz Alman İmparatoru idi. İçerisinde buldukları konjonktürde Almanların Papalığa, Nikaia'nın da Latin İmparatorluğuna düşman olması bu iki hükümdarı birbirine meylettirmişti. Bu yakınlık kendisini, Ioannes Vatatzes'in, Theodor Laskaris'in kızı olan eşi Irene'yi kaybetmesinden sonra daha iyi göstermiştir. II. Friedrich, Ioannes Vatatzes'e

¹⁵⁶ Ostrogorsky, s. 404.

¹⁵⁷ Akropolites, s. 63.

Konstantinopolis'i Latinlerden temizleme ve meşru hükümdarı için restore etme sözü verir. Karşılığı olarak Yunan İmparatoru ona kendisinin, Batı İmparatorunun vasalı olacağı ve iki kilisenin tekrardan birleşeceği temininde bulunur. Ioannes Vatatzes, II. Friedrich'in gayrimeşru kızı Konstanze ile evlenir. II. Friedrich uzaktan akraba olduğu İmparator Boudin ile daha önce hiç anlaşmazlık yaşamamıştır. Ancak çoğu Rumlardan oluşan Palermo sarayında büyüdüğü için onları tanımakta, dillerini mükemmelen konuşmakta ve meşru başkentlerinden uzakta, sürgünde yaşadıkları için hallerinden anlamaktadır. Bu nedenle bu evlilikten gayet memnundur. Ancak tekrar vaftiz edildikten sonra Bizans ismi olarak Anna'yı alan ve kendinden kırk yaş daha büyük bir adamla evlendirilen Konstanze için aynı şeyi söylemek pek de mümkün değildir.¹⁵⁸

3.2.5. Epiros - Nikaia Yakınlaşması

Ioannes Vatatzes Almanlardan sonra, Epir Despotluğu ile de bir anlaşma yoluna gitmiştir. Epiros bölgesi Thessalonike'den ayrılmış ve kurucusu I. Mikhail'in gayrimeşru oğlu II. Mikhail idaresi altında tekrar bağımsız bir despotluk haline gelmiştir. Onlarda Bulgaristan'ın Moğollar tarafından istila edilmesinden faydalanmış ve 1230 yılında Ivan Asen'in fethettiği toprakların büyük kısmını geri almışlardır. Şimdi de Ohri ve Prilep arasında Nikaia İmparatorluğu ile ortak bir sınır paylaşmaktadırlar. Ioannes Vatatzes onlara saldırmamıştır; çünkü böylesine dağlık bir bölgede savaş yıllarca sürebilirdi. 1249 yılında Mikhail'le imzaladığı dostluk antlaşması ayarlamış, torunu Maria'yı, Mikhail'in oğlu Nikephoros ile nişanlayarak pekiştirmiştir. Bu anlaşmaya Mikhail'in uzun süre sadık kaldığı söylenemez. Çok geçmeden İznik İmparatorluğu'na ait bir çok yeri işgal eder. Fakat kendi davet etmiş olduğu silahlı çatışma aleyhinde bir cereyan aldığında Mikhail, imparatorluk elçilerinin Larissa'da kendisine barış şartlarını dikte etmesine boyun eğmek zorunda

¹⁵⁸ The Cambridge Medieval History, (IV), s. 495., Charles Diehl, Byzantine Empresses adlı eserinde, Konstanze'nin uzun soluklu ve oldukça ızdıraplı geçen hayat hikayesini detaylı bir şekilde gözler önüne serer. En göze çarpıcı kısmı ise ömrünün sonunu Bizans İmparatorluğundan oldukça uzak bölgede geçirdiğidir. İlgili eserde şöyle yazmaktadır: "*İspanya'nın Valencia eyaletinde Hospitalier St. John'un küçük kilisesinde, St. Barbara'ya adanan şapelin içerisinde tahta bir sandukanın üzerine şunların kazındığı görülür: Burada Yunanlıların imparatoriçesi Lady Constance yatmaktadır. Yunanlıların bu az tanınmış hükümdarı kimdir ve nasıl tuhaf bir kader onu Doğudan bu kadar uzağa getirmiş ve İber göğünün altında yaşatıp öldürmüştür ? Onun kaderinde romantik ve melankolik bir hikaye ile 13. yüzyılın Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerini içeren bölümler vardır.*" (Diehl, s. 259.)

kaldığı gibi, İznik imparatoruna sadece kısa bir süre önce işgal etmiş olduğu şehirleri değil, üstelik Arnavutluk' daki Kroya şehriyle birlikte Bulgarların elinden aldığı Batı Makedonya'yı da teslim eder ve oğlu Nikephoros'u rehin olarak Vatatzes'in yanına gönderir.¹⁵⁹

3.3. VIII. MIKHAIL PALAIOLOGOS DÖNEMİ

Nikaia İmparatorluğunun en gözde imparatoru olan Ioannes Vatatzes 1254 yılında ölmüştür. Kendisi devraldığından çok daha büyük bir toprak parçasını halefine devrettiği gibi, pek çok yönden de devlet mekanizmalarını daha işlek hale getirmiştir. Bununla beraber hiç kimse kusursuz değildir düsturundan yola çıkarak, onunda eksik taraflarının olduğu söylenmelidir. Bu eksik taraf, bir zafiyetten ziyade bir hastalıktır. Ioannes Vatatzes, hemen herkesçe bilindiği üzere epilepsi hastasıdır. Örnek bir hükümdarlık sergilediği ömrünün son dönemlerinde, bu hastalığından oldukça muzdarip olmuştur; ki bu da onun, artık devlet işlerine hakim olamadığı yönünde dedikodulara sebep olmuştur.

3.3.1. Mikhail Palaiologos'un Sürgünü ve II. Theodor Laskaris

Dedikodularla sınırlı olmayan ve gerçek hayatta da bu kontrol kaybının yaşandığının en büyük kanıtı, dönemin ve daha sonraki dönemin başrolü olan Mikhail Palaiologos'un hayatına bakarak anlaşılır. VIII. Mikhail Palaiologos'un yıldızının yeni yeni parlamaya başladığı dönem, şanssızdır ki Ioannes Vatatzes'in epilepsi krizlerinin yükseldiği dönemdir. Nitekim bunun bir yansıması olarak Vatatzes, genç generali Mikhail Palaiologos' dan şüphelenmeye başlar ve sonunda onu komplo teşebbüsünden tutuklatır. Mikhail'e, Bizans' da daha önce varlığı görülmemiş bir şekilde; muhtemelen Batıdan gelen bir adet olarak, kızgın demirle işkence edilmesini salık verir. Ancak sonrasında dava bir nedenle düşer. Aradan daha birkaç ay geçmiştir ki, Vatatzes, Mikhail'e megas konostaulos rütbesi vererek onu ücretli Latin askerlerinin komutanı

¹⁵⁹ Ostrogorsky, s. 407.

yapar. Daha sonrasında ise onu kendi soyundan olan Theodora ile evlendirir. Dönemin şahidi Akropolites bu karmaşayı şöyle aktarmaktadır:

*"İmparator 1253' de Anadolu'ya gitmek üzere yola çıktığında hala Mikhail'den şüphelenmeyi sürdürüyordu. (sicili kabarık olan Mikhail daha önce bir isyana kalkışmıştı) Ancak onun ayağını kaydıramadığı için (bunun nedenlerinden biri onun soylu aileden geliyor olması ve kendisiyle hısımlığı bulunmasıydı, diğer yandan onun soylu ailelerle hısımlık bağlarının olmasıydı) şunu yaptı: Mikhail'i Patrik'e gönderdi. Bu sıradaki Patrik oldukça dürüst ancak aynı zamanda zır cahil biri olan Manouel idi. Böylece İmparator ona, Mikhail Komnenos'a (Palaiologos) bir kefarete cezası yüklesin ve onu, İmparatora karşı hiçbir zaman komplo düzenlemeye kalkışmayacağı, tersine ona sadık kalacağı konusunda and içmeye zorlasın diye gönderdi. Ve gerçekten de olan biten böyle oldu. (Mikhail Patrik önünde yemin etti) Bunun üzerine İmparator, Mikhail'i yeniden kabullendi ve onu kendi kardeşinin, sebastokrator rütbeli Isaakios Dukas'ın torunu Theodora ile evlendirdi."*¹⁶⁰

Ioannes Vatatzes'in neyi neden yaptığı pek anlaşılamamaktadır. Belki de gerçekten tek mantıklı açıklama geçirdiği krizlerin etkisinde olduğudur. Ancak her halükarda Bizans dünyasına kalıcı bir iz bıraktığı kesindir. Birincisi Nikaia İmparatorluğunu, Konstantinopolis'i geri alabilecek kapasiteye getiren kendisidir; ikincisi Mikhail Palaiologos'u öldürme ihtimali ve yetkisi varken, bunu yapmayıp kendi soyuna dahil etmiştir. Üçüncüsü ve etkisi en kısa sürede görüleni, kendisini hatırlatan en önemli izdir: Kalıtım yoluyla hastalığı oğluna geçmiştir ve II. Theodor Laskaris de tıpkı babası gibi epilepsi hastasıdır. İşin daha vahim kısmı, Vatatzes'in krizleri ömrünün sonlarında çoğalmışken, II. Theodor'un krizleri henüz gençlik döneminde dahi babasınınkilere denktir.

II. Theodor Laskaris, aristokrat sınıfa güvenmeyen, bu sebeple daha alt sınıflardaki memur kadroları ile işlerini halletmeyi tercih eden, otoriter bir imparator olmuştur. Sürekli etkileşim içerisinde olduğu bu grubun başında Georgios Muzalon ve kardeşleri Theodoros ile Andronikos vardır. Bu grup ile istediğini ne kadar yakaladığı ya da bununla beraber ne istediği muallakta kalmaktadır. Çünkü ilk önce Arsenios adında, dünyevi işlerden elini ayağını çekmiş, bağınaz birini patrik yaparak din adamlarının tepkisini çekmiş, ardından babasının temellerini attığı Roma ile birleşme

¹⁶⁰ Akropolites, s. 100.

çabalarını yok etmiştir. Daha sonra hem Anadolu hem de Balkanlardaki düşmanlarıyla yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Moğollarla yakın temasta buldukları dönemde Nikaia imparatorluğu, Balkan yarımadasında Bulgaristan ve Epiros'a karşı mücadele etmek zorunda kalır. Genç Bulgar çarı Mikhail Asen, Trakya ve Makedonya'da büyükçe bir araziyi işgal etmiştir. Ancak çok kayıplara mal olan iki sefer sonunda 1256 yılında Bulgarlar geri püskürtülürler ve iki taraf arasında Nikaia İmparatorluğu için müsait şartlarla bir barış anlaşması yapılır. İki taraf arasındaki gerginliğin daha da azalmasında Mikhail Asen'in sükutu, bundan sonra Bulgaristan'da çıkan karışıklıklar ve nihayet Nemanya hanedanından Konstantin Tikh'in (1257-77) Bulgar tahtına çıkıp II. Theodoros'un kızı Irene ile evlenmesi etkili olur. Daha Ioannes Vatatzes döneminde tasarlanan bir evlenme ittifakı da Epiros ile tesis olunur: II. Mikhail'in oğlu Nikephoros imparator kızı Maria ile evlenir.¹⁶¹

Tamamına erdirilen bu evliliğin iki taraf arasındaki ilişkileri güçlendirmesi gerekirken, Theodor'un, evliliğe karşı Dorazzo ve Servia'yı istemesi tam tersi etkiyi yapmıştır. Oğluna Meriç'te kurulan kampa kadar eşlik eden damadın annesi esir alınma korkusuyla razı olmak durumunda kalır. Ancak geri döndüğünde eşine, en önemli iki şehri verdiğini söylediğinde Epir Despotu tahmin etmesi güç olmayacaktır ki, küplere binerek Thessalonike'ye karşı sefere çıkar ve Sırp'lar ile Arnavutlarında desteğini alır. Bu durumla başa çıkabilecek en kalifiye adam Mikhail Palaiologos idi. Ne var ki II. Theodor Laskaris çocukluğundan beri tanıştığı bu adamdan nefret etmektedir. Belki onu kıskanmaktadır belki de tıpkı babası gibi düşüncelere ya da duygulara sahiptir. Ancak Mikhail'e karşı ithamlarında ileriye gitmiş olacak ki, Mikhail hayatından şüphe etmiş ve Selçuklu Sultanlığına sığınır. Bu süre zarfında Selçuklu Sultanlığına bağlı ücretli Hıristiyan askerlerinin başına geçerek, Türk ülkesini Moğollara karşı savunur. Çok geçmeden II. Theodor'un düşüncelerini değiştirdiği anlaşılır; Mikhail'in, kendisine sadakat yemini etmesinin ardından, onun geleceğini garantisi altına alır. Ancak bu noktada II. Theodor'un babası ile aynı tutarsızlığı paylaştığı göze çarpar. Muhtemelen kendisine karşı bir komplo girişimine teşebbüs etme ihtimalinden ötürü, Mikhail'e çok küçük çaplı bir birlik verir. Ne kadar cesurca savaşsa da bu kıtlık

¹⁶¹ Ostrogorsky, s. 412., Akropolites, s. 129.

içerisinde Mikhail, Epir Despotluğu'nun yayılmasını engelleyemez ve nihayetinde Nikaia'ya geri çağırılarak önce aforoz edilir sonrasında da hapse atılır.¹⁶²

3.3.2. Mikhail Palaiologos'un Yükselişi

Mikhail Palaiologos her daim ne zaman geri çekileceğini ne zaman atağa kalkacağını bilen biridir. Diplomasi tarihinin sayılı ustalarından biri olduğunu defalarca kez kanıtlamış biri olarak, henüz tahta çıkmamışken bile bu becerisini ortaya koymuştur. İmparatorun kendisinden emin olduğu gibi bir düşünceye sahip olması, akla yatkın gelmemektedir. Diğer taraftan Vatatzes konusunda tecrübeli olmasından ötürü, II. Theodor Laskaris'in günlerinin sayılı olma ihtimalini göz önünde tutmuş olabilir. Güçlü bağlantıları olan biridir ve olası bir taht kavgası durumunda Balkanlardan ziyade Nikaia'da olması işine gelmektedir. Meselenin diğer tarafında kendisine yapılan haksızlığın herkes tarafından bilindiğinin de farkındadır. Bu kadar kritik bir durumda, imparatorluğun en parlak komutanına kıt kanaat bir askeri birliğin verilmesi, toplumda II. Theodor'un yetersizliği düşüncesini içten içe büyütülmüştür. Ancak meselenin fazla büyümeden, kendiliğinden ortadan kalktığı görülür. II. Theodor Laskaris, henüz otuz altı yaşındayken, Ağustos 1258' de hayata veda eder. En büyük oğlu Ioannes'in çocuk yaşta olmasından ötürü ölmeden evvel, Georgios Muzalon'u kral naibi ilan eder. Çevresindeki herkese de Ioannes ve Georgios'a biat etmelerini salık verir. Ancak yemin etmesini istediği kişiler, naip olarak atanan kişiden o kadar nefret etmektedirler ki, imparatorun ölümünden yalnızca dokuz gün sonra, anma töreninde, altarın önünde Muzalon ve kardeşleri kelimenin tam anlamıyla parça parça edilirler. Sarayda bir isyan çıkar ve tahmin edildiği üzere Mikhail Palaiologos serbest bırakılarak, imparator ilan edilir.¹⁶³

1258 yılında VIII. Mikhail Palaiologos, otuz dört yaşındadır. Ailesinin kökenleri VII. Mikhail döneminde Mezopotamya valiliği yapmış olan Nikephoros Palaiologos'a dayandığından soylu bir geçmişe sahiptir. Bunların üzerine Dukas, Angelos ve Komnenos aileleri ile de akrabalığı bulunmaktadır. Eşi de Ioannes Vatatzes'in yeğeni Theodora olduğu için, son dört imparatorluk hanedanının kanını

¹⁶² Norwich, (III), s. 189.

¹⁶³ Vasiliev, s. 603.

temsil etmektedir.¹⁶⁴ Yakın geçmişte kendi sicilini karalayan olaylara karıştığı doğrudur: Vatan haini olarak itham edilmiş, hapse atılmış ve Selçuklu Sultanlığına dahi sığınmıştır. Ancak zaman içinde Ioannes Vatatzes ve II. Theodor Laskaris'in hastalıkları dolayısıyla gözden düşmeleri, tüm bu yaşananları onun lehine döndürmüştür. Şimdi herkes, VIII. Mikhail Palaiologos'un haksız yere zulme uğradığına ve onları tekrar eski başkentleri olan Konstantinopolis'e taşıyabilecek tek kişi olduğuna inanmaktadır. Ordu içinde hem Latinler hem de Bizanslılar tarafından da çok sevilmektedir; bu da kendisine karşı yapılacak bir darbe ihtimaline minimuma indirir. Tüm bu şartlar altında Kasım 1258' de imparator ilan edilmiş ve Noel'de, Nikaia'da, IV. Ioannes ile birlikte taç giyer.

Henüz imparator olmuştur ki, kendisini bekleyen büyük bir ittifak ile karşı karşıya kalır. İmparatorluğa adımını attığı günden neredeyse ölümüne kadar kendisine sıkıntı yaratacak olan bu grubun içerisinde Sicilya Krallığı bulunmaktadır. II. Friedrich'in gayrimeşru oğlu Manfred, Epiros'u istila ederek, Korfu, Durazzo, Avlona gibi sahil kasabalarını ele geçirir. İşin bu noktasında kendi geleceğini tehdit altında görmesi beklenirken Epir Despotluğu, Nikaia İmparatorluğu'na karşı Manfred ile işbirliğine girer. Bu amaçla derhal harekete geçerek kızlarının en büyüğü olan Helena'yı eş olarak ona gönderir ve işgal ettiği yerleri kızın çeyizi olarak görmesi teklifinde bulunur. Bu teklif Manfred'in hoşuna gider ve Despot Mikhail'e derhal 400 Alman şövalye gönderir. Aradan çok geçmeden bu ittifaka ikinci bir müttefik daha katılır ve bunu takiben Nikaia İmparatorluğuna karşı ikinci bir evlilik anlaşması daha imzalanır. Akhaia Latin Prensesi Guillaume de Villehardoin, de ittifaka katılır ve Despot Mikhail'in ikinci kızı olan Anna ile evlenir. Seferin nihai hedefi Nikaia İmparatorluğunun Balkanlardaki topraklarını; özellikle Thessalonike'yi, ele geçirmektir. Mikhail Palaiologos'un kafasında iki türlü plan vardır. İlki olan Roma ile haberleşerek iki kilisenin birleşmesi tasarısı elinde patlar. Gönderdiği elçiler eli boş

¹⁶⁴ "Palaiologos ailesi 11. yüzyıldan beri Byzantion'un en yüksek çevreleri arasına girmişti. Her ne kadar aile taht üzerinde doğrudan doğruya hak iddia edebilecek değilse de, mensupları imparator çıkarmış ailelerden Dukaslar, Angeloslar ve Komnenoslar ile kız alıp vermişlerdi. Mikhael'in annesi İmparator III. Aleksios Angelos'un torunuydu. Babası Andronikos Palaiologos Ioannes Vatatzes tarafından Thessalonike'yi yönetmeye gönderilmişti ve Nikaia ordularının Megas Domestikos'u yani başkomutanı olarak atanmıştı." (Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları**, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, Son, s. 31.)

bir vaziyette dönerler ve bunun sonucunda ikinci plan devreye girer. Balkanlara önemli bir keşif kuvveti yollar. Bu kuvvetler Macar ve Sırp birliklerinin yanı sıra paralı Kuman birlikleri ile desteklenir. Daha sonra Konstantinopolis'i kurtaran generalin; Aleksios Strategopulos'un komuta ettiği bu güç, Epir Despotluğunu gafil avlamayı başarır. Epir güçlerinin ittifak kuvvetleriyle birleşmesinden sonra meydana gelen meydan muharebesinde, Strategopulos ikinci bir zafer kazanır ve Nikaia İmparatorluğu kendi aleyhine oluşturulmuş olan, evlilikler üzerinden tahsis edilmiş bu ittifakı yerle bir eder.¹⁶⁵

VIII. Mikhail'in 1261'de Konstantinopolis' de törenle taç giymesi ve bu törende küçük yaştaki evladı Andronikos'u müşterek hükümdar olarak beyan etmesi, tahtın yasal halefi Ioannes Laskaris'i yönetim erkinden uzak tutmuş gibi bir görüntü ortaya koyar. Bu görüntü aynı yılın aralık ayında Ioannes Laskaris kör edildiği zaman gerçeğe dönüşür. Olay gizli tutulmuştur ancak sır duyulur ve anında yayılır; bunun üzerine Patrik Arsenios, Mikhail Palaiologos'u aforoz eder. Bu, onun kendi eliyle taç giydirdiği imparatorla ilk uyuşmazlığı değildir ve şimdi elinde, barbarca bir eylemi kınamak için en güçlü ahlaksal gerekçeleri vardır. Ancak çok geçmeden Arsenios'u görevden almak için bir bahane bulan Mikhail, onun yerine aforoz kararını geri almaya hazır birini getirir: Ephesos yakınlarındaki bir manastırın başkeşişi olan Iosef. Mikhail'in beklentisinin aksine bu görev değişimi istenileni sağlamaz. Kilise ve toplum yeni patriği tanımayı reddederek haksızlığa kurban gitmiş selefinin adına ve anısına sadık kalan Arseniosçular ile bu değişimi kabul eden Iosefçular arasında ikiye bölünür. Tabii, yaşanan bu gelişmeler daha sonra yaşanacak olanların sadece başlangıcıdır. Bizans toplumu bundan çok daha vahim durumların içine düşecektir ki, Mikhail Palaiologos için şu an yaşananlar çokta önemli değildir. Şu kertede önemli olan husus önce tahtını ardından sınırları güvence altına almaktır. Nitekim zorlu dönemlerden geçtikten sonra malik olabildiği saltanata bir zeval gelmemesi için olası bütün rakiplerini saf dışı bırakmayı amaçlamıştır. Bu amaçla Laskaris hanedanının kızlarını, başkentten uzaktaki kişilerle evlendirerek kendi önünü açmayı başarır. Ioannes Laskaris'in üç kız kardeşinden ikisi İtalyanlara ve kalan diğeri de Bulgarlara verilir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Ostrogorsky, s. 414., Norwich, (III), s. 191.

¹⁶⁶ Nicol, (Son) s. 47.

1260'lı yıllara gelindiğinde Mikhail'in uğraşması gereken başlıca tehditler vardır: Epir Despotluğu ile bir savaş kapıyı çalmaktadır; Anadolu'yu kasıp kavuran Moğol tehdidine karşı kendisine bir saf tutma düşüncesi vardır; Batı ile ilişkiler çok kötü gitmektedir ve yükselen Charles d Anjou tehdidi yüreğini ürpertmektedir. 1262 yılında, Bulgar iç karışıklıklarına müdahale eden VIII. Mikhail, Karadeniz kıyısında önemli limanlar olan Ankhialos ve Mesembria'yı zapt eder ve karada da hakimiyet bölgesini Bulgaristan aleyhine fazlasıyla genişletir. Epiros' da ise aslında orta karar bir kumandan olan İstanbul fatihi Aleksios Strategopulos 1262 yılındaki mücadelelerde pek de talihli olamaz. Fakat imparatorun kardeşi Despot Ioannes Palaiologos, 1264 yazında önemli bir başarı kazanarak, Epiros Despot'u II. Mikhail'i barışa ve imparatorun yüksek hakimiyetini kabule zorlar. Önce II. Theodor Laskaris'in kızı ile evlenmiş olan Despot I. Nikephoros, yani II. Mikhail'in oğlu, bu sefer VIII. Mikhail'in yeğenlerinden biriyle evlenir. Bu evlilik ile Epir tasanından kurtulduktan sonra Moğol tehdidi ile ilgilenmek durumunda kalır. Moğollar İslam'a karşı Hıristiyanların davasını desteklemeye eğilimlidirler; zaten hem Mısır'daki Müslüman Memlüklerin hem de sultanlarını diledikleri gibi tahta çıkarıp indirdikleri Selçuklu Türklerinin doğal düşmanıdır. Bu sebeple VIII. Mikhail, daha hükümdarlığının ilk yıllarında Hülagu ile bağlaşıklık kurmaya özen göstermiştir. Nitekim Hülagu'ya karşı II. Keykavus'u desteklemesini isteyen Memlük ve Altınorda elçilerini de geri çevirmiştir. Ardından 1265' de imparatorun evlilik dışı kızlarından biri olan Maria ile Hülagu'nun evlenmesi kararlaştırılır. Karar gereğince Maria, Moğol ülkesine vardığında Hülagu müstakbel zevcesini göremeden ölmüştür; ancak Maria ülkesine geri gönderilmez ve bunun yerine Hülagu'nun oğlu Abaka ile evlendirilir.¹⁶⁷ Ne kadar etik olduğu tartışılmakla beraber, bu Moğollar ile gerçekleştirilen tek evlilik ittifakı değildir. VIII. Mikhail Palaiologos, 1272 yılında Altınorda devletinde hakim bir nüfuza sahip bulunan ve

¹⁶⁷Rustam Shukurov, **The Byzantine Turks 1204-1461**, Brill, 2016, s. 58. *"İmparator Hülagu ile evlilikle bağlanan bir anlaşma yapmak istemiş, bunun içinde Diplobatzina'dan olma öz kızı Maria, keşiş olan ve soylu bir aileden geldiği için kendisine prinkeps de dene Theodose eşliğinde, Moğol ülkesine gönderilmişti. Onu götüren prinkeps, Pantokrator Manastırı'nın başıydı ve bu genç kızı büyük bir titizlikle özel araçlarla götürmüştü; ayrıca yanına çadırdan bir kilise ve kutsal törenler için değerli vazolar almıştı. Bu şapelin (çadır kilisenin) bezi ipekten dokunmuş, direkleri sazdan kamışlarla yapılmış, üzerinde ise altından aziz resimleri bulunmaktaydı. Ancak hazırlanan bu anlaşma büyük bir skandalla sonuçlanmış, daha genç kız yanına ulaşmadan Hülagu bu dünyayı terk etmişti. Genç kız ise daha sonra ülkenin yeni hükümdarı olan Hülagu'nun oğlu Abaka ile evlendirildi."*(Georges Pachymeres, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 39.)

kısa bir zaman sonra Bulgarların her türlü Bizans aleyhtarı faaliyetlerini önlemek suretiyle kudretini ispat eden büyük Tatar ordu kumandanı Nogay ile bir dostluk anlaşması yapar. İmparator gayrimeşru kızı Euphrosyne'yi Nogay'a zevce olarak verdiği gibi ona zengin hediyelerde gönderir. Mikhail bu hareketlerle adeta bir taşla iki kuş vurur. Bir yandan elindeki gayrimeşru çocuklarından kurtulmuş olurken, diğer yandan döneminin en önemli güçleri ile ittifaklık ilişkisi kurar.¹⁶⁸

Kuşkusuz VIII. Mikhail Palaiologos'un, en amansız düşmanı Fransız asıllı Sicilya Kralı Charles d Anjou' dur. Amacı zamanında Robert de Guiscard'ın ya da Manfred'in yapmak istediği şeyin aynısıdır. Bizans başkentini ele geçirerek Doğu ile Batı dünyasını birleştirmek ve kendisini Konstantinopolis hükümdarı ilan etmek. Kimilerince zalimliği ve savaş sevdalısı olarak betimlenen Charles d Anjou aslında oldukça eğitilmiş ve zeki biridir. Her zaman yerine göre davranan biri olarak düşmanına karşı cephe genişletmiş ve Epir Despotluğu, Bulgarlar, Sırlar ve Macarlar ile müttefik olmaya çalışmıştır. Kendisini kısıtlayan Sicilya ve Tunus'daki olayları bitirir bitirmez, bütün tersanelerini gece gündüz çalıştırır hale getirerek Bizans İmparatorluğu'na karşı büyük bir ordu inşa ettirmiştir. Ancak hesap etmediği tek bir şey vardır: VIII. Mikhail Palaiologos en az onun kadar zeki biridir. Zeki olmakla kalmayıp Bizans diplomasinin genlerine işlediğini kanıtlayacak mahiyette biridir ve diplomasi oyunlarının ustasıdır. Charles'ın Balkanlardaki Slav nüfusu üzerinde, Bizans aleyhine emelleri olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle VIII. Mikhail bu ülkelerin hanedanları ile sıhri bağlar tesis etmek suretiyle, Charles'ın nüfuzunu tesirsiz hale getirmeye çalışır. Epir Despotluğu, II. Mikhail'in ölümünden sonra (1271) sonra dağılmıştır: Epirhakimiyetini Bizans imparatorunun yeğeni ile evlenmiş olan meşru varis Despot Nikephoros üzerine alır; Teselya'da II. Mikhail'in gayrimeşru oğlu Ioannes tutunmayı başarır. İmparator bu sonuncuya sebastokrator unvanını tevcih ederek yeğeni Andronikos Tarkhaneiotes'i Ioannes'in kızıyla evlendirir. Ancak bu tedbirin yeterli olmadığı çok geçmeden ortaya çıkar: Teselya'nın enerjik ve savaşçı hakimi kısa zamanda imparatorluğun en koyu bir

¹⁶⁸ Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu**, çev. Halil İnalçık, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 398., Ostrogorsky, s. 419., Nicol, (Son), s. 87., Ayönü, s. 268. Nogay'ın taht kavgaları ile uğraştığı dönemde VIII. Mikhail, Nogay'ın en güçlü rakibi olan Tokta'ya, diğer bir gayrimeşru kızı olan Maria'yı verir. Henüz olayların sıcaklığını koruduğu dönemde Tokta, eşini Bizans ülkesine geri göndermiş ve iktidarı eline aldıktan sonra, ki bu birkaç seneyi bulmuştur, VIII. Mikhail'den eşini geri istemiştir. Mikhail kızını hediyelerle donatarak geri gönderir ve böylece kendisine yeni bir müttefik kazanmış olur. (Pachymeres, s. 71.)

düşmanı haline geldiği gibi, Tarkhaneiotes de kayınpederiyle işbirliği yapar. Yoluna devam etmek durumunda kalan VIII. Mikhail, Sırlar ve Macarlar ile de ittifak arayışına girer. Sırların ittifaka pek yanaşmadığı ve Charles d Anjou' dan tarafa meylettikleri açıkça anlaşılır. Macarlara gelindiğindeyse Mikhail aradığını bulur: Veliahdı Andronikos Palaiologos, Macar kralı V. Stephan'ın kızı ile evlenir. Böylece Mikhail Balkanlardaki Sırp tehdidini dengeleyecek müttefikini bulur.¹⁶⁹

Balkanlardaki iyi haberlerin Charles üzerinde pek bir etkisi olmamıştır. Hala inatla ve sebatla Konstantinopolis hükümdarı olmayı istemektedir; Mikhail elindeki ikinci kartı oynar. Charles'ın abisi Fransa Kralı Louis dindar yönleri ile tanınan kimsedir ve düzenlenecek olan olası bir Haçlı Seferine sıcak baktığı herkesçe malumdur. Mikhail, Louis' ye yolladığı ilk mektubunda Fransız Kralının, Kuzey Afrika'daki Müslümanlara karşı girişeceği Haçlı Seferine memnuniyetle yardımda bulunacağını ancak kardeşi Charles ile çatışmakta olduğunu bildirir. Olumlu bir dönüş alamadığı ikinci mektubunda tüm Bizans ahalisinin Katolik inancına iman edeceğini söyler. Louis bu değişimin tüm din adamlarınca tanınıp, imzalanıp halka tebliğ edilmesini ve halkında bunu tasdik etmesi gerektiğini bildirir. Mikhail'in savuşturmak istediği türden bir istek olsa da Fransa Kralı ile bulduğu ortak yolu kapatmak istememektedir. Çok geçmeden Fransız donanmasının Tunus üzerine sefere çıktığını duyunca sevinir. Ancak bu hamle kısa süreli bir fayda sağlamış ve Charles d Anjou Tunus hareketini kısa sürede muvaffakiyete erdirmiştir. Arkasından gelen ikinci haber daha da kötüdür: Louis ölmüştür ve artık Charles'ın önünde, onu durduracak abisi yoktur. Nitekim süratli bir şekilde donanma hazırlığını bitirmiş ve Bizans üzerine çıkmayı kararlaştırmıştır. Donanma yola çıktığında Mikhail'in bu işten çıkma olasılığı oldukça düşüktür. Olsa olsa ilahi bir yardıma ihtiyacı vardır ki, bu da çok geçmeden gerçekleşir. Charles'ın uzun süredir üzerine düştüğü donanması fırtına esnasında yerle bir olur. Mikhail Palaiologos yine kısa süreli de olsa Charles felaketinden kurtulmayı başarmıştır.¹⁷⁰

1270 sonunda donanmasını kaybeden Charles için Konstantinopolis fethini geciktirebilecek fazla bir şey olmasa gerektir. Çünkü inanılmaz bir hızla kendisini motive etmekte ve hedefine giden yolda engelleri hızlı bir şekilde aşmaktadır.

¹⁶⁹ Ostrogorsky, s. 423.

¹⁷⁰ Norwich, (III), s. 207.

Felaketin üzerinden çok kısa bir süre geçmiştir ki, Charles tekrar Bizans İmparatorluğu'nun en büyük derdi haline gelmiştir. VIII. Mikhail elindeki son kartı istemeye istemeye oynamak durumunda kalır. 1274 yılında gerçekleşen Lyon Konsili'ne gönderdiği elçilerinde imzaladığı belgelere göre Bizans İmparatorluğu asilleri, din adamları yahut halkı, ayırım yapmaksızın Katolik inancını benimseyecek ve Katolik ritüellerini uygulamaya başlayacaktır. Gerçekten bakıldığında bütün bir imparatorluğun kaybedilmemesi için yapılacak en realist adım budur. Kendisine karşı duran bütün bir Batı bloğunu aşmanın tek yolu onların inancını benimsemekten geçiyordu. VIII. Mikhail yapacaklarını çoktan yapmış ve son zafiyet olarak Papa'nın bu isteğini kullanmıştır. Nitekim topladığı konsilde Katolik olması halinde Bizans İmparatorluğu'na karşı yapılacak en ufak bir seferi dahi gayrimeşru olarak tanımlamakta ve bu şarta Charles d'Anjou dahi itiraz edememektedir. Son şans olarak VIII. Mikhail bu bildiriye kabul etmiştir ancak bu hareketiyle Charles'ı durdurmakla beraber halkının da nefretini kazanmıştır.

Batı dünyasının gözünde Lyon'da gerçekleşen birlik, Bizans İmparatoru Mikhail Palaiologos'un şimdi sadece kendisine karşı haklı bir savaş yürütülemeyecek bir Katolik hükümdar olarak değil, aynı zamanda Konstantinopolis' deki tahtın meşru varisi olduğunu da kabulü gerektiği anlamına geliyordu. Charles d'Anjou ile damadı Latin İmparatoru Philippe bu görüşe katılmakta zorluk çekerler. Ama Mikhail onlardan daha akıllı çıkmıştır ve hemen, Papa'nın Bizans'a düşman herkesi Hıristiyan dünyasının düşmanı diye niteleyeceğine güvenerek Charles d'Anjou'nun Arnavutluk' daki üslerine karşı bir saldırı başlatır. Sicilya ve İtalya'daki sorunlarla uğraşmakta olan Charles pek az takviye gönderebilir ve iki yıl boyunca onun Arnavutluk' daki birlikleri hep savunma durumunda kalırlar.

3.3.3. Union Muhalifleri; Theodora ve Eulogia

Ülke içi problemlere dönüldüğünde Mikhail'in tek yapması gereken şey halkını union konusunda ikna etmektir. Ancak Ortodokslar ata mirası inançlarına ihanet olarak gördükleri bu gelişmeden son derece rahatsızlardır. Birleşmeye muhalefet, ruhban arasında olduğu kadar halkta da güçlü ve gürültülü tepkiler doğurur. Bu protesto hareketinin başını çekenler arasında ise imparatorun kız kardeşi Eulogia da vardır.

VIII. Mikhail için bu protestoların en zor kısmı burası olsa gerektir. Sadece kız kardeşi değil, aynı zamanda Eulogia'nın kızları da union'un karşısındadır. Kurduracağı manastır ve etkilediği insanlar bakımından Eulogia'nın kızları arasında en mühim olanı Theodora'dır. Ana kız birbirlerine çok yakındır ve Theodora'da gençlik döneminin sonuna doğru, özellikle kocasını kaybetmesinin etkisiyle, annesi gibi rahibe olma yolunu seçmiştir.¹⁷¹

Bu iki dini bütün hanımefendi, Konstantinopolis' de ve şehrin sınırları dışında imparatorun birleşme politikasına muhalefeti ayaklanırlar. Eulogia, manastırının güvenli sığınağında entrikalar çevirerek, bir zamanlar en sevdiği kardeşi, şimdi ise rotasından şaşmış bulunan VIII. Mikhail'e karşı çıkar. Bu esnada diğer iki kızı ise, imparatorun olumsuz tepkilerinin ulaşamayacağı yerlerde yaşamaktadır. Maria, Bulgar Çarı ile evlenerek bu ülkeye yerleşmiş; Anna ise Epir'de, tamamen başka nedenlerle Mikhail'e başkaldırmakta olan bağımsız despotun karısı olarak yaşamaktadır. İki kız da annelerinin union karşıtı propagandasına seve seve yardımcı olurlar. İkisi de imparatoru ve bir avuç destekçisini sapkın ilan edip imparatorun isyancı sayarak baskı yapmaya başladığı kişilerin kendi topraklarına sığınmasına izin verirler. Sığınmacılardan biride muhalefetin merkezi konumundaki Konstantinopolis' de annesinin kampanyasına destek vermiş olan Theodora'dır. Tabi, hal böyle olunca VIII. Mikhail, Papalık elçilerine karşı, union'un benimsendiğini gösterecek yeterli kanıtı bulamaz. Bu sebeple de, Konstantinopolis' de union'a karşı çıkan kim varsa, hepsini hapse attırmaya ve mülklerine el koymaya karar verir. Ortodoksluk üzerine bizzat VIII. Mikhail tarafından kurulan bu baskı sonucu, din uğruna şehitlerin ortaya çıktığı görülür. Devrin kurbanları arasında Theodora'nın ölen kocası Ioannes'in kardeşleri, Isaakios ile Manuel Raul'da vardır. Her ikisi de itaatsizliklerinden ötürü zindana atılır ve inançlarından vazgeçmemekte direnince de VIII. Mikhail'in emriyle gözleri kör edilir. Muhaliflerin başı ilan edilen Theodora ile annesi Eulogia'da yakalanarak Konstantinopolis' den sürülür ve Karadeniz kıyısındaki Aziz Gregorios

¹⁷¹ Theodora 1240'da dünyaya gelmişti ve 1256 yılında Georgios Muzalon adında, doğuştan soylu ya da seçkin olmayıp sonradan "protovestiaros"luk makamına yükselmiş biriyle evlenir. Ancak 1258 yılında II. Theodor Laskaris'in ölümünden sonra naipliğe gelmesi Bizans aristokrasisinde büyük bir kıskançlığa ve bilmeye sebebiyet verir. Neticesinde VIII. Mikhail'inde içinde bulunduğu grup Muzalon'u parça parça ederek öldürürler. Amcası VIII. Mikhail bundan sonra Theodora'nın, Ioannes Raul ile evlenmesini ister. (Donald M. Nicol, **Bizans'ın Soylu Kadınları**, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, Soylu, s. 38.)

kalesine kapatılır. Fırtına dinene ve Ortodoks inancı, Roma'nın doktriniyle kirlenmemiş haliyle yeniden kurulana dek orada kalırlar; ki bu VIII. Mikhail ölmeden önce gerçekleşmemiştir. Bu esnada İmparator iki kilise arasındaki birliği dayatırken karşılaştığı güçlükler konusunda Papa III. Nicolaus'a mesaj gönderir. Latince kaleme alınmış olan bu raporlarda, imparatorun kaba kuvvetle cezalandırmaya, zindana tıkmaya ya da birtakım organları kestirmeye mecbur kaldığı bozguncuların listesi yer alır. Göze çarpan kısım, ona karşı gelenlerin birçoğunun imparatorluk ailesinden olmasıdır. İsmi sıralananlar arasında öz kız kardeşi ile kızları, yani Eulogia ve Theodora'da vardır.¹⁷²

3.3.4. Sicilyalı Vesperler İsyanı ve Mikhail'in Son Dönemleri

Bizans İmparatorluğu tarihinin en usta diplomatlarından biri olan VIII. Mikhail Palaiologos, Batılı güçler tarafından imparatorluğun ortadan kaldırılmaması için tek yolun union'u tanıma olduğu düşüncesi içerisinde ve dönemin konjonktürü göz önüne alındığında haklılık payının yükse olduğu aşıkardır. Meselenin diğer tarafında hangi nedenle olursa olsun, bir toplum üzerinde kurulacak herhangi bir dini baskının, o toplum üzerinde ters tepki yaratacağı tecrübelerle sabittir ve VIII. Mikhail'in karşı karşıya kaldığı durum da bundan ibarettir. Bizans ahalisi ne pahasına olursa olsun Ortodoks inançtan sapmaya, hele de nefret ettikleri Latin ritüellerini kabule sonuna kadar karşı çıkar. Çoğu kez yaptıklarıyla tahta çıkışındaki haksızlığı unutturmuş ve imparatorluğun hemen her kesiminin sevgisini kazanmış biri olarak Mikhail, bu kıstası aşamamıştır ve ömrünün sonuna kadar aşamayacaktır. Kendisi ne şiddetle union'u savunursa savunsun, halk o ölçüde buna karşı çıkar. Neticesinde Charles d Anjou yeni Papanın, kendi yakınlarından biri olmasını sağladığında, korkulu rüya geri döner. Bizans İmparatorluğu'nu, Charles d Anjou'nun şerrinden koruyabilecek tek makam da artık yoktur. Şimdi Charles, tüm gücüyle Konstantinopolis'i ele geçirmeye hazırdır ve Mikhail'in ona karşı durmaya yetecek gücü yoktur. Ancak halkının sırtını döndüğü bu adam, son kez kendi ahalisine karşı bir mucizeyi gerçekleştirir. Charles, Bizans'a karşı harekete geçmek üzereyken Sicilya'da eşi benzeri görülmemiş bir isyan çıkar. VIII. Mikhail Palaiologos'un da payının olduğu bu isyanda, tüm ada ayağa kalkar ve önce

¹⁷² Nicol, (Soylu), s. 42.

Norman daha sonrada Fransızlar tarafından buyruk altına alınmaya isyan ederler. Bu öylesine büyük bir isyan hareketi olur ki Charles sadece seferden değil, tüm askeri emellerinden vazgeçmek durumunda kalır ve bu noktadan sonra Bizans için hiçbir zarar teşkil etmez.¹⁷³

3.3.5. Trabzon Komnenosları ve Konstantinopolis

VIII. Mikhail Palaiologos 1282 yılında hayata veda eder. Öldüğü vakit, Bizans İmparatorluğunun hiçbir bireyi onun için üzülmez; arkasından dualar edilmez ve daha da beteri, Konstantinopolis'i geri alan ve imparatorluğun başına gelebilecek türlü tehlikeleri defalarca bertaraf eden bu adam, cenaze töreni dahi yapılmaksızın şehir dışında bir yere gömülür. Tüm bu nefreti ne kadar hak ettiği tartışmalı olsa da, ölmeden evvel göze çarpan son bir teması daha olmuştur. Pek çok kez Epir Despotluğu ile savaşmış ve çoğu kez de üzerinde baskı kurup kendi yüceliğini tanıtmış biri olarak, başka bir Bizans artığı olan Trabzon'daki Komnenos ailesiyle iletişime geçer. Trabzon'a gönderdiği elçiler ciddi ihtarlarda bulunarak Ioannes'e krallık unvanı ile bu şerefe ait tüm işaretleri bırakmaya mecbur olduğunu, kendisinin sadece Bizanslıların devletinin bir kısmına sahip olduğunu düşünmesini, Mikhail'in ise büyük başkentteki tahtta oturması sebebiyle "basileus" unvanını kullanmaya layık yegane kişi olduğunu hatırlatırlar. 1279 yılından beri Büyük Komnenos Sarayından bu şekilde sürekli taleplerde bulunulur, fakat bu istekler gereken başarıyı getirmekten acizdir. Trabzon'da Mikhail'in bu küstahça talepleriyle dalga geçilir ve bu gibi tekliflerden kurtulmak için "imparatorluk unvanı ecdat döneminden kalan eski bir mirastır ve kendileri mahvolmadıkça ya da çökmedikçe bunu feda edemezler" gibi geçiştirici bahaneler öne sürülür. Henüz gençlik çağında ve yeni tahta çıkmış bulunan inatçı Komnenos'a bu şekilde etki edilemeyeceğini anlayan Mikhail, onu kendi çıkarlarından yana çekebilmek için kızlarından birini zevce olarak vermeyi teklif eder. Böylelikle Ioannes'in, Palaiologos ailesinin bir üyesi olacağını ve İstanbul hükümdarlarından başka birinin kendisine "basileus" unvanı verme yanlışığının ortadan kalkacağını düşünür. Damadın bu onurlu unvanı taşıması da sadece, en büyük imparator Mikhail'in kudret ve kuvvetinin etkisiyle olabilecektir. Mikhail Palaiologos'un kurnaz ve tehlikeli

¹⁷³ Vasiliev, s. 668.

kişiliğinin farkında olan Ioannes ve diğer Trabzon yöneticileri bu teklife hiç sıcak bakmazlar; ancak Mikhail'i doğrudan da karşılıklarına almak istemezler. Mikhail'in bu işin peşini bırakacağı yoktur ve Trabzon cephesi daha fazla dayanamaz.

“1280 Haziranında Trabzon tahtına çıkan II. Ioannes Komnenos, Bizans İmparatoru VIII. Mikhail'in kızı Eudokia ile evlenmek üzere 1282 yılının Eylül ayında İstanbul'a gelir. Fakat kente girmeden önce, üzerindeki imparatorlara özgü giysi ve simgeleri uysallıkla çıkarır ve müstakbel kayınpederinin verdiği despot unvanını kabul etmek zorunda kalır. Mikhail üç senedir peşinde koştuğu şeyi elde etmiştir. Tabii bunun yanında başarısının ne kadar kalıcı olduğu da sorulmalıdır. Trabzon İmparatorları çok geçmeden sözlerinden cayacak ve basileus unvanını kullanmaya devam edeceklerdir.”¹⁷⁴

3.3.6 Theodora ve Libos Manastırı

1282 Aralık ayında İmparator VIII. Mikhail'in ölümüyle, kiliseler arasındaki birliğin zorla sağlanabileceğine dair son gerekçe de ortadan kalkmış olur. Ölümünün hemen ardından tahta çıkan oğlu II. Andronikos Palaiologos birliğin sona erdiğini ilan eder. Birliğe karşı çıktıkları için babasının zulmüne uğrayanlar ise kısa sürede kahraman ilan edilirler. Serbest bırakılan Theodora ve Eulogia ise hemen Konstantinopolis'e dönerler. Theodora'ya Konstantinopolis'e geri geldikten sonra özel mülkünün hepsi geri verilmiştir ve özellikle imparatorun başkentte bir manastır ve ona bağlı binaları kurmak için izin almasından sonra, tüm servetini dindarca bir amaç uğruna kullanır. Harabeye dönmüş eski bir yapı olan Libos Manastırını ihya eder. Burayı bir rahibe manastırına dönüştürdüğünde, artık manastırın ikinci banisi olarak tanınmaya başlar. Manastır typikon'u bizzat Theodora'nın talimatlarına göre hazırlanmıştır: Buna göre manastırda elli rahibe olacak; bunlardan otuzu koro rahibesi, kalan yirmi tanesiyse hizmet işleriyle uğraşacaklardır. İmparator, manastırın koruyucusu ilan edilmiştir ve hazineci, kilise yöneticisi ve kayyum görevleri rahibelere verilirken kahya dışarıdan bir erkek olacaktır. Komplekse manastır dışından kadınların

¹⁷⁴ Jacob Philipp Fallmerayer, **Trabzon İmparatorluğunun Tarihi**, çev. Ahmet Cevat Eren, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 138., Murat Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 35., Murat Keçiş, XIII. - XV. Yüzyıl Bizans Tarihçilerinin Trabzon İmparatorları Hakkında Kullandıkları İfadeler, **Uluslararası Karadeniz İnceleme Dergisi**, s. 19.

tedavisi için bir hastane eklenmiştir; bir diğer hayırseverlik faaliyeti ise yoksullara yemek dağıtılmasıdır.¹⁷⁵

Manastır hayatının sakin ortamında Theodora, sonunda ilim ve edebiyata olan sevgisini doya doya yaşama imkanı bulmuştur. Dünya işleri olsun, kilise içindeki karışıklıklar olsun onun için çok fazladır. Bu sebeple 1285 yılından sonra bütün zamanını, bir yanda manastırla ilgili görevleri, diğer yanda ilim çalışmaları arasında paylaştırdığı görülmektedir. Kendine bir kütüphane kurup başka alimlerle kitap ve fikir alışverişinde bulunmak için gereken para, zaman ve yatkınlılığa da sahiptir. Theodora'nın himayesi altına aldığı ya da mektuplaştığı entelektüel kişilerin hepsi erkektir. Konstantinopolis'de 13. yüzyılın sonunda klasik Yunan kültürüne ilişkin araştırmaların canlanmasına öncülük eden bu entelektüeller, Antikçağın kaybolmuş ya da unutulmuş yazmalarının birçoğunu bulup çıkarırlar; bir kısmını yeniden okunur hale getirirler. Bazı çehreler tarafından din dışı pagan ürünleri incelemekle itham edilseler de bu, Theodora için önemsiz bir noktadır. Onun için yapılabilecek en yerinde açıklama şu olsa gerektir: Yıllarca sürgünde kalmış ve her daim dindarlığını muhafaza etmiş biri olarak Theodora, sosyal yardım kuruluşları vasıtasıyla kendisini Tanrıya ve insanlara hizmete adanmış, klasik Bizans aristokrat kadınına temsil eder.¹⁷⁶

3.4. ANDRONIKOSLAR VE BİRİNCİ İÇ SAVAŞ

II. Andronikos Palaiologos, henüz babası hayattayken ortak imparator ilan edilmiş ve tahta çıkmıştır. Dini bütün bir insan olarak, klasik Ortodoks teamüllerine sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen, VIII. Mikhail'in saltanat süresi boyunca açıktan bir şey söyleyememiştir. Ancak 1282 sonunda babasının ölümüyle beraber tek imparator olarak tahta çıktığında, yaptığı ilk iş Lyon beraberliğine son vermek olmuştur. Bu hareketiyle babasını lanetleyen halk kitlelerinin, sadakatini kazanmayı da başarmıştır. Ancak devraldığı imparatorluğun genel vaziyeti pekte iç açıcı değildir. Özellikle Balkanlarda yaşanan gelişmeler, Bizans İmparatorluğuna çok büyük sıkıntılar yaşatmaktadır. II. Andronikos için, çok geçmeden başka sıkıntılarda baş gösterir.

¹⁷⁵ Connor, s. 385.

¹⁷⁶ Nicol, (Soylu), s. 46.

Babasının politikaları sebebiyle evlendiği ilk eşi Macar Prensesi Anna ölmüştür. Böylece henüz saltanatının başındayken, kendisine uygun yeni bir eş aramaya başlar.

3.4.1. II. Andronikos ve Irene

Bizans Sarayı'nın diplomatları, Angevin ve Aragon hanedanları arasındaki mücadele hakkında, Batının siyasi ve dini labirentinde yol bulabilecek kadar bilgilenmişlerdir. II. Andronikos onları ikinci bir eş bulma amacıyla, Kastilya Kralı X. Alphonso'ya yönlendirir. Alphonso'nun Konstantinopolis'e gönderebileceği halihazırda bir kız evladı yoktur; ancak torunu Monferratolu Yolanda'yı seve seve verebileceğini söyler. Bizans tarafının da onaylamasıyla, üç Cenova gemisinin eşliğinde Yolanda, Konstantinopolis'e gelerek 1284 yılında Ortodoks ritüellerine göre eşi II. Andronikos ile evlenir. Evlilik töreninden sonra Bizans geleneklerine uygun bir şekilde ismini Irene olarak değiştirir. O sırada Yolanda-Irene aşağı yukarı on bir, II. Andronikos ise 25 yaşındadır. Irene evliliklerinin ilk yıllarında Ioannes, Theodoros ve Demetrios adında üç oğlan ile bedbaht bir kadere sahip olan Simonis adlı bir kız çocuğu doğurur. 1286'da ilk oğullarının doğumundan sonra II. Andronikos karısına imparatoriçe sıfatıyla taç giydirir. Irene oldukça açıkgozlü ve ihtiraslı bir kadındır: çocuklarını, geleceğin hükümdarları olarak görmeyi çok istemektedir. Diğer taraftan Bizans ahalisinin gözünde II. Andronikos'un ilk eşi Anna'dan olan çocukların imparator olacağı şüphesizdir.

3.4.2. Veraset Sorunu

Irene durumun farkındadır ve II. Andronikos da hayata geçirdiği eylemlerle, bu hissiyatının doğruluğunun ispatlar. Evlenmelerinden önce imparator varisi ve veliahtının ilk oğlu Mikhail olduğunu zaten ilan etmiştir.¹⁷⁷ 1294 Mayısında da

¹⁷⁷ Andronikos'un IX. Mikhail üzerine planları vardır. Batı siyasetinin bir parçası olarak oğlunu II. Boudin'in torunu Philippe'nin kızı Catherine de Courtenay ile evlendirmeyi planlamış ama yıllarca süren müzakereler sonuç vermemiştir. Gerek dinsel gerek siyasi nedenlerle Papalar, Latin İmparatoriçenin sapkın bir imparatorla evlenmesine karşı çıktılar. 1301'de Catherine Fransa Kralı'nın kardeşi Charles de Valois ile çok daha tatmin edici bir evlilik yapar. Aynı engel, Mikhael'in Kıbrıs' daki Fransız kralının kızıyla evlenmesine de engel olur. Sonunda 1295'de Mikhael, Ermenistan kralının kızlarından Rita ya da Maria ile evlenir. Bu kadın ona iki oğul ve iki kız çocuğu verir. (Ostrogorsky, s. 449.)

patriğin eliyle oğluna ortak imparator tacı giydirmekle de bu kararını teyit eder. Yine aynı yıl ikinci oğlu Konstantinos'a imparatorluk unvanlarından biri olan despotluğu vermesiyle Irene'nin kendi evlatlarının dışlandığını hissetmesi bir olur. Irene'nin çocuklarının hepsi daha küçüktür; en büyükleri olan Ioannes Palaiologos 1286'da doğmuştur, yani babası ile üvey ağabeyi Mikhail ortak imparator olarak taç giydiklerinde ancak sekiz yaşındadır. Ancak Irene için yaş problemi şu anın konusu değildir; öylesine büyük bir gürültü kopartır ki, II. Andronikos ancak küçük oğlana da bir despotluk vererek onu susturabilir. Bu küçük sus payı Irene'yi tabi ki memnun etmemiştir. Oğullarının ve onların soyundan devam edeceklerin Romalıların İmparatorluğu'nda hüküm sürerek annelerinin anısını sonsuzlaştırmasını sağlama almak gibi kışkırtıcı arzuları vardır. Üstüne üstlük bununda imparatorluğu prensliklere bölerek gerçekleştirebileceği kanısındadır; bu prensliklerin her biri, her ne kadar teorik olarak en büyük kardeşe, İmparator Mikhail'e bağlı kalsa da, kendi içinde bağımsız bir imparatorluk olacaktır. Avrupa'dan gelme biri olarak, feodal sistemle olan tanışıklığı kendisini gösterse de, burada net olan başka bir husus daha vardır. Yüzyıllardır Tanrının iradesi altında hüküm süren bu monarşik yapıyı, yine Tanrıdan başka kimse bozamaz. II. Andronikos'un, eşi Irene'ye cevabı bu minvalde olmuş ve kesin bir dille reddedilmiştir.¹⁷⁸

3.4.3. Milutin ve Simonis

II. Andronikos'un en büyük problemi Balkanlardadır: Milutin. Gittikçe güçlenen Sırp egemenliği sadece II. Andronikos'un değil, aynı zamanda Irene'nin ve onun zavallı kızı Simonis'in de problemidir. 1282'de Dragutin'i tahttan indiren kardeşi Stefan II. Uroş Milutin, Bizans Makedonyasının Sırp larca fethi yolunda ilk adımları atan kişidir. Üsküp (Skopje) kenti 1282'de onun eline geçer; Skopje, Vardar ovası ile Sırbistan'ın güneyinden gelip Thessalonike' ye ve Kuzey Yunanistan'a giden yola egemen konumdadır. Milutin Teselya hükümdarı Ioannes Dukas'ın kızı ile halihazırda bir evlilik yapmıştır. Sırbistan ile Teselya'nın bağlaşıklık kurması, Thessalonike'yi ve Bizanslıların Adriyatik kıyısına kadar karadan ulaşım yolunu büyük tehlike altına sokmaktadır. Bu sebeple II. Andronikos, 1282 yılında VIII. Mikhael'in Teselya

¹⁷⁸McCobe, s. 276., Nicol, (Soylu), ss. 54-56.

hükümdarı Ioannes ile savaşmaları için çağırdığı Tatarlara, Sırlara karşı bir sefer düzenlesinler diye çağrıda bulunur. Ancak bu onları durdurmaya yetmez; Sırlar Kuzey Makedonya'ya sızmaya devam ederler. Milutin'in ordusu gerek sayısal, gerekse etkinlik yönünden Bizanslıların başa çıkamayacağı bir düzeydedir. İmparatorluk orduları 1297 yılında devletin en kabiliyetli kumandanı Mikhail Glabas idaresinde bir mukabil taarruza kalktıysa da, bu hamle başarısız olur. En son çare olarak II. Andronikos diplomasi yolunu tercih etmek zorunda kalır; fakat bu beklediğinden daha zor bir serüven olur. Milutin güçlü olmanın verdiği cesaretle pek çok kez işi yokuşa sürer ve Bizans elçileri sık sık Sırp sarayına gidip gelmek durumunda kalır. Velhasıl, hiçbir küçük devlet, Bizans İmparatorluğu ile kurulacak bir evlilik ittifakına hayır diyememektedir; Milutin'de onlardan farklı değildir ve bu önerinin sihrine kapılmıştır. Böylece II. Andronikos, Sırp kralı ile sağlam bir barış anlaşması yapmaya karar vererek ona Trabzon İmparatoru Ioannes' den dul kalmış olan kardeşi Eudokia ile evlenmeyi teklif eder. Milutin için hiçbir problem yoktur; ancak Eudokia bu teklifi bir daha önüne getirilmemek üzere reddeder. Eudokia'nın ret cevabı üzerine Milutin'in öfkesi büyük olur. Ancak artık geri dönüşü olunmayan bir yola girilmiştir ve II. Andronikos, ona henüz beş yaşında bulunan küçük kızı Simonis'i zevce olarak vermeyi kararlaştırır. Küçük prensesin, bir Bulgar hanımıyla üçüncü evliliğini yaşamakta olan Sırp hükümdarı ile evlenmesine karşı Bizans ruhban grubu ortalığı ayağa kaldırsalar da İmparator bunların itirazlarına kulak asmaz. Aynı durumda olan Milutin ise Bizans ile barış yapılmasına itiraz eden Sırp asalet sınıfının muhalefetini yatıştırmak zorunda kalır. Simonis'in, Sırp kral ailesine mensup diğer kız çocuklarıyla eş olmuş sayılabilecek yaşa gelene dek Sırbistan sarayında büyütülmesi konusunda anlaşmaya varılır ve 1299 yılında evlilik töreni gerçekleştirilir.¹⁷⁹

Simonis'in kocasına götürdüğü çeyiz, onun Makedonya' daki şimdiye dek işgal etmiş bulunduğu bütün Bizans topraklarından oluşmaktadır. Bundan böyle Sırbistan Krallığı'nın güney sınırı Ohri'nin hemen kuzeyinden (Pirlepe) Prilep ile (Stip) İştup'in doğusundan geçen bir çizgiyle belirlenir. Konstantinopolis tarafında patrik önce teselli kabul etmez ve istifasını sunar. Kanısınca yapılan iğrenç ve Ortodoksluğa sığmaz bir tezgahtır. Simonis henüz pek küçüktür, üstelik Milutin halen evlidir ve bir rahibe olan baldızıyla da aralarında bir ilişki olduğuna dair rivayetler vardır. Ancak İmparator

¹⁷⁹ Ostrogorsky, s. 451.

Konstantinopolis'e döner dönmez patriğiyle bir görüşme yapar. Bu evliliği kendisine de çok sıkıntı verdiğini açıklar. Çünkü kızını içten sevmektedir ve muhtemelen bu kızı gelecekte Batı Avrupa'nın daha saygıdeğer hükümdarlarından biriyle evlenmek üzere elde tutmak istemektedir; böyle bir ihtimal varken kızını, iğrenç bir barbara vermekten nefret etmektedir. Ama yapılan evliliğin kilise hukukun aykırı düştüğü kanısında değildir ve kamunun iyiliği, imparatorluğun güvenliği adına kendi duygularını feda ettiği inancındadır. Patriğin ikna edilmesi çok zaman alır ancak sonunda 2 Şubat 1300'e rastlayan Günahlardan Arınma Yontusu gününde göreve dönmeye razı olur. II. Andronikos'un bu politikasında ne kadar haklı olduğunu da zaman gösterecektir. Çünkü 1321 yılındaki ölümüne dek Milutin, Konstantinopolis ile iyi ilişkiler içinde kalmıştır.¹⁸⁰

3.4.4. Irene'nin Thessalonike Macerası

Simonis'in bir barbarla evlendirilmesi ve üvey çocuklarının kendi çocuklarından ön planda olması gibi sebeplerle, Irene'nin öfkesi her zamankinden daha fazladır. Hal böyleyken oğulları Ioannes, Theodoros ve Demetrios'un evlilikleriyle gelecekteki konusunda bütün kararları tek başına vermeye yemin eder. Büyük oğlu Ioannes için Peloponnesos' daki Akhaia'nın Fransız prensinin dul karısı Isabelle de Villehardouin'i seçer; ancak bir kez daha müdahale eden II. Andronikos, Ioannes'in devlet işlerindeki gözde danışmanı Nikephoros Humnos'un kızı Irene Humnaina ile evlenmesi için karar çıkarır ve oğluna Thessalonike'nin yönetimini vererek gelinle birlikte oraya gönderir. Irene için bu tahammül edemeyeceği bir hayal kırıklığıdır ve artık kocasının müdahalelerine daha fazla dayanamayacağına karar verir. 1303'de yaklaşık Paskalya zamanında eşyasını toplayarak, Konstantinopolis ile sarayı terk eder ve Thessalonike'ye yerleşir. Ne de olsa burası, Monferratoların drahoması olarak Bizans'a verdiği toprakların bir parçasıdır; orada hem kızı Simonis'e hem de oğlu Ioannes'e yakın olur.

Irene Thessalonike'de fesat imalar ve açıktan iftiralarla imparatora karşı bir kampanya yürüterek, kocasının ahlakı ve karakteri konusunda utanmazca

¹⁸⁰ Nicol, (Son), s. 129.

suçlamalarda bulunur. Çevirdiği entrikalar arasında en belalı ve zehirleyici olanı Sırbistan'daki damadıyla ilişkileridir. Zaman içinde Milutin'i, kocasına yönelik kinini giderebilmek için kullanabileceğini görür. Kızına yaptıkları için onu bağışlar ve Milutin ile yazışmaya başlar. Para ve armağanlar yağdırarak onu sarayına davet eder. Hatta başına takması için Milutin'e bir taç yaptırır; bu taç her sene daha da pahalı mücevherlerle bezenmiş bir yenisiyle değiştirilir. Irene Sırp'ların uzun süredir Makedonya'yı ve Thessalonike kentini almak istediklerinin farkındadır. Şimdi imparator kocasını yerin dibine geçirmek üzere planladığı tehlikeli bir diplomatik oyun oynamaya girişir. Milutin'in geleceğini karartmış olduğu çocuk karısından bir erkek evlat sahibi olamayacağı kesinleştiğinde, Irene kendisiyle birlikte Thessalonike'de bulunan bekar olan küçük oğlu Demetrios'u varis ataması için onu ikna eder. Demetrios'u yanına çuvala para ve armağan vererek Sırbistan'a yollar; fakat Demetrios, Sırp sarayındaki barbarlığa ve can sıkıntısına dayanamaz. Daha bir yıl ancak doldurmuştu ki geri döner. Daha sonra Irene öbür oğlu Markii Theodoros'u da annesinin yanına ender olarak yaptığı ziyaretlerinden birinde bir süreliğine Sırp sarayına göndermeyi başarır. Ne var ki oradaki koşullara Theodoros' da dayanamaz ve alencele Lombardiya'ya, karısının yanına kaçar. Irene karıştığı boyundan büyük işlerde muvaffakiyete eremez; diğer taraftan Konstantinopolis'e de dönmez ve ömrünün kalan kısmını Thessalonike' deki kır evinde geçirir. 1317 yılında ateşli bir hastalık sonucu öldüğünde cenazesini Konstantinopolis'e getiren kişi kızı Simonis olmuştur. Onun ön ayak olmasıyla Irene, Pantokrator Manastırına gömülür ve vasiyeti gereği devasa servetinin bir kısmı çocuklarına ayrılırken, diğer bir kısmı da Ayasofya'nın tamirâtı için saklanır. Irene'nin ölümüyle de II. Andronikos, saltanat döneminin en belalı kadınından kurtulmuş olur.¹⁸¹

3.4.5. Simonis'in Konstantinopolis'e Dönüşü

Annesinin ölümü vesilesiyle Konstantinopolis'e dönen Simonis, gerçekte asla Sırp ülkesine dönmek istememektedir. İmparator babasına korku içerisinde olduğunu ve geri dönmek istemediğini de açıkça söyler. Ancak Milutin'in, Simonis'in geri gelmemesi halinde savaş tehditlerini gerçeğe dönüştüreceğini söylemesi üzerine II.

¹⁸¹ Nicol, (Soylu), ss. 59-61.

Andronikos, farz olduğu üzere kızını, kocasına geri gönderir. Milutin, kızın geri temini için II. Andronikos'a bir grup asker göndermiştir; Simonis o askerlerin eskortluğunda yola çıkmışken bir anda üzerine rahibe elbisesi geçirir ve yola devam etmeyeceğini söyler. Rahibe cübbesi altında dokunulmaz olan Simonis'e askerler hiçbir şey yapamaz; diğer taraftan Milutin'in böyle bir haberi duyduğundan sinmek yerine daha fazla sinirleneceğini tahmin etmek zor değildir. Bu duruma çözüm bulan kişi dönemin Thessalonike valisi olan üvey kardeşi Konstantinos olur. Çözümün Simonis'in hoşuna gitmediği de açıktır: Çünkü Konstantinos, üvey kız kardeşinin üzerindeki rahibe cübbesini tuttuğu gibi çıkartır ve zorla yola devam etmesini sağlar. Olayların seyrini değiştirmekten aciz olan Simonis üç yılı aşkın bir süre daha Milutin'in yanında kalır. 1321 yılında kocasının ölümüyle Konstantinopolis'e dönmesi bir olur. Özgürlüğü kazanmanın şükürü olarak kendisini manastıra kapatır ve ölünceye kadar, yani yirmi yıl rahibe hayatı yaşar.¹⁸²

3.4.6. Katalan Felaketi

On dördüncü yüzyılın başı, Bizans İmparatorluğu için çok zor geçmiştir. Anadolu'daki hakimiyeti neredeyse tamamen bitmiş ve bu noktadan sonra meydana gelen savaşların hemen hepsi varlık mücadelesini korumak adına yapılmıştır. İmparatorluğun her noktada bitkinlik gösterdiği bir noktada II. Andronikos, yine savaşmak durumundadır ve zamanında babası VIII. Mikhail'i bulan şans, şimdi onu da bulur. Hiç beklenmedik bir yerden hiç beklenmedik bir teklif gelir. Katalan asıllı bir asker olan Roger de Flor emrindeki birliğiyle beraber, istemesi halinde II. Andronikos adına savaşabileceğini bildirir. Daha önce Charles d Anjou'ya karşı başarılı bir şekilde savaşmış biri olarak, teklifinin bir ağırlığı vardır, ki bunu II. Andronikos ıskalamaz. Roger de Flor emrindekilerle beraber Anadolu'da savaşmak üzere Bizans topraklarına gelir.¹⁸³ Bu esnada iki yönetici arasında pazarlıkların başladığı görülür. Bu girişimin

¹⁸² Nicol, (Soylu), s. 65.

¹⁸³ "Birlik hepsi olmasa da çoğu Katalan kökenli İspanyol ücretli askerlerinden oluşmaktaydı. Pedro de Aragon tarafından 1281 yılında Kuzey Afrika ve Sicilya'ya yaptığı seferlerde kullanılmak üzere toplanmışlardı. Son zamanda da Pedro'nun oğlu Federico safında erkek kardeşi Kral Jaime de Aragon ve Charles d Anjou'ya karşı savaşmışlardı. Ancak 31 Ağustos 1302 tarihinde Frederico, Sicilya'daki Caltabellotta'da adanın bağımsızlığının resmen tanındığı bir barış anlaşması imzalarlar. Doğal olarak Kral Jaime'nin vatana ihanetle suçladığı Katalanlar, İspanya'ya geri dönemeyecekleri için kendilerine yeni bir iş aramaya başlarlar." (Norwich, III, s. 233.)

ona getireceği şahsi faydalara rağmen (hainliğini unutmayan Papa ve şövalyelerden uzakta kalacaktır) her zamanki gibi fahiş bir fiyat ister. Adamlarının dört aylık maaşı peşin verilecektir ve bu meblağ Bizans ücretli askerlerine ödenen paranın tamı tamına iki katıdır. Kendisine Bizans hiyerarşisinde beşinci derecede olan megas dux unvanı verilecek; ayrıca imparatorun kız kardeşi Irene ve Bulgar III. Ivan Asen'den olan yeğeni Maria ile kendi arasında evlilik bağı tahsis edilecektir. Bizans için ağır şartlar olsa da II. Andronikos'un hayır deme şansı yoktur. Nitekim Anadolu'daki ilk faaliyetleri, II. Andronikos'u ziyadesiyle memnun etmiştir. Ancak Katalanların gelmesiyle beraber üç sakıncalı durum ortaya çıkar. Birincisi Roger de Flor'un istediği meblağ çok büyüktür ve II. Andronikos, onların ödemelerini geciktirdiğinde, Katalanlar Anadolu'nun başına bela olmuştur. İkincisi kendi askerlerinin maaşının iki katını ödemeyi kabul etmesi, Bizans birlikleri içinde kıpırdanmalara neden olur. Üçüncüsü Katalanların gelmesi ile imparatorlukta güçlerini yitireceklerini ve artık isteklerinin imparator tarafından yerine getirilmeyeceğini düşünen Cenevizlilerin bu durumdan fazlasıyla rahatsız oldukları göze çarpar. Nitekim Roger de Flor ve Maria'nın evlilikleri münasebetiyle Konstantinopolis' de düzenlenen kutlamalar devam ederken, şehirdeki Cenevizliler ve Katalan askerleri arasında büyük bir arbede meydana gelir. Kavganın çıkış sebebi hakkında muhtelif görüşler olsa da ölen Cenevizli sayısı üç bini civarındadır. II. Andronikos yaşanan olayları sarayın penceresinden izler ve uzun zamandır kendisine küstahça davranan Cenevizlilerin hak ettiği şeyi bulduklarını düşünür. Ancak Katalanların, Cenevizlilerin merkez yerleşimi olan Galata'ya doğru ilerlemesi üzerine imparatorluğun bekasından endişe duyarak Katalanları durdurur. Ayağına kadar gelen şans, geldiği hızda geri gider. Ne tesis ettiği evlilik bağı ne de ön ödemesini yaptığı paralar Katalanları durdurmaz ve çok geçmeden Anadolu topraklarını talan ettikten sonra, Roger de Flor imparatorluğu terk eder.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Yusuf Ayönü, **Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009, s. 33.

3.4.7. Torun Andronikos ve Birinci İç Savaş

Katalan felaketinden sonra imparatorun artık sınırları boşanmış ve yaratıcılık yeteneği kurumuştur. Felaketler ardı ardına gelmektedir ve Avrupa cephesinde kendini gösteren ek bir sıkıcı gelişmede Bulgar gücünün canlanmasıdır. Bulgaristan üzerindeki Moğol boyunduruğu 1299'da Altınorda Hanı Nogay'ın tahttan indirilmesiyle gevşer. Georgi Terter'in oğlu 1300' de Bulgar tahtına çıkan Todor Svetoslav, görece hareket özgürlüğünden ve Bizans İmparatorluğunun güçsüzlüğünden olabildiğince yararlanır: Kuzey Trakya'ya saldırıp Karadeniz kıyısındaki Bizans liman kentlerini işgal eder. Bunları Ceneviz gemilerinin yararlanmasına kapatır ve Konstantinopolis'e buğday dışsatımını yasaklar. Bu esnada kent zaten çaresiz bir yiyecek kıtlığı içerisinde; ancak II. Andronikos'un, Bulgarları öç almakla tehdit edecek cesareti yoktur. 1307'de uysal bir şekilde, onların yeni zapt ettikleri bütün yerleri ellerinde tutmalarına izin veren bir anlaşmayı imzalar ve IX. Mikhael'in kızı Theodora'yı, Svetoslav'a eş olarak verir.¹⁸⁵

IX. Mikhail'in Ermeni eşinden iki erkek iki kız dört çocuğu olmuştur: Theodora, Anna, Manuel ve Andronikos. En büyükleri olan Andronikos oldukça zeki ve atik olmakla beraber Bizans İmparatorluğunu karmaşaya götürecek olan, vurdumduymaz ve serkeş bir çocuktur. On dokuz yaşına geldiğinde, yani 1316 yılında ortak imparator olarak taç giyer ve böylece imparatorluktaki üçüncü yönetici olur. Hanedanın geleceği teknik olarak garanti altına alınmıştır; fakat asıl soru hanedanın nasıl bir geleceği olacaktır ? Çünkü Andronikos'un ne kadar dengesiz bir insan olduğu çok geçmeden ortaya çıkar. Sürekli alemlerde takılmakta, içkili ortamlarda gününü gün etmekte ve kumara bayılmaktadır. Kadınlara olan düşkünlüğü zaten ayyuka çıkmıştır; bir de Galata' daki Cenevizlilere borç taktığında, III. Andronikos'a olan sempati azalır. Bir nebze durması ümidiyle taç giymesinden bir yıl sonra Alman asilzadesi Adelheid von Braunschweig - Grubenhagen ile evlendirilir. Yakışıklılığı bir yana, oldukça hovarda olan bu III. Andronikos çok geçmeden eşini aldatmaya başlar ve çokta geride kalmayan eski hayatına geri döner. Onun, imparatorlara yakışmayan bu hayat tarzı, IX. Mikhail ve II. Andronikos'u oldukça tedirgin etmektedir. Ancak kıvılcımın patlaması oldukça tuhaf bir konu üzerinden başlar: 1320 yılında

¹⁸⁵ Nicol, (Son), s. 149.

metreslerinden birinin kendisini aldattığını düşünen III. Andronikos, gizli aşığı yakalamak amacıyla kızın evinin önünde pusu kurar. Çok geçmeden evinin önünden geçen adama saldırır ve nihayetinde onu öldürür. Olayın şoke eden tarafı, öldürdüğü kişinin kardeşi Manuel olmasıdır. Manuel gerçekten metresinin gizli aşkı mıdır yoksa sadece oradan geçen biri midir bilinmez; ancak gerçek olan şey kardeşi artık ölmüştür. Manuel'in öldüğü vakit, babası IX. Mikhail kızı Anna'nın yasını tutmaktadır. Anna'nın ilk kocası Epir Despotu olan Thomas, 1318 yılında yeğeni Kephallonia Kontu İtalyan Nikola Orsini tarafından öldürülür. Nikola derhal Ortodoks inancını kabul ederek amcasının tahtına oturur ve Thomas'ın dul karısı ile evlenir. Anna ise sadece iki yıl sonra hayata veda eder. Kızının matemi bitmeden, şimdi Manuel'in matemini kaldıramayan IX. Mikhail iyide iyiye çöker ve 12 Ekim 1320 tarihinde ölür. İki torununu ve oğlunu kaybeden II. Andronikos, oldukça hiddetlidir ve bu sinirle torunu III. Andronikos'u varislikten reddeder. Bu hareketiyle de ilk iç savaş dönemi başlamış olur.¹⁸⁶

II. Andronikos 1282 yılında tahta çıktığında, VIII. Mikhail'in politikalarını terk ettiği için halkın sempatisini kazanmıştır. On dördüncü yüzyıla geldiğinde ise arkasında bıraktığı tek şey başarısızlıklarla dolu bir mazidir. Bir donanma ya da ticaret filosu yoktur; bu sebeple gıda ikmali, Venedik ve Cenevizlilerin elindedir. Her geçen gün Moğollar, Türkler, Bulgarlar ve Sırlar tarafından imparatorluk toprakları ele geçirilir ve onların karşısında aciz duruma düşen bir Bizans İmparatorluğu profili kendisini gösterir. Yüksek vergi oranlarının halkı bunaltmasının yanısıra bu vergilerin Katalanlara ve Türklere verilmesi, Bizans ahalisini dehşete düşüren başka bir noktadır. Tüm bu doneler göz önünde tutularak, III. Andronikos' un, Adrianopolis' de isyan bayrağını açtığında, halkın büyük kısmını nasıl arkasına aldığı açıklanabilir. Torun Andronikos'un çevresinde kalabalık bir güruh vardır; bunların en önemlileri Kuman soyundan gelen Syrgiannes Palaiologos ve on dördüncü yüzyıl Bizans'ına damgasını vuracak olan Ioannes Kantakuzenos idi. Bu iki isim Trakya bölgesinde valileri satın alarak halkı arkalarına alırlar ve kısa sürede büyük bir isyanın başını çekerler. Bu kerte III. Andronikos arkadaşlarının yanına geldiğinde, isyan önü alınmayacak bir duruma gelir ve Syrgiannes, Konstantinopolis'e giderek II. Andronikos ile pazarlıklara girişir. İsyanın başkente de sıçramasından korkan II.

¹⁸⁶ Norwich, (III), s. 242.

Andronikos, bundan böyle ikili yönetime geçildiğini ilan eder: II. Andronikos Konstantinopolis, III. Andronikos ise Adrianopolis hakimidir.

II. Andronikos, yıllar önce eşi Irene'nin teklif ettiği şeyi, şimdi daha fazlasını kaybetmemek için kendi isteğiyle kabul eder. Tabi bu ikili yönetim birbirlerinden tamamen farklı politikalar takip eden dede torun sayesinde uzun sürmez. Gelişen olaylar III. Andronikos'un lehine seyredir: Özellikle Venedik ve Ceneviz gemilerinin Boğazı kapatması sonrası kıtlık çeken Konstantinopolis'in II. Andronikos'a karşı olan tutumu doğal olarak torununun ekmeğine yağ sürer ve 1328 yılında III. Andronikos, imparatorluğun tek hükümdarı olur. Bu süreç içerisinde dedenin toruna yaptırta bildiği tek şey vardır: İlk karısı yeni öldüğünden III. Andronikos, dedesinin isteğine uyarak, ikinci iç savaş döneminde önemli rol oynayacak olan Savoylu Anna ile evlenmiştir.¹⁸⁷

III. Andronikos, 1328 yılından 1341' e kadar tek başına hüküm sürmüştür. En yakın iki dostundan biri olan Syrgiannes Palaiologos, zaman içinde ona sırtını dönmüş olsa da Ioannes Kantakuzenos her daim imparatorun yanında olan yegane isimdir. Bununla beraber III. Andronikos'un saltanatı dedesininki gibi yenilgiler ve başarısızlıklarla doludur. Balkanlardaki karmaşa ortamı devam eder ve Anadolu iyice karışır: Henüz yeni yeni ortaya çıkmış olan Karamanoğulları Konya'yı işgal ederek Selçuklulara son verirken, Karesiler Ege kıyılarını ve en önemlisi Osmanlılar sırasıyla 1326'da Bursa, 1331'de Nikaia, 1337'de Nicomedia'yı alırlar. Dolayısıyla III. Andronikos hayalini kurduğu saltanatı sürememiştir. Artık kötü gidişat yıkılışa kadar devam edecektir ve sırasıyla tüm halefleri ondan daha sıkıntılı dönemleri yaşayacaktır. Ancak yakınlarda büyük bir taht problemi görülmektedir: Başlatıcısı olmakla beraber birinci iç savaştan galip olarak çıkan III. Andronikos, bu sefer yapmadıkları ile ikinci iç savaşı başlatan kişi olur.

¹⁸⁷"Savona'dan başlayan yolculuğunda yanında özel rahibi, üç Fransisken keşişi, Savoia'lı şövalyeler, beyler ve nedimelerden oluşan maiyeti vardı. Çok etkilenen Bizanslılar 1326 Şubatında Konstantinopolis'e varan gelin ile maiyeti için muazzam bir karşılama töreni hazırladılar. Fakat kış ortasında zorlu bir yolculuk olmuştu ve Anna daha şehre ayak basar basmaz yatağa düştü. Düğünü ertelemek gerekiyordu. Anna'nın törene katılabilecek kadar iyileşmesi ekim ayını buldu. Düğün Konstantinopolis' de Bizans ayin usullerine göre yapılmıştı. Bu Papayı son derece rahatsız eden bir durum oldu. Ona bakılırsa Katolikler ile Ortodokslar arasında evlilik kilise kanunlarına aykırıydı ve ancak papalığın özel onayıyla mümkün olabilirdi. Papanın öfkeli bir mektup gönderdiği Savoia Kontu Eduardo pek yetersiz ve inandırıcılıktan da tamamen uzak bir üslupla yazdığı cevabında Anna'nın kocasına dinini değiştirebileceğini söylüyordu. Ancak zaman içinde Anna hem kocasını mutlu etmiş hem dilini öğrenmiş hem de dinini benimsemiştir." (Nicol, Soylu, s. 92.), Norwich, (III), s. 245., Nicol, (Son), s. 168.

3.5. SAVOYLU ANNA VE IRENE KANTAKUZENA; İKİNCİ İÇ SAVAŞ

III. Andronikos, gençliğinden ölümüne, hemen her eyleminde dostu Ioannes Kantakuzenos'a güvenmiş ve onu her daim yanında olan bir müttefiki ve akıl hocası olarak görmüştür. İlk iç savaş döneminde Trakya'dan başlayarak Konstantinopolis'e kadar yayılan isyan hareketlerinin başında bulunan kişi Ioannes Kantakuzenos'tur. Nitekim imparatorluk görevini devralmasıyla, iç ve dış tüm politikaların belirlenmesi ve yürürlüğe girmesinde dostunun rolü büyüktür. Bu büyüklüğün en önemli göstergesi, III. Andronikos'un 1330'daki ağır hastalık döneminde, hayatını kaybedeceği düşüncesiyle Kantakuzenos'u, Savoylu Anna'nın hamisi ilan etmesidir. Daha sonra hastalığa galip gelip tekrar işlerin başına geçtiğinde, III. Andronikos için hiçbir şey değişmemiştir. Bununla beraber olayların patlak vermesi, imparatorun ölümü ile başlar.

3.5.1. Kantakuzenos'un Adil Yönetimi

Ioannes Kantakuzenos, ömrünü III. Andronikos'a ve onun oturduğu tahta adayın, sadakatinden şüphe edilmeyen ender Bizans kumandanlarından biridir. Hiçbir vakit imparatorluk tahtında gözü bulunmamış ve kendisine teklif edilen haleflik ricalarını kesin bir dille reddetmiştir. Belki de kendisinden şüphe eden tek kişi İmparatoriçe Savoylu Anna'dır. Ancak çok geçmeden olanlar olur ve III. Andronikos 15 Haziran 1341 tarihinde ölür. Tahta geliş süreci imparatorlukta bir iç savaşa sebep olan III. Andronikos, ölümüyle de ikinci iç savaşı başlatır: Çünkü resmi olarak kendisine bir halef belirtmemiştir. Anna'nın, III. Andronikos' dan olma çocukları vardı. İlk olarak 1327'de Irene adlı büyük kız çocuğunu doğurur; bu kız henüz beş yaşında iken Bulgar Çarı'nın on beş yaşındaki oğlu Ivan Asen ile nişanlanır. 18 Haziran 1332'de geleceğin imparatoru olacak Ioannes Palaiologos'u dünyaya getirir. Akabinde Mikhail, Maria ve Theodora adında üç çocuk daha doğurur. Dolayısıyla imparatorun yerine geçebilecek bir oğlan sıkıntısı var denilemez. Meselenin diğer tarafında Bizans İmparatorluğunun hakimiyet algısı babadan oğula geçen bir taht sistemini içermez. Baba oğul hüküm süren imparatorların varlığı doğrudur; ancak burada önemli olan nokta halefin selef tarafından varis olarak gösterilmesidir. III. Andronikos ölmeden

evvel oğlu Ioannes'i varis olarak göstermemiştir ve belki bu çok önemli nokta değilse de çocuğun çok küçük yaşta olması ve naiplik meselesi Bizans İmparatorluğunu derinden etkileyecektir.¹⁸⁸

Taht üzerinde hiçbir arzusu bulunmayan Ioannes Kantakuzenos, dostu ve imparatoru III. Andronikos'un ölümüyle beraber yaklaşık on üç yıldır imparatorluk siyasetine yön veren kişi olmasından ötürü, tahtta bulunan Savoylu Anna ve oğlu Ioannes Palaiologos'a sadakatsiz hiçbir eyleme girişmeden, saraya taşınarak asayişin devam etmesini sağlamak amacıyla çalışmalarına başlar. Kendisini hizmete adanması takdire şayan olsa da pek çok kişi tarafından kıskanıldığı kesindir. İlk olarak Kantakuzenos'un karşısına çıkan kişi bulunduğu makamı kendisine borçlu olan, Patrik Ioannes Kalekas'dır. Hiçte parlak olmayan meslek hayatında ilk önce Selanik Metropolitisi sonrasında da Konstantinopolis Patriği olmuş ve III. Andronikos'un çıktığı iki seferde de kendisini kral naibi olarak atadığını belirtmiştir. Ancak Ioannes Kantakuzenos'un önemli mevkilere taşıyıp, kendisinden nankörlük gördüğü tek kişi Patrik değildir; birinci iç savaş döneminde kendisiyle beraber III. Andronikos'un safında yer alıp, Kantakuzenos'un hamiliğiyle büyük bir servet ve kaptanı deryasıfatını kazanmış olan Apokaukos da, ona karşı olanlardandır. Aslında Apokaukos'un ilk tercihi Kantakuzenos'un imparator olmasından yanadır. Nitekim hamisi tahta oturduğunda, sağ kol olarak saltanat makamının tüm avantajlarından kendisinde yararlanacaktır. Ne var ki işler istediği gibi gitmez ve Kantakuzenos sert bir kaya gibi imparatorluk tekliflerini reddeder. Bu noktadan sonra ikilinin yolları ayrılır ve Apokaukos, Kantakuzenos'u bertaraf etmek için didinmeye başlar.

Ioannes Kantakuzenos yönetimi eline aldıktan sonra iki kez Konstantinopolis'in dışına çıkar. III. Andronikos'un ölümünü fırsat bilen Sırp, Bulgar ve Türk birlikleri sınır boylarında harekete geçtiklerinde, beklenilenin aksine Kantakuzenos kuvvetleriyle beraber önemli başarılar elde ederek başkente döner. Ancak ikinci çıkışı olayların patlak vermesine neden olur. 23 Eylülde Kantakuzenos ordularıyla beraber Trakya'ya geçtiğinde, Savoylu Anna ve Apokaukos'un başını çektiği bir grup tarafından halk düşmanı ilan edilir. Hızlı bir şekilde büyüyen grup tarafından saray basılır ve tahrip edilir; bütün servetine ve taşınılamazlarına el konulur. Akabinde Patrik Kalekas kendisini naip olurken, Apokaukos vali (eparkhos) ilan

¹⁸⁸ Nicol, (Soylu), s. 94.

edilir. Kantakuzenos'un ailesi göz altına alınır ve kendisine de derhal emrindeki orduyu dağıtması yönünde ferman gönderilir. Ancak darbeci grup biraz vizyonsuzdur ve ileri görüşlülükten uzaktır: Ordular tarafından fazlasıyla sevilen bu adam, fermanın gelmesiyle beraber askerleri tarafından kalkan üzerine çıkarılarak imparator ilan edilir. Yüzyıllardır uygulanmayan kalkan üzerine çıkarılma protokolü burada uygulanır ve Kantakuzenos her ne kadar V. Ioannes'in saltanatına karşı saygılı davransa da, taraftarları tarafından imparator ilan edilmiştir. Konstantinopolis Patriği tarafından aforoz haberinin gelmesiyle beraber iç savaş resmen başlar.¹⁸⁹

Ioannes Kantakuzenos'a karşı başlayan isyan günden güne büyür. Sarayının talan edilmesi ve mallarının zaptı ile çok uzun yıllardır fakirlikten kurtulamayan Konstantinopolis halkı, böyle zenginliklerin var olduğunu öğrenir ve asillere karşı olan başkaldırma ruhu daha da canlanır. Konstantinopolis' den başlayarak Kantakuzenos'un Balkanlardaki yerleşim yerine kadar her yerde aristokratlara karşı isyan hareketi başlar ve zaman içerisinde Apokaukos neredeyse bir kahraman haline gelir. Olaylar bu şekilde seyrederken kuvvetle muhtemel Kantakuzenos ileride kazanacaklarını görememektedir. Annesine yapılan kötü muameleler sonucu kadıncağız çok kısa sürede hayata veda eder; en yakın arkadaşı olan sağ kolu Theodor Synadenos bile onu terk eder. Bu noktada en büyük müttefiki olan Aydınolu Umur Gazi'ye haber gönderir ancak bu esnada Umur Gazi uzaktadır ve yardıma gelme şansı yoktur. Bunun üzerine Sırp Stephan Duşan'a yönelir. İyi anlaşıyor olsa da huyunu iyi bildiği bu adama güvenmeyi istememekle beraber, şartlar gereği anlaşma yoluna gider ve zahmetli bir serüvenden sonra ailesinin kaldığı Didymotikhon'a ulaşır. 1342 - 1343 yıllarından Thessalia ve bazı Makedon kentleri Kantakuzenos'a biat ettiklerinde Apokaukos, koşturarak Thessalonike'ye gelir; ancak gelmesiyle ardına bakmadan kaçması bir olur. Çünkü Umur Gazi, iki yüz gemilik bir donanmayla Ioannes Kantakuzenos'un yardımına gelir.

Kantakuzenos tarafında bunlar yaşanırken, Konstantinopolis ittifakı güç kaybetmektedir. Kıtık seviyesine gelen gıda bulamama durumu, yerel halkın psikolojisini iyiden iyiye bitirmiştir ve birkaç sene önce isyan ettikleri Ioannes Kantakuzenos'un, şimdi ideal bir imparator olarak başkente gelip işleri yoluna koymasını beklemektedirler. Takip eden süreçte Savoylu Anna, en büyük müttefikini

¹⁸⁹ Norwich, (III), s. 257.

kaybeder. Aktarılanlara göre saraydaki mahkumlardan biri, Apokaukos'un muhafızlarından birazda olsa uzaklaşmasını fırsat bilerek üzerine çullanır ve diğer mahkumlarda onu takip eder. Kısa sürede Apokaukos'un kellesi mızrağa geçirilir ve muhafızlar kaçacak yer ararlar. Bu dönemde pek çok siyasi mahkum saray zindanlarında tutulmaktaydı ve bu sebeple cinayet mahallinde toplanmaları kısa sürmüştür. Savoylu Anna'nın buna ne kadar üzüldüğü bilinmez ancak intikam hisleriyle hareket etmediği aşıkardır. Meydana gelen bu gelişmeden sonra verdiği tek emir, saraydaki mahkumların hepsinin salıverilmesi olmuştur. İyisiyle kötüsüyle Anna en etkili ve tehlikeli yandaşını yitirir fakat yine de pes etmez. Patriğin gizli gizli Kantakuzenos ile yazışarak bir barış antlaşması önerdiğini duyunca çılgına döner ve ondan kurtulma zamanının geldiğini idrak eder. Bunun en iyi yolu da Patriği ilahiyatla ilgili bir meseleden ötürü kendi piskoposlarının oyuyla mahkum ettirerek görevden attırmaktır. Konstantinopolis' de alelacele toplanan bir sinod ile onun mahkum edilip görevden alınmasını sağlandığında Savoylu Anna artık tek başına naibedir.¹⁹⁰

3.5.3. Orhan Gazi ve Theodora

Kantakuzenos'un Konstantinopolis'e girmesi için gereken zemin hazırdır fakat son anda bir pürüz çıkar. Tüm Makedonya toprakları üzerinde emelleri olan Stephan Duşan, Kantakuzenos'a sırtını döner. Tekrardan müttefik arayışı içerisine giren Kantakuzenos, bu sefer Umur Gazi'den beklediği yardımı göremez. Anna'nın, Kantakuzenos'a karşı Batıya yaptığı çağırışı yanıtlamak amacıyla Papa VI. Clemens'in himayesi altında oluşturulan ve içinde Venedik, Ceneviz, Hospitalierin de bulunduğu Batı konfederasyonu tarafından cevap bulur. Ancak seferin amacı Bizans iç savaşına girmekten ziyade yükselen güç Aydın Beyi Umur Gazi ve onun Ege' deki korsanlık faaliyetlerini engellemektir. Bu amaçla başlayan savaş on yıl kadar sürecek ve bu süre zarfında Kantakuzenos, Umur Gazi'den destek göremeyecektir.¹⁹¹ Bunun üzerine özellikle Nikaia Bölgesinde etkili bir güç olan Orhan Bey'e yönelir. Orhan Bey, Kantakuzenos ile ittifak yoluna girer ve Balkanlardaki Stephan Duşan tehlikesine karşı

¹⁹⁰ Nicol, (Soylu), s. 100., Norwich, (III), s. 261.

¹⁹¹The Cambridge History of Turkey Vol I, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 34., Brian Steven McLaughlin, **An Annotated Translation of John Kantakouzenos; Book III Chapters 1-30**, (Unpublished Doctoral Dissertation), University of London, 2017, s. 325.

on bin askerini oğlu Süleyman Paşa idaresinde ona verir. Karşılık olarak pek bir şey beklememekle beraber Orhan Bey, Kantakuzenos'un kızı Theodora'ya aşık olur. İki hükümdarın el sıkışmasıyla Orhan, Theodora'yı zevce olarak alır.¹⁹² Theodora, Orhan Bey'in ilk eşi değildir; aynı zamanda ilk Hıristiyan eşi de değildir. Daha önce babası Osman Bey'in sağlığı döneminde Orhan Bey, Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatun ile evlenmiş; akabinde kadın dinini değiştirerek İslamiyet'i kabul etmiştir.¹⁹³ Theodora ise son nefesine kadar Hıristiyan kalmış; kocasının topraklarındaki din kardeşlerini koruyup kollamayı kendisine iş edinmiş ve Orhan Bey'in sarayında kendi ibadeti için küçük bir ibadetgah dahi açtırmıştır. Osmanlı dünyasında eşine az rastlanır bir olay olması, Orhan Bey'in Theodora'ya gerçekten aşık olduğu yönündeki iddiaları desteklemektedir. Bununla beraber Türklerden nefret ettiği bilinen ve objektiflikten nasibini hiç mi hiç almamış olan Dukas, bu durumu şöyle aktarmaktadır:

*"Kantakuzenos Orhan'a gönderdiği elçileri vasıtasıyla Romalılar tarafından haksızlığa maruz bırakıldığını, ölen imparator Andronikos'un naibi olduğu için Romalılardan bunu çekemeyenlerin kendisini naiplikten düşürdüğünü, akrabalarını kılıçtan geçirdiğini, kendisini firari addettiklerini anlatıyordu. Şayet hakkını almak için yardım edecek olursa kızını kendisine zevce olarak göndereceğini, çeyiz olarak büyük bir servet vereceğini, Osmanlı sultanını kendi oğlu gibi kabul edeceğini bildiriyordu. Orhan, Basileia elçilerin sözlerini dinlerken hiç ümit etmediği akrabalık tekliflerini ve çeyiz olarak büyük servetlerin verileceğini duyunca yaz mevsiminin yakıcı günlerinde soğuk su ile dolu bir havuzun içinde su içen ve doymak bilmeyen bir manda gibi şaşakaldı ve şehvani hislerine mağlup oldu. Zaten bunlar, diğer bütün milletlere nispeten zapt olunmaz derecede şehvete meyyal ve her milletten fazla fuhşa düşkündür ve şehvani arzuları doymaz. Şehvetleri o derece şiddetlidir ki hiç durmaksızın cinsi münasebette bulunurlar. İşte bu millet Romalı veya İtalyalı, yani başka milletten olan kızlara karşı, ister rızaları ile ister esir olarak gelsinler, bir Afrodit gibi nezaketli muamele yaparlar ve kendi ırklarından ve lisanlarını kullanan kızlardan bir ayı veya bir sırtlanmış gibi nefret ederler."*¹⁹⁴

¹⁹² Halil İnalçık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları**, İsam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 62., Feridun M. Emecen, **İlk Osmanlılar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 76.

¹⁹³ Aşıkpaşazade, **Osmanoğullarının Tarihi**, çev. Yekta Saraç ve Kemal Yavuz, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 70., Neşri, **Kitab'ı Cihannüma**, çev. Mehmet A. Köymen, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949, s. 105.

¹⁹⁴ Dukas, **İstanbul'un Fethi 1341-1462**, çev. V. Mirmiroğlu, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 37.

Orhan Bey ile Theodora'nın evlilik töreninin Hıristiyan ritüellerine daha yakın olduğu Bizans kroniklerince bildirilmekle beraber, esas olan önemli kısım Kantakuzenos'un elde ettiği destektir. Kayınpederine karşı yakın duracağını ve desteğini çekmeyeceğini bildiren Orhan Bey, Kantakuzenos'a büyük bir yardım sağlamıştır. Bununla beraber 1347 yılı aynı zamanda Ioannes Kantakuzenos'un, Konstantinopolis'e girdiği tarihide belirtir. Kendisi şehre girmeden önce kutsallığı hiç bir vatandaş tarafından tartışılmayan Ayasofya'nın doğu tarafında çökme yaşanır. Bu alamet Bizanslıları endişelendirmeye yeterlidir. Ancak bu kötü işaret belki de Savoylu Anna için daha yerindedir; çünkü Ioannes Kantakuzenos 2 Şubat gecesi Altın Kapı'dan şehre giriş yapar. Savoylu Anna bir süre, Kantakuzenos ile görüşmeyi ve onu tanımayı reddeder. Oğluyla birlikte yakalanıp hapse atılacağına ya da daha kötüsü olacağına kendini inandırmış vaziyettedir. Ancak Kantakuzenos'un bazı subaylarının sonunda sabrı tükenir ve gerekli emri beklemeden saraya girerler. Böylece nihayet boyun eğen Anna barış yapmak üzere temsilci gönderir ve nihayetinde, 8 Şubat'ta anlaşmaya varılır. Kantakuzenos ile artık on beş yaşına basmış olan genç Ioannes'in birlikte hüküm sürmesi üzerinde karar kılınır. Kantakuzenos on yıl süreyle kıdemli imparator olacak, bu süre dolduğunda ikisi için ortak imparator konumu geçerlilik kazanacaktır. Kantakuzenos, Anna ile oğluna karşı misillemeye girişmeyeceğine, onlara hiçbir kötülük etmeyeceğine söz verir. Yine anlaşma uyarınca Anna'nın oğlu Ioannes, Kantakuzenos'un on dört yaşındaki küçük kızı Elena ile evlenecektir. Düğün 1347 Mayıs'ında Konstantinopolis Patriğinin yönetimiyle gerçekleşir.¹⁹⁵

3.5.4. Savoylu Anna ve İtalyan Devletleri

Kantakuzenos'un Konstantinopolis dışında olduğu döneme bakıldığında, Savoylu Anna ile Patrik Ioannes'in altı yıl süren naiplik yönetimi Bizans tarihinde facia denebilecek bir ara dönemi teşkil eder. İkisi de devlet işlerinden, diplomasiden, ekonomiden anlamamaktadır; kararlı bir muhalife karşı bir iç savaşın nasıl yürütüleceğine dair bilgi ve kavrayış kapasiteleri daha da kıttır. İmparatorluğun

¹⁹⁵ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 187., Nicol, (Son), s. 231. Bazı kaynaklarda Orhan Bey'in, III. Andronikos'un Savoylu Anna'dan olma Asporça adındaki kızı ile evlendiği aktarılmaktadır. Evliliğin kesin tarihinin bilinmediğinin altı çizilir. (Selim Parlaz, **Osmanlı Devleti'nde Siyasi Evlilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2007, s. 37.)

ekonomisi çöker; bir zamanlar Hıristiyan aleminin en değerli ve tek istikrarlı parası olan Bizans altın sikkesi devalüasyona uğrar ve sonunda beş para etmez hale gelir. Konstantinopolis'in zenginliklerini sömüren İtalyan Cumhuriyetleri Venedik ile Ceneviz, imparatoriçenin utancından iyiden iyiye yararlanırlar. Zira bir İtalyan olduğunu hatırlayan Savoylu Anna, manevi destek ve ekonomik yardım için onlara başvurmuştur. 1341 Eylülünde Cenovalılarla yeni bir anlaşma yaparak ticaret ilişkilerini tamire çalışır; 1342 Martında on yılın ardından Venedik Bizans anlaşmasını yeniler. Aynı yılın ağustosunda Sırp Stephan Duşan'ı ayartarak Kantakuzenos'u ölü ya da diri kendisine teslim etmesini sağlamaya çalışır; Duşan'ın buradaki ödülü Balkanlardaki topraklarının genişlemesi olacaktır. Aynı şekilde Bulgar Çarı'nı da yanına çekmeye çalışır. 1343 ilkbaharında Savoylu şövalyelerinden Giovanni Orlay'ı Venedik'e göndererek Duşan'ın, Kantakuzenos'u desteklemesine engel olmaları için senatörlerin yardımını ister. Bir yandan da onlardan topraklarını gitgide daha fazla kemiren Türklere karşı yardım istemektedir. Oysa Türkleri onun adına paralı asker ve müttefik olarak çarpışmaları için Hellespontos'un öbür yanına geçiren bizzat kendisidir.¹⁹⁶

3.5.5. Irene Kantakuzena

İkinci iç savaş döneminde Savoylu Anna, siyasete yön veren tek kadın değildir. Gerek karakteristik duruşu, gerekse örnek mahiyetindeki eylemleriyle Irene Kantakuzena, eşi Ioannes Kantakuzenos'un imparatorluğa giden yolda en önemli destekçisi olmuştur. Çoğu zaman asla baş eğmeyen, soğukkanlı profili ile Irene Kantakuzena, ideal bir Bizans imparatoriçesi figürüdür. Irene, köken olarak Palaiologos ailesinden gelmez: VIII. Mikhail Palaiologos'un altı çocuğundan biri olan Irene, Bulgar Çarı III. Ivan Asen ile 1279 yılında evlenmiştir. Çardan Andronikos Palaiologos Asen adından bir erkek evladı olur; bu oğlanın yetişkinlik dönemindeki evliliğinden iki çocuğu dünyaya gelir ve bunlardan büyük olanının adı Irene Asenina'dır. Aşağı yukarı 1318 dolaylarında Irene, o sıralarda yirmi üç yaşında olan Ioannes Kantakuzenos ile evlenir ve o andan ölümüne dek kocasına sadık kalır. Bu sadakatin ve bahsi geçen soğukkanlı profilinin ilk kanıtı, Ioannes Kantakuzenos henüz

¹⁹⁶ Nicol, (Soylu), s. 97.

Konstantinopolis'e girmeden önce görülür. III. Andronikos'un tahta geçiş sürecinde Trakya tarafından başlayan isyanın başını çeken kişi bilindiği üzere Ioannes Kantakuzenos' dur. Konstantinopolis'e kadar gelen isyan hareketleri sırasında, Ioannes Kantakuzenos, mecburen eşini arkasında bırakmış ve isyana öncülük etmiştir. Ioannes, başarılı bir şekilde görevini ifa ederken, eşinin ikamet ettiği şehir, Didymoteihon bir süre kuşatma altında kalmıştır. Bu süre zarfında Irene Kantakuzena, eşinin annesi Theodora ile birlikte şehir savunmasının sorumluluğunu üstüne almış ve Ioannes Kantakuzenos gelene kadar şehri korumayı başarmıştır. Yine ekonomik olarak da Irene, III. Andronikos'un imparatorluğa geçiş sürecinde önemli rol oynamış ve ne zaman imparator paraya sıkışsa kendi özel kaynaklarından III. Andronikos'un askerlere ödeme yapmasını sağlamıştır.¹⁹⁷

Irene Kantakuzena'nın kendisine hayran bırakan eylemleri, Ioannes Kantakuzenos'un imparatorluk döneminde de devam eder. Ioannes, tahta oturmasının ardından yoğun bir şekilde işleri yoluna koymak üzere çalışır ancak sınırlardaki problemleri halletmek için başkenti tekrardan terk etmek durumundadır. Bulgarlar üzerine sefere çıkarken, Konstantinopolis'in yönetimini eşi Irene'ye bırakır; kızı Maria ile evli olan damat Nikephoros'un yanısıra ortanca oğlu Manuel'de Irene'nin yanındadır. Öngörülemeyen şey ise kocasının hastalığıdır: Ioannes Kantakuzenos, sefer sırasında sarsıcı bir hastalığa kapılır ve başkente gelmesi planlanandan çok daha sonra gerçekleşir. Bu gecikme Haliç'in karşı kıyısındaki Cenevizliler için beklene fırsattır. Yüzyıl boyunca Bizans'ın iç karışıklıklarından faydalanmışlardır ve imparatorun gecikmesi, şimdi ekmeklerine yağ sürüyordu. Çünkü Ioannes Kantakuzenos, bir süredir Ceneviz etkisinden kurtulmak amacıyla ticari imtiyazlarını kısıtlamaya ve askeri yeterlilik için bir donanma inşa etmeye girişmiştir. Bu sebeple Cenevizliler 1348 Ağustosunda Galata'dan karşıya geçerek bulabildikleri bütün yeni gemileri ateşe verirler. Tecrübeli olan Irene, iç savaş sırasında Didymoteihon'da yaptığı gibi duruma derhal el koyar; Cenevizlere meydan okuyarak liderlerinin görüşme taleplerini reddeder. Kent surlarına karşı yapılan saldırıları oğlu ve damadı henüz genç olmalarına rağmen ustalıkla savuştururlar. Irene katı tutumunu sürdürür ve Konstantinopolis halkı onu sonuna kadar destekler. Ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalan Cenevizliler karşılaştıkları direniş karşısında hayrete düşerek

¹⁹⁷ Nicol, (Soylu), ss. 79-80.

geri çekilirler ve bunu takiben Irene ile ikinci kez görüşme talebinde bulunurlar. Ancak İmparatoriçe Irene onlarla görüşmeyi tekrardan reddeder. Şehri kanının son damlasına kadar savunacak, fakat kocasının müsaadesi olmadan düşmanı muhatap kabul etmeyecektir. Her zaman olduğu gibi eşine karşı görevlerinin bilincindedir: nitekim kocası 1 Ekim 1348'de Trakya'dan döndüğünde karısının gösterdiği kararlılığı fazlasıyla takdir eder. Başkente geldiğinde Irene gibi o da, Cenevizlilerin göz korkutma çabalarına aldırış etmez; ancak gelişen olaylar ileride onu bir anlaşma yapmaya mecbur eder. 1349'da Bizans'ın derme çatma gemileri dönemin İtalyan gemi teknolojisi karşısında direnemez ve Ioannes Kantakuzenos, ağır şartlar içeren bir anlaşmayı imzalamak zorunda kalır. Bu konuda hiç kimse Irene'ye tek laf etmez; aksine çabalarının takdire şayan olduğu açıktır. Bununla beraber Ioannes Kantakuzenos için bu büyük bir darbe olur ve kendisinin saltanatına mal olacak iki büyük problemden birini teşkil eder.¹⁹⁸

3.5.6. Bizans Sarayının Cenevizli Damadı

1354 yılı hem Bizans İmparatorluğu hem de Ioannes Kantakuzenos için felaket bir yılı simgeler. Osmanlı Türklerinin, Rumeli tarafına geçmesi 1354 Martında gerçekleşir. Meydana gelen bir deprem sonrası Kallipolis (Gelibolu) yakınlarında bulunan Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa, hiç zaman kaybetmeden yıkılan surların içerisine sızar ve kenti ele geçirir. Ioannes Kantakuzenos'un ihtarları karşısında Tanrının armağanı olarak alınan kentin geri verilemeyeceği cevabını verirler. Kantakuzenos hiçbir şekilde Türklerin elinden Kallipolis'i alamaz ve insanlar onun başarısızlığına vehmederek artık tahttan inmesi gerektiği düşüncesine kapılırlar. Müteakiben ortak ancak daha kıdemsiz olan V. Ioannes Palaiologos'un faaliyetleri görülür. V. Ioannes Palaiologos, Ioannes Kantakuzenos'un eski düşmanı olan Cenevizlilerle birleşmiş ve kolaylıkla onların teveccüh ve yardımını sağlar. Francesco Gattilusio adında, sahip olduğu iki galeriyle ganimet ve macera peşinde Ege denizinde dolaşan Cenovalı bir korsan Palaiologoslu hükümdarı ecdadının tahtına çıkarmak için yardım eder. Bu hizmeti karşılığında V. Ioannes ona kız kardeşi Maria'yı zevce olarak vermeyi ve çeyiz olarak da imparatorluğun elinde kalmış adaların en

¹⁹⁸ Nicol, (Soylu), s. 85.

önemlisi ve en büyüğü olan Lesbos'u vaad etmiştir. İki tarafın kuvvetleri bir araya gelerek Konstantinopolis'e girerler. Ioannes Kantakuzenos, sonuna kadar mücadele etmektense havlu atmayı seçer. Biraz tereddüt ettikten sonra tahttan çekilmeyi ve uzun zamandır zaten istemekte olduğunu öne sürdüğü keşişlik yaşantısına başlamayı kabul eder. 10 Aralıkta tören ile imparatorluğu devreder ve Konstantinopolis' deki Aziz Georgios manastırına çekilir. Her daim kocasına karşı vazifelerini bilen bir kadın olarak kalan Irene Kantakuzena, onun kararını tartışmadan kabul eder. 11 Aralık günü o da saraydan ayrılır ve imparatoriçe kıyafetlerinin yerine rahibe elbisesine bürünerek gözde manastırlardan Kira Martha'ya çekilir. İkinci iç savaş dönemine damgasını vurmuş olan bu imparatoriçenin manastır adı Eugenia'dır. Diğer taraftan oğlunun galibiyeti ile istediğine kavuşan Savoylu Anna Thessalonike'ye çekilir ve burada kendine ait fermanlar ile sikkeler bastırır. Bir süre burada Anastasia adıyla rahibelik yapar ve sonunda huzur içinde ölür.¹⁹⁹

3.6. BİZANS'IN SON YÜZYILI

Tek imparator olarak tahta geçen V. Ioannes Palaiologos, imparatorluğunun yabancı bağlaşıkların yardımına muhtaç olduğuna inanmaktadır.. Ne var ki Türklerin Avrupa'ya yerleşmesinin Batı dünyasını Hıristiyan Doğu'nun yardımına koşmaya teşvik edeceğine pek fazla güvenmektedir. Onun görüşünce Bizans'ın kurtuluşu, Türklerle ilişkilerin yumuşatılmasında ya da onlarla bir uzlaşmaya varılmasında değil, aksine Osmanlılara karşı vaktiyle Aydınöglu Umur Bey'e karşı olduğu gibi bir Hıristiyan devletleri birliğinin oluşturulması için Batılı güçleri esinlendirecek bağlaşıklıkların kurulması ve görüşmelerin yapılmasıdır.

Bu düşüncelerle 15 Aralık 1355 günü Ioannes, Clemens'in yerine geçen VI. Innocentius'a bir mektup gönderir. Önerisini uzun ve detaylı bir biçimde dile getirmiştir ve buna göre Papa, Konstantinopolis'e derhal beş yüz şövalye, bin piyade, on beş nakliye gemisi ve beş kadirga gönderecektir. İmparatorun bizzat kendisinin idaresinde olacak olan bu ordu, hem Türkler hem de Balkanlardaki Bizans düşmanlarına karşı altı ay boyunca ona hizmet edecektir. Bu periyotta

¹⁹⁹ Ostrogorsky, s. 488., Nicol, (Soylu), s. 103.

Konstantinopolis' de bir papalık elçisi bulunacak ve union'a olumlu bakan önde gelen din adamlarının görevlendirilmesine nezaret edecektir. Bunu, inancını kitleler halinde değiştirenler izleyecek ve imparatorluğun Katolik inancı çatısı altına girmesine hiçbir engel kalmayacaktır. Üstüne üstlük V. Ioannes Palaiologos, ayrıca iyi niyet göstergesi olarak beş yaşındaki oğlu Manuel'i, Avignon'a gönderecektir. Eğer kendisi herhangi bir sebepten dolayı mektupta bildirdiği vaatleri yerine getirmese, Papa çocuğu istediği gibi Katolik inancına göre büyütecek ve onu uygun gördüğü bir kızla evlendirecektir. Ayrıca Manuel'in ağabeyi ve tahtın varisi Andronikos, yoğun Latin dili ve edebiyatı derslerine tabi tutulacak, diğer asil çocuklarının da aynı eğitimi alabilmeleri için üç kolej kurulacaktır. Ancak V. Ioannes bu girişimden umduğunu bulamaz. Mektup 1356 Haziranında Avignon'a varır ancak Papa bunu hiçte ciddiye almaz. Nazik bir dille cevap vererek Ioannes'in halkını tekrar Katolik inancına çevireceğinden duyduğu memnuniyeti dile getirir. Ancak ayrıntılı önerilerine dair tek kelime etmez.²⁰⁰

1355 senesinde V. Ioannes Palaiologos verdiği sözü tutar ve kız kardeşi Maria'yı, Cenevizli serüvenci Francesco Gattilusio'ya eş olarak verir. Akabinde onu Mitylene'nin yani Lesbos adasının lordu yapar; aynı yıl Ioannes Kantakuzenos'un 1349'da yaptığı anlaşmaya ters düşer biçimde Khios adasını Cenevizlilere bırakır. Bu imparatorluk açısından felaket ötesi bir adımdır: Ioannes'in bıraktığı bölgeler çok değerli olup daha önceki imparatorlar tarafından elde tutulmaya çalışılmıştır. Nitekim Khios adası şap ve sakız ticaretinden sağladığı büyük kazançla 16. yüzyılın ortasına kadar bir Ceneviz ticaret şirketince yönetilir.²⁰¹

3.6.1. Şehzade Halil: Bizans İmparatorunun Torunu

Bundan bir sene sonra Orhan Bey'in oğlu Şehzade Halil, Cenevizli korsanlar tarafından kaçırlır. Süleyman Paşa, Rumeli sahiline yerleştikten sonra faaliyetlere başlamış ve Çorlu'yu almıştır; bu esnada V. Ioannes'in Türkleri buradan çıkarmak için kuvveti olmadığından bir dereceye kadar istilayı önlemek için Orhan Bey ile iyi

²⁰⁰ Norwich, (III), s. 280., Nicol, (Son), s. 275.

²⁰¹ Stavroula Andriopoulou, **Diplomatic Communication Between Byzantium And The West Under The Late Palaiologoi 1354-1453**, (Unpublished Doctoral Dissertation), The University of Birmingham, 2010, s. 187.

geçinmek mecburiyetindeydi. Orhan Bey'in oğlu Şehzade Halil 1356'da İzmit Körfezi'nde kayıkla gezerken Ceneviz korsanları tarafından yakalanıp Foça'ya götürülür. Bu olay karşısında Orhan Bey çok üzülmüş ve Bizans İmparatoru V. Ioannes ile de özel olarak görüşmüştür. Şehzade Halil'in diğer bir önemli noktası ise annesinin, Ioannes Kantakuzenos'un kızı Theodora olmasıdır. Bu şartlar altında harekete geçen V. Ioannes, çocuğu kurtarmayı üzerine almış, Bozcaada, Limni ve Midilli' deki donanmalarını alarak Foça'ya gitmiş, Foça Beyi'ne yarısı kendi yarısı da Orhan Bey tarafından doksan veya yüz bin altın vermek suretiyle şehzadeyi kurtarmış, önce Konstantinopolis'e ardından da Nicomedia'ya getirip Mart 1359 yılında babasına teslim etmiştir. Aynı sene yapılan bir muahede ile V. Ioannes, Orhan Bey'in Rumeli'de yerleşmesini kabul etmiş ve on yaşındaki kızı Irene'yi, Şehzade Halil ile evlendirmiş yahut nişanlamıştır. Bu eylemi ile belki de Şehzade Halil'in, Orhan Bey'in ölümünden sonra tahta çıkması durumunda Bizans İmparatorluğu ile dostça münasebetler içerisinde olmasını ummuştur. Bu umut yaklaşık üç sene sonrasında suya düşecektir: 1362 yılında Orhan Bey hayata veda ettiğinde yerine geçen kişi Şehzade Halil değil I. Murad olmuştur.²⁰²

3.6.2. V. Ioannes'in Evlilik Yoluyla İttifak Arayışı

V. Ioannes pek çok bakımdan imparatorluğun en bahtsız imparatoru sayılabilir. 1204 sonrası bir daha asla eskisi gibi olamayan imparatorluk onun döneminde ardı ardına yaşanan iki iç savaştan çıkmış ve dönemin güçlü devletleri elinde oyuncak haline gelmiştir. Balkanlardaki hareketlilik devam eder ve babası Orhan Bey'den daha agresif bir tutum sergileyen I. Murad, 1362'de Adrianopolis (Edirne) ve 1363' de Philipopolis'i (Filibe) ele geçirir. Böylece V. Ioannes'in, Kallipolis (Gelibolu) şoku devam ederken Balkanlar ile irtibatının kesilmesine neden olan ikinci şoku yaşar. Bulgar Çarının kızını büyük oğlu Andronikos ile evlendirmesi de fayda vermez; artık Balkanlarda, Bizans safında yer alacak devlet yoktur. Bunun en büyük kanıtı ise V. Ioannes'in, Avrupa'ya yaptığı gezi sırasında görülür. Tarihte ilk defa bir Bizans İmparatoru, düşmanlarına karşı yardım ricasında bulunmak üzere Avrupa topraklarına

²⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 139., Parlaz, s. 42.

gider. Daha önce eşi görülmemiş olan bu durum V. Ioannes döneminde iki defa gerçekleşir. Ioannes, Roma'ya giderek Papanın elini, ayağını ve en nihayetinde dudaklarını öperek Katolikliğin ve Papanın büyüklüğünü kabul eder. Pek küçük düşürücü bir durum olsa da V. Ioannes için bu tek şanstır; diğer taraftan Papa için büyütülecek bir mesele yoktur ve imparatorun bu davranışı karşısında yardım sözü de vermemiştir.

Beklenen yardımın gelmemesi üzerine V. Ioannes Venedik'e geçerek, onların ne zamandır sahip olmayı istediklerini bildiği Tenedos Adasını (Bozcaada) vaat eder. Karşılığında iç savaş döneminde verilen saray mücevherleriyle birlikte altı savaş kadırgası ve yirmi beş bin duka altın talep eder. Venedik bu teklifi kabul ettiğinde Galata'daki Cenevizliler ortalığı ayağa kaldırır ve V. Ioannes'in oğlu Andronikos üzerinde baskı kurarlar. Daha ilk adımı atmışken planlarının suya düştüğünü gören Venedikliler V. Ioannes'i esir aldıklarında, imparator oğluna ne pahasına olursa olsun esaret parasını bulmasını emreder; gerekirse kilise mülklerinden dahi. Ancak bu öneriye hiddetlenen Andronikos babasını ölüme terk ettiğinde, V. Ioannes'in yardımına koşan kişi küçük oğlu Manuel olur. Bir zamanların süper gücü olan Bizans İmparatorluğu, hükümdarının esir edildiği günleri de görmüştür ve bunların üzerine bir de V. Ioannes, saltanatının son yıllarında I. Murad'ın vasalı konumuna düşmüştür. 16 Şubat 1391 tarihinde ölmeden evvel I. Murad'ın oğlu I. Bayezid'in ultimatolarına da maruz kalan V. Ioannes, öleceğini hissettiğinde büyük ihtimalle buna sevinmiştir.²⁰³

3.6.3. II. Manuel'in Vasallığı ve Avrupa Umudu

V. Ioannes Palaiologos hayata veda ettiğinde oğlu II. Manuel, Osmanlı Sultanı I. Bayezid'in elinde rehinedir. Nitekim babasının ölümünü haber aldığı anda, Bayezid'e haber vermeden 7 Mart 1391 tarihinde kamptan kaçar; Konstantinopolis'e geçer ve hakkı olan tahta oturur. Hiddeti ve öfkesi ile tanınan I. Bayezid'in bu huyu göz önüne alındığında, II. Manuel'in, I. Bayezid'den kaçması akıllıca bir iş değildir. Ancak uyruğu altında olduğu Bayezid, her an yeğeni VII. Ioannes'i imparator olarak atayabilirdi. Bu riski göze alamayan II. Manuel hızlıca başkente geçer ve kendisini bekleyen halkın nidaları arasında saltanatını ilan eder. Çok geçmeden babasından ne

²⁰³ Norwich, (III), s. 289., Nicol, (Son), s. 280.

kadar aykırı bir insan olduğunu da gösterir: Enerji dolu, asil ve tepeden tırnağa imparator olmayı hak eden biridir. Bayezid dahi esaret döneminde onun farklı biri olduğunu anlamıştır. İyi bir lider olmasına rağmen, imparatorluğun içinde bulunduğu durum tam anlamıyla dehşettir. Nitekim Manuel'in gizlice kamptan kaçtığını duyan Bayezid, ona öfke dolu bir mesaj göndererek, şehir kapılarını kapatmasını çünkü surların dışındaki kalan her şeyin kendisine ait olduğunu söyler. Bayezid'in tüm yapacakları bu kadar değildir: Önce Konstantinopolis' bir kadı atar ve Türk tüccarlar için büyük bir bölge ayırır, akabinde vasalı olarak yanında savaşmasını buyurur. Direnme şansı olduğunu düşünmeyen Manuel tıpış tıpış, Bayezid'in peşinden gider. Ancak çok geçmeden Bayezid'in vasallarına karşı ne kadar tutarsız ve tekinsiz davrandığını anlayarak, politika değiştirir. Artık ona göre hayatta kalmanın tek çıkar yolu direnmektir; boyun eğmek değil.²⁰⁴

II. Manuel vasallık görevini bitirip 1392 Ocak ayında Konstantinopolis'e geri döner ve 10 Şubat Cumartesi günü evlenir. Gelin, I. Bayezid'in diğer bir vasalı olan Sırp hükümdarı Konstantinos Dragaş'ın kızı Prenses Helena'dır. On dokuz yıl önce taç giymiş olmasına rağmen II. Manuel, evliliğin ertesi günü eşi Helena ile birlikte bir kez daha taç giyer. 1350 doğumlu olan II. Manuel bu evliliği gerçekleştirdiğinde kırk iki yaşındadır ve açıkçası Bizans standartlarına göre bu, oldukça geç bir yaştır. Her ne kadar böyle evlilikle hısımlıklar kurmak için vakit artık çok geç idiyse de - çünkü gerek Manuel gerek kayınbabası sultanın bağımlıları idiler- iki Ortodoks halkın çıkarlarını birleştirmek gibi bir siyasal neden üzerinde düşünmüş olabilir. Nitekim tamamen Ortodoks geleneklerine göre icra edilen bu evlilik töreni, halkın üzerinde bir moral dopingi etkisi de bırakmıştır. Verilmek istenen mesaj Bizans'ın bin yılı aşkın bir süredir var olduğu ve bundan sonrada varlığını koruyacağıdır; ancak verilen mesajın aksine imparatorluğun ömrü hepi topu yarım asırdır. Bu yarım asır aslında Bizans'ın ne kadar şanslı olduğunu gösteren bir olaya da sahiptir.²⁰⁵

II. Manuel vasallık görevlerini bir köşeye bıraktığında bunun tek bir anlamı olduğunu bilmektedir: Savaş. Nitekim çok geçmeden Osmanlı Sultanı Bayezid onu haksız çıkarmaz ve Konstantinopolis'i uzun soluklu bir kuşatma altına alır. Bir donanma gücünden mahrum olduğu için Konstantinopolis surları arkasında sadece

²⁰⁴ Vasiliev, s. 702.

²⁰⁵ Norwich, (III), s. 299.

kuşatma savaşı yapabilen Bayezid, şehri almaya muvaffak değildir; ancak onun kurmuş olduğu abluka yüzünden başkentteki kıtlık ve açlığa dayalı ölüm oranı hat safhaya ulaşır. Üstüne üstlük II. Manuel'in yapabileceği pek bir şey de yoktur; çaresizce Batıdan yardım bekler. Beklenen yardım çok sürmeden kendini gösterir. Avrupa'nı çeşitli yerlerinden toplanan ve içlerinde özellikle Fransızların dikkat çektiği bir Haçlı güruhu, Bayezid'e karşı toplanarak Balkanlara doğru harekete geçmiştir. Bu haberi aldığıında Bayezid ablukayı bir kenara bırakır ve doğruca düşmanı karşılamaya gider. Toplanan koalisyon ile yapılan ve tarihe Niğbolu Savaşı olarak geçen muharebede tabiri caizse Bayezid, düşmanlarını doğrar. Etkili bir sonuç elde edilemez ve Bayezid tekrardan Konstantinopolis'e göz diker.

3.6.4. Osmanlı – Bizans Sarayının Akraba Oluşu

Avrupa'yı ziyarete giden ikinci imparator olan II. Manuel için artık son gelmiştir. Hiçbir şekilde Batıda istediğini bulamaz ve gözünü diktiği şeyi almaya muktedir olan Bayezid karşısında şansını olmadığını bilir. Ancak sürekli dört ayağının üzerine düşen kedi misali bir kez daha kader, Bizans İmparatorluğunu kurtarır. Doğuda yükselen güç olan Emir Timur, 1402 yılında Bayezid'i yenmiş ve esir olarak alıkoymuştur. Artık uzunca bir süre üzerinde Osmanlı baskısı hissetmeyeceğini bilen Manuel, haberi alır almaz Konstantinopolis'e döner. Babalarının esir alınmasıyla beraber Anadolu ve Balkanlarda, Bayezid'in oğulları arasında rekabet başlar. 1402 Ağustosunda Süleyman Çelebi Rumeli'de yönetime el koyma umuduyla Kallipolis'e varır. Süleyman'ın tabiatı babasından oldukça farklıdır; zevk ve sefa düşkünüdür. Yumuşak başı tabiatı ile saldırmaktan ziyade anlaşmaktan yanadır ve bu tutumuyla Balkanlardaki Hıristiyanlar için bir sorun teşkil etmemektedir. Gelişinden sonra üç ay süren görüşmeler neticesinde bir metin hazırlanır; 1403 başlarında imzalanan bu metni Süleyman Çelebi, VII. Ioannes, Venedik ile Ceneviz temsilcileri, Rodos temsilcisi ve Ankara Savaşı'ndan kaçabilmiş olan Stephan Lazareviç imzalar. Bu metne göre Süleyman, Bizans'ın ödediği vergiden vazgeçer ve Türklere karşı olan vasallık görevlerini ref eder. Thessalonike, Athos, Konstantinopolis' den Varna'ya kadar uzanan kıyı şeridi ve Ege adalarından Skiathos, Skopelos ve Skyros geri verilir. Süleyman Çelebi, İmparatora baba diye hitap eder ve ona sadık kalacağını söyler.

Bizans için her şey rüya gibidir; başkentlerinin işgal edileceği bir durumdan bu duruma gelmişlerdir. Manuel bu olaylar yaşanırken Venedik'tedir; işleri halleden kişi olarak VII. Ioannes ve Venedikliler bir an evvel Manuel'in gelmesini umarlar. Yolda oyalanan II. Manuel ancak Mayıs ayı gibi Kallipolis'e gelir. Onu karşılamaya VII. Ioannes gelir ve metin II. Manuel tarafından imzalanır. İmparator, ölen kardeşi Theodor'un gayrimeşru kızını Süleyman Çelebi'ye eş olarak verir. Bu hısımlık ile iki taraf arasındaki bağlar daha da kuvvetlenir.²⁰⁶

3.6.5. Monferrathı Sophia

II. Manuel'in saltanatının son dönemleri, bir nebze olsa ilk dönemlerinden daha iyi geçmiştir. Süleyman Çelebi sultanlığı ele geçiremese de yerine geçen kardeşi Mehmed Çelebi, Osmanlının içinde bulunduğu durumdan ötürü ılıman bir politika izler ve tıpkı kardeşi gibi Bizans'a karşı hoşgörölü bir tutum takınır. Diğer taraftan her zaman Haçlı Seferi hayali bulunan II. Manuel, kiliselerin birleşmesi hususunda hiçbir netice elde edemez ve muhtemelen Niğbolu'nun etkisiyle uzun bir süre Haçlı Seferi düzenlenmez. Bununla beraber II. Manuel çocuklarını istediği gibi evlendirmeyi başarır. 1420 yılında, o tarihte yirmi beş yaşında bulunan Mora despotu Theodoros, Rimini kontunun kızı Cleope Malatesta ile, Ioannes ise Montferrathı Sophia ile evlenir. Ioannes'in Moskova Büyük Dükü I. Vasili'nin kızı olan ilk eşi Anna, üç yıl önce, henüz on beş yaşındayken vebadan ölmüştü. Ancak ikinci evlilik girişimi de Ioannes'e mutluluk getirmez. Sophia inanılmaz çirkindir ve Ioannes onu görmeye bile tahammül edemez. Babasına olan saygısından ötürü onu geri götürmek istemez fakat sarayın en ücra köşesinde ikamet etmesini sağlar. 1426 yılı geldiğinde Sophia zar zor kendini bir Ceneviz gemisine atarak Konstantinopolis' den kaçır ve manastıra kapanır.²⁰⁷

Sophia'nın eşi, yani VIII. Ioannes Palaiologos 21 Temmuz 1425 yılında tahta oturduğunda Bizans İmparatorluğunun sınırları Konstantinopolis' den ibarettir. Şehir içindeki yerleşim yerleri tam anlamıyla faciadır. Yüzyılın başlamasıyla beraber üç kez kuşatma görmüş, surlar dışındaki tarım arazileri yakılmış ve veba salgınları baş göstermeye başlamıştır. Şehir içindeki binalar derme dökme bir vaziyette durmakta,

²⁰⁶ Nicol, (Son), s. 343.

²⁰⁷ Norwich, (III), s. 321.

tarım alanları ise metruk hale gelmekle beraber mahsul vermez hale gelmiştir. Hal böyle olunca VIII. İoannes'in tek işığı, Türklerin Konstantinopolis'i ele geçirmelerini engellemek üzere Batıyı ikna etmektir. Bu minvalde VIII. İoannes özellikle Papalık ile yaptığı görüşmelerde union mevzuatını ısrarla açmış ve halkının Katolikliği kabul edeceğinin altını çizmiştir. İki inanç arasındaki tezatlıkların giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen görüşmelere bizzat kendisinde katılmış ve işleri olabildiğince yönlendirmeye çalışmıştır. Sivil papazların evliliğinden, Aşai Rabbani töreninde kullanılan ekmeğin mayasına kadar her şeyin görüldüğü toplantının sonunda, yani 5 Temmuz 1439 yılında birlik anlaşması imzalanır. İoannes Palaiologos 5 Şubat 1440 tarihinde Konstantinopolis'e döndüğünde üzücü bir haber ile karşılaşır. Monferratlı Sophia'nın kaçmasının üzerine üçüncü evliliğini gerçekleştirdiği Trabzon İmparatoru IV. Aleksios'un kızı, eşi Maria hayata veda etmiştir. Ancak bu imparatoru şoka sokan tek olay değildir; geri dönüşünün hemen sonrasında Konstantinopolis halkı birlik metninin imzalandığı Floransa Konsili'ni lanetler; Kudüs, İskenderiye ve Antakya Patrikleri belgeyi imzalayanların yetkisini ellerinden alırlar. VIII. İoannes'in kurtuluş için elinden gelen her şeyi yaptığı açıktır, ancak artık Bizans İmparatorluğunun sonu gelmiştir ve bunun önüne geçebilecek kimse yoktur. Nitekim 31 Ekim 1448' de gözlerini yumduğunda yerine geçen XI. Konstantin Dragezes, Bizans İmparatorluğunun son temsilcisini ifade etmektedir.²⁰⁸

3.6.6. Konstantin Dragezes'in Gelin Adayları

Konstantin Dragezes imparator olarak göreve başladığında Palaiologos hanedanının kalıcılığı acil bir önem kazanır. İki kere dul kalmıştır ve ona oğul doğuracak bir imparatoriçe bulmak için arayış hummalı bir hal alır. İlk karısı Maddalena Toco, evliliklerinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra 1429 yılı Kasım ayında ölmüş, 1441 yılında evlendiği ikinci karısı Caterina Gattilusio ise sadece birkaç ay sonra Konstantin ile birlikte bir Osmanlı filosunun bağlantıyı kesmesi nedeniyle geçici olarak mahsur kaldığı Lemnos' daki Palaiokastro'da hayatını yitirmiştir. Konstantin Dragezes, 1449 Şubat ayında hala Mistras' da iken daha öncede iletişim içinde bulunduğu Aragon ve Napoli Kralı V. Alfonso ile görüşmesi için İtalya'ya elçi

²⁰⁸ Norwich, (III), s. 336.

gönderir. İmparatorun, Portekiz kralının kızı Beatrice ile evlenmesi önerilir; ek bir öneride Pedro'nun kardeşinin Kıbrıs Kralı Lusignan'lı II. Jean'in kızıyla yani Konstantinos'un yeğeniyle evlenmesi yönündedir. Bu ikinci önerideki ittifak 1456'da Lusignanlı II. Jean'ın kızı Carlotta'nın, Portekiz Kralı Pedro'nun oğlu Coimbra Dükü Juan ile evlenmesiyle gerçekleşecekti. Konstantin Dragezes'in, Portekiz kraliyet ailesinden biriyle evlenmesi yönündeki öneriyse bilinmeyen nedenlerden ötürü gerçekleşemeyecektir.

1447'nin Ağustos ayında dönemin tanınan isimlerinden Georgios Sfrantzis, Gürcistan Krallığı ya da Trabzon İmparatorluğu ile evlilik anlaşması yapmak üzere Mistras' dan Konstantinopolis'e gönderilir. Neticede Trabzon prensesleri daha öncede Palaiologos ailesine gelin gelmiştir. Sfrantzis, Ekim 1449'da Konstantinopolis'ten ayrılarak hangi kraliyet ailesinin daha makbul bir gelin önerebileceğini görmek üzere Gürcistan ve Trabzon'u ziyaret eder. Bu yolculukta kendisine genç asilzadeler, askerler, rahipler, keşişler, tabipler, şarkıcılar ve enstrümanlarıyla birlikte müzisyenlerden oluşan bir maiyet eşlik eder. Elçiye her gelin adayının iyi ve kötü özelliklerini, gönderdiği bir ulak vasıtasıyla ulaşacak yazılı raporlarla bildirmesi emredilmiştir; böylece Konstantinos kararını verip yine ulakla gönderecektir. Ancak ulağın yolculuk ettiği geminin batması üzerine arada büyük bir iletişim kopukluğu meydana gelir. Ayrıca Gürcü Kralı George'un, ülkesinin adetleri gereği kadının erkeğe değil, erkeğin kadına drahoma vermesi gerektiğini söylemesi üzerine, Gürcistan konusu kapanır. Aynı esnada hala Karadeniz'de bulunan Sfrantzis II. Murad'ın ölüm haberini Şubat 1451'de oradayken almıştır. Bu habere çok sevinerek yeni ve genç sultanı, yani II. Mehmed' i kontrol etmenin tek yolunun, üvey annesinin XI. Konstantin ile evlenmesi olduğunu düşünmüştür. Ancak bu düşüncesi gerçeğe dönüşmeyecektir. II. Murad'ın dul karısı, Sırp Despot Corce Brankoviç'in kızı Maria yani Maria Brankoviç idi. 1436 senesinde II. Murad ile evlenmiş ve onun ölümüne kadar çocuk sahibi olmamıştır. Adrianopolis' de kocasının ölüm haberini aldığında yeni sultandan memleketine dönmek için izin ister. Ancak evliliği döneminde kendisini kafirlerin elinden kurtarması durumunda hayatı boyunca kimseyle evlenmeyeceğini ve iffet dolu

bir yaşam sürdüreceği konusunda Tanrıya yemin etmiştir. Bu sebeple Sfrantzis'in mantıklı görünen planı hayata geçirilemez.²⁰⁹

Hem hayatının hem de imparatorluğunun son dönemlerini yaşayan XI. Konstantin Dragezes'in, varis edinememe korkusuyla giriştiği imparatoriçe arama girişimleri sonuçsuz kalmıştır. O ana kadar düşünülen hiçbir imparatoriçe adayı ile görüşülememiş ve her daim bir sebepten ötürü, evlilik anlaşmaları tamamlanamamıştır. Zaten çok geçmeden bu evhamın gereksiz olduğu da gün yüzüne çıkar. Tahta oturmasının üzerinden bir sene geçmemiştir ki, II. Mehmed niyetini belli eder ve hızla Konstantinopolis kuşatmasına hazırlanır. Böylece 6 Nisan 1453 günü Bizans İmparatorluğu'nun son kuşatması başlar. 29 Mayıs 1453 Salı sabahı II. Mehmed' in muzaffer yeniçerileri, daha önce kimsenin aşamadığı Theodosius Surlarını delerek şehre girerler. Bizans İmparatorluğu'nun son hükümdarı XI. Konstantin Dragezes arkasında bir varis bırakmadan, imparatorluğuyla beraber tarih sahnesinden silinir. Onun ölümüyle beraber yüzyıllar süren Roma İmparatorluk silsilesi de son bulur ve her ne kadar II. Mehmed kendisini Roma Caesar'ı ilan etse de, artık fiiliyatta Roma ya da diğer ismiyle Bizans İmparatorluğu kalmamıştır.

²⁰⁹ Donald M. Nicol, **Konstantinos Paleologos**, çev. Efe Kurtluoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 43-44., Steven Runciman, **Konstantiniye Düştü**, çev. Derin Türkömer, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 93., Andriopoulou, s. 224.

SONUÇ

"Tarihin bilimsel bir disiplin olarak kabul edildiği 19. yüzyıldan bu yana, kadınların tarihteki rolü, tarihçilerin kendi bakış açılarına göre farklılık gösterdi. Yakın zamanlara dek, bu tarihçilerin cinsiyetler arasındaki ilişkilere bakış açıları ataerkil toplumsal cinsiyet kalıplarının etkisi altındaydı. (Bu tutumun günümüzde belli ölçülerde değişmesinde ve tarihçilerin sorgulayıcı bir içgörü kazanmasında postmodernist ve feminist eleştirinin epey etkisi oldu) Tarihçiliği bir meslek olarak gelişiminde çok önemli bir rol oynayan pozitivist tarihçilik, bir bütün olarak gündelik yaşamı görmezlikten gelirken kadınları da yok saydı. Bu tutumun olgusal ve epistemolojik nedenleri vardı. Bir kere tarihçilik mesleği erkeklere özgü olduğu gibi, kapsadığı alanlarda erildi. Örneğin erkeklerin iktidar ve eylem alanını konu alan siyasal tarih, uzun bir süre mesleğin en ön cephesinde yer almıştı²¹⁰."

Berktaş'ın da belirttiği üzere modern dönem öncesi tarih yazımında kadınların yeri yoktur. Son yüzyılda gelişen tarihsel perspektiflerin ve gün yüzüne çıkan kadın haklarının bir neticesi olarak kadınlar, tarihte ve tarih yazımında kendilerine yer bulabilmişlerdir. Kadınların tarih yazımında yer edinmeleri daha önce eşi benzerinin görülmediği şekilde onları, uygarlık tarihine ortak etmiştir. Artık salt eril teorilerin ve saygınlığın yanında dişil bir teori varlığını hissettirebilmektedir. Ancak her şeyden evvel şunu belirtmek gerekir ki, yaşanan bu gelişmeler olmayan bir şeyi yoktan var etmemiştir; dişi cinsin tarih sahnesinde yer alması her daim gerçekleşmiş bir durumdur ve elde edilen bu başarı, kadınlara bu var olma hususunu gün yüzüne çıkartma fırsatı vermiştir. Ortaya konulan eserler, feminist teorinin kendisini dünyaya kanıtlaması ve her cinsiyetten insanın saygısını kazanması, kadın haklarını koruma dernekleri ve daha birçok metanın varlığı, kadınların bu fırsatı faydalı bir şekilde değerlendirdiklerinin kanıtıdır.

Yoktan var olmayan, ancak var olup kasıtlı olarak karanlıkta bırakılmaya çalışılan kadınların varlığını irdeleyen çalışmalardan biri olmayı amaçlayan bu tezde, kapsadığı alan ve zaman aralığı dahilinde Bizans kadınlarının hayatı irdelendi. Gerek sıradan bir kadın gerekse imparatoriçe olsun hemen her kesimden kadının hayatı

²¹⁰ Fatmagül Berktaş, **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 20.

gözler önüne serildi. Yapılan araştırmalar, doğal olarak kadınların ikincil bir nesne olmadıkları sonucunu ortaya koydu. Tabii ki eril cinsin baskın olduğu bir dünya söz konusudur; fakat Bizans dünyası kadınların hemen her platformda kendisini gösterdiği bir düzene haizdi. Tezin tarihsel aralığı son dört yüzyılı ele alsa da, tarihsel perspektifin arka planını görmek ve tezin daha rahat anlaşılabilmesi için evvel örneklerin göz önüne getirilmesi iktiza ettiğiinden, hem erken hem de orta Bizans dönemi kadınlarından örnekler sunuldu. Bu esnada göze çarpan olgu: Var olduğu on bir yüzyıl boyunca, imparatorluk için kadınların varlığı hiçbir zaman yadsınmamıştır. Daha da ötesi, Ortaçağ boyunca kadınların bu denli aktif olduğu başka bir coğrafya bulmakta hayli zordur.

Bizans dünyası mercek altına alındığında, kadınların hayatın merkezinde oldukları hemen anlaşılır. Buradaki "merkez" tabiri kesinlikle kadının üstünlüğünü işaret etmemektedir; ki bunu söylemek boşa çaba sarf etmektir. Bununla beraber hayatın işleyişi göz önüne getirildiğinde bir kadın evini çekip çevirmekle mesuldür: Yemek yapmak, temizlik, çarşı alışverişi, çocukların bakımı ve İncil ile diğer kutsal metinleri okuyabilmesi için gerekli olan başlangıç derslerinin verilmesi gibi temel görevleri vardır. Ancak bunlar zaten bilinen argümanlardır. Göz önünde tutulması gerek şudur: Kadınların dokumacılık yaparak ev ihtiyaçlarını karşılaması ve arta kalan ürünü satarak eve para getirmesi, evi asıl çekip çeviren kişi olarak kocasına sahip çıkması ve hem kilise hem de imparatorluk yasalarıyla kutsal olarak tasvir edilen aile kurumunun ayakta tutulması görevi kadına aittir²¹¹. Toplumun yapı taşları bireylerdir ve bireyleri ayakta tutan kurum aile müessesidir. Sağlıklı bir toplumun olmazsa olmazı olan aile kurumunun hayatta kalabilmesi gibi elzem bir görevi kadınlar ifa etmişlerdir.

Meselenin diğer tarafında kadına olan mecburiyet vardır. Bu mecburiyet tarih boyunca var olagelmıştır: Doğurganlık. Toplumun devam etmesi iki cinsin varlığını gerektirmektedir. Bu raddede kadının varlığı söz konusu olsa da kutsallığı söz konusu değildir. Ona kutsallık atfeden olgu ise bakireler kültürünün yerini doğurganlığa bırakmasıdır. İffetini kaybetmemiş bakirelerin yerini, toplumun devamı olarak görülen annelik vasfı almıştır; bunun arkasında ise Meryem'in, Tanrının annesi olması

²¹¹ Feminist teori erkeğin iktidarını, üretim mekanizmalarına sahip olmasına bağlar. Yani ekonomik kazanç iktidarın anahtarıdır. Kilise babalarının kadının para kazanmasını, erkeğe üstünlük olarak nitelediği ve neticesinde bunu engellemeye çalıştığı düşünülürse, tezinin haklılık payının yüksek olduğu anlaşılır. Ancak modern tezinin kendisine az da olsa Bizans dünyasında yer bulabilmesi, kadınların mahiyetini daha açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

yatmaktadır. Üretken anne makbul ve örnek anneyi teşkil etmektedir ki, imparatorluk soyu söz konusu olduğunda bu daha da açık bir şekilde göze çarpar. İmparatorluk ailesini ilgilendiren bir örnek vermek meselenin özünü gözler önüne serecektir. Tarihte "arka planda" tutulan bir kadın olarak İmparatoriçe Irene, modern öncesi dönemde emsaline nadiren rastlanan türden biridir. İmparator naibesi olarak uzun süre yönetimi elinde tutmuş ve o dönem için dünyanın en büyük gücü olan Bizans İmparatorluğu'nu fiilen yönetmiştir. Sürekli aksedilen ezik bir kadın profilinin aksine, orduyu yönetmeye kalkışmış, senato üzerinde etki sahibi olmuş, Charlemagne' ın evlilik teklifini kimseye danışmadan kabul etme cüretinde bulunmuş ve kendi oğlunu, yani imparatoru erguvan odada kör ettirecek kadar ileriye gitmiştir. Bizans Tarihi ülkemizde ötekileştirildiği için şu anekdotu öne sürmek önemli olacaktır: 17. yüzyılın ortasında Kösem Sultan, IV. Murad'ın çocukluğu döneminde kendisine fermanlar yazdırtmış ve sadrazamlara kendi ismiyle telhisler göndermiştir²¹². Hem Osmanlı hem de o dönemin dünyası için çokça rastlanan bir olay değildir bu. Ayrıca bunu yapabilmesi kadınların sarayın merkezinde yer almalarını sağladığı gibi, zaman içinde ne kadar güçlendiklerini de göstermektedir. Bizans dünyasına geri döndüğümüz vakit, bir imparatoriçenin yönetime etki etme gücü vardır; fakat imparatorun varlığı buna gerek bırakmaz ve eğer imparatoriçe bir belgeyi imzalayacaksa bunu kendisine özgü "basilissa" sıfatı ile yapmak zorundadır. İmparatoriçe Irene oğlunu öldürttüğü dönemde yönetimde öylesine söz sahibi olmuştur ki, imzaladığı her fermanla imparatora özgü "basileus" sıfatını kullanmıştır. Her ne kadar ordu üzerindeki emelleri kendi sonunu getirmiş olsa da, betimlenen "sinmiş" kadın portresinde çok uzak bir görüntü vardır ve Irene, Bizans dünyası için bir istisna değildir.

Meselenin özü şudur ki, kadınlar önemsenmemiş veya itilmiş olabilirler, fakat hiçbir zaman değersiz olmamışlardır. Bizans İmparatorluğu varlığını tehdit eden birçok ülkeyle evlilik ittifakı yapmıştır. Yeri geldiğinde barbar olarak nitelendikleri Moğollara ya da Türklere dahi kadınlarını vermekten geri kalmamışlardır. Konstantinos Porphyrogennetos'un öğütlediği üzere yabancılara gelin vermek bile sakıncalı bir durum olarak görülürken, içinde bulunduğu tehlikeyi bertaraf

²¹² Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye 1603-1656**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 271.

edebilmesinin tek yolu kadınlardan (porphrogenneta) geçen bir imparatorlukta, dişi cins ne kadar göz ardı edilebilir ?

Bizans dünyasının farklı arenalarında birçok kadının ismi geçer. İmparatorluğun en önemli hanedanlarından biri Komnenoslardır; ancak Anna Dalassena olmaksızın bir Komnenos hanedanı dşunmenin olanağı yoktur. Tarihin ilk büyük kadın tarihçisi olarak nitelendirilen ve eseri bin yıldır ölümsüz bir maiyet arz eden; ileri seviye Yunanca gramer ve bilgi birikimi olan kişi hiç şüphesiz Anna Komnena'dır. Bugün hala ayakta kalan ve Molla Zeyrek Camii ismini taşıyan Pantokrator Kilisesi'nin banisi Macar asıllı Irene Komnenos'dur. Dolayısıyla Bizans'dan geriye kalan her ne varsa, içerisinde bir kadının izi muhakkak görülmektedir ve her şeyden önemlisi Bizans kadınları, siyasette sahnesinde oynadıkları rol ile imparatorluğun bu kadar uzun süre ayakta kalmasının en önemli sebeplerinden biri olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akropolites, Georgios. **Vekayiname**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Altınay, Ahmet Refik. **Bizans İmparatoriçeleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.

Aşıkpaşazade. **Osmanoğullarının Tarihi**, çev. Yekta Saraç ve Kemal Yavuz, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.

Attaleiates, Mikhail. **Tarih**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Avcı, Casim. **İslam Bizans İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.

Ayönü, Yusuf. **Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009.

Ayönü, Yusuf. **Selçuklular ve Bizans**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Bauer, Susan Wise. **Ortaçağ Dünyası**, çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Berktaş, Fatmagül. **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Berktaş, Fatmagül. **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.

Bryennios, Nikephoros. **Tarihin Özü**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Cameron, Averil. **Bizanslılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, 2015.

Carla Casagrande, "*Korunan Kadın*", **Kadınların Tarihi II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 75 - 105.

- Clari, Robert de. **İstanbul'un Zaptı**, çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Connor, Carolyn L.. **Bizans'ın Kadınları**, çev. Barış Cezar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Çelgin, Güler. **Eski Yunanca Türkçe Sözlük**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Darga, A. Muhibbe. **Anadolu'da Kadın**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Daş, Mustafa. **Bizans'ın Düşüşü**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Diehl, Charles. **Byzantine Empresses**, Alfred A. Knopf, New York, 1963.
- Dukas. **İstanbul'un Fethi 1341-1462**, çev. V. Mirmiroğlu, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Eco, Umberto. **Ortaçağ; Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar**, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Emecen, Feridun M.. **İlk Osmanlılar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- Eusebius. **Kilise Tarihi**, çev. Furkan Akderin, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Eutropius. **Kısa Roma Tarihi**, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Fallmerayer, Jacob Philipp. **Trabzon İmparatorluğunun Tarihi**, çev. Ahmet Cevat Eren, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
- Freely, John ve Ahmet Çakmak. **İstanbul'un Bizans Anıtları**, çev. Gülru Tanman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Garland, Lynda. **Byzantine Empresses**, Routledge, London, 1999.
- Goody, Jack. **Avrupa'da Aile**, çev. Serpil Arısoy, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Gregory, Timothy E.. **Bizans Tarihi**, çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Grousset, Rene. **Stepler İmparatorluğu**, çev. Halil İncalcık, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Harl, Kenneth W.. **Bizans 498-1282**, çev. Burçak Delikan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Herrin, Judith. **Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Herrin, Judith. **The Imperial Feminine In Byzantium**, The Oxford University Press, 2000.

Herrin, Judith. **Unrivalled Influence; Women and Empire In Byzantium**, Princeton University Press, New Jersey, 2013.

Hill, Barbara. **Bizans İmparatorluk Kadınları**, çev. Elif Gökteke, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

İbni Bibi. **El Evamirü'l Ala'iyye fi'l Umuri'l Ala'iyye**, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

İncalcık, Halil. **Devlet-i Aliyye; 1603-1656**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

İncalcık, Halil. **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları**, İsam Yayınları, İstanbul, 2013.

James, Liz. **Empress and Power in Early Byzantium**, Leicester University Press, London, 2001.

James, Liz. **Women, Men and Eunuchs; Gender in Byzantium**, Routledge, New York, 1997.

Jorgae, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, çev. Nilüfer Epeçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

Kaçar, Turhan. **Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Khoniates, Niketas. **Historia; Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Khoniates, Niketas. **Historia; İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.

Kihtir, Tuğrul. **Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

Kinnamos, Ioannes. **Historia**, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.

Komnena, Anna. **Aleksiad**, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, Ankara, 1996.

Kurat, Akdes Nimet. **Çaka Bey**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966.

Kurat, Akdes Nimet. **Peçenekler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.

Laiou , Angeliki E., **Women, Family and Society In Byzantium**, Variorum, Farnham, 2011.

Laiou, Angeliki E.. **Gender, Society and Economic Life in Byzantium**, Variorum, Vermont, 1992.

Le Goff, Jacques ve diğerleri. **Aşkın En Güzel Tarihi**, çev. Saadet Özen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Maguire, Henry. **Bizans Saray Kültürü**, çev. Müfit Günay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

McCobe, Joseph. **The Empresses Of Constantinople**, Richard G.Badger, Boston, 2011.

Merçil, Erdoğan. **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Mitchell, Stephen. **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi**, çev. Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017.

Morrisson, Cecile. **Bizans Dünyası; Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Neşri. **Kitab'ı Cihannüma**, çev. Mehmet A. Köymen, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949.

Nicol, Donald M.. **Bizans'ın Son Yüzyılları**, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Nicol, Donald M.. **Bizans'ın Soylu Kadınları**, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Nicol, Donald M.. **Konstantinos Paleologos**, çev. Efe Kurtluoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Norwich, John Julius. **Bizans I**, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013.

Norwich, John Julius. **Bizans II**, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013.

Norwich, John Julius. **Bizans III**, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013.

Ostrogorsky, Georg. **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Pachymeres, Georges. **Bizanslı Gözüyle Türkler**, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Prokopius. **Bizans'ın Gizli Tarihi**, çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Psellos, Mikhail. **Khronographia**, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Rice, Tamara Talbot. **Bizans'ta Günlük Yaşam**, çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1998.

Runciman, Steven. **Byzantine Civilisation**, Methuen & CO Ltd, London, 1966.

Runciman, Steven. **Konstantiniyye Düştü**, çev. Derin Türkömer, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.

Sevim, Ali. **Anadolu'nun Fethi; Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Shukurov, Rustam. "Harem Christinity; Byzantine Identity of Seljuk Princes", **The Seljuk of Anatolia: Court and Society In The Medieval Middle East**, London, 2012, ss. 115 - 150.

Shukurov, Rustam. **The Byzantine Turks 1204-1461**, Brill, Boston, 2016.

Stephenson, Paul. **Büyük Konstantin**, çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Tekin, Oğuz. **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

The Cambridge History of Turkey Vol I, Cambridge University Press, New York, 2009.

The Cambridge Medieval History Vol I, Macmillan Company, London, 1911.

The Cambridge Medieval History Vol II, Cambridge University Press, London, 1913.

The Cambridge Medieval History Vol IV, Cambridge University Press, London, 1923.

The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford History Press, New York, 1991.

Tokalak, İsmail. **Bizans Osmanlı Sentezi**, Asi Kitap Yayınları, İstanbul, 2017.

Turan, Osman. **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.

Usta, Aydın. **Sorularla Bizans İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Vasiliev, Aleksander A.. **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.

Zonaras, Ioannes. **Tarihlerin Özeti**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Makaleler

Çiftçioğlu, İsmail."Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Cilt: 6, Sayı : 1, 2013, ss. 7 - 25.

El- Cheikh, Nadia M."Byzantine Women In Arabic Sources (8th 11th centuries)", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Cilt: 40, Sayı: 2, 1997, ss. 239 - 250.

Keçiş, Murat."XIII. - XV. Yüzyıl Bizans Tarihçilerinin Trabzon İmparatorları Hakkında Kullandıkları İfadeler", **Uluslararası Karadeniz İnceleme Dergisi**, ss. 9 - 28.

Laiou , Angeliki E. "Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler", **Cogito**, Cilt: 17, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 179 - 210.

Paulakou, E., J. Lascartos, S. Marketos, "Abortions in Byzantine Times (325-1453)", **Vesalius**, Cilt: 2, Sayı: 1, 1996, ss. 19 - 25.

Wood, Helen."Byzantine Women; Religion and Gender Construction", **Rosetta 7.5**, 2009, ss. 19-32.

Tezler

Andrıpoulou , Stavroula. **Diplomatic Communication Between Byzantium And The West Under The Late Palaiologoi 1354-1453**, (Unpublished Doctoral Dissertation),The University of Birmingham, Birmingham, 2010.

Brubaker , Jeffrey D. **Byzantine Diplomacy And The Decline In Relations With The West From 962 To 1204**, (Unpublished Master Thesis), The University Of Arlington, Texas, 2009.

Keçiş, Murat. **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

McLaughlin , Brian Steven. **An Annotated Translation of John Kantakouzenos; Book III, Chapters 1-30**, (Unpublished Doctoral Dissertation), University of London, 2017.

Parlaz, Selim. **Osmanlı Devleti'nde Siyasi Evlilikler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2007.

İnternet

<https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins>

EKLER

Ek 1: Pulcheria'ya ait bir solidus'un ön ve arka yüzleri.

Kaynak: <https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins/fourth-fifth-centuries-emperors/solidus-of-pulcheria-414-453>

Ek 2: Galla Placidia'ya ait bir solidus'un ön ve arka yüzleri.

Kaynak: <https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins/fourth-fifth-centuries-emperors/solidus-of-galla-placidia-421-450>

Ek 3: Zoe ve Theodora'nın beraber resmedildiği bir nomisma'nın ön ve arka yüzleri.

Kaynak: <https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins/the-macedonians-and-their-immediate-successors-867-1081/nomisma-histamenon-of-zoe-and-theodora-1042>

Ek 4: Savoylu Anna'ya ait bir Bizans sikkesinin ön ve arka yüzleri.

Kaynak: <https://www.doaks.org/resources/online-exhibits/byzantine-emperors-on-coins/doukas-lascarid-and-palaeologan-dynasties-1204-1453/assarion-of-john-v-and-anna-1341-1391>

Ek5: Theodora ve maiyetinin işlendiği San Vitale mozaiği.

Kaynak: <http://www.themasterpiececards.com/famous-paintings-reviewed/bid/91208/Byzantine-Art-San-Vitale-Mosaics>

Ek6: Macar Irene'nin inşa ettirdiği Pantokrator Kilisesi. (Molla Zeyrek Camii)

Kaynak: <http://magiccityistanbul.blogspot.com.tr/2013/12/zeyrek-churh-mosque.html>

Ek 7: İmparatoriçe Irene'nin Ayasofya'daki mozaïği.

Kaynak: <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/mozkomnenoslar-mozaiği>

Ek8: İmparatoriçe Zoe'nin Ayasofya'daki mozaïği.

Kaynak: <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/mozzoe-mozaiği>